

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞERİF HÜSEYİN İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM ALTUNBAŞ

TARİH ANABİLİMDALI

ANKARA 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞERİF HÜSEYİN İSYANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM ALTUNBAŞ

TARİH ANABİLİMDALI

DOÇ.DR. YAŞAR BAYTAL
DANIŞMAN

ANKARA, 2019

ONAY SAYFASI

İbrahim Altunbaş tarafından hazırlanan “Şerif Hüseyin İsyanı” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Prof.Dr. Adnan Sofuoğlu	Hacettepe Üniversitesi	
Prof.Dr. M. Vedat Gürbüz	AYBÜ İTBF	
Doç.Dr. Yaşar Baytal	AYBÜ İTBF	

Tez Savunma Tarihi: 14.06.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

14.06.2019

İmza

Adı SOYADI: İbrahim Altunbaş

İTHAF

Hicaz cephesi gazi ve şehitlerine

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan yüksek lisanstan bu yana her zaman beni destekleyen, takdir ve taltif eden bir öğrencisi olarak değil meslektaşı olarak gören bana hep güvenen sayın hocam Doç. Dr. YAŞAR BAYTAL'a teşekkür gönöl borcumdur.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN	ii
İTHAF	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1.GİRİŞ.....	1
2. ORTADOĞU'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ ALEYHİNE YAŞANAN GELİŞMELER	2
2.1. Cidde Suriye Lübnan Olayları.....	2
2.2. Osmanlı'nın Mısır'ı kaybetmesi ve İngiltere'nin Stratejik Kazanımı	4
2.3. Osmanlı'ya Karşı Değişen İngiliz Siyaseti	4
2.4. Ortadoğu'da Misyoner Faaliyetleri	6
2.2.1 Fransız, Rus ve İngiliz Misyonerlerin Ortadoğu'ya' Yönelik Faaliyetleri.....	7
2.2.2. Amerikan Misyonerleri	8
2.2.3. Şeriflik Makamı ve Şerif Hüseyin.....	10
2.3.1. Abdülhamit Dönemin'de Arap milliyetçiliği ve Ümmetçilik Politikası	14
2.3.2. İttihat ve Terakki 'nin Arap Politikası.....	19
2.3.3. İttihatçılar ve Şerif Hüseyin	25
2.3.4. Siyonizm'in Filistin'e Yerleşme Mücadelesi	27
2.3.5. Siyonizm ve Lloyd George	33
2.3.6. Türk Milliyetçiliğinin ve Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi	34
3. İSYAN ÖNCESİ HİCAZDA ÖNEMLİ GELİŞMELER	37
3.1. Savaş Öncesi Hicazın Durumu ve Vehhabi Hareketi.....	43
3.2. Vehhabi Hareketi.....	45
3.2.1. Hicaz Demir yolu Projesi ve Şerif Hüseyin	47
3.2.2. Vehip Paşa'nın Hicaz Valiliği ve Şerif Hüseyin	49
3.2.3. Galip Paşa Paşa'nın Hicaz Valiliği Ve Şerif Hüseyin.....	53
3.2.4. Şerif'in Oğlu Abdullah'ın İngilizler İle Temasları.....	56
3.2.5. Savaşın Başlaması ve Şerif ile Oğullarının Faaliyetleri	59
3.3. Osmanlı ile Almanya'nın Cihad İlanından Beklentileri.....	62

3.3.1. İngiltere'nin Şerif Hüseyin Üzerinden Cihat Faaliyetlerini Baltalama Çalışmaları	64
3.3.2. Kanal Cephesi ve Şerif Hüseyin.....	67
3.3.3. İsyanın Şerif'e Göre Nedenleri.....	70
3.3.4. İsyana Emarelerine Karşı Osmanlı Komuta Kademesinin Maslahatçı Tutumları	72
3.3.5. Mc Mahon ve Şerif Hüseyin Yazışmaları	76
4. İSYANIN BAŞLAMASI ve SEYRİ	79
4.1. Cidde'de İsyana	79
4.2. Mekke'de İsyana	80
4.3. Taif'te İsyana	82
4.2.1. Şerif Ali Haydar Paşa'nın Mekke Emirliğine Tayini	84
4.2.2. İsyana İngilizlerin Tepkisi.....	88
4.2.3. Osmanlı'nın İsyana Tepkisi	90
4.2.4. İslam Dünyasının İsyana Tepkisi	91
4.2.5. Mekke Seferi Düşüncesi.....	92
4.2.6. Fahrettin Paşa'nın Değiştirilmesi ve Medine'nin Tahliyesi Düşüncesi	94
4.2.7. 1916 Medine'nin Kuşatılması ve Türk Mukavemeti.....	96
4.2.8. Elvechin Düşmesi.....	98
4.2.9. Akabe'nin Düşmesi	101
4.3.1. 1917 Medine Müdefaası.....	102
4.3.2. Sykes Picot Anlaşması	104
4.3.3. Balfour Deklarasyonu	106
4.3.4. Kudüs'ün Düşmesi	108
4.3.5. Şam'ın Düşmesi	110
4.3.6. 1918 Medine Müdefaası.....	112
4.3.7. Osmanlı'yı Destekleyen Araplar ve Faaliyetleri	116
4.3.8. Şerif'in Hilafet Ve Krallık İddiası.....	117
5. SAVAŞ ve İSYAN BİTTİĞİNDE ŞERİF HÜSEYİN VE ARAPLARIN DURUMU .	120
5.1. Paris Barış Konferansı.....	122
5.2. San Remo Konferans Öncesi Durum	124
5.3. San Remo Konferansı.....	125
5.4. King Crane Komisyonu	126
5.2.1. Suriye	129
5.2.2. Meyselun Savaşı.....	132
5.2.3. Faysal'ın Irak'ı Kurması	137

5.2.4. Şerif Hüseyin ve Oğullarının Anadolu Hareketine Yaklaşımları.....	142
5.2.5. Hicaz Haşimi Krallığı.....	143
5.2.6. Suudi Arabistan'ın Hicazı Ele Geçirmesi	148
5.2.7. Savaş Sonrası Filistin Meselesi	150
5.3.1. Ürdün Devleti'nin Kurulması.....	153
5.3.2. Şerif Hüseyin'in Sürgün Edilmesi.....	155
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA	162
EKLER	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖZET

Şerif Hüseyin İsyanı

Şerif Hüseyin İsyanı, tarihimizde ki diğer isyanlardan birçok yönü ile farklı bir isyandır. İsyân, Anadolu ve İstanbul'a uzak bir coğrafyada meydana gelmiş, I.Dünya Savaşı sırasında başlamış ve savaşın bitmesi ile sona ermiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki en büyük toprak kaybının bu isyan sırasında yaşamıştır. 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Arap coğrafyasında misyoner faaliyetleri ve onun paralelinde gelişen Arap milliyetçiliği isyanın başlamasında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti Hicaz demir yolu projesi ile merkezin gücünü Arap topraklarında tesis etmek istemiştir. 1908'de Mekke Emiri olan Şerif Hüseyin bu projenin Mekke'ye kadar uzatılmasından rahatsız olmuş, projenin Medine'de son bulması için oğullarını İstanbul'a göndererek hükümeti ikna etmeye çalışmıştır. Şerif İngiliz vaatlerine kanarak 10 Haziran 1916'da Halifeye karşı isyanı Mekke'de başlatmıştır. Şerif Hüseyin isyan sebebi olarak her ne kadar bazı sudan sebepler ileri sürse de isyanın başlamasında kendi şahsi hırslarının etkisi büyüktür. İngilizler, Şerif Hüseyin'e vaat ettikleri toprakları savaş sırasında Fransa'ya ve siyonistlere söz vermişlerdir. İngilizler, bu isyandan faydalanarak Ortadoğu'da önemli şehirleri ele geçirmişlerdir. İsyân, Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasından tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. İsyân sonrası Şerif Hüseyin İngilizler tarafından kullanıldığını her geçen yıl biraz daha iyi anlamıştır. Paris ve San Remo Konferansları Şerif'in beklentisinin aksine Ortadoğu'nun paylaşılması için düzenlenmiştir. İngilizler savaş bittiğinde Şerif Hüseyin'in en büyük rakibi İbni Suud'u destekleyerek Şerif Hüseyin'i eski rakibi ile tasfiye etmişlerdir. Osmanlı Arap coğrafyasında I. Dünya Savaşı sonrası kurulan yedi Devletin üçünü Şerif Hüseyin'in oğulları kurmuştur. Şerif Hüseyin'in yaşadığı şoku Arap milliyetçileri de yaşamış, büyük Arap Devleti yerine İngiliz ve Fransız mandasında küçük Arap Devletleri'nin kurulmasına engel olamamışlardır. Şerif Hüseyin Hicaz'da isyan sonrası altı yıl kalabilmiş ve sonunda İngiliz talimatı ile Kıbrıs adasına sürgün edilmiştir. Ömrünün son yıllarında büyük pişmanlıklar yaşayan Şerif'i, Kral olan oğulları kendi ülkelerine alamamışlardır. Hastalığının şiddetlenmesinden sonra İngilizlerin onayı ile ömrünün son yılında Ürdün'e dönebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: **Şerif Hüseyin İsyanı, Fahrettin Paşa, Hicaz Demir yolu, Cemal Paşa.**

ABSTRACT

Sharif Hussein's Revolt

Sharif Hussein's Revolt is a revolt that is different from the other revolts in our history. The revolt occurred in a geography away from Anatolia and Istanbul; it erupted during the World War I; and it ended along with the end of the war. The Ottoman Empire experienced its biggest territorial loss in its history during this revolt. The missionary activities in the Ottoman Arab geography during the 18th and the 19th century, and the Arab nationalism that developed along with it are important in starting the revolt. The Ottoman Empire wanted to establish its central power across the Arab lands through with its project of the Hejaz Railway. Sharif Hussein, the emir of Mecca in 1908, was annoyed by this project being extended to Mecca, and he tried to persuade the government by sending his sons to Istanbul that the project must stop in Medina. The Sharif, fooled by the promises of the British, started the revolt in Mecca against the caliph on June 10, 1916. Sharif Hussein's personal ambitions was a great factor in starting the revolt though he showed some unsatisfactory reasons for the revolt. The British promised the French and the Zionists the same lands as Sharif Hussein during the war. The British, exploiting this revolt, captured the important cities in the Middle East. The revolt ended up with the discharge of the Ottoman state from the Arab geography. After the revolt, Sharif Hussein understood increasingly better every passing year that he had been exploited by the British. The Paris and the San Remo conferences were organized in order to share the Middle East, which was contrary to Sharif's expectation. The British replaced Sharif Hussein at the end of the war with Ibn Saud backed by them, who was his past and the biggest rival. Three out of the seven states founded after the World War I in the Ottoman Arab geography were founded by the sons of Sharif Hussein. Arab nationalists also experienced the shock that Sharif Hussein suffered, and they were not able to prevent the foundation of small Arab states, instead of a great Arab state, under the mandate of the British and the French. Sharif Hussein could stay in Hejaz after the revolt for six years, and was exiled in the end to the island of Cyprus as instructed by the British. His sons, who were kings, could not let Sharif in their own countries, who was feeling deep regrets in the last years of his life. He could return to Jordan in his last year of life with the permission of the British after his disease's deterioration.

Key Words: Sharif Hussein's Revolt, Fahreddin Pasha, Hejaz Railway, Djemal Pasha.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.t.:	Adı geçen tez
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.e.:	Adı geçen eser
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İTC :	İttihat ve Terakki Cemiyeti

1.GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda hâkim olduğu Ortadoğu 17. yüzyılda batılı devletlerin sömürgecilik anlayışıyla beraber tekrar bir mücadele alanına dönüşmüştür.¹ 17. yüzyıldan itibaren zayıflayan Osmanlı Devleti'nin toprakları Rusya'nın, İngiltere'nin, Fransa'nın ve Avusturya'nın emperyalist emelleri için göz diktikleri yerlerdi. Bu devletler iktisadi ve jeopolitik sebeplerden dolayı Osmanlı topraklarını elde etme mücadelesi veriyorlardı.² Osmanlı topraklarının batılı devletler tarafından elde edilmesi mücadelesi 1815 Viyana Kongresinde, Avusturya Başbakanı Meternich'in Şark Meselesi diye isimlendirmesi ile tanımlanmış oldu. Bu mücadelede İngiltere ve Fransa daha atak ve daha hırslı idi.³ Osmanlı Devleti Viyana Kongresi'ne davet edilmiş fakat toprak bütünlüğünün tartışılmasına tepki göstererek kongreye katılmamıştır.⁴ Şark Meselesi'nin en önemli maddelerinden birisi Arapların Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını sağlamaktı.⁵ Bu ayrılmanın Araplar aleyhine olacağı bilinen bir gerçektir.⁶ Şark Meselesi Rus General İngatiyev'e göre ise, Osmanlı topraklarının paylaşılmasıydı.⁷ İngiltere, Viyana Kongresi ile kurulan dengeden sonra da kendi çıkarlarını korumak amacıyla Rusların Osmanlı topraklarında ilerlemesini istememiştir. İngiltere'nin bundan sonra uygulayacağı politika Hindistan yolu güvenliği için Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak olmuştur.⁸

Osmanlı Devleti'nin Fransızlara vermiş olduğu kapitülasyonların zamanla diğer batılı ülkelerde verilmesi Ortadoğu'da batılı devletlerin faaliyetlerinin artmasına imkân sağlamıştır. Özellikle burada bulunan Hıristiyan nüfusun Avrupa ile olan ilişkilerinin hızlı bir şekilde artması, emperyalist devletlerin bölgeye müdahil olması için zemin

---

¹ **Yılmaz, Sait** (2017) Türk İngiliz İstihbarat Savaşları 1914-1918 ,1.Baskı, Ankara, Kripto Yayınları, s.15-16.

² **Yalçın, Emrullah** (2015) 'Şark Politikası ve Emperyalistlerin Türk Politikası', Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.77.

³ **Yavuz, Nuri** (2003) 'Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri', Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:23, S:3, s.90.

⁴ **Binici, Sevim** (2018) '1815 Viyana Kongresi Ve Şark Meselesi' Sosyal Bilimler Dergisi, S:20, s.420.

⁵ **İmamoğlu, Hüseyin Vehbi/Deniz Önder** (2014) 'Şark Meselesinin Sultan Abdülhamit Döneminde Gayr-i Müslimler' Osmanlı Turkish Studies, s.580.

⁶ **Akçura Yusuf** (2017) Şark Meselesine Dair ve Eski Şurayı Ümmette Çıkan Makalelerim, İstanbul, Ötüken Neşriyat. s.121

⁷ **Kocabaş Süleyman** (1989)Türk -Rus Mücadelesi,1.Baskı, İstanbul, Vatan Yayınları. s,303

⁸ **Soy, H. Bayram** (2005) 'I. Dünya Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Alman İngiliz Mücadelesi', Türkiye Günlüğü Dergisi, S:81, s.105.

hazırlamıştır. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırması ve oğlu İbrahim Paşa'nın Osmanlı ordusunu mağlup etmesi Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da hâkimiyetinin zayıflamasında önemli etkenlerdir.⁹

Sömürgecilik yarışına başlayan batılı devletler sömürüyü adeta güçlü olmanın rekabet etmenin vazgeçilmez bir yolu olarak kabul etmişlerdir. Elde ettikleri kazanımları ise ilim ve fende terakkinin bir sonucu olarak yansıtmışlardır. Makul vergilendirmeyi esas olan Osmanlı Devleti batılı devletlere kıyasla gerileme yaşamıştır. Çünkü Osmanlı İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sömürü hevesinde olduğu birçok bölgeye batılı devletlerin uygulamasının tam zıttı bir politika izliyordu. Sömürmenin aksine oralara yardımlar gönderiyordu. Özellikle mukaddes bölge olarak kabul ettiği Hicaz Bölgesi'ne birçok mali yardımlar yapmaktaydı.¹⁰ Batılı devletler ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Ortadoğu topraklarını ele geçirmek için fırsat kollamışlar ve işgal planları yapmışlardır. Ancak İngiltere, Fransa, Rusya ve bu mücadeleye sonradan dâhil olan Almanya ile İtalya birbirleriyle anlaşamayarak, kendi aralarından güçlü bir rakibin Ortadoğu'da daha fazla nüfuz sahibi olmasını istememişlerdir. Bu devletler Ortadoğu'da, oluşan her türlü zafiyeti dikkatle takip edip fırsat kollamışlardır. Bu bölgede meydana gelen herhangi bir kargaşayı bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır.

2. ORTADOĞU'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ ALEYHİNE YAŞANAN GELİŞMELER

2.1. Cidde, Suriye, Lübnan Olayları

Tanzimat ve Islahat Fermanları ile gayrimüslimlere tanınan haklar Ortadoğu'da Müslümanlar tarafından istenmeyen bir durum olarak karşılandı. Bazı bölgelerde gerginliklerin oluşmasına sebep olan olaylar çıktı. Özellikle Cidde'de oluşan kargaşa ortamı batılı devletlerin desteğini uman Hıristiyanlar tarafından değerlendirilerek istismar edilmişti. 15 Temmuz 1858'de Müslüman halkın bazı istismarcılar tarafından galeyana getirilerek Hıristiyanlara saldırması, olayların Müslüman-Hıristiyan çatışması olarak adlandırılmasına sebep oldu. Çıkan olaylar İngiliz ve Fransız konsoloslarının öldürülmesiyle sonuçlandı. Olaylar sonrası İngiltere ve Fransa Deniz Kuvvetleri Cidde'yi muhasara ederek bombaladılar. Bununla yetinmeyen iki devlet karadan çıkarma yaparak

⁹ Arı, Tayyar (2004) Geçmişten Günümüze Ortadoğu, 1.Baskı, İstanbul, Alfa BasımYayımları, s.106.

¹⁰ Çavuş, Remzi (2013) İsyanın Şifresi, İstanbul,1.Baskı, Yitik Hazine Yayınları, s.10.

Osmanlı toprağı olan Cidde’de kendilerinin tespit ettiğı suçluları yakalayarak idam ettiler. Cidde olayları devletler hukukunun bu iki ülke tarafından ihlal edilerek hiçe sayıldığı ve Osmanlı Devleti’nin onurunun kırıldığı olaylardır. Cidde olaylarından iki yıl öncesinde Paris Anlaşması ile Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü Avrupa devletleri tarafından garanti altına alınmıştı. Cidde olaylarında iki önemli garantör Devletin anlaşmayı hiçe sayması tarihi bir gerçektir.¹¹

15 Temmuz 1858’de Cidde olaylarının kısa sürede Suriye’ye sıçraması ile durum daha da kötüleşmiştir. Fransa’nın ve İngiltere’nin Cidde olaylarına sert bir biçimde müdahil olmaları, 1860 Mayıs ayında Sayda’da Hıristiyanlar tarafından 2 Dürzî, Beyrut ve Şam’da ise 4 Dürzî öldürüldü. Başlangıçta küçük çaplı çatışmalar iki taraf arasında daha da yoğunlaştı. 50.000 Hıristiyan birlik ile 12.000 Dürzî birlikler çarpışmak için hazırlıklar yapmışlardı. Olaylar tüm Suriye’yi sararken Müslümanlar ile Dürzîler 9 temmuzda birlikte hareket ederek Hıristiyanlara saldırmaya başladılar. Olayların önü alınamazken yaklaşık 5000 Hıristiyan çıkan çatışmalarda öldürüldü. Suriye’de olayların şiddetinin giderek arttığı bir dönemde Fransa, Lübnan’da çıkan çatışmalar için beş yüz kişilik bir askeri kuvveti bölgeye sevk etmişti. 1860 yılında Beyrut limanında İngiliz, Fransız, Osmanlı, Yunan ve Hollanda gemileri olaylara müdahale için hazır bulundular. Rusya ve Batılı devletlerin müdahalesi sonrası Suriye sorunu sadece Osmanlı’nın bölgesel bir sorunu olmaktan çıkıp beynelmilel bir mesele olmuştu. Osmanlı Devleti olayları kontrol altına almak için Fuat Paşa’yı görevlendirdi. Fuat Paşa isyanda ihmali bulunan Osmanlı subay ve yöneticilerini cezalandırdı. İsyanda önemli rolü olan 200 kadar kişiyi idam ettirdi. Lübnan’daki olaylar sonrası Fuat Paşa başkanlığında Rusya, Fransa, İngiltere Prusya ve Avusturyalı temsilcilerden kurulan komisyonda; Lübnan nizamnamesi düzenlendi. Düzenleme gereğince; Lübnan Osmanlı Devleti’nin atayacağı Hıristiyan Katolik bir mutasarrıf ve mutasarrıfın oluşturduğu 4 Marunî, 2 Rum, 1 Sünni, 1Şii, 1 Katolik Rum ve 3 Dürzî’nin bulunduğu konsey bölgeyi yönetecekti. Düzenlemeyle Lübnan Osmanlı toprakları içerisinde otonom bir bölge haline gelmiştir.¹² Fuat Paşa Lübnan olaylarını yatıştırıp bölgedeki huzuru yeniden sağladığı için devlet tarafından hattı hümayun ve murassa kılıç ile taltif edilmiştir.¹³ Lübnan Nizamnamesi sonrası Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu’daki iç meselelerine daha rahat müdahil olma şansını elde etmişlerdir.

¹¹ **Uçarol, Rifat** (2010) Siyasi Tarih 1789 -2010,7.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, s.236.

¹² **Şen, Sabahattin** (2010) Ortadoğuda İdeolojik Bunalım,2.Baskı, İstanbul, Sis Yayıncılık, s.30-31.

¹³ **Şıvgın, Hale**, ‘Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ (Doktora), s.55.

2.2. Osmanlı'nın Mısır'ı Kaybetmesi ve İngiltere'nin Stratejik Kazanımı

Osmanlı Devleti'nin Mısır'a Hidiv¹⁴ olarak atadığı İsmail Paşa burada dirayetli bir politika uygulayamamış Mısır piyasası, Hidiv İsmail Paşa zamanında adeta İngiliz ve Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir. İngiltere Osmanlı'nın Mısır'da zayıflayan gücünü iyi değerlendirerek Temmuz 1882'de denizden İskenderiye'yi topa tutmuş iki ay sonra İngiliz ordusu resmen Kahire'ye girerek Mısır'ı ele geçirmiştir.¹⁵ Mısır'ı ele geçirdikten sonra İngiltere'nin Yakın Doğu ve Akdeniz'e olan ilgisi daha da artmıştır.¹⁶ Mısır'ın ele geçirilmesi Ortadoğu'yu kontrol etme ve Ortadoğu üzerinde daha verimli çalışmalar yapmaları için İngilizler lehine çok önemli bir kazanım olmuştur.

İngiltere Osmanlı Devleti'ni destekleme politikasını Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği düşüncesiyle 1877'den itibaren terk etmiştir. İngilizler ulusal çıkarları doğrultusunda Osmanlı topraklarını ele geçirmeyi hedeflemişler ve 1878'de Kıbrıs'a yerleşmişlerdir. 1882'de de Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden almışlardır.¹⁷ Mısır'ı Osmanlı Devleti'nden alan İngiltere Ortadoğu'da nüfuzunu Mısır'da oluşturduğu kadrolar aracılığı ile arttırmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Hicaz ve Suriye'de İngiltere'nin tüm faaliyetleri Mısır üzerinden yürütülecektir.

2.3. Osmanlı'ya Karşı Değişen İngiliz Siyaseti

Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı Hıristiyan azınlıklarla yaşamış olduğu sorunlar İngiltere için bir iç ve dış siyaset malzemesi olarak kullanılmaya başlanmış ve 1880 seçimlerinde Liberal Parti lideri William Ewart Gladstone tarafından kampanya malzemesi olarak kullanılmıştır. Gladstone seçimleri kazanmış İstanbul'un politikalarını İngiltere açısından tutarsız ve samimiyetsiz bulan Gladstone Sultan'ın politikalarına güvenmediğini açıkça söylemiştir. İngiltere'nin Osmanlı'ya karşı koruyucu politikaları terk etmesi denge politikasını temel alan Osmanlı'yı uluslararası arenada yeni bir güçlü müttefik arayışına itmiştir. Osmanlı Devleti'nin değişen İngiliz siyasetinden sonraki müttefik ise Almanya

¹⁴ Osmanlı Devleti'nde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır valilerine verilen unvan.

¹⁵ Heyet, (2004) I. Ortadoğu Semineri Elazığ, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınevi, s.30.

¹⁶ Bal, Rıdvan (2017) 'I. Dünya Savaşı'nın Son Yılında Orta Doğu'da Cephe Gelişmeleri Ve Mustafa Kemal', Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:1, s.32.

¹⁷ Türkman, Sayim (2007) ABD Ortadoğu ve Türkiye, 1.Baskı,Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s.14.

olmuştur.¹⁸ İngiltere kendi iç siyaseti ve Osmanlı Devleti'ndeki önemli gelişmeleri iyi analiz ederek emperyalist hedeflerini sürdürme politikası uygulamıştır.

İngiltere Rusya'nın genişlemesini istemediği için Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. İngiliz Başbakan Palmerston, "Osmanlı Devleti'nin yıkılması Ortadoğu ve Avrupa'nın dengesi bozar" diyordu.¹⁹ 19. yüzyılda İngilizler Asya'da ki zayıf İslam devletlerinin tamamen çökmesini de engellemek istemişlerdir. Bu politikada asıl hedef Rus nüfuz sahasının genişlemesini sınırlamaktır.²⁰ Osmanlı Devleti içindeki Türkler, Araplar ve diğer Müslüman unsurlar 18. ve 19. yüzyılda sahip oldukları imtiyazlı durumu kaybetmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak Müslüman unsurlar Avrupa'dan yayılan liberal milliyetçi akımlarından etkilenmişlerdir.²¹

19. yüzyılın yarısında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticaret hacmi son derece artmıştı. Osmanlı üzerinde oluşan bu rekabete sonralarda İtalya ve Fransa'nın dâhil olmasıyla Osmanlı üzerindeki rekabet artmıştır. Bu rekabete Almanların da dâhil olmasıyla Osmanlı Devleti'nde dış odaklı çekişmeler artmıştır. O tarihlerde petrolün önemi ve bulunduğu bölgeler henüz tam olarak anlaşılmadığından petrol bu rekabette önemli bir faktör değildi. İngilizler petrolün %80'ini ABD'den almaktaydılar. I. Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu'da petrolün en büyük üreticisi İran'dı. İran'ın ürettiği miktar ise ABD'nin ürettiği miktarın %1 bile değildi.²² 19. yüzyılın başlarından itibaren Ortadoğu'da yerli rejimler, batılı devletlere kıyasla bariz bir gerileme kaydederken Avrupa devletleri güçlenmekteydi. Orta Asya'nın önemli merkezleri olan Buhara, Hiva, Ruslar tarafından ele geçirilmiş Rusya aynı zamanda önemli Pers bölgelerini zapt etmişti. Süveyş'ten Hindistan'a kadar uzanan Arap şeyhlikleri Londra'nın nüfuzu altındaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı görünmesine rağmen Mısır ve Kıbrıs İngilizler tarafından işgale uğramıştı. 1907 İngiliz-Rus anlaşması uyarınca Afganistan'ı İngiltere ele geçirmiş İran ise Rusya ve İngiltere arasında paylaşılmıştı. Ortadoğu'da bağımsızlığını koruyan Müslüman Osmanlı Devleti'nin toprakları da Rusya İngiltere tarafından elde edilmek isteniyordu.²³

19. yüzyılın sonlarında petrolün öneminin batılı devletler tarafından tamamen anlaşılmasından sonra, Ortadoğu petrol rekabet sahası haline geldi. Almanlar, Musul ve Kerkük'te önemli rezervler olduğunu tespit etmişlerdi. Almanların imtiyazını aldığı Bağdat

¹⁸ **Fromkin, David** (2016) Barışa Sonveren Barış,6.Baskı, İstanbul, Epsilon Yayıncılık, s.31.

¹⁹ **Kocabaş, Süleyman** (2003) İngiliz Tuzağı, İstanbul, Vatan Yayınları, s.37-38.

²⁰ **Fromkin**, s.29.

²¹ **Lewis, Bernard** (2010) İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi,7.Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınları, s.409.

²² **Fromkin**, s.30.

²³ **Fromkin**, s.34.

demir yolu projesi İngiltere ve Fransa'nın bölgeye daha fazla hamle yapmasını doğurdu.²⁴ 19. yüzyılın son çeyreğinde Süveyş Kanalı'nın açılması İngilizlerin Mısır'a olan ilgisini arttırmıştı. Osmanlı Devleti'nin Mısır Hidivler'i üzerindeki etkisinin zayıflaması sebebiyle Hidivler'in ciddiyyetten uzak bir durumda olmaları İngilizlerin Mısır'ı almalarında etkili olmuştur. Bu kazanımlarla yetinmeyen İngilizler Hint yolunu da kontrol altına almak istemiş ve nüfuzlarını Kızıldeniz'e de yayabilmek amacıyla Mekke Emirleri'ne bağımsız bir idare kurmalarını teşvik yoluyla Osmanlı aleyhine kışkırtmışlardır.²⁵ I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti Ortadoğu'nun Kudüs, Halep, Beyrut, Şam gibi önemli şehirlerinde eğitim, ticaret ve teknik alanlardaki hâkimiyetini kaybetmiş bu önemli şehirler İngiltere, Rusya, Fransa'nın binaları ile adeta sarılmıştı. Osmanlı Devleti askerleri ve memurlarıyla bölgede asayiş ve nizamı sağlamakla yükümlü konumunda kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı ve Balkanları kaybetmesinin ardından yerel Arap liderler bağımsızlığı konuşmaya başlamışlardı. Batılı devletler Arap şeyhleriyle gizli görüşmeler yaparak sınırları Toros Dağları'na kadar uzanacak Arap Federasyonu'nun kurulup Halifeliğin yeniden Araplara iadesini müzakere ediyorlardı.²⁶ İngilizler bu konuda ilk teşebbüslerini Scawen Blunt ile yapmışlardır. Blunt'un hedefi Suriye ve Mısır'ı Osmanlı'dan ayırarak bir Arap Devleti kurmaktır. Blunt Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'e Halife olması için bir teklif götürdü. Ancak Abdülmuttalib bu teklifi kesin bir dille reddetmişti. Blunt, Araplardan Halife arayışı için Muhammed Abduh ve eski Cezayir Emiri Abdülkadir ile temaslarda bulundu.²⁷ İngiltere siyasi emellerini gerçekleştirmede diplomatik ve askeri yöntemleri ustalıklı uygulamış, ayrıca misyonerliği dış politikada bir kazanım aracı olarak kullanmıştır.²⁸

2.4. Ortadoğu'da Misyoner Faaliyetleri

Batılı devletlerin Ortadoğu'ya müdahil olabilmeleri birtakım olgular ile mümkündür. Bu olgular siyasi, iktisadi ve dini olgulardır. Batılı devletler ve Rusya Ortadoğu'da nüfuzlarını arttırmak için pek çok manevralar yapmışlar ve farklı yöntemler denemişlerdir. Misyonerlik faaliyetleri de uygulanan yöntemlerin en etkili olanlarından bir tanesidir. Dinin toplum üzerindeki fonksiyonları ve bu fonksiyonlar vasıtasıyla toplumları

---

²⁴ Yılmaz, s.37.

²⁵ Uzun Çarşılı, İsmail Hakkı (2013) Mekkei Mükerrerme Emirleri,2.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.137.

²⁶ Yılmaz, s.29-30.

²⁷ Uçar Ahmet,(2014) Ortadoğu'daki Kargaşa, Yedi Kıta Dergisi S:72, s26-27

²⁸ Günay Tuncer (2002)Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi. Ankara, Berikan Yayınları, s,191

yönlendirerek şekillendirmek insanlık tarihinin kaydettiği önemli bir tespittir. Dinin toplum üzerinde iki önemli fonksiyonundan birisi toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamak, ikincisi ise toplumsal kontrol görevi yapmaktır.

Misyon kelimesi bir dini yaymak olarak tarif edilmektedir. Misyon başka dinlere mensup insanları Hıristiyanlığa kazandırma faaliyeti olarak tanımlanır. Bu faaliyetlerde bulunan insanlara misyoner denir. Pavlus tarihte ilk misyoner olarak bilinmektedir. Haçlı seferlerinden sonra daha sistemli çalışmalar yapan misyonerler İslam medeniyetini kendi coğrafyasında hapsedmek ve dinamizmini zayıflatarak bu coğrafyaya yeniden hakim olmayı hedefliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu toprakların Hıristiyanlığın çıktığı coğrafya olması ve jeopolitik önemi misyonerlerin Osmanlı topraklarında faaliyetlerini önemli kılmıştı.²⁹ İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya Osmanlı Devleti'ne karşı elini güçlendirmek için kendi görevlendirdiği misyonerleri kullanmıştır.³⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda misyonerlik faaliyetleri başlangıç itibariyle eğitim faaliyetleri olarak başlayarak kişisel veya romantik bir hareket olarak tezahür etse de Devlet'in zayıflamasıyla beraber kendilerine daha geniş sahalara bulmuşlar ve mesele dini gayelerin dışına çıkarak emperyalist devletler için istenilen bölgeleri ele geçirmede kullanılan bir araç olmuştur. Osmanlı topraklarına gelen misyonerlerin hedefleri elbette sadece din ile sınırlı kalmamış yetiştirilen ve daha kaliteli eğitim almaları sağlanmaya çalışılan gençler ile toplumda ve çeşitli dairelerde nüfuz elde edilmiştir.³¹ İngiltere, Fransa ve Rusya misyonerlerin görünürde eğitim faaliyetleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin kendi vatandaşları üzerinden milli menfaatlerini artıracak girişim ve gelişmeleri yönlendirme imkânına sahip olmuşlardır.

2.2.1 Fransız, Rus ve İngiliz Misyonerlerin Ortadoğu'ya Yönelik Faaliyetleri

15. yüzyıldan itibaren Ortadoğu ile ilişkilerini sürekli kuvvetli tutmayı politika haline getiren Fransa 17. yüzyılda bölgeye gönderdiği rahip ve misyonerlerin sayısını artırdı. Fransa'nın din yaymak maskesi altındaki amacı ise bölgeyi kendisine siyasi ve iktisadi açıdan yakınlaştırmaktı. Bu bölgede uygulanan yöntem ise misyonerlerin faaliyette buldukları coğrafyadaki millet ve ulusların menfaat ve emellerine uygun olarak

²⁹ **Bolat, Bengül/ Ayaz, Ratip** (2017) 'İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'nin Yıkılış Sürecine Etkileri', Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S:61, s.3-4.

³⁰ **Sezer, Ayten** (1999) 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri', Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C:16, Özel Sayı, s.172.

³¹ **Polat Haydaroğlu, İlknur** (1993) Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, 1.Baskı, Ankara, Ocak Yayınları, s.183-184.

sürdüremeleri idi. Fransa'nın bölgedeki faaliyetlerini yakından izleyen İngilizler ise benzer çalışmaları Ortadoğu'da yaparak nüfuz elde etme gayesiyle 1824 yılında Kudüs'te Protestan Kilisesi kurarak bu bölgede bulunan Dürzîler üzerinde yoğun bir protestanlaştırma faaliyeti içerisine girdi. Zaman içerisinde Fransızlar ve İngilizler Hıristiyanları koruma bahanesiyle Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtmaya başladılar.³² Batılı devletlerin Şark Meselesi olarak adlandırıp Hıristiyan azınlıkları korumam gerekçesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmalarındaki asıl maksat devleti zayıflatıp sömürmekti.³³

Hıristiyan devletlerin kutsal topraklar olarak kabul ettiği Ortadoğu'da Protestan İngiliz misyonerlerin gelmesi daha önce bölgede olan Katolik Fransız ve Ortodoks Rus misyoner örgütlerinden sonra olmuştur. Osmanlı topraklarında faaliyetlerine hız veren Katolik misyonerler 1740 yılına kadar faaliyetlerle Osmanlı topraklarında Hıristiyan cemaatler oluşturmuşlardır. Katolik misyonerlerin hamisi ve destekçisi olan Fransa, Osmanlı coğrafyasında oluşturduğu bu fırsattan yararlanmak için 1740 yılında Osmanlı Devleti'ne imparatorlukta yaşayan Katoliklerin koruyucusu olduğunu kabul ettirmeyi başardı. Fransa'nın bu hamlesine Rusya Osmanlı topraklarında çıkarlarının zedeleneceği düşüncesiyle Fransa gibi bir kazanım elde etmek istedi. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya Osmanlı'ya Ortodoksların koruyucusu olduğunu resmen kabul ettirdi. Osmanlı'nın Rusya ve Fransa'ya karşı kabul ettiği koruyuculuk ve hamilik kabulü Filistin, Lübnan ve Suriye bölgelerinde misyonerlik faaliyetlerini hızlandırmıştır.³⁴

2.2.2. Amerikan Misyonerleri

İnsanın olduğu her yerde sağlık problemlerinin var olacağı gerçeğinden hareketle Amerikalı misyonerlerin ilk olarak tercih ettikleri metot sağlık hizmetleri sağlamak ve insanların kalplerini bu vesile ile kazanmak olmuştur. Misyonerler Hz İsa'nın hastaları iyileştirdiğini sık sık vurgulayarak hıristiyanlaştırma faaliyetlerinde başarıyı hedeflemişlerdir.³⁵ Bölgede benzer faaliyetleri yapan bir başka ülke ise Amerika Birleşik Devletleri idi. Suriye'de Araplara ve bölgedeki özellikle de Marunîlere yönelik çalışmalar başlattılar. ABD'nin bölgede kullandığı etkili silahı ise Arap milliyetçilik uyanışının

³² Umar, Ömer Osman (2004) Suriye 1908-1938,3.Baskı, Ankara, Ataürk Araştırma Merkezi, s.23.

³³ Yılmaz, Salih (2014) 'I. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Türkler İle Büyük Devletlerin Siyaseti', TYB Akademi Dil Edebiyat Ve Sosyal Bilimler Dergisi, S:11, s.12.

³⁴ Öney, Celal (2013) 'Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin', Tarih Okul Dergisi, s.332-333.

³⁵ Uçar, Ahmet (1914) İslam Dünyasında Misyoner Orduları,2.Baskı, İstanbul, Çamlıca Yayınları, s.89.

gelişmesi ve yayılması için gerekli desteği sağlamak olmuştur. Bu dönemde dikkati çeken önemli gelişme ise ABD’de yaşayan Arapların matbaayı Arap bölgelerine getirerek Arap dilini canlandırmayı hedeflemeleridir. Nazif Yazıcı ve Butros Bustani Arapçayı ve Arap milliyetçiliğini canlandırmak için sistemli çalışmalar yapan iki önemli isimdi. Yoğun bir tercüme çalışması yapıldı.³⁶

Amerikalı misyonerler, Ortadoğu’da Suriye ve Lübnan faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar 1860 itibariyle sadece Lübnan’da Amerikan misyonerlerinin 33 okulda takribi öğrenci sayısı 1000 civarındaydı. Daha sonra bu faaliyetleri Beyrut’ta bulunan Protestan kolejinin açılması izledi. Bu okul faaliyetlerine Beyrut Amerikan Üniversitesi olarak devam etti.³⁷ Misyonerler 1900 yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti içerisindeki faaliyetlerinin ve teşkilatlanmalarının zirvesine ulaşmışlardı. İmparatorluk topraklarında misyoner okul sayısı 1244’tü. Bu okullarda 73000 öğrenci eğitim alıyordu. Buna mukabil Osmanlı Devleti içerisinde resmi olarak 653 Rüştiye ve İdadi 35000 öğrenciye eğitim veriyordu.³⁸

Misyonerlerin özellikle Müslümanları hristiyanlaştırmada kullandıkları yöntem Müslüman çocukları okutmak olmuştur. Eğitim faaliyetlerini hristiyanlaştırmada bir basamak olarak kullanmışlardır. Misyonerlerde eğitim gören Müslüman çocukları Hristiyan olmasalar bile İslam dinini yaşamamışlardır. Kendilerine Batı Medeniyetinin değerleri aşılardan yeni bir aydın tabakası oluşturulmuştur. Arap coğrafyasındaki misyonerlik faaliyetleri Arapları hristiyanlaştırmadan daha çok onlardaki milliyetçilik fikriyatının uyandırılmasını hedeflemiştir.³⁹

Misyonerler, I. Dünya Savaşı’nın İtilaf Devletleri tarafından kazanılmasını kendilerinin yapmış oldukları çalışmalara ve Hristiyan değerlerine bağlı kalmalarına bağlamışlardır. Amerikan Board Misyonerleri dâhili işler başkanı Patton kaleme almış olduğu ‘Dünya Gerçekleri ve Amerika’nın Sorumluluğu’ adlı kitabında I. Dünya Savaşı’nda Müslüman Hindu ve Budistlerin yenildiğini İslam dünyasının lideri olan Türklerin savaşta mağlup edilmesi sayesinde Hristiyanlığın tüm dünyada yayılması için en büyük engelin kalktığını söylemiştir.⁴⁰

---

³⁶ Umar, s.24.

³⁷ İlknur, s.187.

³⁸ Yılmaz, s.43.

³⁹ Çavuş, İsyanın Şifresi, s.106.

⁴⁰ Uçar, s.13.

2.2.3. Şeriflik Makamı ve Şerif Hüseyin

İslamiyet'ten önce Mekke'ye Musa Oğulları ve Süleyman Oğulları hükmetmiştir. Hz Muhammed'in Mekke'yi fethinden sonra Haşim Oğulları Mekke'de yönetime hâkim olmuşlardır. Bu yönetimler sırasında üç farklı Mekke ortaya çıkmıştır.⁴¹ Cemel Savaşı'nda Hz Ali'nin yakınında olan kimselere Hz Hasan ve Hüseyin'i kollamaları onların şahadeti halinde Peygamber'in neslinin kesilmesinden endişelendiğini söylemesi Peygamber soyunun korunması için hassasiyetlerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.⁴² Bu hassasiyet kurulan İslam devletlerinde de devam etmiş, Seyit ve Şerifler tarih boyunca İslam devletleri ve toplumları nezdinde itibar sahibi olmuşlardır. Kuruluşundan itibaren İslami hassasiyetleri dikkate alan Osmanlı Devleti bu geleneği devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti Mekke Emirliği'ni Hz Ali soyundan gelenlere tahsis etmiştir. Bahreyn'e götürülmüş olan Hacerül Esvet'i, Karmatiler 951 yılında tekrar yerine koymuşlardır. İlk Mekke Emiri Hz. Ali soyundan gelen Musap Bin Abdullah olmuştur. Mekke Emirleri bu soydan devam etmiş, bu soydan son Mekke Emiri Ebul Futhun oğlu Şükrün 1061 yılında ölmesi ve yerine geçecek erkek evladının bulunmaması üzerine Mekke'de karışıklıklar yaşanmıştır. Zamanın Yemen Hükümdarı Mekke'de vuku bulan olaylara müdahil olmuş ve Haşim'i ailesinden Ebu Haşim Bin Muhammed'in 1063 yılında Emirliğe tayinini sağlamıştır. Şerifliği 1200 yılında Katade Ailesi devralmıştır.⁴³

İslam devletleri, mukaddes beldeler olan Mekke ve Medine'ye düzenli olarak yardımlar göndermiştir. Gönderilen bu yardımlara surre denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk surreyi Yıldırım Beyazıt Han göndermiştir. Oğlu Çelebi Mehmet bu geleneği devam ettirmiştir. II. Murat Ankara'nın Balık Hisarı bölgesindeki köylerin gelirlerini Mekke'ye vakfetmiştir. Ayrıca II. Murat Mekke ve Medine fukarasına 3500'er filoriyi tahsisat olarak düzenli şekilde göndermiştir. Fatih Sultan Mehmet Han ve Sultan II. Beyazıt, Mekke ve Medine halkına her yıl hac kafilesi ile para yollamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu tahsisatlar artarak devam etmiştir.⁴⁴

Hicaz Bölgesi'nin, Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Sultan Selim Mısır'da Sultan Gavri tarafından tutuklanan Hicazlı alim ve ileri gelenleri serbest bırakmıştır. Sultan Selim'in bu tasarrufu Hicaz'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Yavuz Sultan Selim Hicaz Bölgesi'ne tahsisatlar yaparak bölgenin gelirlerini arttırma yoluna gitmiştir. Devlete

⁴¹ **Suud, Fevaz** (2015) Al Müraselet Beyne Şerif Hüseyin vel Osmaniyyun, Dairetü'l Mektebül Arabiyya, s.21.

⁴² **Küçükbaşçı, Mustafa** (2009) 'Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımları' Osmanlı Araştırmaları Dergisi Muammer Kemal Özgerin Hatıra Sayısı 1, s.103.

⁴³ **Uzun**, s.4.

⁴⁴ **Heyet**, (2017) Haremeyn- Hac –Mukaddes Yolculuk, İstanbul, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, s.43.

karşı vergilerden muaf kabul edilen Hicaz'da emlak vergileri ve şahsi vergiler dahi alınmamıştır. Mukaddes bir bölge olmasından dolayı Hicaz'ın durumunu diğer Osmanlı padişahları'da yakından takip etmişler ve sürre diye isimlendirilen yardımları düzenli olarak yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Mısır'a atamış olduğu valiler dahi Hicaz Bölgesi'ne karşı kendilerini mesul hissetmişler ve bölgeyle ilgilenmeye çalışmışlardır.⁴⁵

1809 Vehhabi işgaline kadar emirlik Katade ailesinde kalmıştır. İslam coğrafyasında büyük küçük tüm devletlerde Seyit ve Şeriflere hürmet ve saygı gösterilmiştir.⁴⁶ Şerif Hüseyin, Arap devletlerinin bağımsızlığını elde etmesinde ve Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarından çekilmesinde çok önemli bir rolü vardır. Bu rol Şerif Hüseyin'in sahip olduğu karizmayı Araplar üzerinde iyi kullanmasından kaynaklanmaktadır. Peygamber sülalesinden gelmesi ve Fatımi Hanedanını torunu olması onun karizmasını arttırmıştır. Bununla beraber Şerif Hüseyin ihtiras sahibi ve kullanılmaya müsait dirayetten uzak bir kişiliktir.⁴⁷

Sultan Abdülhamit tarafından göz hapsinde tutulan Şerif Hüseyin aslında Sultan'a muhalifti ve onun Abdülhamit'e karşı duruşu ittihatçılar tarafından desteklenmesini sağladı.⁴⁸ Şerif Hüseyin amcası, Avnürrafik bin Muhammed ile aralarında vuku bulan sürtüşme bahane edilerek 17 Şubat 1892'de İzzettin Vapuruyla Cidde limanından alınarak İstanbul'a getirilmiştir. Sultan Abdülhamit Şerif Hüseyin'le görüşmüş ve ona Devleti Ali Osman'a hizmet etmesi için İstanbul'a getirildiğini söylemiştir. Şurayı Devlet azası olan Şerif'e devlet tarafından boğazda bir ev verilmiştir. Aynı yıllarda Mekke'de önemli görevlerde bulunan bazı önemli kişiler zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır.⁴⁹ Şerif Hüseyin İstanbul'da meşhur Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın torunu Adile Hanım ile evlenmiş ve üç kızı ile en küçük oğlu Adile Hanımdan dünyaya gelmiştir. Şerif'in diğer oğulları Ali Abdullah ve Faysal'ın anneleri Abdiye Hanım'dır.⁵⁰ Şerif Hüseyin İstanbul'da bulunduğu sıralarda Mekke'de kendi sülalesinden bazı kimseler Şerifliğe atanmış ve Şeriflik makamı el değiştirmişti. Şerif Abdillan bin Muhammed'in vefatından sonra Şerif Hüseyin oğlu Abdullah'ın da teşvikiyle Sadrazam Kamil Paşa vasıtasıyla Sultan'a bir dilekçe göndermiş dilekçeyi Abdullah Kamil Paşa'ya bizzat kendisi vermiştir. Dilekçesinde bu makama en layık kişinin kendisi olduğunu vurgulayan Şerif Hüseyin ailenin en büyüğünün kendisi

⁴⁵ Suud, s.23-25.

⁴⁶ Uzun, s.4.

⁴⁷ Armağan, Mustafa (2011) Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı,18.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, s.148-149.

⁴⁸ Şen, s.62.

⁴⁹ Kral Abdullah, (2006) Biz Osmanlı'ya Niçin İsyân Ettik,10.Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları, s.11 12.

⁵⁰ Öztürk, Taha (2017) 'Şerif Hüseyin'in Mekke Emirliği'ne Atanma Sürecinde Ailesiyle İstanbul'da Geçirdiği Yıllar', Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, s.153.

olduğunu da dilekçesinde belirtmiştir. Bu dilekçeye olumlu bir cevap verilmiş ve Şerif Hüseyin'i Padişah huzura davet etmiştir.⁵¹

Osmanlı Devleti, kutsal belde olarak kabul ettiği Mekke ve Medine'nin yönetimi özerk bir konuma sahipti. Emir'in başlıca görevi Mekke ve Medine'deki güvenliği sağlamak, Müslümanlar tarafından Hac ibadetinin düzenli ve emniyetli şekilde ifasını sağlamaktı.⁵² Kutsal topraklarda Devleti Ali Osman'ı temsilen bulunmasına ve Şerif olmasından kaynaklanan itibarına rağmen Şerif Hüseyin düşünce ve idealleri için Osmanlı'ya tehdit olacak ve bölgede Devletin elinin zayıflatacak tasarruflarda bulunmaktan çekinmemiştir. Bunun en bariz örneği Şerif'in İngilizler ile yakınlaşarak kendini Hicaz'da emniyete alam çalışmalarıdır.

İngiltere, 1908 yılında ve daha sonraki yıllarda Hintli Müslümanların Hac farızası esnasında soyulduklarını bahane ederek ve Emir Şerif Ali Paşa'nın hacılara kötü muamelede bulunduğu iddialarıyla Osmanlı Devleti'nin Hicaz idaresine müdahale için zemin oluşturmaya çalışmıştır. Meselenin aslı Hintli Müslümanlar tam tersine hiç sevmedikleri Şerif Hüseyin zamanında soyulmuşlardır. İngilizler bir taşla iki kuş vurmak istemişlerdi. İcat edilen problem ile hem Hicaz'a karışmak hem de Hindistan'da İngiliz sömürge hükümetine karşı artan tepkilere tedbiren Müslümanlara sahip çıkıyoruz savıyla Hint Müslümanlarının desteğini elde etmek istemişlerdir.⁵³

Şerif'in I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya karşı tutumu Osmanlı'nın Hicaz bölgesini kaybetmesinde ve kendisine sözde vaat edilen topraklarda konuşulunun aksine uluslararası arenada söz sahibi olması mümkün olmayan küçük devletçiklerin kurulmasında etkili olmuştur. Hilafete olan sadakatsizliği İslam adına sahip olduğu mukaddes unvan ile İslam'ın mukaddes saydığı şehirlerin Müslümanların elinden çıkmasına sebep olmuştur.

Cemal Paşa, Suriye'ye hareketi öncesinde düzenlenen bir uğurlama merasiminde kendisini övmeye matuf bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşmaya cevaben Cemal Paşa, İngilizleri Mısır'dan atacağı ifade etmiştir. Sonrasında beklentilere muvafık olarak bu ideali gerçekleştirme adına kararlılık ve iradesini ifade ederek İngilizlerden Mısır'ı almak uğrunda şehadeti tercih edeceğini söylemiştir. Cemal Paşa Suriye'ye hareketten önce zamanın ruhuna uygun olarak yaptığı bu vadin gerçekleşmesinin şartlar nedeniyle son derece zor olduğunu ifade ederek şu kanaatini dile getirmiştir: “İngiliz'i Mısır'dan atmak

⁵¹ Kral Abdullah, s.12-13.

⁵² Arı, s.157.

⁵³ Köse, İsmail (2014) İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı,1.Baskı, İstanbul, Selis Yayınları, s.13.

her ne kadar zor olsa da en azından Suriye ve Filistin topraklarının Osmanlı Devleti'nde kalmasının asıl hedef olduğunu ve bunun pekâlâ mümkün olduğunu” beyan etmiştir. Fakat Şerif Hüseyin'in ihanetinin Ümmeti İslam için en affolunmaz bir darbe olduğunu, ihaneti sebebiyle kardeş olan Arap ve Türk birbirinden ayrılmış ve Arap topraklarının Osmanlı'nın elinden çıkarak İngiliz ve Fransız esaretine girdiğini ve Arapların ümitsiz bir mücadelenin içine düştüğünü söylemiştir.⁵⁴

İngilizler Hint deniz yolunun emniyetindeki muhtemel tehditleri kaldırmak ve Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da sahip olduğu gücü sınırlamak adına bölgede aktör olan kabile ve şahıslar üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bölgede çalışan İngiliz istihbaratı hazırladığı raporlar ile Londra'yı sürekli bilgilendirmiştir.

Şerif Hüseyin hakkında çeşitli raporlar kaleme alınmıştır. Bir Arap kaynağa dayandırılarak İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı G. Symes tarafından kaleme alınan rapor Şerif Hüseyin ve ailesi hakkında bilgi vermekteydi. Rapor, Şerif Hüseyin'in ilk mektubu Kahire Müstemleke İdaresi'ne ulaşmasından hemen sonra Sudan Sömürge Genel Valisi Sir Reginald Wingate tarafından İngiltere'ye yollanmıştır. Bir Arap muhabirin Yüzbaşı Symes'e vermiş olduğu bilgiye göre; Şerif Hüseyin, Sünni İslam ilimlere vakıf, halk tarafından sevilen, merhamet sahibi âlim, fazıl ve mütevazı bir insandı. Diğer taraftan Cidde'de İngiliz Konsolosu Reader Bullard'ın Şerif Hüseyin hakkındaki raporu, yüzbaşı G. Symes'in raporundan son derece farklıdır. Bu raporda ise Şerif Hüseyin sözüne güvenilmez, kuşkucu, cahil, gaddar ve inatçı bir şahsiyet olarak tarif edilmiştir. Şerif Hüseyin bazı İslam Âlimleri tarafından ise İngiliz emellerine alet olan İslam'a ihanet etmiş hain bir Arap şeyhidir. İngiliz tarihçiler David Holden ve Richard James ise Şerif'i, “kibirli ve düzenbaz” olarak nitelendirmişlerdir. Şerif Hüseyin ile ilgili bir Arap kaynağının 1914'de İngiliz İstihbarat Subayı Symes'e sunduğu bilgilerin sonraki raporlarla bağdaşmamasından anlaşılmaktadır ki bilgiler maksatlı ve sübjektiftir. Ancak Symes ve Wingate, Hüseyin'i öven raporu bilinçli olarak İngiltere'ye göndermeyi uygun bulmuşlardır.⁵⁵

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Şerif Hüseyin'i çok iyi tahlil etmiş onun Arap Kralı olabilmek adına atacağı adımları ve bu sahada göstereceği muhtemel çabaları kestirmekte zorlanmamıştır. İngilizler Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı başlatacağı isyanın Müslümanlar üzerinde oluşturacağı, psikolojik etkiyi de hesap ederek yapılacak propaganda sayesinde Arap kabilelerin Şerif'e destek vereceklerini böylece isyanın

⁵⁴ **Kabacalı, Alpay** (2016) Hatıralar Cemal Paşa,8.Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.166.

⁵⁵ **Köse**, s.57-58.

kendileri ve müttefikleri açısından zafere giden yolda çok önemli bir kazanım olacağını farkındaydılar. Şerif Hüseyin'in ve Arapların İttihat ve Terakki politikalarından duydukları rahatsızlık iyi değerlendirilerek Osmanlı Devleti kendi içinden vurulacaktı. İsyanın psikolojik açıdan en belirgin yönü, İttihadi-İslam projesine saldırının mukaddes beldelelerden yapılacak olmasıydı. İngilizlerin en çok işine yarayan durum ise Osmanlı'ya karşı Hicaz'da bir cephe oluşturulma fikrinin bizzat Şerif Hüseyin tarafından ortaya atılmış olmasıdır.⁵⁶ Kanal Harekâtına destek vermek amacıyla Hicaz'da Osmanlı askerlerinin bir kısmı Hicaz'dan ayrılmış ve cepheye kaydırılmıştı. Türk birliklerinin sayısındaki belirgin azalma ve harekâtın başarısızlıkla neticelenmesi Şerif Hüseyin'e İngilizlerle kurduğu işbirliğini kuvvetlendirmekte tereddütten kurtulmasına sebep olmuştur. Şerif bu dönemde İngilizlerin kendisine vaat etmiş olduğu Halifeliğin ilan zamanının geldiği kanaatindeydi.⁵⁷

Şerif Hüseyin Arap kaynaklarında ve diğer bazı kaynaklarda Filistin'in Yahudilerce elde edilmesinden Hilafet'in düşmesinden sorumlu ve Araplara ihanet etmiş bir kişi olarak anlatılmıştır.⁵⁸

2.3.1. II. Abdülhamit Dönemin'de Arap Milliyetçiliği ve Ümmetçilik Politikası

Balkanlarda önemli gelişmelerin yaşandığı ve Osmanlı Devleti'nin kaybeden taraf olduğu Sırbistan ve Karadağ ile savaşı sürdüğü sırada tahta çıkan V. Murat'ın devlet iradesini yansıtmaktan son derece uzak olması hasebiyle tahta daha fazla kalma ihtimali yoktu. Bu sırada Mithat Paşa ve Rüştü Paşa aleyhine bir muhalefet gelişmeye başlamıştı. Gelişmelere vakıf olan Mithat Paşa, II. Abdülhamit ile görüşerek Anayasayı ilan etmesi için anlaştı. Sultan V. Murat hakkında çıkarılan deli raporu ve padişahlık yapamayacağına dair verilen fetva ile tahtan indirildi⁵⁹

1882'de Halife olarak Osmanlı tahtına geçen II. Abdülhamit Han İslam coğrafyasından yoğun bir tebrik telgrafı almıştı. Tahta geçtiğinde İslam coğrafyasında bağımsız olan iki Müslüman devlet dışında diğer devletler tamamen yabancı tahakkümü altındaydı. Bu şartlar altında İttihadi İslam Müslümanlar tarafından temenni edilen bir

⁵⁶ Hülalü, Metin (1995) İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları, OTAM, S.,6 , s.145-146.

⁵⁷ Köse, s.81.

⁵⁸ Men Hüveşerif Hüseyin, 2018. <https://www.paldif.net>, Erişim Tarihi,03.02.2018

⁵⁹ Üçok, Coşkun (1955) Siyasi Tarih Dersleri ,3.Baskı, Ankara, Fakülteler Matbası, s.207.

mefkûre olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Sultan II. Abdülhamit tahta geçtiğinde İmparatorluk, Afrika hâkimiyetinin büyük ölçüde kaybetmişti. Mısır hâkimiyetini kaybeden Osmanlı Tunus'tan tamamen çıkmıştı. Arap coğrafyasından Osmanlı'nın elinde sadece Libya, Hicaz, Irak ve Suriye idi. Bu bölgelerde ise milliyetçilik akımları güçlendirilerek Osmanlı'nın gücü kırılmaya çalışılmaktaydı.⁶¹

19. yüzyılda Ortadoğu bölgesi, özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yerleşmeci ve yayılmacı politikalarına sahne olmuştu. Batılı devletler ve Rusya, Ortadoğu'da yayılmacı politikalarını hammadde temini ve yeni pazarlar bulmak için vazgeçilmez hedefler olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda stratejik ve askeri olarak önemli bölgeleri ele geçirme mücadelesi vermişlerdir. Bu üç ülkenin bölgede kalıcı olabilmeleri ve ticari faaliyetlerini sürekli kılabilmeleri bölgenin yerlilerinin bu ülkelere aracılık yapmasıyla mümkündür. Bu üç devletin bölgede aracılığını üstlenen toplumlar ise, Rumlar, Ermeniler ve Hıristiyan Araplar olmuştur. Ermenilerin Rumların ve Hıristiyan Arapların yapmış oldukları aracılık sebebiyle bölgede siyasi ve ekonomik olarak güçlenmeleri Müslümanlar tarafından antiemperyalist bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Sultan II. Abdülhamit bu tepkiyi iyi görüp ona göre bir devlet politikası uygulamıştır.⁶²

II. Abdülhamit'in hilafet makamının nüfuzu etkili bir biçimde kullanılmış ve onun döneminde hilafet elde edilen diplomatik kazanımların önemli bir aracı olmuştur. Avrupalı devletler, Sultan'ın elinde bulunan bu güce efsanevi bir anlam yüklemişlerdir. Batılı yazarlar Sultan'ın amacını hür İslam ülkelerini hürriyetlerini devam ettirmek ve diğerlerinin ise bu işgalden kurtulmaları için teşvik etmek olarak özetlemişlerdir.⁶³

II. Abdülhamit döneminde Arap Milliyetçileri faaliyetlerini yavaşlatmışlardır. Bu yavaşlamada Sultan'ın aldığı dâhiyane tedbirler etkili olmuştur. Sultan'ın tedbirleri karşısında, Beyrut gizli cemiyeti ve Kevakibin cemiyeti yine de faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle Kevakibin cemiyeti Arap Hilafeti kurma gayreti içinde olmuştur. Sultan, Arap cemiyetlerini tamamen bitirme politikası gütmemiş ancak faaliyetlerini engellemiştir. Araplar arasında bağımsızlık sevdasına düşenlerin faaliyetlerin sıkı bir şekilde takip etmiştir. Devlet aleyhine faaliyetler yürütenleri dünyanın neresinde olursa olsun takip ettirip gerekli önlemleri almıştır. Abdülhamit Suriye'de ve Mısır'da devlet aleyhine faaliyet gösteren milliyetçiler üzerinde baskı kurmuş, maddi sebeplerden dolayı bu faaliyetlere katılanlara gerek para verip gerekse menfaatler sağlayarak zararlarını

⁶⁰ Berkes, Niyazi (2013) Türkiye'de Çağdaşlaşma, 21. baskı İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.341-342.

⁶¹ Kurşun, Zekeriyya (1992) Yol Ayrımında Türk Arab İlişkileri, 1. Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık, s.29.

⁶² Karpat, Kemal (1993) Panislamizm ve İkinci Abdülhamit, 1. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.346-347.

⁶³ Hülalü, Metin (1994) Pan İslamist Faaliyetler, 1. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s.17.

defetmiştir. Abdülhamit döneminde Arap faaliyetlerini beş başlık altında özetlemek mümkündür:

- 1- Arap hilafeti kurmak isteyenler.
- 2- Bazı Arap bölgelerinde Araplara özel ıslahat isteyenler.
- 3- Osmanlı içerisindeki yenilikçi akımlara katılarak ıslahat isteyen Araplar.
- 4- Bağımsız Arap Devleti için faaliyet gösterenler.
- 5- Batılı devletlerden herhangi birisinin himayesini uygun görenler.⁶⁴

1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonrası oluşan sarsıntı ve Berlin Anlaşması sonrası konuşulmaya başlayan milli devlet düşüncesi, Arap toplumlarını da kapsayacak şekilde oluşturulmalıydı. Bu gerçeği çok iyi gören Abdülhamit Arapları Osmanlı Devleti'ne tamamen bütünleştirecek politikalar izlemeye başladı. Aslında Sultan II. Abdülhamid, hem merkezin gücünü vilayetlere doğru genişletmiş ve merkezileştirme politikası izlemiş, hem de İslam'ı bir bütünleştirici bir ideoloji olarak kullanmıştır.⁶⁵ Döneminde Pan-İslamik politikaların uygulayıcısı bir padişah olarak bilinen II. Abdülhamid bu politikalarını 1876 Anayasası'nda net bir biçimde belirtilmişti. Anayasa İslam'ı resmi din ilan etmiş aynı zamanda ve padişahın tüm Müslümanların hamisi olduğunu ilan etmişti.⁶⁶ II. Abdülhamit döneminde Balkanlarda Panslavizm'in kuvvetlenmesine karşın Osmanlı Devleti Arap coğrafyasında hâkimiyeti kaybetmemek adına ümmetçi politikalar izlemesine rağmen, Araplar arasında bağımsız bir Arap Devleti kurma fikri, bazı Arap aydınları tarafından ısrarla dillendirilmekteydi.⁶⁷

II. Abdülhamit, ümmetçilik politikasını hem iç siyaset hem dış siyaseti yönlendirmede çok iyi kullanmış ve Halifelik etrafında İslam birliği oluşturmayı hedeflemiştir. Buna karşın İngiltere, milliyetçilik akımını kullanarak Osmanlı topraklarını ele geçirmek istemiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Arabistan, Mısır, Arnavutluk gibi bölgelerinde ayaklanmalar çıkartmaya çalışmıştır. Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı'nın zayıflayan ekonomisine rağmen, uluslararası arenada ümmetçilik politikasıyla denge getirmeyi hedeflemiştir. İslam birliği söylemleriyle İngiliz Emperyalizmini ve Rus Panslavizmini engellemek istemiştir. Bu hedef doğrultusunda İran, Hindistan, Cava, Çin

⁶⁴ **Kurşun**, Yol Ayrımında Türk Arab İlişkileri, s.31-32.

⁶⁵ **Karpat, Kemal** (2011) Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet Milliyet ve Milliyetçilik, İstanbul, Timaş Yayınları, s.189.

⁶⁶ **Özcan, Azmi** (1997) 'Pan-İslamizm' 2.Baskı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, s.54.

⁶⁷ **Boztemur, Recep** (2011) 'Arap İsyanı', Mülkiye Dergisi, S:272, s.63.

ve Afrika'ya özel yetiştirilmiş din adamları göndererek Panislamizm politikasını etkin hale getirmiştir.⁶⁸

İngilizlerin amacı; hâkim oldukları Mısır coğrafyasıyla yetinmek değil, Ortadoğu'nun kalbi kabul edilen Filistin, Lübnan bölgelerine hâkim olmaktı. Bu amaca yönelik Londra Ortadoğu'daki faaliyetlerini sürekli ve düzenli olarak genişletmekteydi. Filistin topraklarındaki Kudüs üç dinde mukaddes bir şehir sayılması itibariyle İngilizlerin ilgilendikleri önemli bir bölgeydi.

Ancak beynelmilel bilinen gerçek Filistin toprakları Hazine-i Hassa'ya ait olması hasebiyle alım satımı hukuken meşru değildi. I. Dünya Savaşı öncesinde önemli gelişmelerden birisi'de Osmanlı ile İngiliz Hükümeti, arasında yaşanan Taba şehrinin kime ait olduğu tartışmasıdır. İngilizlerin hak iddia ettiği Taba şehrini Sultan II. Abdülhamit sahiplenerek İngiliz iddialarını reddetmiştir. Bunun üzerine İngiltere Donanma gösterisi yaparak İstanbul'a gözdağı vermiştir.⁶⁹

Sultan Abdülhamit döneminde Lübnan'daki milliyetçilik faaliyetleri, sadece Hıristiyanları birleştirme fikrinden tüm Arapları birleştirme fikrine doğru evrilmiştir. Bu düşünceyle Arap milliyetçiliği Osmanlı Devleti'ni hedef alan fikri ve neşri çalışmalar yapıyordu. Buna karşı Sultan Abdülhamit ümmetçilik fikrini canlandırarak tüm Müslümanların Osmanlı Devleti'ne desteğini temin çalışmıştır. Dolayısıyla Sultan Abdülhamit döneminde Arap milliyetçiliği Osmanlı Devleti'ne karşı zararlı boyutlara ulaşmamıştır. Sultan Abdülhamit tahtan indirilmesi ve Jön Türk hareketinin faaliyetlerinin artmasıyla buna tepki olarak Arap coğrafyasında Arap milliyetçiliği fikri hız kazanarak artmıştır. Müslüman Arapların Arap milliyetçiliği davasını savunmada sayılarının artmasına sebep olmuştur.⁷⁰

Sultan II. Abdülhamit, kendisinin tahta geçtiğinde Batılı Devletlerle mücadele etmek için devletin çok zayıf olduğunu biliyordu. İdareleri altında birçok Müslümanın yaşadığı İngiltere ve Rusya'nın panislamist politikalarından çekindiği bir gerçektir. Her iki devletin Hilafet nüfuzunu yok etmek adına bir ittifakı olabilirdi. Hilafet makamının gücünün sınırlı olduğunu bilen Sultan II. Abdülhamit, bu silahı ihtiyat olarak tutuyordu. Sultan Hamit, kaybedeceği bir mücadeleye girmemek adına donanmayı muattal bırakmışsa da Hilafet silahını elinde bulundurması İngilizleri ve Rusları rahatsız etmeye devam ediyordu. Hilafetin gücünü kırmak adına İngiliz dış işlerinin yaptığı plan çerçevesinde

---

⁶⁸ Uçarol, s.423-424.

⁶⁹ Köse, s.24.

⁷⁰ Arı, s.109.

Blant ve Cemeleddin Afgani⁷¹ Türkler tarafından Hilafetin gasp edildiği ve Arapların hakkı olan Hilafetin yeniden bir araba, dönemin öne çıkan simalarından Şerif Hüseyin'e verilmesini dillendirmeye çalışıyorlardı.⁷² Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah babası ve Abdülhamit arasında geçen şu diyalogu hatıralarında anlatmıştır. 1908 de Şerif Hüseyin, İstanbul'dan ayrılacağı zaman Sultan Abdülhamit ile bir buçuk saat görüştiler. Sultan Abdülhamit Şerif Hüseyin'e "sendeki kabiliyetten faydalanmama engel olan bazı devlet adamları vardı ki şu anda devleti ele geçirmiş bulunmaktalar" dedi. Buna mukabil Şerif Hüseyin Sultan'ın Arap memleketlerindeki ve özellikle Hicaz Bölgesi'nde ki Müslümanlar nezdinde itibarını hatırlattı. Abdülhamit'e istediğiniz zaman Hicaz Bölgesi'ne gelmeniz takdirinde her türlü emniyetin sağlanacağını ifade etti. Sultan'ın üstün hizmet madalyasını Şerif Hüseyin'e kendi elleriyle taktı.⁷³

Sultan II. Abdülhamit döneminde önemli meselelerde Sultan'ın iradesi gerekmektedir. Önemli bir makama yapılacak herhangi bir tayinde Sultan'ın onayı şarttı. Sultan Abdülhamit fiilen son Osmanlı Halifesi kabul edilebilir. Abdülhamit'in hal edilmesi birçok İslam beldelerinde karışıklıklar çıkmasına ve mevcut durumların iyi idare edilememesine sebep olmuştur. Hz. Osman devrinde olan hadiselerle benzetilebilecek bu olaylar onun tahtan indirilmesiyle fitnelerin körüklenmesine zemin hazırlamıştır.⁷⁴ Sultan Abdülhamit'in dengeyi esas alan ve devletin devamlılığını temin etmede elzem olan esaslardan ayrılmaması onun önemli bir başarısı olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin istikrarını hedef alan kampanyalar bu istikrarın en önemli müsebbibi Abdülhamit'in şahsında yoğunlaşmıştır.

Yapılan kirli propagandalar nedeni ile Osmanlı toplumunda bazı kesimler Sultan Abdülhamit'in zalim olduğu kanaati içindeydiler. Bu elbette doğru olmayan gerçeklerden uzak bir iddiadır. Tahtan indirildiğinde anlaşılmıştır ki Sultan Abdülhamit kendi döneminde sadece bir kişinin idamına onay vermiş. Devlete karşı suç işleyen veyahut farklı cereyanlara kapılanları sürgün cezasıyla cezalandırmıştır. Sürgün cezası vermesindeki amaçsa devletin müesses nizamını devam ettirme gayesi olmuştur. İttihat ve

---

⁷¹ Cemalettin Afgani 1839 yılında İran'ın Esedabad şehrinde doğmuştur. Mısırda Hindistan'da dini eğitim aldı. 1870'te İstanbul'a gelerek Jön Türkler ile temas kurdu. Darülfünunda yapmış olduğu konuşmada "Peygamberlik bir sanattır" dediği için şeyhülislam tarafından tekfir edilmiştir. Blund ile Cemalettin Afgani İngilizlere Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Halife ilen edilmesi gerektiğini ilk defa gündeme getiren kimselerdir. dintahripcileri.com »Cemalettin Afgani

⁷² <https://ilimliislamtehlikesi.wordpress.com//reformist-Cemalettin-Afgani>, Erişim Tarihi,1.11 2017

⁷³ Kral, s.21.

⁷⁴ Kral, s.19.

Terakki döneminde ise Yemen ve Suriye’de pek çok idam gerçekleştirilmiştir.⁷⁵ II. Abdülhamit zamanında kurulan gizli Arap cemiyetleri Sultan’ı baskıcı ve gerici olarak niteliyorlar ve Sultan’ın muhaliflerine destek veriyorlardı. Bu dönemde etkili iki cemiyet Cemiyet-i Ahd ve Fetat idi. Bu cemiyetlerde meşrutiyetin ilanını desteklemekteydiler. Sultan’ın düşmesi Arap gizli cemiyetlerince de sevinçle karşılandı.⁷⁶

Siyasi ve ekonomik gelişmelerin tetiklemesinden doğan rekabetin sömürü alanında sürmesi ve dünyaya egemen olma yarışı, I. Dünya Savaşı’nın asli sebeplerinden sayılmaktadır. İngiltere’nin petrol ve Hindistan sömürü yolu güvenliği sebebiyle elde etme çabasına girdiği Arap coğrafyası özellikle de Hicaz Bölgesi, İngilizlerin genişleme politikalarının esas hedefi haline gelmesini doğurmuştur. İngiltere, Hicaz Bölgesi’ne hâkim olma adına Arabistan’da uygulayacağı politikada Mekke Emiri Şerif Hüseyin’i kullanılabilecek önemli bir figürdü. Şerif Hüseyin’in Arap Milliyetçiliği bahanesiyle yönlendirilme ihtimali İngiltere tarafından değerlendirildi. Şerif’in oğlu Abdullah vasıtasıyla İngiltere Şerif’le temaslarını başlatmış oluyordu.⁷⁷

2.3.2. İttihat ve Terakki’nin Arap Politikası

İbrahim Şinasi, Mithat Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Osmanlı’nın ileri gelen aydın ve siyaset adamları Jön Türkler adıyla isimlendirilmiştir. Bu isimler, Osmanlı Devleti’nin merkezileşen kurumlarına İslami siyasal bir ideoloji kazandırmayı amaç edinmişlerdi. Sultan Abdülaziz’in son dönemlerinde ve Sultan Abdülhamit’in ilk yıllarında Osmanlıda fikri bir terakki yaşanmaktaydı.⁷⁸ Jön Türk Hareketi’nin fikri alt yapısı batı temelli idi. Devletin kötü gidişatından kurtulmasının yolunun Batıdaki idarî, siyasî ve sosyal gelişmelerinin Osmanlı’ya uyarlanmasından geçtiğini savunuyorlardı. Cemiyet zamanla İttihat ve Terakki Cemiyetine evrilmiştir. Abdülhamit’in yönetimini meşruti yönetime çevirmek için mücadele etmiştir.⁷⁹

İttihat ve Terakki Cemiyetinin, Osmanlı Devleti’nde bazı gelişmelere öncülük ettiği görülmektedir. Bu dönemde tüm sanat dallarının yaygınlaşması için gayret gösterilmiştir. Kadınlar ve erkekler için konservatvar kurulmuştur. Tiyatronun gelişmesi için çaba

⁷⁵ Kral, s.18.

<https://tipyan.com> › كيف ضرب شريف مكة خلافة المسلمين / التاريخ الإسلامي . Erişim Tarihi,10.08.2018

⁷⁷ Doğru, Deniz (2001) 'I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin’in Siyasi Faaliyetleri', Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi s.51-52.

⁷⁸ Örs, Orhan (2013) 'İttihat ve Terakki Cemiyeti', Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S:51, s.683-684.

⁷⁹ Aslan, Taner (2008) ' İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti'ne' Bilig, S:47, s.80.

harcanmış ve bir aktör yetiştirme okulu açılmıştır. Kadınların sosyal hayata katılmaları için çalışmalar yapılmış, kadınların sanat dalları ile meşgul olmaları teşvik edilmeye başlanmıştır. Eğitim politikalarında modernleşme ve eğitimin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Balkan savaşlarında yaşanan mali sıkıntı döneminde dahi eğitim harcamalarında tasarrufa gidilmemiştir. Yine bu dönemde hutbeler Türkçe'ye çevrilmiş kadınlara yeni haklar tanınmış, feminist hareketler bu dönemde başlamıştır.⁸⁰

Cemal Paşa, Osmanlı İmparatorluğunda gerek münevverler gerekse idari mevkide olanlar tarafından Arap meselesinin içeriğine tam olarak vakıf olan kimselerin zannedildiğinden daha az olduğunu söylemiştir. Dâhili ve Harici birçok nedenden dolayı Islahat talebinde bulunan Araplar, Kamil Paşa kabinesinden Vali Ethem Beyin özel izniyle Beyrut'ta Milli bir Kongre düzenlemişler, Suriye ve Arabistan coğrafyasında yaşayan Arapların Islahat taleplerini İstanbul'a bildirmişlerdir. I.Dünya Savaşı öncesi Suriye ve Beyrut'ta imparatorluğun nüfuzu son derece zayıflamış bazı Araplar istiklal taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Bağımsızlık talepleri bazen Türklere karşı nefreti körükleyen tepkilere dönüşmüştür. Özellikle Beyrut'ta bazı kimseler Osmanlı Valisi'nin adını yazıp köpeklerine tasma olarak asmışlardır.⁸¹

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'ye karşı muhafazakâr kesim bir parti kurulmaya çalıştı. İttihadi Muhammedi Fırkası adı altında oluşan yapı Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazetesinde İttihadi Muhammedi cemiyeti nizamnamesi olarak yayınlanarak duyuruldu.⁸² Gazete İttihat ve Terakkiye karşı fiili muhalefetin ilk savunuculuğunu yapmaktaydı.

Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazetesi, İttihat ve Terakki fırkasını ısrarla batı taklitçileri olarak suçlamakta ve şer'i hükümlere layıkıyla ehemmiyet verilmemesinden şikâyet etmekteydi. Bu ve benzer yayınların Arap âleminde yansımaları görüldü. Şam da 1000 kişinin imzasını taşıyan bir dilekçe hazırlanarak şer'i hukuka riayet ve tatbikinde hassasiyet istenmekteydi. Böylece İttihadi Muhammedi Fırkası ve faaliyetlerinin yayınlayan fikriyatını duyuran volkan gazetesi, 31 Mart Ayaklanması'nın çıkmasına zemin hazırlamış oluyordu. Halktan talebe, subay ve askerlerin iştirak ettiği İttihat ve Terakki karşıtı ayaklanma Ahrar Fırkası tarafından desteklenmiştir. Ayaklanma haberleri Şam'a ulaştığında İttihat ve Terakkinin politikalarından memnun olmayan

⁸⁰ Örmeci, Ozan (2010) 'Jön Türkler ve İttihat ve Terakki', Tarih Okulu Dergisi, s.103-105.

⁸¹ Kabacalı, s.70.

⁸² Umar, s.158.

kesimler sevinmişler hatta ayaklanmayı tören düzenleyerek kutlamak istemişler, fakat bu kutlamaya müsaade edilmemiştir.⁸³

İttihat ve Terakki Partisinin uygulamış olduğu politikalar, 1911'den itibaren Arap aydınları ve politikacıları tarafından artan bir tepkiyle karşılanmıştır. Osmanlı Meclisinde, 60 kadar Arap asıllı vekil, İttihat ve Terakkinin Arap kültüründeki değerlerden uzak olduğunu dillendirmekteydi. Vekiller, Arap coğrafyasına yapılan yatırımların bölgeden toplanan vergilere nazaran az olduğunu ifade ediyorlardı.⁸⁴ İttihat ve Terakkinin Abdülhamit'ten sonra yükselen Arap Milliyetçiliği hareketiyle anlaşabilmesi ve onların devlete bağlılığını yeniden kazanması partinin uygulamış olduğu politikalar ve savunduğu fikirler göz önüne alınırsa oldukça zordu.

1908 II. Meşrutiyetin ilanı edildiği yıl ile 1912 yılı ve 1914 yıllarında Osmanlı Devleti üç seçim yapmış bu seçimlerde sadece erkekler oy kullanmıştı. Dolaylı seçim sisteminin esas alındığı, seçimlerde İttihat ve Terakki Partisi beklediği başarıyı yakalayamamış ve Meclisi Mebusan'da çoğunluğu sağlayamamıştır. 1908 seçimleri yapıldığında Şerif Hüseyin henüz Mekke'ye dönmemişti. Bu seçimlere halk beklenen ilgiyi göstermemiştir. Hicaz bölgesinde seçilen mebuslar Cidde'yi Medine ve Mekke'yi temsil ediyorlardı. Ancak bu mebuslar mebusluk vasfından uzak kişilerdi. Nitekim Mekke mebusu İstanbul'a hiç gelmedi, diğeri ise İstanbul yolculuğu sırada Mısırdan geri dönmüş sebebini ise memleket hasreti olarak açıklamıştır. Şerif Hüseyin, 1910'da düzenlenen ara seçimde oğlu Abdullah'ı Hicaz mebusu seçtirmeyi başarmıştır. Şerif'in nüfuzunu kullanarak seçtiği ikinci mebus ise Şeyh Hasan Eş Şeyba idi. İttihat ve Terakki seçilmelerini istemediği bu iki isim Meclisi Mebusana girdiler.⁸⁵ Meşrutiyetin ilanından sonra ittihatçılar ile Arap asıllı olan siyasetçiler arasında ilişkiler arttı.

Sultan II. Abdülhamit'in yönetimine muhalif olan Jön Türkler, Abdülhamit'e karşı vermiş oldukları mücadelede etkinliği arttırmak için Araplardan taraftar bulmuşlar birçok Arap İttihat ve Terakki Cemiyetine girmişti. Meşrutiyetin ilk yıllarında Araplarla İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki yakınlaşma sonraki senelerde Arapların umduklarını tam olarak elde edememesi nedeniyle sona ermiştir. Bu yüzden Araplar İttihatçılardan kopup bağımsızlık emeline düşmüşlerdi. İttihat ve Terakkinin 1909 yılında daha etkin olması ve Sultan Abdülhamid'i dışlamaya çalışmaları üzerine cemiyet ile Araplar arasındaki

---

⁸³ Umar, s.158.

⁸⁴ Boztemur, s.65.

⁸⁵ Allawi, Ali (2016) Irak Kralı Faysal,1.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası, s.41.

gerginliği tırmandırmıştır. Bu dđnemde Araplar tarafından tepki ile karşılanan İttihat ve Terakkinin almış olduğu bazı kararlar şunlardır.

1- Bazı gđçebe aşiretlerin yerleşik hayata geçirilmesi öte taraftan yerleşik yaşayan aşiretlerin dağıtılması.

2-Hicaz demir yoluna yapılan bağlantı yolları.

3-Suriye Bđlgesi'ne demir yolu ve telgraf hatları gđvenliđi için erkezlerin ve bazı cemaatlerin yerleştirilmesi.

İttihatçılar, Arapların tepkilerini yatıştırmak adına İslamcılık propagandası yaparak tepkileri azaltmayı hedeflediler. Ancak İttihatçıların Araplara uzattıkları zeytin dalı ve Arapları kazanma faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Arap Milliyetçilerinin Ahrar Fırkasını kurması ve Prens Sabahattin'in Âdemi Merkezietilik felsefesini daha çok benimsemeleri İttihatçılar ile Araplar arasının soğumasına neden olmuştur. Örneğin 1908 Seçimlerinde Ahrar Fırkası seçimlerin gerçeği yansıtmadığını dillendirmiş Ahrar'ın tepki çeken faaliyetleri neticesinde İttihatılarda 31 Mart olayından sonra bu fırkayı kapatmıştır. Araplar bunun üzerine Mutedil Hürriyetpervar'da önemli roller üstlenip faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁸⁶

Osmanlı Devleti, I. Cihan Harbinden önce Arnavutluk, Libya, Yemen ve Balkanlarda yapılan savaşlar nedeniyle Osmanlı Devleti zayıflamış, buraların kaybedilmesi Devleti ve toplumu derinden etkilemiştir. Yaşanan kayıplar sonrasında Osmanlılık ve Ademi Merkezietilik yeniden gündeme gelmişti. Osmanlı Devleti içerisinde Türklerden sonra en çok nüfusa sahip Arapların'da tatmin edilebilmesi ve Devleti sahiplenmeleri için idari mekanizmalarda değişiklik yapılması, konuşulmaya başlandı. Yapılmaya çalışılan değişiklikler sırasında ortaya çıkan problemler, Osmanlıda Arap sorununu olarak isimlendirilmeye başlandı. İttihatçılar Arapların devlete bağlılıklarını artırmak ve onları sisteme dâhil edebilmek adına Arap beldelerine imtiyazlar, tanıma siyaseti güttükleri söylenebilir. İttihatçılar Arap beldelerine muhtariyet vermeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdir.⁸⁷

İttihat ve Terakki cemiyeti karşıtlığı Araplarda fevkalade bir karşılık bulmuş hatta bu karşıtlık onların partiye ve politikalarına karşı başka yapılarla birlikte hareket etmelerine sebep olmuştur. İttihadı Muhammedi cemiyetine sadece şam'da 70.0000

⁸⁶ Umar, s.160-161.

⁸⁷ Ahmed, Feroz (1971) İttihat Ve Terakki 1908- 1914,!.Baskı, İstanbul,ev,Nuran Ülken, Sander Yayınları, s.199-201.

kişinin üye olması Arapların partiye karşı olan tavırlarının anlaşılmasında önemli bir göstergedir.⁸⁸ Osmanlı Devleti'nin Hicaz politikası, 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü üzerine sadaret makamına getirilen Said Halim Paşa döneminde hissedilir bir biçimde değişmiştir. Bu değişimin nedeni ise İttihat ve Terakki'nin üç önemli paşasının sadrazam üzerindeki etkisidir. Enver, Talat ve Cemal paşalar Arap topraklarında ıslahat yapma düşüncesinde ısrarcı olmuşlardır. Islahatları yapmak için Osmanlı Arap coğrafyasında gerekli idari değişiklikleri yapmışlardır. Bu değişikliklerin en bariz örneği Vehip Paşa'nın Hicaz Vali ve Kumandanı olarak atanmasıdır.⁸⁹

Arap Milliyetçileri Paris'te kongre düzenledikleri sırada İstanbul bu kongrede bazı Arap milliyetçilerinin milli menfaat ve ihtiraslar uğruna Arapların umumi ve İslami menfaatlerini tehlikeye attıklarını anlatmak üzere Mithat Şükrü Bey başkanlığında Paris'e bir heyet göndermiştir. Talat Paşa ve Cemal Paşa, İstanbul'da Arap gizli cemiyetlerinin reisi kabul edilen Şeyh Abdülaziz'i Süleymaniye'deki evinde ziyaret ederek meseleleri istişare etmek istemişler toplantıda İttihat ve Terakki'den istenen bazı Arap asıllı kimselerin önemli makamlara getirilmesi olmuştur. Bu talepler, kaleme alınmış ve kısa sürede Osmanlı Devleti tarafından onaylanmıştır. Araplarla uzlaşma zeminini sağlamak ve onları memnun etmek adına Talat Paşa'nın istememesine rağmen, birçok hain teşebbüsü yine Araplarca ihbar edilen Abdülhamit Zohrevi Efendi'nin, Ayan azalığına tayinini dahi onaylanmıştır. Ancak asıl maksadı Şeyhülislamlık makamını elde etmek olan Abdülhamit Zohravi Ayan azalığını yeterli bulmamış ve faaliyetlerini sürdürmüştür.⁹⁰

Savaş öncesinde etkin bir dış politika hedefleyen İttihat ve Terakki Partisi bunun İmparatorluğu meydana getiren çeşitli unsurların bazı taleplerini yerine getirme ve onları memnun etme politikası gütmüştür. Azınlıklara daha fazla hak vermek ve aralarındaki ihtilafları azaltma olarak niteleyebileceğimiz bu adımlar tabiatıyla Arapları da kapsayan kısa süreli çözümler, samimi Müslümanlar dışındaki Arap Milliyetçilerinin taleplerini karşılamaktan uzaktı.⁹¹ İttihat ve Terakkinin Arap Milliyetçilerine karşı ılımlı politikalar geliştirme teşebbüsleri ve onları yeniden kazanma gayretleri ümit edilen yakınlaşma ve beraberliği sağlamamış, İttihat ve Terakkinin gösterdiği çabalar bazı Arap milliyetçileri tarafından kabul görmemiştir.

Zimmete para geçirmekten suçlu bulunan ve hakkında idam kararı verilen Osmanlıya birçok defa ihanet ederek pervasız tutumları sabit olan Arap Milliyetçisi Ali

---

⁸⁸ Umar, s.159.

⁸⁹ Boztemur, s.67.

⁹⁰ Kabacalı, s72-73.

⁹¹ Kabacalı, s.117.

Aziz Bey, her şeye rağmen Arapları kazanmak adına Cemal Paşa'nın talebi doğrultusunda Enver Paşa tarafından affedilmiştir. Fakat Ali Aziz Bey, Şerif Hüseyin isyanı sırasında isyancılar tarafında yer almaktan geri durmamıştır.⁹² İttihat ve Terakki, Arap milliyetçilerinin eleştirilerini tespit ederek Arapların partiye karşı eleştirilerini dikkate almıştır. Araplar üzerinde etkili olan gerek din adamları gerekse kanaat önderleri partinin ileri gelenleri tarafından ziyaret edilerek ayrılıkçı Araplar kazanılmaya çalışılmıştır.

Şu bir gerçektir ki Araplar üzerinde din adamlarının nüfuzu hayli fazladır. Suriye Filistin Cephesi kumandanı Cemal Paşa bu durumu çok iyi bildiği için gerek reformcu diyebileceğimiz din adamları ile gerekse muhafazakâr din adamları ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bazı din âlimleri ile birebir sohbetler yapmış onların sahip oldukları ahlak ve seciye Cemal Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Özellikle Şam ulemasından Muhaddis Şeyh Bedrettin Efendi dini ilmi ve tevazuu ile Cemal Paşa'nın hürmete layık gördüğü bir zattır. Cemal Paşa Şeyh Bedrettin'i ziyaret ederek kendisinden Hz. Peygamberimizin Hadislerini dinlemiş ve memnuniyetini ifade etmiştir. Şeyh Bedrettin'in Cemal Paşa'yı karargâhında ziyaret etmesi, Cemal Paşa'nın bölgedeki itibarını arttırmıştır. Cemal Paşa, Şam Müftüsü, Şeyh Ebul Hayâ Abidin Efendi tarafından da savaş boyunca yardımlar görmüş ve din âlimi kılığına girmiş bazı kimseler hariç Osmanlı Hilafetine ihanet eden din âlimine rastlamadığını ifade etmiştir. Yine Cemal Paşa, Beyrut Müftüsü Şeyh Mustafa Naccav, Nakıbul Eşraf Şeyh Abdurrahman El Hudi, Kudüs ve Halep Müftülerini İslam birliği tezini savunan ve bölünmeye karşı şahsiyetler olduklarını vurgularken bu isimleri Osmanlı Devleti'ni seven her kimsenin saygı ve minnetle anmasını istemiştir.⁹³

Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki'nin idareyi ele almasıyla beraber Türkçülük akımı İstanbul, Trakya ve Anadolu'da güçlenirken buna tepki olarak Arap milliyetçiliği söylemleri Ortadoğu ve Hicaz'da taban bulmuştur. Buna İttihat ve Terakkinin Suriye'de tatbik ettiği baskıcı politikalarda eklendiğinde ortaya çıkan durum, İngilizler tarafından iyi değerlendirilerek Arap milliyetçiliği Osmanlı Devleti aleyhine netice veren bir süreçte dönüştürülmüştür. Osmanlı'nın Ortadoğu'dan çekilmesine sebep olacak bu süreçte İngilizler hem Yahudileri hem de Arapları memnun edecek vaatleri gizlilik içerisinde her iki tarafa vaatmişlerdir.⁹⁴

İttihat ve Terakki kadroları Arap basınında çıkan Arap milliyetçiliği ile ilgili yazılara ilk başta fazlaca itibar etmeyip bunları gelip geçici faaliyetler olarak görmüşlerdir.

---

⁹² Kabacalı, s.78-79.

⁹³ Kabacalı, s.258-259.

⁹⁴ Arı, s.126.

Bununla beraber İttihatçılar Arap meselesine dini zaviyeden değil mantıki bir bakış ile değerlendirmiyorlardı. Cemiyetin Arap meselesine bakışını anlamak için önemli bir kaynak olan Hüseyin Cahit'in makalelerine göre; İttihatçılar, Araplar hakkında şu şöyle bir görüşe sahiptiler. Devlet içerisinde Arapların yerinin fevkalade önemlidir. Araplara verilen önem sadece Hz. Peygamber Arap olmasından kaynaklanmayıp Arap milletinin farklı maharetleri çalışkanlıkları ve ticari başarıları bu tutumda belirleyicidir. Osmanlı içerisindeki önemli bir unsur olmaları nedeniyle bazı muhalif cereyanlar şahsi veya bölgesel olup tüm Araplara asi muamelesi yapılması devlet tarafından yapılacak büyük bir politik hata olur.⁹⁵

2.3.3. İttihatçılar ve Şerif Hüseyin

İttihat ve Terakki'yi temsilen Abdullah Kasım başkanlığında bir heyet Şerif Hüseyin'i Hicaz'da karşılamış ve 'Kanuni Esasiyi esas alarak Hicaz'ı idare edecek olan Emiri saygıyla selamlarız demiştir. Heyet, Şerif Avnürrefik ve Şerif Alin'in Abdülhamit'e yaranmak uğruna bölgede zulümler yaptıklarını dile getirirken Şerif'ten beklenenin Kanuni Esasiye bağlılık ve teceddüt ruhuna uygun hareket etmesi beklenmektedir denilmiştir. Şerif heyete cevaben Hicaz'ın mukaddes belde olduğu Emri Bil Marufun Nehyi Anil Münkerin yerine getirilmesi ve İslam dininin hükümlerinden başka bir şeyin esas alınmayacağı ayrıca memurun vazifesinde tüccarın ticaretinde sanatkârın işinde devam etmesi ve dedikodulara kulak asılmamasını söylemiştir. Bu diyalogdan sonra heyet İstanbul'a bir mektup yazarak Abdülhamit'in gönderdiği adam Kanuni Esasiyi ve teceddüdü önemsemiyor diye rapor etmişlerdir. Yaşananlar İttihat ve Terakki yönetimi ile Şerif Hüseyin arasında ilk çekişme sayılabilir.⁹⁶

İttihatçılar, Şerif Hüseyin'in yetkilerini kısıtlayarak onu sadece belirli kanunların uygulayıcısı ve merkezin gücünü hisseden ve hissettiren etkisiz bir emir olarak görev yapmasını istemekteydiler.1909'da itttihatçılar Medine ile Şam arasındaki yolun emniyetli olmadığını bu yüzden hacıların bu mesafeyi kara yolunu değil deniz yolunu kullanmalarını karara bağladılar. İttihatçıların bu kararı aynı zamanda Şerif'in bölgedeki güvenliği sağlayamadığı manasına gelmekteydi. Karara şerif Hüseyin şiddetle karşı çıkmıştır.⁹⁷Said Halim Paşa'nın Sadrazam olması, İttihatçılar ile Şerif Hüseyin'i'n arasının daha fazla

⁹⁵ Kurşun, s.48-49.

⁹⁶ Kral Abdullah, s.28.

⁹⁷ www.alghad.com/Şerif Hüseyin Vel Osmaniyyun Cedeliyyetül Hubbi Vel Kerahe,Erişim Tarihi,07 ,21 ,2017

açılmasını önlemiştir. Şerif Hüseyin'e bazı imtiyazların verilmesinde yine Said Halim Paşa'nın rolü önemlidir.⁹⁸

Cemal Paşa, Çanakkale Zaferi sonunda İngilizler ve Fransızların çekilmesinin ardından Enver Paşa'yı cepheyi yerinde görmesi için Suriye'ye davet etmiştir. Enver Paşa, Suriye, Filistin ve Sina çölünü kapsayan detaylı bir seyahat yaptıktan sonra Cemal Paşa'yla beraber Medine'yi Münevvere'yi ziyaret etmişler ve bu seyahatte Şerif Faysal da Enver paşa ve Cemal Paşa'ya eşlik etmiştir. Cemal Paşa Şerif Hüseyin'in oğullarından birisi ile Filistin'e bir kuvvet göndermeyi planlamış Şerif Hüseyin'le nazik bir üsluba dayanan iletişimini devam ettirerek Şerif Hüseyin ve oğullarının Osmanlı Devleti yanında yer almalarını hedeflemiş fakat bunu başaramamıştır. Şerif Hüseyin isyanı, Kanal Seferine büyük bir darbe olarak yansımıştır.⁹⁹ İttihat ve Terakki, Şerif Hüseyin isyanı başlattığı zaman yayınladığı bildiri son derece hayret uyandırıcıdır. 'Biz onun isyan çıkaracağını zaten biliyorduk' denilmesi Şerif Hüseyin meselesini inceleyenlerin dikkatlerden kaçırmamıştır.¹⁰⁰

Şerif Hüseyin isyanının emareleri netleşmeye başladığında Lit kazası kaymakamı Sadık Bey ve Osmanlı'ya bağlılığıyla maruf Rabiğ Şeyhi Hüseyin Mübir Bey, Osmanlı makamlarına gerekli malumatları ulaştırmışlardır. Cidde Mutasarrıflığı vasıtasıyla Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine dair net çeşitli delilleri Hicaz Vali ve kumandanı Galip Paşa'ya bildirilmiştir. Bu bilgileri Osmanlı makamlarıyla paylaşan Rabiğ Şeyhi Hüseyin Mübir Bey, Şerif Hüseyin ile aynı meclislerde meseleyi Hicaz meselesinin müzakere edilme sırasında Şerif Hüseyin'e Türklere yapılacak bir ihanetin çok büyük bir hata olacağını söylemiş isyana katılmayı reddederek Osmanlı'ya olan bağlılığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda bu asil zat İngilizlerin galibiyetinin kesinleştiği zaman paraları tükenen Osmanlı askerlerine 5000 altın borç vererek cesaretini Hilafet'e olan bağlılığını ve cesaretini en zor zamanlarda dahi göstermekten geri kalmamıştır. Medine Muhafızı, Basri Paşa Medine'de edindiği istihbaratlara istinaden Şerif Hüseyin'in isyan edeceğini hem İstanbul'a hem de 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya yazdığı birçok yazıyla haber vermiştir.¹⁰¹

Teşkilatı Mahsusa Şefi Kuşçubaşı Eşref Bey Enver Paşa'ya ve Cemal Paşa'ya isyanın çıkacağına dair birçok delil sunmasına rağmen, isyana ihtimal vermemeleri tutumundan dolayı her iki Paşa ile da araları açılmıştır. Kuşçubaşı Eşref, Mısır'a ve kanala askeri harekât yapılmadan İngiliz ve Fransız işgalindeki Müslüman ülkelere sızılarak

⁹⁸ Ahmet, s.205.

⁹⁹ Kabacalı, s.195-196.

¹⁰⁰ Çavuş, s.7.

¹⁰¹ Kandemir, Feridun (2007) Medine Müdefası,7.Baskı, İstanbul, Yağmur Yayınları, s.385 386.

oluşturulacak yeraltı teşkilatları marifetiyle İngilizlere ve Fransızlara karşı baltalama hareketleri yapılmasında hem de öncelikle Şerif Hüseyin isyanının başlamadan bitirilmesinde ısrar etmiştir. Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın tavırları ise maslahatçı tutumlarını devam ettirmek olmuştur. Şerif Faysal, Cemal Paşadan izin talebinde bulunarak Medine'ye dönmek istediğini biraderi Şerif Ali Bey ile birlikte Sina Cephesindeki orduya katılması doğrultusunda Şerif Hüseyin'den emir aldığını biraderliye birlikte Kudüs'e gitmeleri halinde mücahitlerin bundan fevkalade etkileneceklerini ifade etmiştir. Faysal'ın asıl niyetinin kaçmak olduğunu çok iyi anlayan Cemal Paşa maslahata uygunluk çerçevesinde ve Şerif ile oğullarının niyetlerinin daha bariz anlaşılması için Faysala izin vermiştir. Cemal Paşa'nın bu tasarrufunu ordunun kurmay başkanı Ali Fuat Erden de onaylamış ve çaresizlik sebebiyle alının kararın uygun olduğunu söylemiştir.¹⁰² Şerif Hüseyin isyanının çıkmasındaki sebepler içerisinde en çok etkili olanı İttihat ve Terakki ile Şerif Hüseyin arasında olan çekişmedir.¹⁰³

2.3.4. Siyonizm'in Filistin'e Yerleşme Mücadelesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde alevlenen ve halen çözülememiş sorunlardan birisi de Siyonizm sorunudur. Siyonizm, Filistin topraklarında Musevileri toplamayı amaç edinmiş Siyonist diye isimlendirilen Yahudi milliyetçilerin hedefleridir.¹⁰⁴ Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile (1517) Osmanlı idaresinde yaşayan Yahudiler hürriyet, hak, hukuk ihlallerinden uzak emniyet içinde yaşadılar.¹⁰⁵ Muhafazakâr Yahudiler, Siyon'a(Filistin topraklarına) dönüş için de dua ederlerdi. Siyona dönüş hareketine ivme kazandıran gelişmelerden birincisi, Yahudi İngiliz devlet adamı Benjamin Disraeli 1847 yılında "Tancred" adlı romanı kaleme almasıdır. İkincisi, Moses Hess'in, 1862 yılında yayınladığı 'Rom und Jerusalem, Die Letzte Nationalitätsfrage' 'Roma ve Kudüs, Son Milliyet Sorunu adlı eseridir. Daha önce Kudüs'e ölmek için göçen Yahudiler, 1850 den sonra orada bir yaşam kurmak ve yerleşmek için Filistin'e yerleşmeye başladılar.¹⁰⁶1881'de Çar II. Aleksandr'ın suikast ile öldürülmesi Rusya'da yaşayan

---

¹⁰² **Kandemir**, s.386.

¹⁰³ **Boztemur**, s.78.

¹⁰⁴ **İlknur**, s.197.

¹⁰⁵ **Köse**, s.21.

¹⁰⁶ **Kaştan, Yüksel** (2016) 'Filistin Topraklarında Yahudi Milliyetçiliğinin Oluşumunda "Chowewe Zion", "Bnei Brith" ve "Esra" Cemiyetlerinin Rolü', Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S:15, s.479-480.

Yahudileri zor duruma düşürmüştü. Rusya’da yaşayan Yahudi toplumu katliam tehlikesi altında idi.¹⁰⁷

Rusya ve Doğu Avrupa’da Yahudi karşıtlığından sonra Yahudiler hayatlarını kurtarabilmek amacıyla çoğunlukla Amerika’ya göçmüşlerdi. Bu dönemde Yahudilerce mukaddes kabul edilen Filistin bölgesinin göçmen Yahudilerce tercih edilmesi ve göçün Filistin’e yoğunlaşması nedeniyle Osmanlı Devleti Filistin’e yerleşmelerine sınırlama getirerek diğer Osmanlı topraklarına yerleşmeleri için kolaylıklar sağladı. Osmanlı Devleti’nin Filistin topraklarına göçü engelleme kararının arkasında milliyetçilik akımının artmasından kaynaklanan endişeler vardı. Osmanlı Yahudilere karşı menfi bir politikaya sahip değildi zamanında Devlet İspanyadan kaçan Yahudilere kucak açmış ve Yahudi vatandaşlarına her türlü imkânı sağlanmıştı.¹⁰⁸

Osmanlı Devleti’nin ekonomik zafiyet yaşamaya başlamasının ardından Rothshild Ailesi, Ortadoğu’ya yönelip petrol rezervlerinin bulunduğu bölgelere kurmuş olduğu şirketlerle yerleşmeye çalışmıştır. Bu sızmanın bir kolu, Irak bölgesi olurken diğeri ise İsrail’in kurulmasını kolaylaştırmak için İsrail ve çevresiydi. Rothshild Ailesi Anadolu’yu ve Orta doğuyu iyi bilen ve bölgenin ekonomik durumuna son derece vakıf bir aileydi. Osmanlı Devleti Kırım harbi sırasında ilk dış borcu bu aileden almış; borçların gittikçe artmasından sonra Duyunu Umumiye bu aileye teslim edilmiştir.¹⁰⁹

Basel’de Ağustos 1903’te Theodor Herzl önderliğinde benimsenen Filistin’in tüm Yahudiler için atadan kalma yurt olma, hedefleri gerçekleştirilmeye çalışılacaktı, Yahudi ulusal fonun Filistin ve komşu ülkelerden toprak sağlamak için kullanılacaktı. Siyonist kongresinde Herzl’in düşüncesinde Devletin niteliğinin tespiti sınırlarının tespitinden önce geliyordu. O yıllarda keyfiyetin sınırlardan daha önemli olduğu vurgulanıyordu. Devletin sınırları ile ilgili bilgiyi ise Herzlin hocası Willam Hacheler şu şekilde tarif etmekteydi. ‘Türkiye’de Ürgüp’e kadar olan bölge Güneyde Süveyş kanalı olarak zikredilmiş ve adına ise Davut ve Süleyman’ın Filistin’i denmiştir.’¹¹⁰

1897 yılında İsviçre’nin Basel kentinde yapılan ilk Siyonist kongresinde önemli kararlar alınmıştır. Kongre öncesi, Theodore Herzl, Yahudi Devleti isimli bir makale kaleme almıştır. Basel Kongresine kadar Siyonistler asıl niyetlerini Dünya kamuoyundan saklamayı başarmışlardır. Kongre’de bazı üyeler, Filistin’de kurulması hedeflenen Yahudi

¹⁰⁷ **Gücüm, Kuntay** (2017) ‘II. Abdülhamit Döneminde Filistin ve Siyonizm’ Teori Dergisi, s.72.

¹⁰⁸ **Tür, Özlem** (2007) 'Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma', Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.226.

¹⁰⁹ **Yılmaz**, s.38.

¹¹⁰ **Ataöv, Türkaya** (1985) Siyonizm ve Irkçılık, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, s.67.

Devleti'nin açıkça ilanını istemişlerse de çoğunluk bu durumun Osmanlı Devleti'nde ciddi tepkilere sebep olacağı gerekçesiyle saklı tutulması gerektiğine dair hemfikir olmuşlardır. Siyonistlerin Basel kongresinde aldıkları bu gizlilik kararı 1948 yılına kadar devam ettirilmiştir. Filistin'de kurulması hedeflenen Yahudi Devleti planları kararlılıkla ve şartların oluşmasına bağlı olarak sürdürülmüştür. Açıkça görüldüğü gibi Siyonistler Baseldeki Kongreden 1948 yılına kadar Filistin'e yönelik asıl amaçlarını gizli tutmayı kararlaştırmışlardı.¹¹¹ Theodore Herzl Filistin topraklarına Yahudilerin dönebilmesi için Alman kraliyet ailesi ile yakın ilişkiler kurmuştu. Alman kralının Filistin'e ziyareti sırasında heyetin içersinde yer almayı başardı. Kayzer ile olan yakınlaşması Herzl'e karşı Yahudilerin desteğinin artmasına ve dünya kamuoyunda tanınmasına sebep oldu. Ancak Osmanlı Alman ittifakına rağmen II. Abdülhamit'in Filistin'e Yahudi göçü politikasında bir değişiklik olmadı.¹¹²

Siyonistler Osmanlı Devleti'nin Filistin'e uyguladığı göç sınırlamasını aşmak ve kendi inançları gereği Filistin topraklarına yerleşmek amacıyla taleplerini Osmanlı padişahı Abdülhamit'e iletiler. Sultan II. Abdülhamit ile görüşmelerden beklenen netice çıkmadığı gibi Sultan II. Abdülhamit tedbiren Filistin topraklarını ziyaret eden Yahudi hacıların yerleşme ihtimaline karşı ziyaret sürelerinin kısaltılmasını hükme bağlanmıştır. Ancak bu tedbir yerel idarecilere verilen rüşvetlerle Siyonistler tarafından delinmiştir.¹¹³ Theodor Herzl Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmak için Sultan II. Abdülhamit ile İstanbul'da görüşmüştür. 1896-1902 arası beş defa görüşme gerçekleştirmiştir. Herzl sağlığında bu hedefe ulaşamamış olsa da Siyonizm hedefleri için çalışacak bir örgüt oluşturmayı başarmıştı.¹¹⁴

Meclisi Mebusunda Arap asıllı mebusların hassasiyet gösterdikleri önemli konulardan birisi de Siyonizm'dir. 1898 Siyonist kongresinden sonra Araplar, konuyu tedirginlikle takibe koyulmuşlardı. Kongre sonrası özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan yönetimindeki Yahudilerin Filistin'e göç ettirilmesini hedeflenmekteydi. Osmanlı Avrupa'dan Filistin'e gelen Yahudilerin Osmanlı vatandaşı olarak Devletin sistemine dâhil olmalarını bir politika olarak takip etmekteydi. Ancak vatandaşlığa dâhil olmak istemeyen Yahudiler, devlete karşı kuşku uyandırmaktaydı. Devlet aynı zamanda

---

¹¹¹ Köse, s.27.

¹¹² Buzpınar, Tufan (2019) Sultan II. Abdülhamit Dönemi / Siyaset - İktisat - Dış Politika - Kültür - Eğitim, 1.Baskı, İstanbul, İzü Yayınları, s.198-199.

¹¹³ Köse, s.21-22.

¹¹⁴ Uzer, Umur (2017) ' Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Bileşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi, Filistin Araştırmaları Dergisi, Kudüs Özel Sayısı, S:2, s.135.

Avrupa'dan Filistin'e gerçekleşen göçü sınırlandırmak için denetimi sıklaştırmış ek tedbir olarak Filistin'de Siyonistlere toprak satışını yasaklamıştır. Tüm tedbirlere rağmen, 1882 ile 1908 arasında bölgede Yahudi nüfusu üç kat artmıştır.¹¹⁵ İngiltere ile Osmanlı arasında Taba şehri ile ilgili tartışmalar sürerken 1906 yılında Siyonistler ile İngiltere Dışişleri Bakanlığı arasında peş peşe yazışmalar yapılmış ve bu yazışmalarda Siyonistler, Sina Yarımadası'nda Yahudi yerleşimi için destek istemişlerdir. Söz konusu destek talebi, Filistin bölgesinde kurulacak olan Yahudi Devleti'nin kurulması için ilk adım niteliğindedir.¹¹⁶

1916 yılı sonunda İngiltere'de Başbakan olan Lloyd George, Siyonist sempatisi bir liderdi. Aynı zamanda Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, yayınladığı deklarasyonla Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasına dair Britanya Krallığının desteğini ilan ediyordu. I. Dünya Savaşı sırasında ekonomik olarak savaşı sürdürmede zorlanan İngilizlerle Siyonizm'in hedeflerine hizmet etmekte kararlı olan Yahudi ve Siyonist zenginler, bankerler ortak bir hedefte buluşmuşlardır. Siyonistlerin yapacakları mali desteğe karşın Filistin'de Yahudi Devleti'nin kurulması için İngilizler tarafından ortam hazırlanacaktı. Yahudilerin Filistin'e yerleşme fikrini 1621 de ilk defa İngiltere'de gündeme getiren Sir Henry Finch'tir. Ancak o zamanlarda tehlikeli görülen bu görüşünden dolayı hapsedilmiştir. İkinci defa gündeme gelmesi, ise 1800'lü yılların sonlarına doğru İngiliz Dışişlerine sunulmuş mememorandum'da İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya garantörlüğü altında Yahudilerin Filistin'de bağımsız bir devlet kurması fikrine dayanır.¹¹⁷

Yahudilerin Filistin'e dönebilmeleri için zamana ihtiyaç vardı. İngilizler yeterli nüfusun bölgede teşekkülü için diplomatik girişimlerde bulundular. 1839 da Kudüs'te bulunan İngiliz Konsolosu Kahire'deki Albay Chambell'e Gönderdiği yazısında Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin korunmasını istemiştir. 1840 da İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Ponsonby, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda " Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Yahudilerin Filistin'e dönmesinin gerçekleşmesi için her türlü kolaylık ve imkânın sağlanması talebinde bulundu. Filistin'e Yahudi göçünün sağlanması için İngilizler bazen tek başlarına bazen diğer büyük devletlerin desteğinde alarak Yahudi yerleşim politikasına destek vermişlerdir. İngilizler, Ulusal çıkarlarına uygun hareket ederek Hindistan sömürge yollarının emniyet altına alma adına Mısır'ı işgal ettiler. Bununla

---

¹¹⁵ Allawi, s.42.

¹¹⁶ Köse, s.24.

¹¹⁷ Köse, s.22.

beraber Filistin ve Hicaz' coğrafyasına doğru genişlemeyi hedeflemişlerdir. Ancak İngiliz-Alman rekabeti bu hedeflerin tamamının gerçekleşmesine mani olmuştur.¹¹⁸

1905 yılında Siyonistlerin liderliğine ünlü kimyacı, Chaim Weizmann getirildi. Weizmann, İngilizlere önemli bir silah kazandıracaktı. Weizmann patlayıcı yapımında kullanılan asetonu geliştirerek İngilizlerin güvenini kazandı. Weizmann'ın geliştireceği silah, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin patlayıcı ihtiyaçlarına karşılayacak kapasiteye sahipti. Bu proje Weizmann'a İngiliz devlet adamları ile yakın ilişki kurma imkânı sağladı. David Lloyd George, Herbert Samuel, Arthur James Balfour, Weizmann'ın önemli arkadaşları olmuştur.¹¹⁹

Chaim Weizmann başa geçtiğinde öncelikle Yahudi olmayan uluslara ve devlet adamlarına Siyonizm'in propagandası yaparak onlardan destek sağlamaya çalıştı. 1905'ten sonra Siyonistler, Filistin'de Osmanlı Devleti yerine, İngiltere'nin hâkim olması için diplomatik girişimler gerçekleştirdiler. Savaşın başlaması ile Siyonist harekete destek veren diplomatik çevreler hareketlenmiştir.¹²⁰

İngilizler, Filistin'e Yahudi yerleşimine sıcak bakan politikalar izlemeye başladığında bunu gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışarak Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki hâkimiyetini zayıflatmayı hedeflemişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında gelişen olaylar İngiltere'nin Siyonistlerle ittifakını pekiştirmiştir. Bu ittifakın büyümesi ve alanını genişlemesi, Fransa'yı endişelendirmiştir. Fransa Haçlı seferlerine katılan askerlerin sayısının çoğunun Fransız askerleri olduğu iddiasıyla Filistin topraklarında hak iddia etmiştir. 1799'de Napolyon, Suriye'yi işgal ederken bir beyanname yayınlamaya Yahudilere kendi ordusuna katılmalarını teklif etmiş ve bunu kabul etmeleri halinde Filistin'i yurt edinmelerini taahhüt etmiştir.¹²¹ Napolyon'un Yahudilere kutsal topraklarda yurt verme sözü Yahudilerdeki Filistin topraklarına dönüş umudunu arttırmıştır.¹²²

Bir dönem İngilizler ve Fransızlar Filistin meselesinde anlaşarak Rusya'yı bu konuda ikna etmeye çalışmışlardır. Filistin topraklarında hak iddiası, İtalyanlar tarafından da dile getirilmiş ancak İtalyan'ın bu isteği, Dünya Siyonist Örgütü Temsilcisi Nahum Sokolov'un İtalya'da temaslarda bulunmasından sonra papanın desteği Siyonistler

¹¹⁸ Köse, s.23.

¹¹⁹ Deveci, Can (2015) İsrail Filistin Meselesi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, s.7.

¹²⁰ Deveci, Can (2017) ' Filistin'de İngiltere Mandasının Kuruluşu (1917-1925)' (Doktora), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.17.

¹²¹ Köse, s.30.

¹²² Zekeriya Kurşun, ordaf.org/filistin-meselesi-tarihten-bagimsiz-dusunulebilir-mi/erişim tarihi,25.04.2019

tarafından elde edilmiş oluyordu.¹²³ I. Dünya Savaşı'nda hedeflerine tam olarak ulaşamayan Siyonistler savaş esnasında bazı felaketlerle karşı karşıya kalmışlardı. Bununla beraber I.Dünya Savaşı Siyonistlere bazı fırsatları da sunmaktaydı. Savaş devam ettiği yıllarda Yahudiler fırsatları da en iyi şekilde değerlendirmeyi bildiler. Kutsal toprakların bu durumu İngiltere, Fransa ve Rusya arasında tartışmalara neden olmuştur.

Fransa'nın Filistin topraklarındaki iddialarına ve taleplerine karşın, İngiltere'de yeni işbaşına gelen Lloyd George, Filistin'i Fransızlara vermeyi asla düşünmüyordu. Lloyd George ve Savaş Kabinesi, Fransızların Filistin'deki isteklerini boşa çıkarmak için meşru bahaneler üretmeye çalışmaktaydı. Ayrıca, Siyonist lider Herzl'in halefi, Azriel Weizman'da Fransa'nın Filistin üzerindeki muhtemel egemenliğine karşı çıkmaktaydı.¹²⁴ İngilizler, pragmatik politikalarını uygulamak adına savaşta yer alan büyük küçük bütün taraflara farklı sözler vermişler anlaşmalar yapmışlar fakat uygulama safhasında çıkarlarına uyan taraflarla hareket etmişlerdir. Savaş başladığı sırada görevde bulunan Başbakan Henry Asquith (1908-1916) ve Kahire'deki Müstemleke İdaresi, Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettirmek için Filistin bölgesini Araplara söz verirken Lloyd George Filistin'in Yahudi yurdu olması için çalışmışlardır.¹²⁵ Lloyd George'nin Başbakan olduğu dönemde Balfour Deklarasyonunun arkasında durması onun Siyonizm'e verdiği desteğin en bariz örneğidir.¹²⁶ Siyonistlerin, Filistin topraklarındaki hedeflerinin uluslararası toplum tarafından tanınması İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda Siyonistlere yaklaşmasına sebep olmuştur.¹²⁷

Savaşın ilk başlarında tarafsız kalmayı tercih eden Siyonistler, Rusya'nın geçmişte Yahudilere karşı uygulamış olduğu siyasetten dolayı İngiliz, Rus, Fransız cephesine karşı soğuk davranmışlardır. Hatta Almanların Doğu Avrupa'daki ilerleyişine sevinmişlerdir. Ortadoğu'da Araplarla ittifak kurmayı planlayan İngilizler ise Filistin meselesinden dolayı Siyonistlere mesafeli durmuşlardı. İngilizler, 1915'te farklı bir ittifakın temelini atmak üzere çalışmalar başlattılar. Yahudiler'e karşı hamasi bir tutum içinde olan Sykes ünlü Yahudi Aaron'la bir pazarlık görüşmesi gerçekleştirdi. Yapılan görüşmeden sonra Britanya'nın Ortadoğu hâkimiyeti Siyonizm'le anlaşarak ortaklaşa yürütülecekti. İngilizler

---

¹²³ Köse, s.33.

¹²⁴ Köse, s.30.

¹²⁵ Köse, s.29.

¹²⁶ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/buyuk-felaketin-ilk-adimi-339854.html>, Erişim

Tarihi,12,09,2018

¹²⁷ Kemiksiz, N.Neşe (2016) 'Filistin', Akademik Orta Doğu, C:11, S:1, s.135.

Siyonistlerle anlaşmaları halinde Ortadoğu'daki Aslan payını alacaklarını düşünmekteydiler.¹²⁸

İngiltere ile Fransa 1916'da imzalamış oldukları gizli anlaşmada Filistin'in uluslararası bir yönetime verilmesini karara bağlamışlardı. İngilizler o yıllarda Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik ettikleri Şerif Hüseyin'den Filistin için planlarını gizlediler.¹²⁹

İngiliz hükümeti, 1916 yılında Lloyd George'un Başbakanlık görevini üstlenmesiyle Siyonist planların paralelinde hareket etmeye başlamıştır. 1916 da Savaşın seyri İtilaf Devletleri endişelendirmiş özellikle Çanakkale ve Kutulamare cephesindeki Türk zaferleri savaşın dengelerini değiştirmiştir. Almanların Avrupa da ilerleyişi İtilaf Devletleri için derin kaygıların başlamasına neden olurken bu durumu değerlendiren İngiliz ve Fransızlar yenilgi ihtimaline karşın yeni adımlar atmaya yönelmişlerdir. Bu adımlardan en barizi Lloyd George ve hükümetinin ABD ve Rus Yahudilerinin desteğini elde etmek için Siyonistler ile kurduğu planlı stratejik ilişkilerdir. Siyonizm bu dönemde hem İngilizleri hem 'de Rusları nihai hedeflere ulaşmak adına yönlendirmiştir.¹³⁰

2.3.5. Siyonizm ve Lloyd George

Amerikan Başkanı Wilson ve İngiliz Başbakanı Lloyd George Ortadoğu'yu daha iyi yönetme iddiasında idiler. Özellikle Lloyd George, duruma uygun olarak Arap bağımsızlığını destekleyen söylemlerde bulunmayı ihmal etmemiştir. Lloyd George Başbakan olduktan sonra Osmanlı topraklarına saldırı emri vermiştir. George'nin Ortadoğu hâkimiyetindeki kararlılığının kendi devleti açısından haklı nedenleri vardı. Çünkü İngiltere'nin Mısır'daki yüksek komiserliği Kitchener liderliğinde İngiliz politikalarını uygulamada başarılıydı. Bu avantajın İngilizler farkındaydı. Bu yüzden 1916 ve 1917'de İngilizler, Osmanlı bölgeden gitmeli propagandasına hız vermeye başladılar. Bu propagandanın hedefi, daha çok Osmanlı'yı bölgede istemeyen Arapların hayallerini harekete geçirmeye yönelikti. Lloyd George, Ortadoğu'ya asker gönderilmesi konusunda generalleriyle anlaşmazlığa düşmüştü. İngiliz Generaller batı cephesinin tahkimatına daha çok önem vermekteydiler. Lloyd George generallere rağmen, doğu tahkimatını güçlendirmiş ve hatıralarında bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır: '1915 ve 1916'da

¹²⁸ Heyet, (2013) Kutsal Topraklarda Carsuslar Savaşı ,2.Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık, s.21.

¹²⁹ Kemiksiz, Neşe (2017) Filistin Sorunu, 2017, Anka Enstitüsü, s.4.

¹³⁰ Köse, s.28

bizim Genelkurmayımız dışında hiç kimse ve hiçbir şey Türkleri tam bir çöküşten kurtaramazdı.’ Lloyd George, Bulgaristan’ın savaşa girmesi ve Osmanlı Devleti’nin yenilmesinin savaşın seyir ve gidişatının tamamen değiştirmekle beraber savaşın galip tarafının tayininde belirleyici olacağını öngörmekteydi.¹³¹

2.3.6. Türk Milliyetçiliğinin ve Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi

İngiltere ve Fransa, Ortadoğu’da nüfuz kurabilmenin sadece silahlı mücadele ile olmayacağını anlamışlardı. Artık bölge hakkında derin tecrübelerle sahiptiler. Edindikleri kanaat İslam Birliği mefkûresine dayalı Osmanlı toplumunu içinde bir husumet meydana getirmek onlar için en karlı kazanım olacaktı. Bu husumeti oluşturmak için Arap milliyetçiliğini tırmandırmak en ideal seçenektir.¹³² Vehhabi hareketinin Güney Arabistan’da güçlenmesi ve Mehmet Ali Paşa’nın Mısır’da kısa süreli egemenliği Arap milliyetçilerinin teşkilatlanmasında ilham olmuş böylelikle Arap milliyetçiliği I. Dünya Savaşı’na kadar süren siyasal hedeflere ulaşma gayretlerini sürmüştür.¹³³

Bazı tarihçiler, Arap milliyetçiliğinin uyanışını misyoner hareketlerine ve Jön Türklerin milliyetçi tutumlarına dayandırmaktadırlar.¹³⁴ 19.yüzyılda İngiltere, Fransa ve Almanya, Osmanlı topraklarının tamamında milliyetçilik politikasını kullanarak Osmanlı’yı parçalamanın netice verecek bir politika olduğunun bilincindeydiler. Yapılan planların ve faaliyetlerin çoğu bu amacı gerçekleştirmeye yönelikti. I.Dünya Savaşı’ndan sonra Türklerin topraklarının çoğunu kaybedip sadece Anadolu’ya hapsolünmesi bu planın batılı devletler lehine netice verdiğinin açık bir göstergesidir. Batılı ajanlar Arap coğrafyasında Kuran’ın Arapça olduğunu birçok Peygamberin Arap soyundan olduğunu dillendirerek Arap Milliyetçiliğini yeşertilmiştir. Batılı devletler, Osmanlı coğrafyasında Türkçülük akımlarını desteklemişlerdir. Türkçülük çalışmaları ilk olarak batıda başlatılmış ve Türk olmayan unsurlar bu çalışmaların startını vermişlerdir. Osmanlı’da ilk Türkçülerden sayılan Leh asıllı Mustafa Celalettin ilk Türkçe sözlüğün yazarı Arnavut asıllı Şemseddin Sami dilimizde bulunan Arapça kelimelerin çıkartılarak Doğu Türk Lehçelerinden kelimelerin dile kazandırılmasını savunmuştur. Türkler ile ilgili ilk

¹³¹ Fromkin, s.237-238.

¹³² **Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit**, (1994) El Bahrul Ahmer Vel Ceziretü'l Arabiyye Fi Sırail Osmani Bırtani Hilale Harbil Alemiyyetil Ula, Riyad, s.502.

¹³³ **Heyet**, (2000) ‘Osmanlı Devleti 700 Kuruluş Dönümüne Armağan’, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Ensütüsü, s.259.

¹³⁴ **Özbey Ali Ulvi**,(2018) 19. Yüzyıl Arap Milliyetçiliğinde Misyonerlerin Etkisi: Suriye Örneği, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal Of History School (JOHS) Ağustos 2018 August 2018 Yıl 11, Sayı XXXV, s,67*

lengüistik çalışmaları yapan ve evini Türkoloji çalışmalarının hizmetine adayan Ahmet Vefik Paşa Yahudi asıllıydı. Arapçayı tasfiye gayreti içinde olan bir aydın gurubu Osmanlıda teşekkül ettirilmişti.¹³⁵

Türkçülük üzerine yapılan çalışmalar ve yürütülen faaliyetler yabancı ajanlar tarafından Ortadoğu'da Arap Milliyetçiliği'nin alevlendirilmesinde bir bahane ve kışkırtıcı sebep olarak kullanılmış; ümmetçilik temelinde kaynaşıp birlik ve beraberliğini sürdüren Osmanlı toplumunda ırkçı yaklaşımlar filizlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları "Kavim-i Necip" olarak kabul edip Araplara karşı son derece olumlu yaklaşım sergilemeleri tarihi bir hakikattir. Osmanlı Devleti, Arap coğrafyasında tek tip bir idare sistemi kuramamış, coğrafyanın çok geniş olması birbirinden farklı kültürlere sahip olması nedeniyle 'Mağrip ve Maşrik' olarak ikiye ayırmıştır. Şark olarak isimlendirdiği Irak ve Suriye gibi yerlerde Eyalet sistemi uygulanmıştır. Garp olarak isimlendirdiği; Fas, Tunus, Cezayir gibi yerlerde merkezi sistemin tesirinin çok fazla hissedilmediği bir yapı oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle Arap coğrafyasında idari zafiyetler artmış bu durum ise 19. yüzyıl ortalarında belirginlik kazanan Arap Milliyetçiliği fikriyatına alan açmıştır.¹³⁶

Arap Milliyetçiliği'nin doğmasında ve yayılmasında Osmanlı Devleti için bazı iç ve dış faktörlerden bahsetmek mümkündür. Osmanlı'nın bozulmaya başlayan idari sistemi sebebiyle Avrupa Devletleri'nin Şark Meselesi olarak isimlendirdikleri Arap sorunu, batılı devletlerin giderek daha fazla ilgilendikleri bir hale gelmiştir. Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali batılı devletlerin Ortadoğu coğrafyasına direk olarak müdahalelerinin başlangıcı olmuştur. Batılı Devletlerin Arap âlemiyle ciddi bir şekilde ilgilenmeleri, sadece stratejik siyasi alanda kalmamış, aynı zamanda ticari ve fikri sahada da kendisini göstermiştir. Bu ilgi, Avrupa'da Üniversitelerde Arapça kürsüsü kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Arapçaya Avrupa'da gösterilen ilgi, Avrupalı şirketlerin Arap coğrafyasında ortam bulup güçlenmesine sebep olmuştur. Batılıların Arapçaya gösterdikleri ilgi ve Avrupa devletleriyle her yönden temasların artması, Arap milliyetçiliğinin yükselmesinde etkili olmuştur. Zamanla Arap dünyasındaki batılı okullar hızla artmış ve misyonerler Arap coğrafyasını mesken tutmuştur. Arap milliyetçiliğini başlatan unsur, Hristiyan Araplara olmuştur. Avrupalı devletlerle sıkı ilişkiler içerisinde olan Lübnanlı Hristiyan Araplar, Fransız ihtilalinin fikriyatını tercüme edilen eserler sayesinde yaymaya çalışmışlardır.

¹³⁵ Çavuş, s.51-54.

¹³⁶ Günay, Selçuk (1995) 'İkinci Abdülhamit Döneminde Suriye Lübnanda Ayrılıkçı Arap Örgütleri' D.T.C.F. Tarih Dergisi, S:28, s.85.

Ayrıca Arapça neşredilen dergi ve kitaplarda Arap milliyetçiliği fikriyatı işlenmeye başlamıştır.¹³⁷

Aslen Arap milliyetçilik hareketinin teşekkülünde o dönemde fikri temelleri atılıp siyasi aktiviteye geçen Jön-Türkler ve fikirlerinin de etkisi olmuştur diyebiliriz. Hususiyetle Türkçeye ilgili çalışmalar ve Osmanlı tarihinden ayrı Yeni Türk Tarihi yazma gayretleri Osmanlı Devleti'ne karşı bir hareket olarak şekillenen Arap aydınlık faaliyetlerinin hızlanmasında ve sürdürülmesinde Arap aydınları için bir örnek teşkil etmiştir. 1870'ten sonra özellikle Basiret gazetesinde ve basın yayın' da ortaya çıkan yazılar, bu durumu yansıtmaktadır. Osmanlı Jön-Türk fikriyatının ve Arap milliyetçiliğinin aynı yıllarda ortaya çıkması sadece tesadüfi olmayan bir gelişmeydi.¹³⁸

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük akımının Osmanlı toplumunda karşılık bulması Müslüman gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nden kopmasına sebep oldu. Bu fırsatı değerlendiren yabancı devletler, Gayri müslim Osmanlı vatandaşlarına daha fazla yakınlık göstererek bu manevi kopuşta etkili oldular.¹³⁹ Türk milliyetçiliğine karşı Osmanlı toplumunda artan ilgi Araplar tarafından fark edilmiş ve Arapların yaşadığı yerlerde Arap milliyetçiliği benimsenmeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı öncesi Arap vilayetlerinde Osmanlı ve Türklere hakaret eden Arap milliyetçileri pervasız davranışlarda ve girişimlerde bulunmaktaydılar. El-Nar dergisinde İttihadı Terakki mensuplarına ve Türk unsurlara karşı ağır bir dil kullanan Trablusşamlı Şeyh Reşit Rıza Türk aleyhtarlığı yapmaktaydı. Faaliyetlerine hız veren Arap milliyetçileri Beyrut'ta Arap milli kongresini gerçekleştirmek istemişlerdir. İstanbul'un yasaklaması ve girişimcileri cezalandıracağını bildirmesi üzerine Fransa hükümeti devreye girerek kongrenin yapılabilmesi için hususi davet ve teşviklerini Arap milliyetçilerine sunmuştur. Arap milliyetçileri Fransa'nın bu yaklaşımını fırsat bilerek kongreyi Paris'te gerçekleştirmişlerdir. Paris'teki kongreye üye iştiraklerini temin etmek amacıyla bütün Arap vilayetlerine davet mektupları gönderilmiştir. Kongreyi düzenleyenlerin başında zamanın Hama mebusu Abdülhamit Zohravi ile Beyrut'ta El Hakikat gazetesini çıkaran Abdülgani Elaris ve Abdülkerim El Halil vardı. Fransa'nın Arap milliyetçilerine bu derece destek vermesi özellikle Suriye'ye müdahil olma arzusundan kaynaklanmaktaydı.¹⁴⁰ I. Dünya Savaşı öncesi Türkçülük akımının Osmanlı Devleti'nde etkisini arttırması Şerif

---

¹³⁷ Günay, s.86.

¹³⁸ Günay, s.90.

¹³⁹ İlknur, s.194-195.

¹⁴⁰ Kabacalı, s.71.

Hüseyin tarafından isyanı örgütlemeye bazı Müslüman Arapların cihada destek vermeyerek isyana katılmaları için bir bahane olarak kullanmalarına neden oldu.

Vehhabi hareketinin güney Arabistan'da güçlenmesi ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki kısa süreli egemenliği Arap milliyetçilerinin teşkilatlanmasında ilham olmuş böylelikle Arap milliyetçiliği I.Dünya Savaşına kadar süren siyasal hedeflere ulaşma gayretlerini sürmüştür.¹⁴¹ Osmanlı-Arap Coğrafyasının I. Dünya Savaşı öncesi en önemli sorunu Arap milliyetçiliği sorunu olmuştur. Arap milliyetçilik hareketlerine I. Dünya Savaşı öncesinde destek vererek Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtan İngiltere ve Fransa savaş sonrası Araplara vaat ettikleri sözlerde durmayarak Araplara söz verilen yerleri bizzat işgal etmişlerdir. Savaş sonrası yaşanan bu aldatma karşısında Arap milliyetçiliği İngiliz ve Fransız Devleti'ne karşı mücadeleye girişmiştir.¹⁴² Gizli Arap Cemiyetleri İbrahim Paşadan Şerif Hüseyin isyanına kadar devam eden Arap milliyetçiliği ve Arap İstiklali arzusunun oluşmasındaki en önemli mekanizmadır.¹⁴³

3. İSYAN ÖNCESİ HİCAZ'DA ÖNEMLİ GELİŞMELER

İngilizler ve Fransızlar 1904 yılında imzaladıkları anlaşma ile Mısır üzerindeki çekişmelerini sonlandırmışlardır. Bu tarihten, I. Cihan Harbine kadar ulusal çıkarları gereği ortak sömürü politikası gütmüşlerdir. İki devlet arasındaki bu sömürü işbirliği 1960'a kadar sürmüştür.¹⁴⁴ İngilizler, Mısır'ı aldıktan sonra Hicaz bölgesini Mısır'a tayin etmiş oldukları yüksek komiser marifetiyle daha da yakından takip etmeye başladılar. Arap bedevilerle ilişkiler içerisine girip onları Osmanlı aleyhine kışkırtarak Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otorite ve nüfuzunu kırmayı amaçlıyorlardı. Bu dönemde Vehhabi Emiri İbni Suud ile Mekke Şerif'i Hüseyin arasındaki husumeti İngiliz Cidde konsolosluğu düzenli olarak hükümete raporlamaktaydı. I. Dünya Savaşı öncesi Hicaz ve etrafında faaliyetlerini bariz bir şekilde yoğunlaştıran İngiltere, Şerif Hüseyin ve Vehhabi İbni Suud ile görüşmelerini sürdürmüştür. Aralarında husumet bulunan Şerif Hüseyin, Vehhabilere karşı 1910 yılında bir sefer düzenlemiş fakat bir başarı elde edememiştir. Vehhabiler ise, 1911'de Şerif'e karşı başlattıkları saldırılarda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Hatta

¹⁴¹ Heyet, (2000) 'Osmanlı Devleti 700 Kuruluş Dönümüne Armağan', Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, s.259.

¹⁴² Sander, Oral (2007) Siyasi Tarih 1918 1994,15.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, s.71.

¹⁴³ Kurşun, s.83.

¹⁴⁴ Armaoğlu, Fahir (1993) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990,9.Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.54.

Şerif Hüseyin, İstanbul'un kendisine yeterli derecede destek vermediğinden şikâyetçi olmuştur.¹⁴⁵ 1908 ile 1914 yılları arasında Arap coğrafyasındaki yerel liderler bazen Osmanlı'ya karşı bazen birbirlerine karşı mücadele etmişlerdir. Yerel liderlerin ittifak kurarak Osmanlı'ya karşı mücadele etmesi veya başka bir devlet ile ittifak etmeleri söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti, 1911'de imam Yahya ve İzzet Paşa arasında imzalanan anlaşma ile Yemen sorununu halletmiş oldu. Anlaşma aynı zamanda birçok cephede mücadele eden Osmanlı'nın özellikle dış siyasette nispeten rahatlamasını sağladı.¹⁴⁶ Şerif Hüseyin'in iki oğlunun Osmanlı Meclisi Mebusanında görevli olup, aynı zamanda Hicaz'a gidip gelmeleri Şerif Hüseyin için bir avantajdı. Bu sayede Şerif ve oğulları Osmanlı Devleti'nde yaşanan sancılı dönüşümü ve Osmanlı toplumunda yaşananları, özellikle II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinden sonraki gelişmeleri izleyip yorumluyorlardı.¹⁴⁷ Abdullah, özellikle Meclisi Mebusundaki ikinci dönemini etrafını tanıma ve ilişkilerini genişletme dönemi olarak tanımlamıştır.¹⁴⁸ Şerif'in oğulları, Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları pozisyonlarını düşündükleri isyanının ağlarını örmede ve diğer Araplar nezdinde girişimlerde bulunmada bir araç olarak kullandılar. İsyanın diğer Arap coğrafyalarında karşılık bulması ve destek görmesi için yoğun görüşmeler yaptılar.

Hicaz bölgesi, Arap milliyetçiliği akımlarının tesirlerinden çok etkilenen bir bölge değildi. İsyân öncesinde Hicaz'dan başlatılacak isyanın diğer Arap milliyetçileriyle ortak koordine edilmesi ve tüm Araplara teşmil edilmesi daha uygun olacaktı. I.Dünya Savaşı öncesinde herhangi bir Arap liderin İmparatorluktan ayrılma talebinde bulunmadığı kesindir.¹⁴⁹ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, Lord Kitchenr ile Mısır'da bir nezaket ziyareti çerçevesinde görüşüp tanıştı.1912 yıllarının ilk aylarında yapılan görüşmede henüz önemli kabul edilen meseleler konuşulmamıştı.¹⁵⁰

Abdullah'ın hatıralarında bahsettiği bu ilk görüşmede Abdullah ile Lord Kitchenr'in tercümanlığını Storrs yapmıştır. Kitchenr bu görüşmede Abdullah'a Şerif Hüseyinin Hicaz'da bulunmasından ve hacıların rahat hac edebilmelerinden dolayı İngiltere'nin memnuniyetini bildirerek Hicaz'da Şerif Hüseyin'in değiştirilmesi halinde İngiltere'nin buna şiddetle karşı çıkacağını söylemiştir. Aynı zamanda Osmanlı'nın

---

¹⁴⁵ Köse, s.60-61.

¹⁴⁶ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.41.

¹⁴⁷ Allawi, s.51.

¹⁴⁸ Kral, s.61.

¹⁴⁹ Allawi, s.51.

¹⁵⁰ Allawi, s.53.

Hicaz'da köklü değişiklikler yapacağına dair İngiltere'nin duyumlar aldığını Abdullah'a iletmiştir.¹⁵¹

Abdullah'ın İkinci görüşmesi ise, 1914 Şubat ayının ilk günlerinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Şerif'in öğrenmek istediği husus, İttihat ve Terakki'nin kendine karşı harekete geçmesi halinde İngiltere'nin tavır ve tutumunun ne olacağı idi. Şerif'in İngilizlerle 1912'de kurduğu temas Mekke Emirliği'nin imtiyazının devamlılığını sağlamaya yönelikti. 1914'deki girişimleri ise, yüzyıllarca sürmüş olan İslam Devleti'ni son bulmasına sebep olan birtakım adımlar olarak tarihe geçecekti.¹⁵² Şerif ve oğulları isyan öncesi Osmanlı Devleti'nin ve İngiltere'nin kendilerine karşı tutumlarının ölçmek istemişler her iki taraf ile görüşerek nabız yoklama gereği duymuşlardır. Şerif Hüseyin'in savaş öncesi son derece kurnazca hareket ederek istediği neticeyi almak için ihtiyatlı hareket ettiği bilinmektedir.

Abdullah, Mısır'da yaptığı görüşmelerden sonra İstanbul'a gelerek, Talat Paşa ve Enver Paşa ile görüşmeler yapmıştır. Sıcak başlayan görüşmelerde sırasında İttihat ve Terakki Abdullah'ın taleplerini uygun bulmayıp Abdullah'a karşı tavır sertleşince iki kardeş aralarında durumu görüştüler. Özellikle Talat Paşa'nın, gerekeni yaparız tehdidinden sonra Abdullah, Şerif'e durumu bildirmek için Nisan 1914'te Hicaz'a dönme kararı aldı. Hicaz'a dönmek için yola çıkan Abdullah gelişmeleri değerlendirmek için çok güvendiği İngilizlerle son gelişmeleri müzakere etmek istedi. Mısır'a giderek İngilizler ile bilgi paylaşımında bulunup yapılması gerekenleri konuşmuştur. Şerif Hüseyin İstanbul'un tutumundan dolayı son derece sinirlendi ve oğullarıyla mevcut durumu istişare etti. Abdullah, Irak ve Suriye'de bulunan Arap asıllı birliklerin yardımıyla Osmanlı'ya karşı isyanın başlatılmasının zaruri olduğunu savunmaktaydı. Abdullah'ın isyanı başlatma isteği Şerif ve diğer oğullarından daha fazlaydı. Faysal ve Ali ise bunun felakete sonuçlanacağını Osmanlı'nın güçlü bir Devlet olduğunu babalarına telkin ediyorlardı. Abdullah'ın 1914 yılında hacıların tutsak edilerek Osmanlı'yı pazarlığa zorlama planı onun isyan isteğindeki tavrını da yansıtmaktadır.¹⁵³ Abdullah'ın hacıların tutsak ederek İstanbul'u pazarlığa zorlama düşüncesi, Osmanlı'ya karşı başlatılacak isyanda ne kadar kararlı olduğunun en önemli göstergelerinden biriydi. Abdullah, İngiliz makamlarına diğer kardeşlerinden daha çok güvenmiş onlar ile teması istekli ve samimi olmuştur. Babasını İngilizler ile yapılması planlanan ittifakta en fazla teşvik eden Abdullah olmuştur.

---

¹⁵¹ Kral, s.62.

¹⁵² Allawi, s.53.

¹⁵³ Allawi, s.54.

Abdullah'ın bu samimiyeti İngilizler tarafından savaş sonrası karşılık bulmuş ve kendisine Ürdün Devleti kurdurulmuştur.

Oğlu Abdullah'ın isyan telkinlerine uymayan Şerif Hüseyin onun planlarını rafa kaldırıp Abdullah ve Faysalı tekrar İstanbul'a gönderdi. Abdullah'tan önce İstanbul giden Faysal abisini karşıladığında ona gecikmesinin dikkat çektiği ikazında bulundu.1 Ağustos 1914'te I. Dünya Savaş'ın patlak vermesi üzerine Hicaz meselesi gündemdeki sıcaklığını kaybetti ve Abdullah ile Faysal Ağustos ayında İstanbul'dan ayrıldılar.¹⁵⁴

Şerif Hüseyin, Arap Milliyetçileri arasında fazla sevilmemesine rağmen, özellikle Suriye'deki Araplar Vehip Paşa'yla yaşadığı gerginlik ve İttihat ve Terakki'nin tutumu sebebiyle Şerif'e Hüseyin'e sempati besliyorlardı. Ancak bağınaz tavrı sebebiyle birçok Arap milliyetçisi tarafından lider olarak görülmemekteydi. Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki rakibi İdrisi'ye karşı yapmış olduğu sefer, milliyetçiler tarafından tenkit edilmekteydi. Kuveyt Şeyhi Suudiler ve İdarisi birbirleriyle temas halindeyken Hüseyin bu temasların dışında tutulmaktaydı. Şerif Hüseyinin destek bulabileceği çevre ise Suriye ve Lübnan bölgesindeki Arap milliyetçileriydi. Suriye'de bulunan milliyetçi guruplar Şerif'e Arap hareketine liderlik etmesini teklif ettiler bu teklif ile Şerif ve Suriye'deki milliyetçiler arasında irtibat kurulmuş oldu.¹⁵⁵

Şerif Hüseyin isyanının Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanıp Hicaz Bölgesinin kaybında Arap kökenli bir Osmanlı subayının önemli rolü vardır. Bu isim Muhammed Şerif Faruki'dir. Askeri eğitimini İstanbul'da almıştır. 4. Orduya bağlı 12. Kolordu komutanı Fahrettin Paşa'nın emrinde ilk askeri hizmetini yapmış. 1913'te Osmanlı Arap subaylarının gizli cemiyeti El Ahit ile ilk temasını kurmuştur. Faruki'nin Şerif Hüseyin isyanındaki en önemli rolü ise Şam'da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile buluşup gizli Arap cemiyeti El Fetat ile Şerif Hüseyin arasındaki Şam protokollünün hazırlanmasında ve imza edilmesinde sarf ettiği çabalardır. Osmanlı istihbaratı Faruki'nin faaliyetlerini tespit etmiş ve Faruki Cemal Paşa tarafından 15 gün hapsedilmiştir.¹⁵⁶

I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti Kuşçubaşı Eşref Beyi Hicaz'da aşiret liderleri ile ve ileri gelen kanaat önderleriyle temas kurup savaşta Osmanlı Devleti'ne destek vermeleri sağlamak amacıyla Hicaz Bölgesi'ne göndermişti. Ancak Kuşçubaşı Eşref Bey İbni Sudun kardeşi Suud Es Suud ile ve İbni Reşid'in kardeşi Zahir El Subban ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak Eşref Bey bu temasları yaptığı sırada Şerif

---

¹⁵⁴ Allawi, s.55.

¹⁵⁵ Allawi, s.55-56.

¹⁵⁶ Sait Yılmaz, s.70-71.

Hüseyin'in oğlu Emir Ali ile de görüşmüştür. Kuşçubaşı Eşrefin Arap liderler hakkındaki tespiti İngiliz altınlarını tercih edecekleri yönünde olmuştur.¹⁵⁷

Cemal Paşa, 30 Aralık 1914'te Hicaz Komutanlığına bir yazı yazarak Sudan'da halkın İngilizlere karşı isyan ettiğini isyanın Mısır'a ulaşma ihtimalinin olduğunu Bonbay'da binden fazla Belucistan askerinin de isyan ettiğini İngilizlerin sömürgelerde çıkan isyan sebebiyle çekindikleri Arap bedevilerine erzak yardımı yapmak için Cidde'ye bir gemi gönderdiklerini bildirdi. Cemal Paşa'ya göre İngilizlerin erzak yardımında'ki diğer bir amaçları ise Hicaz'dan Kanal Cephesine giderek cihada destek verecek bedevilerin gönlünü alıp Kanal Cephesine gitmemelerini sağlamaktı. Cemal Paşa vapur içinde bedevi kıyafeti giymiş iki kişinin İtalya Büyükelçiliğinin aracılığıyla Şerif Hüseyin ile temasa geçeceği ve Şerif Hüseyin'e yüklü miktarda para getirmiş olabileceklerini haber vermiş ve gerekli takibatın yapılmasını istemiştir.¹⁵⁸

18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere ve Almanya sömürge yarışına girmiş ve daha fazla sömürge elde etme noktasında benzer amaçları olan iki ülke olmakla beraber farklı savları dillendirmişlerdir. Emperyalist ihtiraslar nedeniyle hedeflerinin çakışmasından dolayı derin anlaşmazlıklar yaşayan iki farklı Avrupa ülkesinin bu büyük rekabeti özellikle Afrika Kıtası'nın iki ülke arasındaki paylaşımı sırasında açığa çıkmıştır. İngiliz Boer Savaşı'nda Almanlar Boerlere destek vermekten çekinmemişler ve iki ülke arasındaki rekabet ve mücadele alevlenmiştir.¹⁵⁹ I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da sahip olduğu yerler Türkiye, Ürdün, Suriye, Lübnan, İsrail ve bugünkü Irak topraklarından ibaretti. Getrute Bell'e göre Osmanlı I.Dünya Savaşı öncesi Ortadoğu coğrafyasına otorite bakımından tam olarak hâkim değildi. Bölgede bulunan garnizonlara rağmen, merkezi otoritenin gücü tam olarak yansımıyordu oluşan boşluk şeyh ve ağaların elini güçlendiriyordu. İmparatorluğun vergilerinin çoğu mültezimler tarafından toplanılmaktaydı. Toplanan vergilerin merkeze kâmilan ulaştırılması sağlanmıyordu.¹⁶⁰

İngilizler, Mısır'da genişleme politikası doğrultusunda bedevi kabilelerin bazılarına askeri destek verip Mısır'ın kuzeydoğusu istikametine fiili bir işgal meydana getirerek Gazze, Han Yunus ve Batı Şeria'yı almayı hedeflediler. Bu hedefin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için İngiliz Hükümeti Mısırda'ki yerli kabileler arasındaki husumet ve çatışmayı körükledi. Nifak organizesi kabileler arasında düşmanlığı arttırdı. Bazı kabileler

¹⁵⁷ J.Show, Stanford (2014) I. Dünya Savaşına Osmanlı İmparatorluğu Savaşına, 1.baskı, Türk Tarih Kurumu, s.362.

¹⁵⁸ Polat, Osman Fazlı,(1979) Sina Filistin Cephesi, Ankara, Genel Kurmay Basımevi, s.157-158.

¹⁵⁹ Yılmaz, Faruk (2003) General Allenby'nin Hatıraları,1.Baskı, Ankara, Berikan Yayınevi, s.14.

¹⁶⁰ Fromkin, s.36.

topraklarını satarken bazıları ise birbirlerinin topraklarında hak iddia etmişlerdir. İngiltere'nin hedefleri arasında Filistin ve Hicaz'a doğru genişleme politikası ana hedefler arasındaydı. Sonuç olarak yaşanan sınır anlaşmazlıkları İngiliz politikalarına alan açmıştır.¹⁶¹ Sultan II. Abdülhamit Arap yarımadasında İmam Yahya'nın kontrolünü arttırmak istiyordu fakat ittihatçılar buna muhaliftiler 1911'de ittihatçılar Sultan'ın bu politikasını daha isabetli buldular.¹⁶² İngiltere genişleme ve kazanım politikalarını sürdürürken bölgede bazı Arap liderler Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırıda bulunarak Batılı devletler ile yakınlaşmak adına İstanbul'un tasvip ve iradesi dışında hareket ediyorlardı. Asir Şeyhi İdrisi 1909'da Osmanlıya karşı isyan başlattı.

1911'de Şerif Hüseyin İstanbul'un görevlendirmesiyle Asir bölgesinde Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyan eden Asir bölgesi lideri İdrisi isyanını bastırmak ve abluka altındaki şehirlerde muhasarayı kaldırmak maksadıyla İdrisi'ye karşı sefer açtı. Bunun üzerine İdrisi, İtalya'dan yardım istedi.¹⁶³ Şerif Hüseyin Arap coğrafyasındaki mevcut liderler ile beraber hareket etmemiş onları bazen Osmanlı'ya bazen İngiltere'ye şikâyet ederek bertaraf etmeyi esas alan politikalar izlemiştir. Şerif'in yöntemi ise doğal lideri olmayan Arap hareketlerini kendisine katma yönünde olmuştur.

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın hatıralarına iddia ettiği önemli meselelerden birisi ise İdrisi isyanının bastırılmasının akabinde Türk askerleri bazı Araplara kötü muamelede bulunmasıdır. Şerif Hüseyin'e gösterilen işkence manzaraları Şerif'in Türklerden artık bize fayda yok demesine sebep olmuştur. Şerif Hüseyin bahsi geçen manzarayı Babı Ali temsilcisi Nazif beye sormuş Nazif Bey yapılanların mukabele esasına müstenit olduğunu söylemesi üzerine Şerif Hüseyin susmayı tercih etmiştir.¹⁶⁴

Abdullah'ın bu iddiası meydana gelebilecek en ufak olumsuz gelişmeyi propaganda malzemesi yaparak kendisine dayanak yapmayı çok iyi bilen Şerif Hüseyin'in iddia edilen işkenceler karşısında susmayı tercih etme durumu Şerif'in kişiliği ve metotları ile bağdaşmamaktadır. Eğer böyle bir olay olsaydı Şerif, bunu İstanbul'a karşı çok iyi kullanır ve isyanına bir bahane olacak şekilde İngilizler ile de paylaşarak Arap toplumunu arkasında toplamada bir araç olarak pek ala kullanırdı.

I.Dünya Savaşı başlamadan önce İngilizler Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı hoşnutsuzluğunu ve isyan etme planları yaptığını gerçekleştirdiği istihbarat ile tespit

¹⁶¹ Köse, s.23-24.

¹⁶² Şen, s.63.

¹⁶³ Abdullatif Bin Muhammet,(1994) Bahrul Ahmer Vel Ceziretul Arab Essıra Osmani vel İngilizi Hılale 1.Baskı Riyad,Herbil Alemleri s.42

¹⁶⁴ Kral, s.57.

etmişti. Şerif'e bu hususta direkt desteğe sağlamak Osmanlı Devleti ile de ilişkilerini bitirmek anlamına geleceği için acele davranmamış iki hususu öğrenmeye çalışmıştır. Birincisi Şerif Hüseyin'in Araplar üzerindeki nüfuzu, ikincisi ise İslam aleminden böyle bir teşebbüse nasıl bir tepki geleceği idi.¹⁶⁵ 1914'te Ağustos ve Eylül aylarında I. Dünya Savaşı'na dahil olan devletlerin ortak kanaati yıl sonuna kadar savaşın biteceği yönündeydi ancak bu öngörü tutmamış ve savaş dört yıl devam etmiştir.¹⁶⁶ Şerif Hüseyin savaş başladıktan iki yıl sonra isyan başlatmış İngilizler ve Osmanlı Devleti arasında tarafını seçme hususunda acele etmemiştir. Osmanlı Devleti içerisinde Arap milliyetçiliği faaliyetlerini etkin bir şekilde yürüten isimlerden birisi de Abdülhamit Zohravidir. Sultan Abdülhamit aleyhtarı neşriyat yapıp dergi çıkaran Zohravi Paris'de ki Arap Kongresine başkanlık yapmıştır. İslam Felsefesi ve Hukuku alanında yapmış olduğu çalışmalar ile öne çıkan Zohravi İttihatçıların Araplara makamlar vaat ettiği dönemde Şeyhülislam olabilmek için çaba sarf etmiştir. Zohravi'nin devlet aleyhine yapmış olduğu faaliyetler Cemal Paşa tarafından tespit edilmiş ve asılmıştır.¹⁶⁷

3.1. Savaş Öncesi Hicazın Durumu ve Vehhabi Hareketi

Osmanlı Devleti, Hicaz Bölgesi'ne 1517 yılında hâkim olmuş fakat kutsal bölge olması itibariyle sultanlar kendilerini *Hâdimü'l-Haremeyn ilanederek* Mekke ve Medine'nin hizmetleriyle yakından alakadar olmuşlardır. Bir saygı nişanesi olarak XIX. yüzyıla kadar Haremeyn kalelerine Osmanlı sancağı çekilmemiştir.¹⁶⁸ Araplar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Müslim ve Gayrimüslim milletlere kıyasla nüfus olarak en kalabalık teba olması ve coğrafi olarak geniş bir alana sahip olmalarıyla bilinmektedir. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır seferiyle Hilafeti Osmanlı Devleti'ne kazandırması aynı zamanda Arap Dünyasının Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile sonuçlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türk Arap ilişkileri yeni bir dönemin başlamasına tanıklık etmiştir.¹⁶⁹

Tanzimat fermanından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını dış politikasının bir düsturu olarak kabul eden İngiltere, bu politikasını

¹⁶⁵ Doğru, s.52.

¹⁶⁶ Ortaylı, İlber (2010) Türkiyenin Yakın Tarihi,1.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, s.47.

¹⁶⁷ Ahmet, s.263.

¹⁶⁸ Barlak, Hasan (2016) 'Fahrettin Paşa'nın Hicaz Cephesinde Bayrak Mücadelesi, Studies of the Ottoman, C:6, S:11, s....

¹⁶⁹ Günay, s.85.

zamanla terk ederek Hindistan sömürsünün güvenliği için Osmanlı topraklarını ele geçirme gayreti içerisine girmişti.¹⁷⁰

I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde Batılı Devletler Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu coğrafyasını paylaşmak üzere çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Fakat bu görüşmeler tüm tarafları memnun edecek bir netice ile sonuçlandırılmamıştır. Mesele şark meselesi olarak adlandırılmış ve uluslararası en önemli konulardan biri olarak addedilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıyla parçalanmanın eşiğine gelen Osmanlı Devleti Ortadoğu'daki topraklarını peyderpey kaybediyordu. Batılı Devletlerin Dünya coğrafyasının %80'ini kontrol ettiği bu dönemde, petrol en önemli enerji kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu ise İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın Ortadoğu'daki ihtiraslarını tetiklemiştir. Sultan Abdülhamit bu dönemde denge politikası izleyerek Almanlara yaklaşmış, bu politika sayesinde İmparatorluğun ömrünü uzatsa da kuvvetli olan üç devlet neticede galip gelmişlerdir. 1904'te İngiltere-Fransa, 1907'de Rusya İngiltere arasında anlaşmalar yapılmıştır.¹⁷¹

Osmanlı sınırları içinde yoğun bir Arap nüfusuna sahip olan Arabistan I.Dünya Savaşı öncesi siyasi birlikten uzak askeri açıdan zayıf olmakla beraber Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilecek herhangi bir kalkışmayı organize edecek lidere sahip değildi. Araplar arasında var olan anlaşmazlıklar sebebiyle kamplara ayrılırsalar da kendilerine yapılan dış müdahalelerden rahatsızlık duymaktaydılar. Arabistan, İbni Suudlar ve Raşidler olarak I.Dünya Savaşı öncesi iki farklı idari yapıdaydı.¹⁷² Dağlık Asir bölgesi ise 1908 den itibaren İstanbul'a karşı isyan eden Fas Şeriflerinden Seyyid İdris özellikle İtalya ve İngiltere'den destek ve yardım alıyordu. Osmanlı 1911'den itibaren çeşitli sebeplerle Seyyid İdris ile mücadeleyi bırakmış I. Dünya Savaşı sırasında ise Seyyid İdris'nin Osmanlı'ya karşı ciddi bir faaliyeti olmamıştır. Arabistan'da uzun bir zamandır hüküm süren ve Vehhabi mezhebine mensup olan Necid Emiri İbn Suud ile İngiliz yetkililerin kadim dostlukları sebebiyle Suudlar İngilizlerden her türlü destek alarak Osmanlı Devleti'ne problem oluşturmaktaydı. 1899'dan itibaren İngilizlerle sıcak ilişkiler kuran bir diğer Arap Şeyhi ise Kuveyt lideri Şeyh Mübarek İbn Sabahdır.¹⁷³ İngilizler Arap coğrafyasındaki dini ve siyasi liderleri ve dini siyasi hareketleri takip etmekten geri durmamışlardır.

¹⁷⁰ Berkes, s.324.

¹⁷¹ Azmi Özcan, Kurtlar Sofrasında Ortadoğu, Yedi Kita Dergisi, Temmuz 2013. s,18-23

¹⁷² Hülagü, İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları, s.139.

¹⁷³ Hülagü, İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları, s.140.

3.2. Vehhabi Hareketi

Araplar tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan ilk isyanı Vahhabiler başlatmıştı. 17. yüzyılın sonunda Necid Emiri Suud liderliğindeki isyancılar Taif, Mekke ve Medine'yi işgal ederek Devleti müşkül duruma düşürmüşlerdir. Vehhabiler Anadolu'ya yönelmişler ancak isyan Osmanlı orduları tarafından bastırılmıştı.¹⁷⁴

Türklerin İslam'a tam olarak uyamayacağı İslam'ı yaşayacak bir kafa yapısından uzak oldukları 16. yüzyıl dan itibaren İbni Teymiye ve İbni Talu gibi Arap müellifler tarafından ifade edilmiştir. Türklerin yabancı bir ırk olmaları itibariyle Arap adetlerinden uzak olduklarını söylemişlerdir. 19 yüzyılda ise Vahhabiler, Türkleri İslam medeniyetinin çöküşüne sebep olan millet olarak ilan etmişlerdir. Türklerin Müslümanlığı özünden saptırdığını iddia eden Vehhabiler, İslam'ın yeniden aslına döndürmeyi hedeflediklerini iddia ettiler. Osmanlıdaki mutaassıplık ve dini yaşamada, da gösterilen titizlik dahi Vahhabileri tatmin etmiyordu. Halifelik makamının Araplarda olması gerektiğine inanan Vehhabiler, Türklük aleyhine propaganda yaparak Hilafeti Türk boyunduruğundan çıkarmanın mümkün olacağına inanıyorlardı. 1805 yılında Suudi Emiri Muhammed Mekke'yi fethetmiş ve hutbeyi III. Selim yerine kendi adıyla okutmuştur. Bağdattaki Fransız diplomat Jean Raymond bu olayı şu şekilde dile getirmiştir. Geçen gün bir Vehhabi taraftarı peygamber edasıyla bana şunları söyledi: Halifelik koltuğuna bir Arab'ın çıktığını göreceğimiz gün yaklaşmaktadır.¹⁷⁵

Vehhabilik, Osmanlı Devleti'nin karşısına devletin meşruluğunu tartışan bir Arap hareketi olarak çıkmıştır. Necide kendisini İslam âlimi olarak tanıtan Muhammed İbni Abdülvahhab bölgesel bir güç olan Dariye Emiri İbn El Suuddan destek ve himaye görmüştür.¹⁷⁶

Dini peygamber dönemine döndürme iddiasında olan Muhammed Abdül Vehab ile İbni Suudun müşterek hareketi Müslümanlığın asli mecrasından çıktığını iddia ederek altın ipek kullanımını yasaklarken kabir ziyaretlerini yasaklıyor; hatta kabrin yerinin belli olmasını kabul etmiyordu. Muhammed Abdülvehhabın görüşlerine katılmayanlar ehli şirk sayılmaktaydı.1785 yılına gelindiğinde Abdülvehhab ve Suud ittifakı, Irak, Suriye ve Hicaz'da nüfuzlarını arttırmışlardır. Kendi inançlarını paylaşmayan kesimlerde katliamlar

¹⁷⁴ **Yılmaz, Hadiye** (2014) Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 10 ,Sayı 20 ,2014, s.292.

¹⁷⁵ **Arsel, İlhan** (1977) Arap Milliyetçiliği ve Türkler,1.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, s.137.

¹⁷⁶ **Lewis**, s.417.

yaparak otorite kurmaya çalışmışlardır. 1801’de Kerbela’ da büyük bir katliam gerçekleştirip çoğunluğu sivil ve çocuk 5000 den fazla kişinin kellesini kesmişlerdir. Hz Hüseyin’in mezarı olarak kabul edilen yeri tahrip ederek sandukası Vehhabiler tarafından yakıldı. Kerbela hadisesinden bir yıl sonra Taif, Mekke ve Medine’ye girerek kutsal mekânları yıkıp din büyüklerinin mezarları tahrip edilmiş ve direnen kimselerin kelleleri kesilmiştir.¹⁷⁷ Osmanlı Padişahı, II. Mahmut, Vehhabileri kutsal topraklardan çıkarması için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’ya talimat verdi. Mehmet Ali Paşa Hicaz’dan Vehhabileri çıkarıp oğlu İbrahim Paşa’yı Hicaz’da bıraktı.¹⁷⁸

Batılı güçler Vehhabi hareketine karşı ilk dönemden itibaren ilgi duymuşlardır. İngilizler ile Vehhabiler arasında gergin başlayan süreç Skar El Kasiminin körfezde İngiliz gemilerine karşı korsan faaliyetler düzenlemesi ve bunu cihat mefkûresi içerisinde sürdürmesiyle gergin bir süreçte ilerlemiştir. İngilizler, Suudlar’dan bu hareketlerin engellenmesini istemişler, ancak İbni Suud korsan faaliyetlerinin cihat olarak değerlendirip İngiliz tüccarların ticaretinin devam etmesini istediklerini bildirerek geçiştirici bir cevap vermiştir. Vehhabi hareketinin zor bir döneme girdiği ve Müslümanlar arasında tepkilerin arttığı bir dönemde Suudlar, İngilizler ile anlaşma yapmışlardır. 1810’da yapılan şifahi anlaşma ile İngiliz ve Vehhabi hareketi yeni bir döneme girmiştir. Bu anlaşmada her iki taraf birbirlerinin ticaretini engellemem kararını almıştır. Fransa ise İngiltere ile olan rekabetinden dolayı Vehhabilerle ilişkiler kurmuştur. Napolyon bu hareketle yakından ilgilenmiş, gücünü tespit için bölgeye önemli adamlarını göndermiştir. Fransa 1810 yılında Vehhbiler ile bir anlaşma yapmış ancak bu anlaşma iki yıl sürmüştür.¹⁷⁹ Necid’e hâkimiyetini güçlendiren Suud Abdülaziz din adamlarının desteğini arkasına alarak kurmuş olduğu orduyla 1913’te Ahsa’ya saldırmış ve Ahsa’yı ele geçirmiştir. Suud Abdülaziz İngilizlerle istişareli olarak yaptığı bu harekât zamanlama olarak Osmanlı Devleti’nin Libya’da İtalyanlara karşı mücadele verildiği kritik zaman denk getirilmiş Osmanlı Devleti’nin Libya gâilesi Suud tarafından fırsata dönüştürülmüştür.¹⁸⁰ Osmanlı Devleti Ortadoğu’da zayıflayan devlet otoritesini yeniden güçlendirmek ve Müslümanların hac ve umre ibadetlerini kolaylıkla eda edebilmesi için önemli bir projeyi hayat geçirmeyi bir gereklilik olarak görüyordu. Bu proje Hicaz demir yolu projesi idi.

---

¹⁷⁷ Yılmaz, s.22.

¹⁷⁸ Azak Gürbüz,(2017)Osmanlıda Darbeler İhanetler İsyanlar,2.Baskı, İstanbul, Mihrabad Yayınları,s236

¹⁷⁹ Kurşun, Zekeriyya (1998) Necid ve Ahsada Osmanlı Hakimiyeti,1.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.46-48.

¹⁸⁰ https://ahlalsonnah.wordpress.com/Halid_Şebkişi_Al_Harbül_Vahhabiyyi_Alal_Hicaz,Erişim_Tarihi,22.03.2018

3.2.1. Hicaz Demir yolu Projesi ve Şerif Hüseyin

Hicaz demir yolu projesi Halifenin son büyük projesi olarak kabul edilir. Daha önceki demir yolları Avrupa ile İstanbul'u birbirine bağlarken Hicaz Demir yolu mukaddes bölgeleri İstanbul'a bağlamaktaydı.¹⁸¹ Abdülmecit döneminde Ali Fuat Paşa Demiryolları ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştı.¹⁸² Hicaz komutanı Osman Nuri Paşa 1891'de Padişaha bir yazı gönderip Mekke ile Cidde arasına demir yolu döşenmesini önemini padişaha arz etmişti.¹⁸³

Osmanlı Devleti'nin Hicaz Demir yolu projesiyle gerçekleştirmek istediği hedefleri üç maddede özetlemek mümkündür; 1- Merkezden uzak olan bölgelerde Devletin varlığının tam olarak hissettirilmesi ve birlik beraberlik fikrinin bölge halkına aşılması. 2-Hicaz bölgesinin devlet ile bütünleşmesini temin etmek, devlet kanunlarının ve askeri kanunların bölgede kolayca uygulanmasının kolaylaştırmak. 3- Asker temininde ve mali açıdan Hilafetin Hicaz bölgesiyle desteklenmesini sağlamak. 4- Hicaz Bölgesi'ne yapılacak herhangi bir düşman saldırısında açılacak cepheye askeri olarak seri şekilde intikali sağlamak.¹⁸⁴

Sultan Abdülhamit tahta çıktığı zaman gerçekleştirmeyi düşündüğü en önemli projelerin başında Hicaz Demir yolu projesi vardı. Sultan'ın eski rüyam diyerek sahiplendiği proje Ahmet İzzet Paşa Tarfindan kendisine önerilmişti. İslam coğrafyasından toplanan ianeler ve ihdas edilen pullar ile iktisadi olarak hazırlıklar başlatılmış oldu. Hattın İslami bir birliğin aracı olarak da görülmesi o ana kadar yapılan demir yolu hatlarından farklı addedilmesine sebep oldu.¹⁸⁵ Sultan Abdülhamit'in Hicaz Demir yolu projesi Şam'ı Medine'ye bağlaması ve Devletin Ortadoğu'ya hâkimiyetini kuvvetlendirmesi bakımından fevkalade önemli ve stratejik bir projeydi.¹⁸⁶ Döneminde Panislamist faaliyetlere hız veren II. Abdülhamit diğer İslam ülkelerindeki idareciler ve âlimler ile irtibat kurarak hilafetin nüfuzunu arttırmıştır. Hicaz Demir yolu projesi Abdülhamit için Panislamist siyasetin en önemli icra vasıtasıydı.¹⁸⁷

---

¹⁸¹ İrgin Uzun, Türkan/ Mahmoud Zein El Abidin (2017) 'Hicaz Demiryolu Genel Müdürlük Binası', Megaron Dergisi, S:4, s.572-573.

¹⁸² Yıldırım, İsmail (2002) 'Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:12, S:1, s.313.

¹⁸³ Aksoy, Mustafa (1999) Hicaz Demiryolu Fotoğraf Albümü, İstanbul, Albaraka Türk Yayınları, s.9.

¹⁸⁴ Ali Muhammed Es Sallabi (2001) Eddevetül Osmaniyye Avamilün Nüfuz ve Esbabüs Sukut, Daru Tevzi Ven Neşr il İslami, s.431

¹⁸⁵ Umar, s.144.

¹⁸⁶ Arı, s.106.

¹⁸⁷ Sağlam Ömer,(2003) Çöldeki Osmanlı ve Kavmi Necip,1. Baskı Ankara,Ömer Sağlam Kitaplığı, s.82-83.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Haydarpaşa Bağdat demir yolunun yapımını Almanlara vermesi İngiltere tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. İngilizler, bu anlaşmayı birçok sömürgeleri için bir tehdit olarak algılamışlar ve Süveyş Basra Körfezi Hindistan ve Doğu Asya'daki hâkimiyetlerinin bu anlaşma sebebiyle tehdit altında olduğunu düşünmüşlerdir. Aslında aynı Emperyalist amaçlara sahip Almanlar ise Haydarpaşa-Bağdat Demir yolunu kendileri açısından Bağdat Berlin hattı olarak yorumlamaktaydılar.¹⁸⁸

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, 1914 yılının Nisanında babasının isteği doğrultusunda tekrar Kahire'ye giderek Ronald Storrs ile görüştü. Abdullah görüşmede İstanbul'da Sadrazam Said Halim Paşa ile yapmış olduğu sır mahiyetindeki görüşmenin İngiltere ile ilgili bölümünü Storrs'a aktardı. Hicaz demir yolu projesinin kutsal topraklara Medine ve Mekke'ye kadar uzanacak olmasından duyulan rahatsızlığı dile getirerek projeye karşı olduklarını aktardı. Abdullah, Osmanlı Devleti'nin, büyük güçlerin Hicaz'a müdahil olması ihtimaline karşı demir yolunun yapımına özel önem verdiğinin kendisine söylediğini" iddia ediyordu. Storrs'a ayrıca, "Büyük Güçler'den kastedilenin İngiltere olduğunu ve demir yolunun Mekke'ye kadar uzanmasının isyanı çok fazla etkilemeyeceğini, Osmanlı ordularının kolaylıkla kuşatılabileceğini ve yenilgiye uğratılabileceğini" söyledi. Böyle bir girişim için İngiltere'den yardım talep ediyordu.¹⁸⁹

Osmanlı Devleti, Hicaz demir yolu projesinin Medine'den Mekke'ye kadar uzatılmasına karar vermişti.¹⁹⁰ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, babasının Hicaz demir yolu projesinin Medine'de sonlandırılması ve Mekke'ye kadar olan bölümünün tamamlanmaması için babası adına İstanbul'da görüşmeler gerçekleştirdi. Abdullah hatıralarında bu mesele için ısrar etmesinden dolayı Ermeni asıllı İttihat ve Terakki fedailerini tarafından bir gemiye kapatılıp teftiş ve sorguya tabi tutulduğunu iddia etmektedir.¹⁹¹ Osmanlı Devleti Suriye'den Medine'ye uzanan Hicaz demir yolunu korumak için demir yolu güzergâhında karakollar kurdu. İsyan başladığında demir yolu hemen hemen her gün saldırıya uğradı. Raylar, köprüler dinamitle tahrip edilip, karakollara ani baskınlar düzenleniyordu. Demir yolunu korumakla görevli birlikler şapkalarını sıcak rayları tutmak için eldiven olarak kullanıp canları pahasına tamir ediyorlardı. Demir yolu hattı Medine müdafaası için ve Filistin cephesi için hayati öneme sahipti. Şerif Hüseyin isyanı başladığı günden itibaren asiler demir yolunu tahrip için sürekli saldırılar

¹⁸⁸ Yılmaz Faruk, s.15.

¹⁸⁹ Köse, s.69-70.

¹⁹⁰ BOA.Y.PRK.UM.81/52

¹⁹¹ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.304.

düzenlediler. Hicaz demir yolu binlerce Mehmetçiğin kutsal beldeleri koruma uğruna şehit düştüğü bir güzergâh olmuştu.¹⁹²

Hicaz Demir yolu projesi, Mekke'ye kadar ulaşmış olsaydı, Şerif Hüseyin isyanının Osmanlı Devleti aleyhine netice vermesi imkânsızdı. Çünkü Şerif Hüseyin İngilizler ile kurduğu ilk temaslarda isyanın başarı şansının önündeki en büyük engeli, Hicaz demir yolu hattı ve Vali Vehip Beyin Hicaz Valisi olması olarak ifade etmişti.¹⁹³ Cemal Paşa isyan öncesinde çıkması muhtemel isyan için Fahrettin Türkkan Paşa'yı gizlice Medine'ye göndermiş ve ona şu talimatları vermişti.1 Hicaz Demir yolu üzerindeki istasyonlar kuvvetlendirilmeli. 2 Demir yolu istasyonlarında su ve erzak stoklanmalı.3 İsyân çıkarsa şiddetle karşılık verilmeli.¹⁹⁴ İsyân başladığında Hicaz'daki kuvvetlerin takviyesindeki yegâne hat, Hicaz Demir yolu hattıydı. İsyânın ilk günlerinde İngilizler ve Şerif Hüseyin demir yolu hattından Hicaz'daki Osmanlı kuvvetlerinin Suriye den getirilecek birlikler tarafından takviyesi ihtimaline karşın tedirginlik yaşamışlardı.¹⁹⁵ Hükümet Hicaz'a yapmış olduğu bazı sevkiyatları dördüncü orduya naklediyordu.¹⁹⁶

3.2.2. Vehip Paşa'nın Hicaz Valiliği ve Şerif Hüseyin

Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz'dan çekilmesinden sonra Osmanlı Devleti, Hicaz Eyaleti'nin yönetiminde yeni düzenlemeler yaptı. Ordunun ve Cidde gümrüğünün kontrolü Hicaz Valisine verildi. 1844 yılında Vali ile Emir arasında yetki ve sorumluluklar tespit edildi. Osmanlı Devleti'nin son dönemde yaşadığı çeşitli sorunlar nedeni ile Hicaz'da merkezin gücünü tam hissettirememesi devlet için bir zafiyetti.¹⁹⁷ Vehip Paşa, 6 Ocak 1914 günü Hicaz fırkası komutanlığına tayin edildi. Vehip Paşa'nın Hicaz'a tayin edilmesinde, daha önce Yemende başarılı görevler yapması ve Enver Paşa'nın yakından tanıdığı bir komutan olması etkili olmuştur.¹⁹⁸

Şerif Hüseyin, İngilizler ile kurduğu ilk temaslarda isyanın başarı şansının önündeki en büyük engeli, Hicaz demir yolu hattı ve Vali Vehip Beyin Hicaz Valisi olması

¹⁹² Erdem, Ali Fuat (2018) Çöldeki Son Türk Destanları,1. Baskı, İstanbul, Bilent Matbacılık ve Yayıncılık, s.27-29.

¹⁹³ Köse, İsmail (2018) Arap İsyanı, İstanbul,1.Baskı, Kronik Kitap, s.16-17.

¹⁹⁴ Beyoğlu, Süleyman (2018) Medine Müdafası Ve Fahrettin Paşa,1.Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018, s.95.

¹⁹⁵ Allawi, s.87-89.

¹⁹⁶ BOA.DH.ŞFR.00507/00068/001

¹⁹⁷ Çiçek, M. Talha (2007) 'Şerif Hüseyin İsyânının Türk ve Kimlik İnşa Süreçlerindeki Etkisinin Analizi' Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.9-10.

¹⁹⁸ Nizamoglu, Yüksel (2010) 'Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri' Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.145.

olarak ifade etmişti.¹⁹⁹ Şerif Hüseyin, Mekke emiri olarak atandığı tarihten itibaren Hicaz'da nüfuz arttırma politikası izlemiştir. Özellikle Osmanlı'nın Hicaz valilerinden İstanbul'a sürekli şikâyette bulunarak onların görevden alınmalarını sağlamıştır. Şerif Hüseyin Mekke Emirliği döneminde sekiz Vali değişmiştir. Bu değişimlerin çoğu Şerif'in planları ve entrikalarıyla gerçekleşmiştir. Bu fiili durum Hicaz'da görev yapan Vali ve memurların Şerif'ten çekinmelerine sebep olmuştur.²⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin zafiyetlerini çok iyi gören Şerif Hüseyin, 1912'de İngilizler ile gizli temaslar kurmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti Şerif'in faaliyetlerini biliyor ve yerine Şerif Ali Haydar'ı Mekke Emiri olarak atamayı planlıyordu. Osmanlı Devleti Hicaz Valisi olarak Albay Vehip Bey'i 1913 yılının sonunda Hicaz'a gönderdi. Vehip Bey, dirayetli ve uyanık bir komutandı. Vehip Bey, devlet otoritesini kısa sürede Hicaz'da hissettirdi. Şerif'in memurlar üzerindeki etkisini kırdı. Şerif'i sık sık gerçekleştirdiği ziyaretlerle yakın takibe alıp devlet hakkında konuşmasını sağlamış ve onun emellerine vakıf olmuştur. Bu ziyaretlerde Şerif Hüseyin'i birkaç kez Vehip Paşa'ya Osmanlı Padişahlarının Hilafet makamına layık olmadıklarını söylemiştir. Vehip Bey, planlı bir şekilde Hicaz'daki gelişmeleri ve Şerif'in faaliyetlerini İstanbul'a rapor etmiştir.²⁰¹

Osmanlı Devleti, Vehip Bey'in Hicaz'a Vali olarak atanmasında hedeflediği bazı önemli noktalar şunlardır; 1.Vilayet kanununun Hicaz'da tatbikini sağlamak. 2 Demir yolunun Medine'den Mekke'ye kadar olan kısmının tamamlanması ve merkezi gücün Hicaz'da tam olarak hissettirilmesi.3. Medine'de bir Darülfünun açılarak eğitim faaliyetleriyle Hicaz'ın İstanbul'a bağlılığının temin etmek.²⁰²

Vehip Bey öncelikle Hicaz'da çıkan İdrisi isyanını bastırmakla görevlendirilmişti. İdrisi çıkardığı isyan sırasında Türk taburunu da esir almıştı. İstanbul'un isyanı bastırması için Albay Vehip Bey'e paralı asker toplama yetkisi vermesi üzerine Vehip Bey, asker tedariki için Güney Afrika'dan Mekke'ye göçmüş olan Takruniler ile anlaşarak paralı birlik oluşturdu. İstanbul'un paralı asker oluşturma tasarrufu Osmanlı'nın, Yemen, Arnavutluk, Balkanlar, Havran ve Cebel gibi yerlerde yakın zamanda şehit verilen askerlerin sayılarının çok olmasından dolayıdır. Vehip Beyin asker temini çalışmalarından Şerif Hüseyin son derece rahatsız olmuş oluşturulan birliğin kendini sınırlamaya yönelik bir çalışma olarak telakki etmiştir. Vali Vehip Bey'i İstanbul'a şikâyet etmiş Şerif'in şikâyeti üzerine Osmanlı Devleti Takruniler' den asker temin etme kararından

¹⁹⁹ Köse, Arap İsyanı, s.71.

²⁰⁰ Bayur, Yusuf Hikmet (1991) Türk İnkılap Tarihi Cilt III, 3.Baskı,Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.236.

²⁰¹ Beyoğlu, s.13-14.

²⁰² Boztemur, s.67.

vazgeçmiştir. Vehip Bey'den çok rahatsız olan Şerif Hüseyin onun görevden alınması için İstanbul'a şifreli bir telgraf göndermiştir.²⁰³

Vehip Paşa'nın tayini ve Vali olarak bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin de komutanı olması dikkat çeken ve tedirginliğe sebep olan bir gelişme olmuştu. İttihat ve Terakki Yönetimi Şerif'i Hüseyin'in Mısır'daki İngilizlerle temas halinde olduğunu öğrendiği zaman Hicaz'daki otorite tesisinin lüzumuna olan inancını daha da artırmıştı. Bu yüzden Vehip Paşa'ya Şerif'le olan münasebetlerinde hassas davranmasını tavsiye etti. Vehip Paşa ise Şerif'e karşı tavizsiz bir politika izlenmesini daha isabetli buluyordu. Vehip Paşa Şerif'in faaliyetlerinin sınırlanmasını sağlamak amacıyla oğulları Faysal ve Abdullah'ın bir şekilde İstanbul'da alıkonulmalarını İttihat ve Terakki'den talep etmiştir.²⁰⁴

Zamanla Vehip Paşa ve Şerif Hüseyin arasındaki gerginliğe sebep olacak olayların artması, Şerif'e karşı alınacak tedbirler hususunda İstanbul yönetiminde ihtifal sebep olmaktaydı. Vehip Paşa'nın aldığı tedbirler ve uygulamaları Şerif Hüseyin'e bedevileri kışkırtma kozu veriyor ve Şerif Hüseyin bu durumu değerlendirmekten kaçınmıyordu. Kışkırtmalar sonucunda Bedevilerin isyanı üzerine durum, Cidde ve diğer şehirlerde şiddetin artmasına ve bedevilerin yolları kesmesine sebep oldu. Şerif Hüseyin, oğlu Faysal'ı bedevi isyanını bastırması için bir birlikle isyan bölgesine gönderdi. Olaylar neticede İttihat ve Terakki yönetimiyle Şerif Hüseyin'in arasındaki itimatsızlığı arttırmıştır. Şerif Hüseyin de kendisine karşı alınabilecek sert tedbirlere karşı ayakta durmasına yardımcı olacak güçlü bir müttefike Mısır'daki İngilizlere yaklaşma ihtiyacı duymuştur.²⁰⁵

Vehip Paşa'nın iki icraatı, Hicaz'daki dengelerin değişmesinde ve Şerif Hüseyin'in nüfuzunun kırılmasında son derece etkili olmuştur. Bunlardan ilki Vehip Paşa'nın bir yardım sandığı kurarak Osmanlı memurlarını Şerif Hüseyin'den borç almaktan kurtarmasıdır. İkincisi ise 1914 yılında Hac mevsimi dolayısıyla yapılan merasimde Vehip Paşa o ana kadar yapılmamış bir uygulamayı ilk defa yaparak Şerif Hüseyin'in alayından daha ihtişamlı bir alayla Arafat dağına çıkmıştır. Bu gelişmelerden sonra Şerif Hüseyin'in adamları Vehip Paşa hakkında ucuz yalanlara başvurmuşlar ve onun Kâbe'ye köpeği ile girdiği dedikodusunu yaymaya çalışmışlardır.²⁰⁶ Vehip Paşa, Hicaz'a tayin edildiğinden itibaren çok önemli hizmetlere imza atmış bayındırlık hizmetlerinde bulunmuş, yaptırdığı yollar, okullar ve Kâbe'yi tamir ettirmekle halkın sevgisini kazanmıştır. Faaliyetleriyle

²⁰³ Köse, s.65.

²⁰⁴ Allawi, s.52-53.

²⁰⁵ Allawi, s.53.

²⁰⁶ Bayur, s.237.

Şerif Hüseyin ve oğullarının isyan teşebbüslerini ve faaliyetlerini tamamen kontrol altına almıştır.²⁰⁷

Savaş öncesi Vehip Paşa ile Şerif arasındaki gerilim iyice artmıştı. Vehip Paşa Hicaz'da otoritesini iyice hissettirmesinden sonra Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne Vali hakkında çeşitli şikâyetlerde bulunmuştur. Ayrıca Şerif Hüseyin, Vehip Paşa zamanında el altından halkı Vali'ye karşı kıskırtmış ve bazı huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Kritik dönemde Osmanlı Devleti, Şerif Hüseyin'e iltifat ederek sükûneti sağlamasını istedi.²⁰⁸ Cemal Paşa, Mısır seferinde Şerif Hüseyin'den faydalanmak isteyip harekâta bizzat katılmasını bu mümkün değilse oğullarından birisini göndermesini istedi. Cemal Paşa, Mısır harekâtına katılması halinde Vehip Bey'in dahi emrinde olduğunu Şerif Hüseyin'e bildirmişti. Şerif Hüseyin Vehip Beyin Hicaz'dan ayrılacak olmasına çok sevinmişti. Durumu fark eden Vehip Bey Şerif'in bu halini de rapor etti. Vehip Bey, Şerif Hüseyin'i çok iyi tahlil etmiş ve onun hakkında bir sözü bir sözüne uymaz, İngiliz taraftarı bir şahıstır, diyerek gerekli makamları sık sık bilgilendirmiştir. Vehip Bey, Şerif Hüseyin'den sağlanacak desteği doğru bulmuyor kendisine teşekkür edilerek ordudan uzak tutulmasını savunuyordu.²⁰⁹

Şerif Hüseyin, oğlu Faysalı Vehip Paşa'nın faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı ve kendisine karşı tutumunu şikâyet etmesi için İstanbul gönderdi. Şerif'in Faysalı tercih etmesinin sebebi ise, Türklere olan yakınlığı ve diğer oğullarına nazaran Türklerle olan olumlu ilişkileriydi. Çünkü Faysal, Osmanlı'ya karşı kardeşlerine kıyasla daha bağlı idi. Bu ziyarette Faysal, Talat ve Enver Paşa'yla görüşmüştür. Şerif Hüseyin amacına ulaşmış Vehip Paşa görevden alınmış ve yerine daha mülayim olan Galip Paşa atanmıştır. İstanbul Galip Paşa'ya Şerif'e daha yakın davranmasını istedi. Onu ürkütecek tavır ve faaliyetler de bulunmaması için tavsiyelerde bulundu.²¹⁰ Vehip Paşa, Cemal Paşa'nın I. Kanal Seferine destek vermek üzere Hicaz'dan ayrılarak Cemal Paşa'dan aldığı emir doğrultusunda Maan'a gitmiş ve Kanal Harekâtına katılmıştır.²¹¹ Vehip Paşa'nın Hicaz'dan ayrılmasını fırsat bilen Şerif Hüseyin kırılan nüfuzunu yeniden elde etmiş oğullarıyla beraber devlet aleyhine faaliyetlerini arttırmıştır.²¹² Şerif Hüseyin, Hicaz'a tayin edilen Valileri İstanbul'a şikâyet ederek görevden alınmalarını sağlamış ve sürekli

²⁰⁷ **Abdullah-İlgazi-Mustafa-Biyikli.** Mehmet Vehip Paşa Çanakkale Savaşı'nın Önemli Kumandanları Atam.gov.tr/wp-content/uploads/004-2 Nisan 2018

²⁰⁸ **Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit,** s.203-204.

²⁰⁹ **Erdem,** s.31-33.

²¹⁰ **Allawi,** s.58.

²¹¹ **Kabacalı,** s.178.

²¹² **Bayur,** s.237.

değişen Valiler Şerif Hüseyin'e karşı Devletin gücünü gerektiği gibi gösterememişlerdi. Şerif Hüseyin'e karşı Osmanlı Devleti'nin otoritesini Hicaz'da en üst düzeyde temsil eden Vehip Beyin Kanal Cephesine çağırılması Şerif Hüseyin için beklenen bir fırsattı.

3.2.3. Galip Paşa'nın Hicaz Valiliği ve Şerif Hüseyin

Osmanlı Devleti Galip Paşa'yı Hicaz Vali ve Kumandanlığı'na tayin etti.²¹³ Galip Paşa Hicaz'a gitmeden İstanbul'da Talat Paşa'yı ziyaret etmişti. Talat Paşa kendisine Şerif Hüseyin ve oğullarından şüphelendiğini söyledi. Talat Paşa, Hicaz'da Devleti meşgul edecek herhangi bir sorunun çıkmasına meydan vermeden bölgede huzur ve sükûnu temin edilmesini istiyordu.²¹⁴ Galip Paşa'nın Medine'de intikal sırasında Şerif'in bazı adamları tarafından müruriye geçiş parası adı altında istenen parayı ödemesi bedevilerin yeni valiye karşı yüreklenmelerine neden olmuştur. Galip Paşa'nın yanında yeterli asker bulunmasına rağmen verdiği 300 altın kendisi için önemli bir itibar kaybı idi. Galip Paşa'nın Medine'de yapmış olduğu bazı tasarruflar Osmanlı memurlarının yeniden Şerif Hüseyin'den çekinmelerine neden olmuştur.²¹⁵ Galip Paşa zamanında Şerif Hüseyin, Vehip Bey döneminde kaybettiği itibar ve nüfuzunu yeniden kazanmıştır, Galip Paşa ile Vehip Bey arasındaki fark bir devlet adamının dirayetinin nelere sebep olabileceği hangi kazanımları elde edilmesine veya hani kayıplara yaşanmasına neden olabileceğinin güzel bir örneğidir.

Galip Paşa, 1915 yılı Mayıs ayında Medine'den Mekke'ye topçu bataryası ve piyade alayı ile beraber bir intikal gerçekleştirdi. Galip Paşa'nın bu intikali sırasında öncü birliğin komutanı Dumlupınar kahramanlarından Derviş Paşa idi. Bedeviler Türk birliğine intikal sırasında saldırılar düzenlediler. Türk birlikleri Derviş Paşa'nın kahramanca mukabelesi sayesinde fazla zayıat vermeden intikalini tamamladı. Birlik bedevi saldırılarında bir teğmen ile iki erini şehit verdi. Galip Paşa'nın Mekke'ye gelir gelmez bu saldırıları düzenleyenleri araştırıp cezalandırması gerekirken bu olayla hiç ilgilenmeyip Vehip Bey zamanında devlete önemli hizmetler yapmış olan bazı memurları sürgün etmiştir. Sürgüne gönderilen öğretmen Ruhi Bey, Mümeyyiz Hakkı Bey ve Başkâtip Ragıp Bey'lerin içine düştükleri durum Vehip Bey zamanında Şerif'e karşı yüreklenen memurları yıldırıştır. Galip Paşa, Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine delil olacak üç önemli hadiseyi hafife almış ve adeta Şerif'e karşı iyi niyet tutumunu

²¹³ BOA.BEO.4348/326026

²¹⁴ **Çavuş, Remzi** (2015) Galip Paşa Askerî Ve Siyasî Hayatı ,DoktoraTezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.148.

²¹⁵ **Bayur**, s.240.

sürdürmüştür. Bunlardan birincisi; Şerif Hüseyin'in isyana katılması için teklifte bulunduğu Şeyh Hüseyin Mübir'in Şerif'in kendisine yaptığı isyana katılma teklifini Galip Paşa'ya bildirmesidir. Galip Paşa Hüseyin Mübir Bey'in yaptığı ihbarı tahkik ettirmiştir. İsyana teşebbüsü tahkikat sonrasında doğrulanmasına rağmen, Galip Paşa gerekli adımları atmamıştır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin cihan harbindeki müttefiki Almanya'nın subay ve erleri Yemen'den itibaren Osmanlı askeri himayesinde Cidde'ye gelmişler Şerif Hüseyin'in adamları Cidde'ye ulaşan Alman askerlerine saldırarak hepsini feci şekilde öldürmüşlerdir. Şerif Hüseyin bu saldırı ile İngilizlere sadakatini göstermeye çalışmıştır. Üçüncüsü ise, Nisan 1916'da Medine'den Mekke'ye gönderilen 20.000 altın bedeviler tarafından gasp edilmiştir. Galip Paşa bu üç olay karşısında gerekli adımları atmamıştır.²¹⁶

Galip Paşa, Taif'te yazlığında olduğu sıralarda İngiliz ablukasının şiddetlenmesinden doğan açlık sebebi ile Mekke'de bir toplantı yapılmıştı. Eşrafın Şerif Hüseyin'in ve Osmanlı memurlarının katıldığı bir toplantıda mevcut durum istişare edilmişti. Hanefi Müftü Şeyh Abdullah Saraç, bu toplantıda Şerif'e hitaben Osmanlı Devleti adına mukaddes beldelerin salahiyetini taşımakta olduğunu vurgulayarak Mekke ve Medine'de yaşanan kıtlığa çareler üretmeğe çalışması gerektiğini hatırlattı. Şerif'i Müftü Efendiye vermiş olduğu cevapta "merak etmeyin icap ederse cübbemi satarak çare olsun için size sarf edeceğim" diyerek mukabelede bulunuyordu. Şerif Hüseyin yine kendi tertibiyle Cuma namazı edasına giderken yolunu kesen kimseler açlıktan sefaletten şikâyet etmişler Şerif'in cevabı ise deniz yolunu açmamı istiyorsanız bunu yaparım olmuştur. Mekke'de o zamanlarda en rütbeli Osmanlı subayının bir binbaşı olması Galip Bey'in Taif'te yazlığında Şerif'den uzak kalması Şerif'e rahat planlar yapıp uygulama imkânı vermiştir. Hâlbuki Hicaz'da ablukanın çetinleştirilip sürdürülmesini İngilizlerden talep eden Şerif'in bizzat kendisiydi. Hicaz'da yaşanan zor şartları başlatmayı düşündüğü isyanı için sebep göstermeyi ve hareketini meşrulaştırmayı hedefliyordu. "Deniz yolunu açacağım" çıkışları ise nüfuz arttırmak için kullandığı bir manevraydı. Osmanlı memurları yaşanan gelişmeleri Galip Paşa'ya rapor etmelerine rağmen, Galip Paşa gelişmeleri söylenti olarak kabul etmiş ve bir türlü harekete geçmemiştir.²¹⁷

Şerif Hüseyin'in isyan etme ihtimaline karşı 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Fahrettin Türkkan Paşa'yı Medine'ye göndermişti. İsyana başlamadan yaklaşık bir ay önce Medine Muhafızı Basri Paşa, Şerif Hüseyin'in önemli bir adamını derdest ederek konuşurmuş ve isyana dair tüm planları öğrenmişti. Basri Paşa bu durumu Dâhiliye

²¹⁶ **Kandemir**, s.368-370.

²¹⁷ **Bayur**, s.266-267.

Nezaretine bildirerek detaylı bir bilgi paylaşımında bulundu. Dâhiliye Nezareti ise yanlış bir adım atmamak adına Basri Paşa'ya konu ile ilgili muhaberenin Cemal Paşa'yla yapılmasını emretti. Şerif Hüseyin güya kanal harekâtına destek vermek üzere Mekke'den Medine'ye beş yüz bedevi getirip bunları Uhud Dağı'na yakın Hamza Mescidi civarında bekletmekteydi. Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal ve Ali, Cemal Paşa'ya verdikleri söze göre bu birlikle beraber Kanal Harekâtına katılacaklardı. Medine Muhafızı Basri Paşa Yemen'e gidecek olan Medine'deki destek müfrezesini Şerif ve oğullarının hareketlerinden şüphelendiği için Medine'de bırakarak tedbir almıştı. Şerif ve oğulları Yemen müfrezesinin Medine'de kalmalarından huzursuz oldular. Biran önce yola çıkmaları için uğraştılar Şerif'in oğlu müfreme şerefine bir ziyafet düzenleyip Fahrettin Türkkân Paşa'yı ve Medine muhafızı Basri Paşa'yı da davet etti. Basri Paşa davete mazeret bildirerek katılmadı. Eğer katılsaydı ona göre Şerif Hüseyin tarafında derdest edilme ihtimali vardı. Davete katılan Fahrettin Paşa ise Şerif ve oğullarının hallerinden şüphelenmişti. Basri Paşa tüm bu gelişmeleri Galip Paşa ve Cemal Paşa'ya bildirdi. Galip Paşa ise hem Cemal Paşa'ya hem Basri Paşa'ya Şerif Hüseyin'in isyan etme ihtimalinin bulunmadığını, Halife'ye teslimiyet ve bağlılığının tam olduğunu vurguladı.²¹⁸

İsyan başlamadan bir hafta önce Taif şehrindeki önemli aileler şehri terk ettiler. Şerif Hüseyin'den önceki Mekke Emiri Ali Paşa'nın yeğeni Abdullah Taif'teki durumun isyan emaresi olduğunu Galip Paşa'ya bildirdi. Ancak isyandan iki gün önce Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, Galip Paşa'yı Taif'te ziyaret ederek devlete olan bağlılıklarını yeminler ederek ifade edip Galip Paşa'yı inandırdı. Abdullah bu ziyaretle hem Galip Paşa'yı ikna etmiş hem de isyan için tedbir alınıp alınmadığını yerinde görmüştü. İsyân Cidde Taif ve Mekke'de başladığında Mekke'deki Derviş Paşa isyanın başladığını Galip Paşa'ya bildirdi. Ancak Galip Paşa, 12 Haziran'da yayınladığı beyannamede İngilizlerin tahrikiyle bazı bedevilerin devlete karşı ayaklandığını bildiriyor ve Şerif Hüseyin ile haberleşmeye çalışıyordu, Ayrıca Galip Paşa isyanı bastırmak için taarruz etmeyip savunma harbini tercih etmiştir.²¹⁹

İsyân öncesi Galip Paşa'nın Hicaz Valisi olması, Osmanlı Devleti için büyük bir talihsizlikti. Fahrettin Türkkân Paşa isyan başladığında Cemal Paşa'ya, Galip Paşa ile isyanın bastırılmasının mümkün olmadığını onun yerine Vehip Paşa'nın Hicaz'a geri gönderilmesi gerektiğini bildirdi. Ancak bu değişikliğin yapılabilmesi artık mümkün

---

²¹⁸ Kıciman, s.33-35.

²¹⁹ Beyoğlu, s.113-115.

değildi.²²⁰ Taif'te Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah şehri muhasara ettiğinde teslim olmazdan önce Galip Paşa Abdullah'a kendisi ile birlikte askerlerin memur ve subayların Medine'ye gitmeleri için bir teklifte bulunmuştu. Fakat Abdullah, bunun artık kendi elinde olmadığını ancak teslim olduktan sonra kendi ve maiyeti için karar verileceğini söyleyerek Galip Paşa'yı teslim olmaya mecbur bırakmıştır.²²¹

3.2.4. Şerif'in Oğlu Abdullah'ın İngilizler İle Temasları

Şerif Hüseyin'in İngilizler ile olan ilişkileri İstanbul'da kaldığı dönemde başlamıştır. Şerif, dünya gündemini takip etmeye özen göstermiş ve İngiliz büyükelçiliğindeki görevliler ile görüşmeler yapmıştır.²²² Şerif Hüseyin oğlu Abdullah'ı 1912 yılında Mısır'a göndererek İngiliz Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile görüşmesini sağladı. Şerif'in bu hamlesi İngilizler ile olan ilişkilerine resmiyet kazandırmıştı.²²³ Bu görüşmede Şerif'in ikinci hedefi ise; Osmanlı'ya karşı başlatmayı düşündüğü ayaklanmada İngilizlerin kendisine karşı tutumunun ölçmekti.²²⁴ Şerif Hüseyin düşündüğü isyanın başarılı olabilmesi için güçlü bir müttefike ihtiyacı olduğunu biliyordu.

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah bu ilk görüşmeyi hatıralarında kaydetmiştir. Abdullah'ın anlattığına göre kendisi Mısır Hıdivi'ni ziyaret ettiği sırada Lord Kitchener, Hıdiv ile görüşmeye gelmiş, Abdullah'ın Hıdiv'den ayrılmak için müsaade istemesine karşılık Hıdiv ısrar ederek onu Kitchener ile tanıştırmıştır. Kubbe Sarayı'nda gerçekleşen bu görüşmende önemli bir mesele konuşulmamış tanışma ve karşılıklı iltifatlarla bitirilmiştir. Sarayına dönen Abdullah yaklaşık bir buçuk saat sonra Lord Kitchener tarafından görüşme talebiyle davet edilmiştir.²²⁵ 1914'ün yaz ayında İngiltere'de yapılan bir atama Osmanlı Arap coğrafyasını etkilemek üzereydi. Bu önemli gelişme Osmanlı'nın savaş gemilerine el koyma kararı alan Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill'in Kitchener'i savaş bakanı olarak önermesiydi. Kitchener İngilizler'in gözünde mazisi kahramanlıklarla dolu bir efsaneydi. Sudan'ın fatihiydi. Sudan'ı ele geçirmek isteyen Fransızlara karşı net bir zafer kazanmıştı. Boer Savaşı'nın seyri onun komutayı ele almasıyla zaferle

²²⁰ Köse, Arap İsyanı, s.187

²²¹ Kral Abdullah Müzekkerati (2012) Kahire, Hindavi Littğlim Vesakafe, s.109.

²²² Umar, s.223.

²²³ Sait Yılmaz, s.69.

²²⁴ Şen, s.64.

²²⁵ Kral, s.61-63.

sonuçlanmıştı. Kitchener Ortadoğu’da büyük bir İngiliz sömürgesi oluşturma hayalinde olan çok önemli bir isimdi.²²⁶

Şerif Hüseyin’in İngilizlerle ittifak arayışından elde etmek istediği sonuç, Arabistan Kralı olmak ve Hilafeti ele geçirmek içindi. Amaçlarına ulaşmak için Londra’nın desteğinin önemini farkında olan Şerif Hüseyin, Şubat 1914’te Meclis-i Mebusunda Mekke mebusu olan oğlu Abdullah’ı Mısır’da İngiliz Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile görüşmeye gönderdi. Şerif Hüseyin’in İngiltere ile yakınlaşması bölgede Hilafet makamının zayıflamasına Filistin’de bir Yahudi Devleti kurulmasına sebep olacak Arap coğrafyasındaki hâkimiyet hayal ettiği gibi kendisine değil batılı devletlere ve sadık müttefiklerine kalacaktı.²²⁷

Lord Kitchener, bu ilk görüşmeyi Londra’ya rapor edip Abdullah’ın şikâyetlerini aktarmıştır. Şerif’in oğlu Abdullah son atanan Vali Vehip Bey’den Şerif’in ve halkın rahatsız olduğunu, hacıların güvenli bir şekilde ibadetlerini yerine getiremediğini söylemiştir. Abdullah, babasının Hint Müslümanlarıyla arasındaki bağın çok kuvvetli olduğunu söylemekte ve İstanbul’un babasını azletmesi durumunda babasının buna direneceğini ve Arap halkının haklarını koruyacağını söylemektedir. Babasının azledilmesi durumunda İngiltere’nin buna mani olmasını istemektedir. Abdullah’ın önem verdiği diğer bir husus ise İngiltere ile babasının temasa geçip geçmeyeceğidir. Ayrıca kendisi bu görüşmenin İstanbul tarafından bilinmemesini istemektedir. Kitchener, Abdullah’la yapmış olduğu bu görüşmenin içeriğine istinaden Abdullah’ın babasının planları ve iradesi dairesinde hareket ettiği ve Hicaz’da yegâne otorite olmak isteyen Şerif’in Hicaz demir yolu ile ilgili planlarının ve hedeflerinin olduğu bilinmektedir. Yine raporun içeriğinden anlaşılacağı üzere 1914 yıllarında Hüseyin’in azli halinde isyan edip Osmanlı’yla mücadeleye hazır olduğu durumdur. Bu görüşme sayesinde İngilizler, Şerif’in düşüncelerini daha iyi anlamış ancak Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmama politikasını öne sürerek Şerif’e net bir cevap vermemişlerdir.²²⁸

Kitchener, Şerif Hüseyin ile yaptığı görüşmelerden Şerif Hüseyin’in Osmanlı Devleti’nin ilan etmiş olduğu cihada destek vermesi ile manevi nüfuzunu İngiltere aleyhine kullanmasına mani olmuş oluyor, İngiliz menfaatlerine hizmet etmesini temin ediyordu.²²⁹ Şerif Hüseyin’in oğlu Abdullah’ın 1914 yılı Şubat ayında Kitchener ile yaptığı görüşme Şerif ve Abdullah’ın beklentilerini karşılamayınca Abdullah, 1914 yılının Nisan ayında

²²⁶ Fromkin, s.73-76.

²²⁷ Köse, s.62.

²²⁸ Köse, s.63-64.

²²⁹ Fromkin, s.147.

tekrar Kahire'ye giderek arayışlarına devam etti. Abdullah'ın bu sefer muhatabı Ronald Storrs'tu. Abdullah, bu görüşmede İstanbul'da Sadrazam Said Halim Paşa ile yapmış olduğu mahrem konuşmanın İngiltere ile ilgili kısmını Storrs'a aktardı.²³⁰

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, Nisan 1914'te babasının isteği doğrultusunda tekrar Kahire'ye giderek Ronald Storrs ile görüştü. Abdullah, isyan için İbni Suud, İdrisi ve hatta İmam Yahya'nın bile birleştiğini iddia ediyordu. Abdullah'ın aslında kendilerine düşman olan diğer Arap emirlerinin desteğini aldıklarını iddia etmesinin nedeni İngiltere'ye çok güçlü olduklarını göstermek içindi. Çünkü babası, isyan başlatıldığında 250.000 kişilik bir kuvvet toplayabileceğini söylüyordu ve böylece Araplar sayı bakımından Arap Yarımadası'nda Türk ordusundan üstün hâle gelecekti. Abdullah'ın İbni Suud'dan, İdrisi'den ve İmam Yahya'dan destek aldıkları şeklindeki iddiasının, Şerif Hüseyin'in ise 250.000 kişilik ordu toplayabileceği şeklindeki söyleminin, büyük bir abartı ve hayal ürünü olduğu isyan başladıktan hemen sonra ortaya çıkacaktı. Storrs ile yapılan görüşmedeki bu kayıtlar ile Abdullah'ın hatıratındaki kayıtlar arasında hiçbir şekilde uyum yoktur. Abdullah'ın doğruları söylememe ve isyanı meşrulaştıracak kurgular kurma ihtimali, Storrs'un Londra'ya görüşme ile ilgili yanlış rapor sunma olasılığından çok daha yüksektir. Abdullah, Kitchener görüşmesini naklederken yaptığı gibi Storrs ile yaptığı görüşmeyi de isyana meşruiyet sağlayacak şekilde kurgulamıştır.²³¹

İngiltere, Abdullah-Kitchener görüşmelerine Hicaz'da bir müttefik kazanma fikriyle ilgi duymaya başlamıştı. Diğer temsilciler de Şerif ve oğulları ile irtibata geçmeye gayret gösterdiler. Kitchener, ikinci bir görüşme yapması için Ronald Storrs'u Mekke'ye gönderdi. Şerif ve oğulları ile irtibatı devam ettirmek için Mısır'da Arap mebusu, Ali Efendi, Eylül ayında Mekke'ye giderek İngiltere'nin Kahire Ofisi adına Abdullah ile görüşüp düşünülen isyan için teşvik edici vaatlerde bulundu. İngiltere, Abdullah'a bir telgraf göndererek savaş sırasında İngiltere'ye yardım etmeleri halinde Hicaz'ı iç ve dış müdahalelere karşı koruma sözü vermişti. Kitchener, Şerif Hüseyin'e isyanın başlama zamanının kendisi ile İngiltere arasında gizli kalmasını ve uygun zamana kadar hazırlık yapılmasını bildirdi. Kitchener'in Şerif Hüseyin ile kurduğu işbirliğini Temmuz 1915'ten itibaren Kahire Yüksek Komiseri Mc Mahon devam ettirecekti.²³²

Kitchener, Rusya'ya giderken bulunduğu Hampshire Kruvazörü Alman mayınına çarparak 5 Haziran 1916 yılında batmış ve Kitchener'in cesedi

---

²³⁰ Köse, s.69.

²³¹ Köse, s.69-70.

²³² Umar, s.224-225.

bulunamamıştır.²³³ Şerif Hüseyin İngilizler ile ilk temasını oğlu Abdullah vasıtasıyla Ortadoğu'da İngiliz emelleri için görevlendirilen ve bölgeyi çok iyi bilen Lord Kitchener başlatmış oluyordu.

3.2.5. Savaşın Başlaması ve Şerif ile Oğullarının Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin savaşa nasıl girdiği devlet adamları ve önemli kişiler tarafından anlaşılammıştır. Devlet bir oldu bitti ile kendini I.Dünya Savaşı'nın içinde bulmuştur. İttihat ve Terakki'nin üç önemli simasından biri olan Cemal Paşa 25 Kasım 1919 yılında Münih'te Enver Paşa'ya yazdığı yazıda, savaşa nasıl girdiklerini ve bundan Talat Paşa'nın haberi olup olmadığını sormasından da anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yaparak savaşa girme kararını sadece birkaç kişi biliyordu.²³⁴

1914 Ağustos ayında Şerif Hüseyin oğulları, Faysal ve Abdullah ile Osmanlı Padişahı Sultan Mehmet Reşat'a bir telgraf gönderdi. Şerif telgrafında İttihat ve Terakki yönetiminin Almanya ile beraber savaşa girmek istediğini İngiltere ve müttefiklerine karşı girişilecek bir savaşın son derece tehlikeli olduğunu söylüyordu. Osmanlı Devleti'nin etrafının İngiltere ve müttefikleri tarafından çevrili olduğunu ve Devletin balkan Savaşı'ndan yeni çıkması sebebiyle harp için son derece hazırlıksız olduğunu ifade ediyordu. Basra, Yemen ve Hicaz bölgesinin İngiliz ve müttefiklerinin donanmaları tarafından çevrildiğini hatırlatıyordu. Şerif Almanya'nın yanında harbe girmenin gerçekleri görememek veya ihanet olduğunu söylüyordu. Vehip Paşa, Şerif Hüseyin'i ziyaret edip Almanya ile savaşa dâhil olma hakkında görüşünü sorduğunda Şerif Hüseyin sözlü cevap vermeyi istemeyip kendi görüşünün yazılı olarak sorulmasını ve yazılı olarak cevap vermek istediğini söylemiştir. Vehip Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin Almanya ile komşu olmadığını arada Romanya ve Sırbistan olduğunu ifade etmiştir.²³⁵

Şerif Hüseyin'in 1915 Ocak ayında İstanbul'un savaş sonunda kendisini görevden uzaklaştıracağını savaşın patlak vermesi nedeniyle sürecin ertelendiğine dair bilgiler elde etmişti. Durumdan endişelenen Şerif, acilen görüşmeler yapması için oğlu Faysal'ı İstanbul'a göndermiştir. Ancak Şerif Osmanlı'yı bu kararından vazgeçirme ihtimalinin zayıf olduğu görüşüne inanmıştır. Faysal, İstanbul ziyaretine gidişte ve dönüşünde Şam'da

²³³ **Kihtir Tuğrul**, (2016) 'Arap Lawrence Şerif Hüseyin ve Çöl Savaşları ' Türk Dünyası Tarihi Dergisi, C:59, s.349

²³⁴ **Bardakçı, Murat** (2015) Enver,1.Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, s.129-130.

²³⁵ **Suud, Fevaz** (1997) Elmüreselat Mütabedele Beyne Şerif Hüseyin Vel Osmaniyyun, Mektebetül İskenderiyye, s.109-110.

bulunan gizli Arap cemiyetleriyle de görüşmeler yapmış kendilerine ne derece destek olabileceklerini anlamaya çalışmıştır. 15 Mart 1915'te Faysal Şam'a geldiğinde Osmanlı'nın Şam'da çoğunluğu Araplardan müteşekkil üç tümenin olduğunu ve gizli Arap cemiyetlerinin bu tümenlerde nüfuz sahibi olduklarını ancak isyan çıkması halinde Şerif'in yanında yer almakta tereddütlü davranılabileceklerini gözlemlemiştir. Bu şüphenin iki temel sebebi vardı; İlk sebep, Halifeye başkaldırmanın kolay olmayacağı ikincisi ise, Almanya'nın kısa zamanda zafere erişme ihtimaliydi. Şerif Hüseyin ve oğulları kaybeden tarafın yanında yer almayı azami kazancı elde etme düşüncesiydiler. Aslında Şam'da Araplar, Osmanlı ve İngiltere'den hangisinin kendilerine neler vaat edebileceklerini ve savaşın gidişatını izleyerek doğru tarafta yer almanın hesabı içindeydiler.²³⁶

Osmanlı Devleti, 1915 yılı yazında Çanakkale Cephesinde yaşadığı asker kayıplarından dolayı Hicaz bölgesinde seferberlik uygulamasına karar vermişti. İsyanı gerçekleştirmek için çalışmalarını sürdüren Şerif Hüseyin İstanbul'un bu kararına katılma niyetinde değildi. Suudiler ise Şerif'in destek vermemesini bahane ederek Çanakkale cephesine asker göndermekte çekimser kaldılar. İstanbul'un cihada destek talebi Hicaz'dan olumlu bir karşılık bulmuyor bunun aksine Şerif Hüseyin kendi politikaları çerçevesinde şehirli Arapların az bir kısmını ve Urban Bedevilerini İngiliz altınlarına kavuşturuyordu. Şerif Hüseyin, Osmanlı ordusu için asker toplamak yerine tasarladığı isyan için asker toplama faaliyetlerinin sürdürmekteydi. Bu durumu ise aynı zamanda İngilizlerle giriştiği pazarlıkta elini güçlendirecek bir koz olarak kullanmayı düşünüyordu.²³⁷

Şerif Hüseyin gerek isyan öncesi faaliyetlerinde gerekse I.Dünya Savaşı sırasında oğullarını yeteneklerine göre yönlendirip onları planları çerçevesinde organize etmede başarılı ve isabetli tercihler yapmıştır. Suriyeli Arap milliyetçileri ile ilişkilerde Faysal'dan yararlanmış. Yine Faysal diğer oğullarına nazaran Osmanlı Devleti'ne daha yakın olduğu için onun Bab-ı Ali ile olan sıkı ilişkilerini isyan planlarına katkı yapacak şekilde kullanmıştır. İngilizlerle temaslarda oğlu Abdullah'ı görevlendirmiştir. Abdullah Arap asıllı ve diğer liderlerle olan ilişkileri de yürütmüştür.²³⁸

İstanbul ile temaslarda bulunan Faysal, 1915 Mayıs ayında tekrar Şam'a geldiğinde Cemal Paşa'nın isyan saikasıyla aldığı bazı tedbirler nedeniyle Arap örgütlerinin destek konusundaki durumlarının değiştiğini Şerif Hüseyin'e verilmesi gereken destek hususunda cemiyetlerde bir kararlılık hâsıl olduğunu gözlemlemiştir. Çünkü Cemal Paşa, üç Arap

---

²³⁶ Fromkin, s.148.

²³⁷ Köse, s.73.

²³⁸ Allawi, s.61.

tümenini çeşitli cephelere naklederek dağıtmıştı. Cemiyetlere baskınlar düzenleyerek lider kadroyu tutuklama yoluna gitmişti. Faysal'ın temasları neticesinde kendi aralarında Osmanlı'ya direk isyanı tartışan Şam örgütleri İngiliz desteği için görüşmeler yürüten Şerif Hüseyin'e destek verme kararı aldılar. Karar Şam protokolü Araplar arasında böylece imza edildi. Faysal protokolü Şerif Hüseyin'e getirdiğinde birçok kazanımları da elde etmiş oluyorlardı:

1-Şerif'in eli İngilizlerle pazarlıkta güçlenmişti.

2- İsyanı tasarlayanlar sadece Şerif Hüseyin cephesi olmayacak, tüm Araplara mal edilecekti. Bu aynı zamanda Müslüman bir topluluğun Müslüman bir devlete hatta Halifeye isyan edilebilirimi töhmetini ve Arapların bu konudaki tereddütlerini azaltmış oluyordu.

3- Şerif Hüseyin doğal lider kabul edilmişti çünkü protokol Arap cemiyetlerinin Hüseyin'e desteğinin bir teyidi mesabesindeydi.²³⁹

Faysal, İstanbul ve Şam ziyaretlerinden buralarda görüştüğü kimselerin ve yapmış olduğu istişarelerin neticesinden sonra Şerif Hüseyin'e ve kardeşlerine Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığını ancak isyan için Osmanlı ordusunun daha bitkin düşmesinin beklenmesi gerektiğini ifade etmişti. İtilaf Devletleri, Suriye sahillerini ele geçireceği zamana kadar isyanın ertelenmesinin en doğru karar olduğu görüşündeydi.²⁴⁰ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah hatıralarında İstanbul'da Vali Vehip Paşa'yı Enver Paşa'ya şikâyet ettiği ziyaretinde Enver Paşa'nın kendisine demir yolu gelirlerinin üçte biri ile Mekke Emirliği'nin Şerif ve oğullarına bırakılacağını teklif etti diye iddia etmiştir.²⁴¹ Abdullah'ın iddiası o zamanlarda Osmanlı'nın bir memuru mesabesinde bulunan ve azli pekâlâ mümkün olan Şerif Hüseyin'e yapmış olması ihtimalden uzaktır. Yapıldığı söylenen bu son derece cazip teklifin o zaman şartlarında Şerif Hüseyin tarafından reddi tarihi gerçeklerle de çelişmektedir. Çünkü Şerif Hüseyin isyandan önce İstanbul'la yaptığı yazışmalarda Emirliğin kendi ve oğullarına hasredilmesini talep etmiştir.²⁴²

---

²³⁹ Fromkin, s.149.

²⁴⁰ Allawi, s.71.

²⁴¹ Kral, s.77-78.

²⁴² Köse, s.57.

3.3. Osmanlı ile Almanya'nın Cihat İlanından Beklentileri

Savaş öncesinde tarafsız olmanın mümkün olmadığını düşünen Osmanlı siyasi aklı kaybedilen toprakları elde etme düşüncesi ile Almanya'nın safında yer almıştı.²⁴³ Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Said Halim Paşa'nın yalısında imzalanan ittifak anlaşması ile tarafını seçmişti.²⁴⁴ Savaş başladığında kutsal cihat çağrısından büyük beklentiler içerisinde olduğu malumdur. Cihatın ilanı için seneler önce yapılmış planlı bir çalışma yoktu. Sultan Abdülhamit'ten sonra İslam ülkeleriyle olan ilişkilerin Sultan'ın tahta olduğu dönem kadar kuvvetli olmadığı kesindir. Abdülhamit Müslüman Devletlerin o dönemde keyfiyetini çok iyi tahlil etmişti. İttihatçılara nazaran daha reel politikalar belirleyen sultan devleti savaştan uzak tutmayı temel bir politika olarak belirlemişti. Cihatı o dönem için adı olup etkisi olmayacak bir silah olarak görmüştü.²⁴⁵ Osmanlı İmparatorluğu Müslüman olmayan milletlere karşı 1914 yılına kadar yapmış olduğu bütün savaşları cihat ilan ederek açmıştır. Alınan cihat fetvalarının ilanı memleket sathına yayılmış savaşa katılan herkese zafer elde edilse de edilmese de gazi ünvanı verilmiştir.²⁴⁶

Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya cihat ilanının İngiliz ve Rus egemenliğindeki Müslümanları ayaklandırmak için önemli bir silah olarak görüyorlardı.²⁴⁷ İslam dünyasında lider kabul edilen Osmanlı Devleti tarihinde birçok İslam ülkesine yardım etmiş devletin güçlü dönemlerinde İslam coğrafyası himaye edilmişti. I Dünya Savaşı arifesinde ise Osmanlı'nın durumu çok farklıydı ve Devlet-i Aliye âdeta kendisi diğer İslam ülkelerinden yardım isteyecekti. Cihat çağrısı, aynı zamanda hilafetin nüfuz gücünü ölçmek için bir test niteliğinde olacaktı. 23 Kasım 1914'te ilan edilen kutsal cihatın beklendiği tesiri gösterdiği söylenemez. Alman Askeri Heyet Başkanı Alman General Von Sanders 'in Türkiye'de Beş Yıl adlı eserinde ifade ettiği tespiti; o zamanlarda Almanya ve Avusturya gibi müttefiklere sahip Osmanlı'nın cihat çağrısının yerinde bir karar olmadığını ifade ediyordu. Hıristiyan müttefikimiz olan Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Ataşesi Pomiankowski General Von Sanders ile aynı kanaatte idi.²⁴⁸ Cihat ilanı sadece Osmanlı Devleti'nin yararlanmak istediği bir güç değil, aynı zamanda Osmanlı'nın müttefiklerinin de ilanında fayda gördükleri önemli bir silahtı fakat tesiri hakkında tüm taraflar bekleneni sağlayıp sağlamayacağından emin değillerdi.

²⁴³ Aydın Erdoğan ,(2019)Osmanlı'nın Son Savaşı, 6.Baskı İstanbul, Literatür Yayanları, s,345

²⁴⁴ Yılmaz Ömer Faruk ,(2014)Büyük Oyun Büyük Savaş, Yedi Kıta Dergisi, Sayı 67,s30

²⁴⁵ Çavuş, s.64-65.

²⁴⁶ Hülâgü, s.22.

²⁴⁷ Beyoğlu, s.22.

²⁴⁸ Çavuş, İsyanın Şifresii s.63-64.

Osmanlı Devleti, Almanya arasında yapılan ittifak anlaşması, 2 Ağustos'ta imza edilmiş bu anlaşmanın akabinde iki taraf savaşa ilgili müşterek planlar ortaya koymuşlardır. Bu planlardan en önemlisi ise hiç şüphesiz cihat-ı mukaddesin ilanıdır. Sultan V. Mehmet Reşat'ın orduya gönderdiği bir irade ilanı ile 11 Kasım 1914'te gerçekleşmiştir.²⁴⁹ Osmanlı Devleti cihat ilanını Müslüman olan vatandaşların katılmaları için ilan etmiş. Gayri müslimler bu çağrının dışında tutulmuştur.²⁵⁰ Cihatın ilanında Alman Kayzeri, II. Wilhelm'in ısrarı etkili olmuştur. İlan edilen cihatı mukaddesten en fazla etkilenecek ülke ordusunda birçok Müslüman subay ve astsubayı barındıran İngiltere'ydi. Cihatın nüfuz alanı ve 300 milyon Müslümanı kapsamaması ehemmiyet arz etmekteydi.²⁵¹

Meşhur Alman Casusu Opanhaime Alman İmparatoru'nun emri doğrultusunda Şam'a gönderilmiş ve burada Müslümanlar ve ileri gelenler ile sıkı bağlar kurması istenmişti. Özellikle Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ilişkilerinin artması Almanya'ya diğer sömürgeci devletler aleyhine çalışmalar yapma imkânı tanımıştır. Opanhaime cihat ilanını etkili olması için Ortadoğu'da Osmanlı istihbaratıyla beraber çalışmıştır.²⁵²

30 Temmuz 1914'te Petersburg'da bulunan Alman elçi, çekmiş olduğu telgrafta cihat ilanındaki amacı şu cümleler ile ifade etmiştir: Türkiye ve Hindistan ve diğer İslam beldelerinde bulunan adamlarımız menfur yalancı vicdansız İngilizlere karşı vahşi bir isyanı kışkırtmalıdır. Alman orduları başkomutanı Moltke ise Hindistan Mısır ve Kafkasya'da ihtilal'i kışkırtmak son derece önemlidir. Türkiye ile yapılan anlaşma İslam âleminin taassubunu son raddeye kadar tahrik etme imkânı verecektir diyordu.²⁵³ Fransız ve Rus idaresinde yaşayan Müslüman nüfusun varlığı 'da Almanları panislamist faaliyetleri, I.Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında düzenli olarak desteklemeye sevk etmiştir.²⁵⁴ Cemal Paşa, Suriye'ye intikali sırasında uğradığı Arap vilayetlerinde halkın fevkalade alakasını görmüş onların hilafet merkezine olan bağlılıklarını müşahede etmiş her türlü kirli tezvirata rağmen, bu kurtuluş cihatına katılma arzularına şahit olmuştur. Bu ruh halinden azami derecede istifade etmenin kendisine terettüp eden ulvi bir vazife

---

²⁴⁹ Köse, s.55.

²⁵⁰ Abdurrauf, Sennu (2002) Al İslam Fiiddiyetil Almaniyye Filşarkıl Evsat Fil Meşriğil Arabi, s.179.

²⁵¹ Köse, s.55.

²⁵² Abdurrauf Sennu, s.184.

²⁵³ Hülagü, Pan İslamist Faaliyetler, s.24.

²⁵⁴ Hülagü, Pan İslamist Faaliyetle , s.26.

olduğunu vicdanlarını düşmanlara satmış olan bazı gafillere rağmen Arapların Devlet-i Ali Osman'ın yanında olduğunu gözlemlemiştir.²⁵⁵

3.3.1. İngiltere'nin Şerif Hüseyin Üzerinden Cihat Faaliyetlerini Baltalama Çalışmaları

I.Dünya Savaşı başladığında cihata tüm Müslümanların katılmasını sağlamak amacıyla Nuri Bey'in Komutanlığında bazı Osmanlı Subayları Sudan, Mısır ve Habeşistan'a gönderildi. Görevleri halkı cihada davet etmek ve Mısır'da su depolarını tahrip etmektir. Gurup içersinde Türk Alman ve Yunan uyruklu ajanlar vardı.²⁵⁶

İngiltere cihat davetinin tesirini azaltmak için Ortadoğu'da çeşitli adımlar atarak Osmanlı'nın bu manevi güçten yararlanmasını sınırlama planları yapmıştır. İngilizler için Mekke Emiri olup mukaddes toprakların manevi liderliğini yapmakta olan Şerif Hüseyin'in elde edilmesi cihat faaliyetlerinin manevi gücünü kırmak için önemli bir adımdır.

İngilizlerin cihat ilanından çekinmeleri tarihi gerçeklerden kaynaklanmaktadır. İslam tarihinde Müslümanların mezhepsel ve etnik farklılıklardan etkilenmeksizin adil ve güçlü bir lider etrafında toplanabilmekteydiler. Özellikle II. ve III. Haçlı Seferleri'nin Müslümanların zaferiyle sonuçlanmasını bu birlik sayesinde olmuştur. Kudüs Haçlılardan Selahaddin Eyyubi komutasındaki Müslüman orduları tarafından geri alınmıştı. İngilizlerin özellikle idaresi altındaki Müslüman sömürgeler hassasiyet arz etmekteydi. Bu endişelerden dolayı Kitchener, savaş başladıktan hemen sonra tedbiren Şerif Hüseyin ile görüşmek istemiştir. Bu görüşmeler yapıldığı sırada Şerif Hüseyin ile oğlu Abdullah İngilizlere bağlılık taahhüdünde bulunmaktaydılar. İngilizler, Rusya'ya yardım için Çanakkale'ye çıkartma yapmaya hazırlanıyorlardı. Şerif Hüseyin ve oğlu Abdullah Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildiriyorlar ve İstanbul'dan para ve silah istiyorlardı. İstenilen para ve silahı Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılma ihtimali artmaya başlamıştı. Çünkü Storrs ile Abdullah ve Storrs ile Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Ali arasındaki mektuplaşmalar Şerif ve oğullarının safının Müslümanlar değil, İngilizler ve müttefikleri olduğunu göstermekteydi. Osmanlı Devleti Şerif Hüseyin'den destek istediğinde Hüseyin İngilizlere yaptığı vaatlere uygun olarak kabul edilmeyecek şartlar ileri sürmüştür.²⁵⁷

²⁵⁵ Kabacalı, s.172-173.

²⁵⁶ Çabuk, Mustafa (2017) 'Cihan Harbi'nde Sudan'daki Osmanlı Faaliyetleri Ve Şeyhülislam'ın Cihat Mektubu', Türkiyat Mecmuası, C:27, S:1, s.106.

²⁵⁷ Köse, s.56.

Şerif Hüseyin'in ilan edilen cihata destek vermeyeceği aslında belli idi. Bunun ilk sinyallerini 1912 de İtalyanlara karşı verilen mücadelede göstermiş asker toplamak şöyle dursun sözlü olarak dahi Osmanlı'nın mücadelesine katılmamıştı. Şerif Hüseyin o tarihlerde bile İttihat ve Terakki'nin dine olan saygısızlığını bahane ederek planları gereği İngilizler ile maslahata dayalı ilişkiler geliştirmeyi uygun görüyordu.²⁵⁸

Ekim 1914 itibariyle Şerif Hüseyin ve İngilizler karşılıklı anlaşmıştı. İngilizler Şerif'e yaklaşma hamlesiyle özellikle cihat çağrısının etkisini yok etmeyi hedeflemişlerdir. İngilizler, anlaşma sonrası Şerif'ten hemen kalkışmayı başlatmasını istemişlerse de Şerif Hüseyin acele etmemeyi tercih etmiştir.²⁵⁹ İngilizler, Osmanlı'nı cihat çağrısında amacı boşa çıkarmak ve bölgede oluşturulması muhtemel ümmetçi saikları baltalayarak İngilizlerin bölgede çalışmalarına uygun zemini temin etmek amacıyla yaptıkları en önemli çalışmalardan biriside Araplardan bir Halife ilan edilmesi projesidir. İngilizlerin bunu başarmaları halinde bölgede yaşanılacak manevi bölünmeden son derece istifade edecekleri İngiliz yetkililer tarafından pekâlâ bilinmekteydi.

Cemal Paşa, Arap liderlerini cihata destek vermeleri için gayret gösterirken İngilizler hilafetin Araplara verilmesi için çeşitli liderler ile görüşmeler gerçekleştiriyordu. İngiliz istihbaratının gayretleriyle devam eden çalışmalarda belirli bir mesafe kat edilmişti. 1915 yılı Mayıs ayında Kahire'den gönderilen telgrafla Dışişleri Bakanı Edward Grey çalışmalar hakkında bilgilendirilmiştir. Londra'ya gönderilen Henry Mc Mahon imzalı ve gizli ibareli telgrafta Halifelik için en uygun ismin Mekke Şerif'i Hüseyin, olduğu ve diğer Arap liderlerinin bu durumda Hüseyin'in Halifeliğini destekleyeceği ve Araplardan ikinci bir Halifenin İngiliz çıkarlarına hizmet edeceği ifade ediliyordu. Mc Mahon telgrafında Arapların bir birlik kurmasının mümkün olmadığını da ifade etmiştir.²⁶⁰

Araplardan bir Halife ihdas etme gayretleriyle ilgili Londra'ya gönderilen telgrafta ayrıca Halife olması için Şerif'e destek verilmesi durumunda onun İngiltere'ye daha çok yaklaşacağı ayrıca Hindistan Sömürge İdaresi ve Çarlık Rusya'nın da Halifeliğin Osmanlılardan alınarak Şerif Hüseyin'e verilmesini onayladığı ifade edilmiştir. Mc Mahon'un, Mısır'a gelip görevine başlaması ile Arap coğrafyasında İngiliz etkisi belirgin derecede artmış, Şerif Hüseyin'i İngiltere'nin maslahatlarına uygun olarak yönlendirme hususunda çok önemli adımlar atmış ve Şerif'i tam olarak elde etmeye özel önem vermiştir. Mc Mahon daha sonra Arapları isyana teşvik etmekteki esas amacının Halife'ye

²⁵⁸ **Mc Meekin, Sean** (2019) Osmanlıda Son Fasil, 1.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.304.

²⁵⁹ **Köse**, s.54.

²⁶⁰ **Köse**, s.78.

bağlı kalan Arapların sadakatlerini sarsmak olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹ Şerif Hüseyin, Mc Mahon ile yaptığı yazışmalarda Arap Hristiyanlar ile Müslüman Araplar arasında hiçbir fark olmadığını aynı soydan geldiklerini vurgulamıştı.²⁶²

Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na Hristiyan olan iki devletin yanında giriyor ve aynı zamanda kutsal cihat ilan ediyordu. Cihat ilanının beklenen etkiyi gösterdiği söylenemez. İttihat ve Terakki yönetimi için Şerif Hüseyin'in cihata destek vermesinin ayrı bir önemi vardı. Şerif'in cemiyete muhalefeti bilinen bir gerçek olmasına rağmen cihata destek vermesi ve dini yönü etkili olan bir lider olması hasebiyle cihat ilanının tesirini arttıracaktı.²⁶³

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 1915 senesinde İstanbul'a gelmiş ve meşhur Alman casusu Oppenheim ile görüşerek cihat faaliyetlerinin Mekke ve Medine'de yapılabileceğini ifade etmişti. Fakat bunun için İttihat ve Terakki'nin seküler okulları kapatıp yeni dini okullar açarak cihat davasında yetiştirilmek üzere Arap gençlerini eğitmesini öneriyordu. Özellikle Mekke'ye gelen hacılara cihatın önemi anlatılmalıydı. Faysal daha da ileri giderek Şerif Hüseyin'in İngiliz sömürgesi olan Sudan ve Hindistan'a bizzat cihata yayacak kişiler göndermesinin mümkün olduğunu söyledi.²⁶⁴ Faysal'ın cihatla ilgili konuşmaları Osmanlı Devleti'ni aldatmaya yönelikti. Hicaz'a döndüğünde Oppenheim ile olan konuşmasını müttefikleri İngiltere ile paylaşacaktı.

Şerif Hüseyin cihat ilan edildiğinde İstanbul'a cihada destek vereceğini bildirmişti. 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa Şerif'in bu beyanına dayanarak ona bizzat Kanal Cephesi'ne destek vermesi için telgraf gönderdi. Cemal Paşa, Şerif'e Peygamber soyundan gelmesi sebebiyle bizzat kendisinin cihada katılması sayesinde İslam ordusunun bundan manevi bir kuvvet kazanacağını söylüyordu. Şerif'in cihata destek vermesinin Peygamberin ruhunu şad edeceğini ve tüm Osmanlıları sevindireceğini hatırlatıyordu. Şerif Hüseyin Cemal Paşa'nın bu önemli talebine su şekilde yanıt vermiştir; "Şahsım'a karşı yapmış olduğunuz iltifatlar beni son derece memnun etmiştir. Halife'nin ilan etmiş olduğu cihata katılmak benim için son derece önemlidir. Ancak Mekke, Medine'nin ve Asir Bölgesi'nin korunması benim birinci ve asıl olan vazifemdir. Kendim bizzat olamasam da oğullarım Ali ve Abdullah Kanal Seferi'ne katılacaklardır."²⁶⁵

²⁶¹ Köse, s.79.

²⁶² Umar, s.21.

²⁶³ Allawi, s.57.

²⁶⁴ Mc Meekin, s.305.

²⁶⁵ Erdem, s.32-35.

Şerif Hüseyin'in Cemal Paşa'ya cevabı kendi planları çerçevesinde hareket etmesini sağlamak amacıyla verilmiş kaçamak bir cevaptı. Cihata katılmayarak Mekke ve Medine'nin korunması bahanesiyle isyan için çalışmalarını hızlandıracak ve zamanı geldiğinde cihat ilan eden Halifeye bizzat kendisi saldıracaktı.

Savaş sırasında Şerif Hüseyin ayaklanmasının başlaması Cemal Paşa'ya Hicaz bölgesinde tedbirler almaya mecbur etmiş bu durum ise Suriye ve Filistin cephesi için ayrılan kuvvetlerin dağıtılmasına ve gerekli bölgelere sevk edilmesine yol açmıştır. Cemal Paşa'ya göre isyanın beraberinde getirdiği ikinci tehlike ise Şerif Hüseyin eliyle Suriye ve Filistin'de Araplara dağıtılacak paradır. Yapılacak maddi yardım bölgedeki cihat faaliyetini menfi yönde etkileyerek Arapların Osmanlı'ya desteğini zayıflatacaktı.²⁶⁶

Şerif Hüseyin isyanı başladığından iki hafta sonra 23 Haziran'da Kölnische Zeitung adlı Alman gazetesi Şerif'in kalkışmasını Sultan'ın dini otoritesine suikast olarak duyurdu.²⁶⁷ İngilizlerin Şerif Hüseyin isyanından Cihat-ı Ekber ilanının etkisini azaltma beklentileri karşılanmıştı. Osmanlı kuvvetlerinin farklı cephelere sevk edilme zarureti doğmuş olduğu gibi Halife'nin Devleti'ne Müslüman bir gurup tarafından hücum edilmiştir.

3.3.2. Kanal Cephesi ve Şerif Hüseyin

Başkomutanlık Vekâleti Kanal Seferi'nde Mekke Emiri Şerif Hüseyin'den de yararlanmayı planlamış, 16 Kasım 1914'te Şerif Hüseyin'den VIII. Kolorduya kaç güne kadar ve ne kadar bir kuvvetle katılabileceğini bildirmesini istenmiştir.²⁶⁸ 1915 Ocak ayında Osmanlı Devleti yoğun bir çaba ile Kanal Harekâtına hazırlanırken, İngilizler, Hicaz bölgesinde önemli çalışmalar yapmaktaydılar. Arap kabileleriyle ilişkileri derinleştiren İngiltere bölgeyi isyana hazırlamak için planlı faaliyetlerini sürdürmekteydi. İstanbul dış birimlerin tamamını Kanal Harekâtı için teyakkuza geçirmiş Mısır'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin durumunu tam olarak anlayabilmek maksadıyla istihbarat edinme çabasını arttırmıştı. Kanal Harekâtı Osmanlı Devleti için son derece önemliydi. Çünkü tüm dünyaya

²⁶⁶ Kabacalı, s.198.

²⁶⁷ Beyoğlu, s.131.

²⁶⁸ Üzen, İsmet (2007) Kanal Seferi 1914 1916, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s.155.

ve Arap coğrafyasına Osmanlı'nın gücünün bitmediğini ve Ortadoğu'da hâkimiyetinin devam edeceğinin tescilleneceği bir harekât niteliğindedir.²⁶⁹

1915 Mayıs ayında Cemal Paşa, Mısır'da neşir olunan bazı gazetelerde okuduğu haberlerde Osmanlı aleyhine yapılan propaganda Cemal Paşa'yı son derece şaşırtmıştı. Suriye'de bu isimlere yakın olan kişilere olayın mahiyetini sorarak beyanat istemiştir. Çanakkale harbinin devam etmesi nedeniyle elindeki bazı kuvvetleri Çanakkale'ye gönderen Cemal Paşa, gelişen bazı olaylar karşısında ihtiyatlı bir politika izlemeye gayret etmiştir. Cemal Paşa, bu yıllarda Suriye Filistin topraklarında çıkarılacak bir isyanın bastırılmasının çok zor olacağını ifade edip, Araplardan böyle bir kalkışmayı beklemediğini söylemiştir. Cemal Paşa Şerif Hüseyin'den bir isyan harekâtı beklemediğini söylerken bu isyandan zamanında haberdar olmadığını ifade ediyordu. 1915 Haziran ayında karargâh Müftüsü Şeyh Esad Cemal Paşa'ya gelip Suriye'de bazı fesat cereyanların faaliyet içerisinde olduğunu haber vermiş Cemal Paşa 15 gün süren tahkikat neticesinde isyan girişimi için ortam hazırlayanları ve bu teşebbüs içine girecekleri tutuklatmıştır. Cemal Paşa bu hususta süreci hızlı işletmiş ve zamanlamada yapılacak bir kusurun bölgede büyük felakete sebep olabileceğini beyan etmiştir. Arap milliyetçilerinin planlamış olduğu ve Cemal Paşa'yı harekete geçiren kalkışma Sur ve Sayda da planlanmıştı, çünkü Sur ve Sayda'da yeterli Osmanlı askeri bulunmuyordu.²⁷⁰

Cemal Paşa'nın Suriye'de aldığı tedbirler Suriye deki Milliyetçi guruplara önemli bir darbe olmuştu. Milliyetçi cephenin pek çok ve etkili mensupları faaliyetlerinden dolayı idam edildi veya sürgüne gönderildi. Muhtemel bir isyanda kilit rol oynayacak Arap asıllı subaylar bölgeden uzaklaştırılarak uzak cephelere gönderildi. Arap milliyetçilerinin yoğun olduğu 22. Tümen Romanya ve Galiçya Cephesi'ne gönderilerek Suriye'de isyan ihtimali bertaraf edilmiştir.²⁷¹ Suriye'deki Arap Milliyetçilerinin Osmanlı Devleti aleyhine başlatması muhtemel bir isyanın önünün tamamen kesen Cemal Paşa, kanal seferi ile İngiltere'yi zora sokacak bir hamle gerçekleştirmek istiyordu.

Cemal Paşa, Arap liderleri ikna faaliyetlerine devam ederken Şerif Hüseyin İngilizlere işbirliği teklif ediyor ve Cemal Paşa'ya, Kanal Harekâtına katılacağını gerekli desteğin oğlu Alinin Vehip Beyin yanında harekâta iştirak edeceğini ifade ediyordu. Cemal Paşanı Şeriften isteği, Arap gönüllülerin başında bizzat bulunmasıydı. Şerif isyan

---

²⁶⁹ Köse, s.77.

²⁷⁰ Kabacalı, s.260-262.

²⁷¹ Allawi, s.70.

çalışmalarını koordine edebilmek için zaman kazanmak adına Mekke’de kalmayı tercih etmiş ve çalışmalarını yürütmüştür.²⁷²

Cemal Paşa Emir İbni Sudun dolaylı yollardan Osmanlı’ya destek verdiğini İngiliz baskısı sebebiyle tam destek vermemesinin bir nebze açıklanabilir olduğunu ifade etmiştir. Emir İbni Reşid ise savaşın sonuna kadar Osmanlı imparatorluğuna bağlılığını sürdürmüş ve Hilafet makamına bağlılığı ile tüm Müslümanlara örnek olmuştur. Şerif Hüseyin ise Cemal Paşa’yla yaptığı yazışmalarda ikiyüzlü bir tutum takınarak Cemal Paşa’yı oyalamaya çalışmıştır.²⁷³ Kanal Harekâtına Bin Sudun ve Hail Emiri Reşidin Osmanlı Ordusu için deve temin ettikleri sabittir.²⁷⁴

Cemal Paşa I. Kanal Harekâtında Şerif Hüseyin’den harekâta katılmasını istemiş, mümkünse kendisinin bizzat Hicaz Kuvvetlerini kumandasını üstlenmesini söylemiştir. Cemal Paşa’nın telgrafına nazikâne bir üslupla cevap veren Şerif Hüseyin oğullarından Ali Bey’i Hicaz Valisi Vehip Beyle hareket edeceğini söylemiştir. Şerif Ali babasından aldığı emir doğrultusunda Vehip Beyle Mekke’den hareket etmiş ancak Medine’ye geldiğinde Şerif Ali Medine’de kalmak istediğini ve devam etmeyeceğini Vehip Bey’e bildirmiştir. Hiç şüphe yok ki bütün bu tasarruflar planlanmış adımlardı ve Şerif Hüseyin’in kararıydı. Medine’de kalan Şerif Ali’nin Medine Muhafızı Basri Paşa’nın, işlerine karışarak hassas bir dönemde onu müşkül durumda bırakmaya çalışmıştır.²⁷⁵

I. Kanal Seferi sırasında Arap ve Türk unsurları tam bir dayanışma göstermiş ve her iki taraf birbirinin yükünü hafifletmeye çalışarak sorumluluk almada adeta yarışmışlardır. Kardeşlik ruhunun tezahürünün son haddede olduğu bu sefer, ayrıca Arapların Hilafete olan bağlılık ve saygısının apaçık bir tezahürüdür. Özellikle Arap unsurlardan 25. Fırka büyük fedakârlıklarda bulunarak canlarını ortaya koymuşlardır. Bu kardeşlik şuurunu ve amaç birliğini sonradan bozmuş olan Şerif Hüseyin hareketi iki kardeş unsur arasındaki insicamı bitirmeye çalışmıştır.²⁷⁶ Suriye veya Filistinli Araplardan hiç biri I. Kanal Harekâtında firar veya ihanet teşebbüsünde bulunmamıştır. Görevlerini tam bir bağlılık içerisinde ifa etmişlerdir.²⁷⁷

Şerif Hüseyin Hicaz’ı muhtemel bir saldırıya karşı savunmak üzere kendisinin Mekke’de kalması gerektiği ve Kanal Seferine katılması için oğlu Şerif Ali Bey

---

²⁷² Köse, s.78.

²⁷³ Kabacalı, s.192.

²⁷⁴ Allawi, s.57.

²⁷⁵ Kabacalı, s.180.

²⁷⁶ Kabacalı, s.181.

²⁷⁷ Kabacalı, s.190.

kumandasında bir kuvvetin 1.500 kişi Hicaz Fırkasıyla beraber hareket edeceğini bildirmiştir. 1–14 Aralık 1915'te Hicaz Tümeni iki piyade alayı, iki makineli tüfek bölüğü, iki dağ bataryası ile bir sıhhiye müfrezesi ve Ali Beyin kuvvetleri dâhil olmak üzere 2.500 kişiyle Mekke'den hareket etti. Bu kuvvet iki hafta sonra Medine'ye ulaştı. Medine Muhafızlığı emrindeki 1 muhafız taburu da bu kuvvete katıldı. Şerif Hüseyin'in 1.500 kişilik mücahit kuvveti için 60.000 lira aldığı halde, Kanal harekâtına hazırlıklarını hiçbir zaman tamamlamadı. Şerif Hüseyin'in oğlu Ali Medine'nin savunması için Medine'de kalmasına izin verilmesini istedi. Ali'nin bu talebi şüpheli ve manalı görülmele beraber kendisinin Medine'de kalmasına izin verildi. Hükümet Şerif Hüseyin'in bir sorun çıkarmaması için bütün bu gelişmelere razı oluyordu. Ali Bey I. Kanal Seferi'nden sonra 25 Şubat 1915'te Medine'den Mekke'ye dönmüştür. Şerif'in Kanal Seferi'ne katılma isteği, yerine oğlu Ali'yi göndermesi ve oğlu Ali'nin Medine'de kalma isteği birer taktikti. Şerif'in Mekke'de oğlunun Medine'de kalması bir isyan halinde buraları kontrol amacını taşıyordu. Hicaz Sefer Kuvveti 16–19 Ocak 1915'te Medine'den trenle Maan'a taşınmış ve 21 Ocak 1915'te burada toplanması tamamlanmıştı.²⁷⁸

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden açılmasını istediği ve nihai hedefi, Süveyş kanalını ele geçirme ve Mısır'a yeniden Hâkim olma gayesiyle 1915 Şubat ayında yapılan Kanal Harekâtı başarısız olmuştur. Hareket başarılı olsaydı Mısır'ı kaybeden İngiltere'nin Hindistan deniz yolu kesilmiş olacaktı.²⁷⁹ İdris'i ve Şerif Hüseyin gibi Arap liderler bu harekâtın nasıl sonuçlanacağını dikkatle takibe başladılar. Ne yazık ki Kanal Harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması Arap yarımadasındaki milliyetçi gurupları ve Şerif Hüseyin'i cesaretlendirecekti. Harekâtın psikolojik tesirinin meyvelerini İngilizler topladı. İsyân için uygun zamanı bekleyen Şerif Hüseyin Osmanlı aleyhine daha kararlı adımlar atmaya başladı.²⁸⁰

3.3.3. İsyânın Şerif'e Göre Nedenleri

Şerif Hüseyin isyanı, Osmanlı Devleti'nin en zor zamanında ilk defa Müslüman ahalinin devlete karşı yabancı devletler ile ortaklaşa hazırladığı bir isyan olarak tarihe geçecekti. İsyân Osmanlı'nın Arap coğrafyasından tamamen çekilmesiyle sonuçlanacak

---

²⁷⁸ Üzen, s.156-157.

²⁷⁹ Üçok, s.278.

²⁸⁰ Köse, s.77.

aynı zamanda etkisi uzun süre devam edecek bir travmaya dönüşecekti.²⁸¹ Şerif Hüseyin isyan için bahaneler üretme ihtiyacı duymuş ve yaşanan gelişmeleri isyanın sözde meşruluğuna delil olarak göstermeye çalışmıştır.

Şerif Hüseyin 16 yıl gibi uzun süre İstanbul'da Şura-ı Devlet azası olarak tutulması ondaki isyan isteğini arttırmış fakat İstanbul'da kaldığı süre içerisinde de yakın çevresine isyan planından söz etmemiştir. İstanbul'da bulunduğu sürede hırsı ve idealleri için birtakım girişimler içerisinde olmuştur. Mekke Emiri olarak tayininden hemen sonra silah kaçakçılığının artması bunun bir delilidir.²⁸² İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bazıları masonlardan para almaktaydılar. İleri gelen lirinden bir çokları mason localarına üye idiler. Lider kadrolarla masonlar arasındaki kontak Carosso tarafından sağlanıyordu. Bu ve benzeri durumlar ise Osmanlı içerisindeki unsurların din sayesinde birbirlerine bağlılığını zayıflatmakla beraber Arap Milliyetçiliğini yerleştirmek isteyenlere bir bakıma fırsat sağlıyordu. Şerif Hüseyin'de İttihatçıları inançsız ve insanlık görevlerini hiçe sayan kimseler olarak nitelendirmekteydi.²⁸³

Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'nden bazı isteklerini bildiren bir yazı yazarak oğlu Faysal'a vermiş Faysal ise bu yazıyı 11 Ocak 1916 da Cemal Paşa'ya teslim etmiştir. Şerif bu mektubunda Tebuk'ten Mekke'ye kadar uzanan bölgede muhtariyet talep etmiş ve aynı zamanda babadan oğula geçmek kaydıyla Emirliğinin tanınmasını ve Suriye'de ve Irakta suçlu bulunun Arap ileri gelenlerinin umumi af ile affedilmesini istemişti. Şerif'in bu talebi anlaşılması ve yorumlanması zor bir davranıştır. Birkaç ihtimalin mümkün olduğu bu talepte birinci ihtimal Şerif Hilafet'e ihanet etmemek adına Osmanlı ile pazarlık yapmak istemiş olabilir. İkinci ihtimal geniş bir alanda tanınmış olan yetkileri sayesinde hem İngilizler ile pazarlık şansı artacak. Üçüncü ihtimal diğer Arap bölgelerinde yönetimi ele alacak genişlettiği nüfuzu sayesinde isyanı daha etkili hale getirebilecek. Şerif'in bu mektup ile tam olarak neyi hedeflediği muammadır.²⁸⁴

Cemal Paşa Hüseyin'in bu mektubuna cevap yazmış ancak onu tedirgin edecek bir üslup kullanarak Şerif'i ürkütmüştür. Savaşın zaferle neticelenmesi durumunda Şerif'in hak ettiği cezaya kimsenin engel olamayacağını ifade etmiştir. Şerif'in emirliği oğullarına verilmesini savaşın sürdüğü hengâmede son derece yersiz bulduğunu söylemiş. Devlet-i Aliye'ye ihanetle itham edilen şahısların affının söz konusu olamayacağını, Devlete

---

²⁸¹ Köse, Arap İsyanı, s.205.

²⁸² Kurşun, s.47-48.

²⁸³ Çavuş, İsyanın Şifresi, s.25.

²⁸⁴ Bayur, s.248-249.

yapılan ihanetlerin affedildiği takdirde bu durumun zaaf addedilip her hainin Devlete karşı cüretkâr davranacağını söylemiştir.²⁸⁵

Şerif Hüseyin, 27 Haziran 1916'da yayınladığı bir beyanname ile kendisine göre isyanı meşru göstermeye çalışmıştır. Şerif özellikle İttihat ve Terakki Partisi'ni hedef alarak Padişah'tan yanaymış görüntüsü vermeye çalışmıştır. Osmanlı Padişahlarının İslam'ı bütünleştirmek için gösterdiği çabalara sıkça vurgu yapmıştır. Şerif'in bu çabaları Osmanlı Devleti'nden yana görünme gayretinden ibarettir. Şerif Hüseyin gerekçelerini şöyle sıralamıştır.²⁸⁶

1-İttihat ve Terakki yönetiminin Devleti her yönden zayıflattığı Müslüman ve Gayri müslimler den Osmanlı vatandaşlarının öldürüldüğü veya sürgün edilmesi.

2- Hicaz bölgesindeki erzak sıkıntısının son derece çetin olması.

3- İstanbul'da çıkarılan Eliçitihad adındaki dergide Peygamber Aleyhisselem'a yapılan hakaretlere kayıtsız kalınması.

4- Miras taksiminde İttihatçıların dini hükümleri reddetmeleri.

5- Hicaz bölgelerindeki Osmanlı askerlerine oruç tutma hususunda müsaade edilmemesi.

6- Arap uyruklu Osmanlı vatandaşlarının idam edilmesi.

7- Hilafet' tin nüfuzunun İttihat ve Terakki tarafından yok edilmesi.

Şerif Hüseyin saydığı sebeplerin kendisini Halifeye karşı İngiliz ve Fransızlar ile ittifak yapmaya mecbur bıraktığını söylemiştir.²⁸⁷ Şerif Hüseyin Cemal Paşa'nın Suriye'de devlet aleyhine çalışan bazı Arap milliyetçilerini idam ettirmesini isyan için bir bahane olarak öne sürsede onun devlete karşı mukaddes topraklarda planladığı isyan hazırlıklarına I.Dünya Savaşı öncesi yıllarda başladığı bilinmektedir.²⁸⁸

3.3.4. İsyân Emarelerine Karşı Osmanlı Komuta Kademesinin Tutumları

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in Arap Yarımadasında başlatacağı bir isyan başarı şansından uzak olarak değerlendirilmekle beraber zamanla tahminin ötesinde bir neticeyle sonuçlanmıştır. Bunun sebebi ise, Şerif Hüseyin isyanının bastırılmasında gösterilen pek

²⁸⁵ Bayur, s.250.

²⁸⁶ Bayur, s.279.

²⁸⁷ Bayur, s.280.

²⁸⁸ Erdem, s.171.

çok zafiyet ve ihmaldir. Osmanlı istihbaratı asilerin harekât ve teşebbüslerini iyi takip edememiş ve devlet yardımları asiler tarafından uzun süre kullanılmıştır. Osmanlı istihbaratı bu teşebbüs ve yazışmaları zamanında tespit edebilseydi Şerif Hüseyin'in azlini sağlayabilirdi.²⁸⁹ 1908 yılında Bâbı Âli Hicaz Demir yolu projesinin yapımının Medine'ye kadar olan kısmını tamamladı. Demir yolunu Mekke'ye kadar uzatma çalışmalarını başlatmıştı Şerif Hüseyin 14 Mart 1914'te Urban bedevilerini ayaklandırdı.²⁹⁰

Şerif Hüseyin kendi komutasında Hicaz kıyılarını korumakla mükellef Osmanlı Devleti'nin ödeneği ile görev yapan yerli askerlere şu emri vermiştir. Paranızı ben ödemekteyim, eğer bir gün size kendi oğullarımı vurun desem vuracaksınız. Hicaz kumandanı Galip Paşa Şerif'in bu net tutumunu öğrenmesine rağmen tepkisiz kalmıştır.²⁹¹ Teşkilatı Mahsusa Şefi Kuşçubaşı Eşref Bey Enver Paşa'ya ve Cemal Paşa'ya isyanın çıkacağına dair birçok delil sunmasına rağmen isyana ihtimal vermemeleri tutumundan dolayı her iki Paşa ile araları açılmıştır. Kuşçubaşı Eşref Mısır'a ve Kanal'a askeri harekât yapılmadan İngiliz ve Fransız işgalindeki Müslüman ülkelere sızılarak oluşturulacak yeraltı teşkilatları marifetiyle İngilizlere ve Fransızlara karşı baltalama hareketleri yapılmasını hem de öncelikle Şerif Hüseyin isyanının öncelikle başlamadan bitirilmesini istemiştir. Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın tavırları ise maslahatçı tutumlarını devam ettirmek olmuştur.²⁹² İsyanın başlayıp yayılmasında temin edilen istihbaratın üst makamlar tarafından zamanında ve değerlendirilip hızlı karar alınamaması da önemli bir zafiyet olmuştur.

Cemal Paşa, Beyrut'ta olduğu sıralarda Fahrettin Türkkân Paşa'dan bir telgraf aldı. Bu telgraf önemli ve isyanın vukuunu haber verir mahiyetteydi. Fahrettin Paşa, Medine'ye geldiğinden beri Şerif'in oğulları Faysal ve Ali ile beraber vakit geçirdiklerini kendisinin Hz. Hamza karargâhına davet edildiğini söylüyordu. Fahrettin Paşa, telgrafında urban Araplarının İngilizlere karşı yapılacak mücadele ile ilgili gösteriler yaptığını Ali ve Faysal'ın iki gün içerisinde bedevi askerlerin trenle Dera'ya intikal edeceklerini söylediklerini fakat sabahleyin kendisine Şerif Ali tarafından gönderilen yazıda Şerif Hüseyin'in verdiği emir doğrultusunda Mekke'ye döneceğini bildirmiştir.²⁹³ Şerif Hüseyin isyanın başlamadan Cemal Paşa Fahrettin Paşa'yı Medine'ye göndermiş ve 15-16 tabur askeri Medine'ye tahsis etmiştir. Cemal Paşa, Medine'yi zor şartlarda büyük bir

²⁸⁹ Köse, s.11.

²⁹⁰ Beyoğlu, s.14.

²⁹¹ Bayur, s.241.

²⁹² Kandemir, s.386.

²⁹³ Kabacalı, s.295-296; Erdem, s.77.

fedakârlıkla savunan Fahrettin Paşa hakkında hatıralarında bütün ruhumla derin saygı duymak zorunda olduğum bir isimdir diyerek bahsetmiştir.²⁹⁴

Şerif Hüseyin isyanının emareleri netleşmeye başladığında Lit kazası Kaymakamı Sadık Bey ve Osmanlı'ya bağlılığıyla maruf Rabiğ Şeyhi Hüseyin Mübir Bey, Osmanlı makamlarına gerekli malumatları ulaştırmışlardır. Cidde Mutasarrıflığı vasıtasıyla Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine dair net bilgiler vererek Hicaz Vali ve Kumandanı Galip Paşa'ya bildirilmişlerdir. Gerekli bilgileri Osmanlı makamlarıyla paylaşan Rabiğ Şeyhi Hüseyin Mübir Bey, Şerif Hüseyin ile aynı meclislerde Hicaz meselesini müzakere etmişler Mübir Bey Şerif Hüseyin'e Türklere yapılacak bir ihanetin çok büyük bir hata olacağını söylemiştir. Mübir Bey isyana katılmayı reddederek Osmanlı'ya olan bağlılığını devam ettirmiştir. Aynı zamanda bu asil zat İngilizlerin galibiyetinin kesinleştiği zaman paraları tükenen Osmanlı askerlerine 5000 altın borç vererek Hilafete olan bağlılığını ve cesaretini en zor zamanlarda dahi açıkça sergilemekten geri kalmamıştır. Medine muhafızı Basri Paşa Medine'de edindiği istihbaratlara istinaden Şerif Hüseyin'in isyan edeceğini hem İstanbul'a hem de 4.Ordu kumandanı Cemal Paşa'ya yazdığı birçok yazıyla haber vermiştir.²⁹⁵

Şerif Faysal, Cemal Paşa'dan izin talebinde bulunarak Medine'ye dönmek istediğini ifade etmişti. Faysal Şerif Ali Bey iler birlikte Sina Cephesindeki orduya katılması doğrultusunda Şerif Hüseyin'den emir aldığını biraderliye birlikte Kudüs'e gitmeleri halinde mücahitlerin bundan fevkalade etkileneceklerini ifade etmiştir. Faysal'ın asıl niyetinin kaçmak olduğunu çok iyi anlayan Cemal Paşa maslahata uygunluk çerçevesinde ve Şerif ile oğulları'nın niyetleri'nin daha bariz anlaşılması için Faysal'a izin vermiştir. Paşa'nın bu tasarrufu ordunun Kurmay Başkanı Ali Fuat Erden de onaylayıp çaresizlik sebebiyle alının kararın uygun olduğunu söylemiştir.²⁹⁶

Savaş öncesi yabancı devletlerin Arap topraklarındaki filli vaziyeti bu devletlerin emelleriyle bağdaşmaktaydı. İngilizler, Irak bölgesinde iktisadi kazanımlarını arttırmak için sürekli çalışmalar yapıyor ve yeni ağlar oluşturuyordu. Fransa ise, Suriye, Lübnan bölgesinde son derece aktifti ve buradaki tarihi bağlarını kendi Ortadoğu emellerine ulaşmada bir araç olarak kullanıyordu. Almanya'nın planı ise çok iyi ilişkiler içerisinde olduğu, İttihat ve Terakki yönetimiyle demir yolu projelerine devam etmek böylelikle bölgede imtiyazlı bir konuma ulaşabilmektir. Osmanlı açısından tehlike arz eden önemli bir

---

²⁹⁴ Kabacalı, s.198.

²⁹⁵ Kandemir, s.385.

²⁹⁶ Kandemir, s.386; Erdem, s.70-72.

gelişme ise Mısırlı ilahiyatçı Reşit Rıza ve bazı Arapların Arap topraklarında ilan edilecek yeni bir Halife çalışmasıydı. Reşit Rıza, El Camia Al Arabiya adıyla gizli bir cemiyet kurarak faaliyetlerde bulunuyor ve Şerif Hüseyin'le temas kurmayı ihmal etmiyordu.²⁹⁷

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Mc Mahon, I.Kanal Harekâtından sonra Osmanlı'ya karşı cesaretleri artan Şerif Hüseyin ve Osmanlı Ordusu'ndaki El Fetat üyesi ihtilalci Arap subaylar ile İngiltere'nin bağıını kuvvetlendirmek ve Arap coğrafyasında nüfuzu arttırmak için çalışma trafiğini yoğunlaştırmıştır. Şerif Hüseyin, Osmanlı'ya vermiş olduğu destek sözünde durmayarak oğlu Ali'yi Medine'de bırakıp Medine Muhafızı Basri Paşa ile planlı sorunlar yaşaması safının netleşmeye başladığının bir alametiydi.²⁹⁸

Medine Muhafızı Basri Paşa, Mayıs 1916'da üst makamlara gönderdiği telgrafında Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin devlete karşı düşmanca faaliyetlere başlayıp diğer kardeşleri ile beraber devletten aldıkları paraları Hicaz eşrafına dağıtıp isyana teşvik etiklerini bildirdi. Şerif'in oğullarının bedevilere İngilizlerin erzakı olmasa aç kalacaklarını söyleyip İngiltere'yi övdüklerini Medine'den Yemen'e gitmeleri için bekletilen Osmanlı birliklerinin Mekke'ye hareket etmeleri halinde Şerif'in isyanı başlatıp önce bu birliklere demir yolunda saldırı düzenleneceğini, muhaberenin kesilmesi için telgraf tellerinin tahrip edileceğini bildirdi. Basri Paşa, Yemen müfrezesinin bekletilmesini ve muhtemel isyana mani olmak için takviye güç gönderilmesini talep etmiştir.²⁹⁹

Şerif Hüseyin isyan başlamasından iki gün öncesine kadar Osmanlı Devleti'nden maddi yardımlar koparmak için yalanlar uydurmaya ve bahaneler üretmeye devam etmiştir. 4. Ordu'nun bu bilgilere sahip olduktan sonra niçin harekete geçmeyip Taif'te yazlıkta duran Galip Paşa'ya Mekke'ye yakın olup tedbirler alması yönünde kesin bir emir vermemesi şaşırtıcıdır.³⁰⁰ Şerif Hüseyin isyan hazırlıkları için oğullarını planı çerçevesinde yönlendirmiş. Ali'yi Medine'ye göndererek Ben-i Harp Kabilesi'nin isyana katılmasını hedeflemiştir. Abdullah'ı Suudlar ile anlaşması için Necid'e küçük oğlu Zeyd'i ise Âsir Bölgesi'ne göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı destek istemiştir.³⁰¹

Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Ali oluşturduğu bedevi birliği ile 1915-1916 yıllarında Türklere bağlılığı bilinen birçok kişiyi tevkif etmiştir. Osmanlı Devleti'nin maslahatçı politikalarından cesaret alan Şerif Ali'nin bu tutumu isyana giden yolda önemli bir hazırlık

²⁹⁷ Allawi, s.52.

²⁹⁸ Köse, s.80.

²⁹⁹ Erdem, s.68-69.

³⁰⁰ Bayur, s.259.

³⁰¹ Köse, s.81.

çalışmasıydı. Şerif Ali bu tutuklamaları Mekke Emri'nin uhdesindeki yetkilere istinaden yaptığını söyleyerek babasının konumunu istismardan çekinmemiştir. Şerif Ali'nin bu faaliyetleri, Osmanlı makamlarına ileildiğinde Cemal Paşa Emir Faysal'ı sert bir dille uyardı. Hatta Faysal, Ali Fuat Erdem tarafından Nisan 1916'da sorguya çekilir. Şerif Hüseyin'in bu olan bitene tepkisi ise Ali Fuat Erdem'in tutumuna sert bir dille itiraz ederek oğlu Faysal'ın sorgulanmasını kendilerine karşı bir hakaret saydığını bildirmesi olmuştur.³⁰² Şerif Hüseyin isyanının başlamasında en etkili gelişmelerden biriside Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Mc Mahon arasında gerçekleşen yazışmalardır.

3.3.5. Mc Mahon ve Şerif Hüseyin Yazışmaları

Lord Kitchener'in İngiliz savaş bakanlığına tayini ile birlikte 1914 Aralık ayında Mc Mahon Mısır yüksek komiserliğine getirildi.³⁰³ Şerif Hüseyin 1915 Temmuz ayı ilk günlerinde planını gerçekleştirmek için somut bir adım atarak Kahire'de Doğu İşleri Sekreteri Ronald Storrs'a bir mektup gönderdi. Şerif, bu mektubu imzasız ve tarihsiz olarak yollamayı tercih etmiştir.³⁰⁴

Mektupta Şerif toprak sorunlarından ilk defa bahsetmişti. Mektubun diğer bir taraftan ifade ettiği fiili durumsa İngiliz-Haşim'i işbirliğinin net bir biçimde başlamasıdır. Hüseyin, Storrs'a mektubu yazdığı sıralarda çıkaracağı isyana destek vermeleri için diğer Arap kabile liderleri ile görüşmeye göndermiş olduğu oğulları Abdullah, Faysal, Ali ve Zeyd geri dönerek Taif'e babalarının yanına dönmüşlerdi. Şerif Hüseyin, Hicaz'dan asker toplanmasını uygun bulmayarak Osmanlı'nın kararını protesto etmek üzere oğlu Faysal'ı İstanbul'a göndermişti.³⁰⁵

Şerif Hüseyin'in İstanbul için oğlu Faysal'ı seçmesindeki sebep Faysal'ın İstanbul'da Osmanlılık davasına daha yakın bir kişi olarak tanınmasıdır. Ayrıca Faysal askeri bilgi bakımından diğer kardeşlerinden daha kabiliyetliydi. Faysal'ın Şam'da Arap Milliyetçileri ile yapacağı görüşmelerde onların gücünü ve Osmanlı'nın Suriye'de gücünü daha iyi ölçeceği hesap edilmişti. Faysal, 26 Mart 1915'te Şam'a varıp yaklaşık bir ay burada kaldı. Suriye'deki milliyetçiler ile Faysal arasında Araplar'ın durumuna dair görüşmeler yapıldı. Faysal, gizli Arap cemiyeti Al Fatat'a üye oldu. Faysal, Nisan ayının

³⁰² Bayur, s.256; Erdem, s.66-68.

³⁰³ Sağlam, s.198.

³⁰⁴ Köse, s.81.

³⁰⁵ Köse, s.81.

sonlarına doğru İstanbul'a hareket etti. Talat Paşa ve Enver Paşa'yla görüşmeler yapıp Vehip Paşa'nın babası hakkındaki isyan teşebbüsü belgelerine karşı savunmada bulundu. Enver ve Talat Paşa'lar, Şerif'e Hüseyin'den cihata daha çok destek vermesini belediklerini Faysal'a iletiler. Faysal Çanakkale Cephesini gezip mayıs sonunda tekrar Şam'a döndü. Faysalı Şam'da 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa karşıladı. Faysal Arap milliyetçileri ile tekrar görüşmelerde bulundu. Al Aht ve Al Fatat cemiyetleri Şam protokolü adında bir metin hazırlayarak İngiltere'nin yanında Osmanlı'ya karşı savaşa girmenin şartlarını metne dökerek Faysal'a verdiler. Şam Protokolü Şerif Hüseyin'in elinde İngilizlere Arap desteğine sahip olduğunu ispat edecek önemli bir belgeydi.³⁰⁶

Şerif Hüseyin, 1915 Temmuz ayında Mısır'a gönderdiği mektubunda İngilizlerden şu istekleri kabul etmesini istiyordu:

1-Şerif Hüseyin İngiltere'nin Büyük Arap Devleti'ni ve kendisinin Hilafetini tanımamasını istiyordu. Ayrıca 37 pareler ile Urfa, Antep, Mersin ve Adana dâhil buraların Araplara verilmesini talep etmekteydi. Şerif'in bahsettiği sınırlar İran'a kadar uzanıp Basra ile Kızıldeniz arasında kalan bölgeyi ve güneyde Umman ile Adeni kurmayı düşündüğü devletin sınırları olarak tarif etti.

2-Şerif Hüseyin mektubunda İngiltere'nin Arap coğrafyasındaki iktisadi imtiyazlarını kabul ettiğini söyledi.

3-Kendi liderliğindeki Araplar ile İngiltere'nin siyasi ve askeri alanlarda birlikte hareket etmesini istedi.

4-İngiltere veya kendisi Osmanlı Devleti'ne karşı saldırıda bulunursa diğer taraf tarafsız kalacak eğer beraber hareket edilmek isteniyorsa İngiltere ve Şerif Hüseyin heyetleri bir araya gelerek şartları müzakere edecek.

5-İngiltere, diğer devletlerin Arap coğrafyasındaki imtiyazlarını kaldırdığını ilan edecek ve bu doğrultuda milletler arası bir sözleşmenin hazırlanmasını sağlayacak.

6- Üçüncü ve dördüncü maddeler, 15 yıl süreyle yürürlükte kalacak sürenin uzatılması istenirse bir yıl önceden diğer taraf haberdar edilecek.³⁰⁷

1915 yazında mektup Kahire Yüksek Komiserliğinde şaşkınlıkla karşılanmıştı. İngilizler Şerif Hüseyin'e Arap Hilafeti teklifinde bulunmuşlardı. Fakat Şerif hayalindeki büyük Arabistan için teklifler yapıyordu. Genel Sekreter Storrs, Şerif'in haddini aşan bir pazarlığa girdiğini düşünüyordu. Storrs'a göre İngiltere'nin daha önce Şerif'e Hicaz'daki makamını koruma sözü kendilerine yardım etmesi için yeterliydi. Ancak Mısır, Yüksek

³⁰⁶ Allawi, s.61-65.

³⁰⁷ Umar, s.225-226.

komiseri Mc Mahon Şerif'i kırmayıp Araplara verilecek olan toprakların tartışmasını savaş sonrasına bırakılmasını Şerif'e kibarca ifade etti. Şerif Hüseyin'in İngilizler ile 1915 yazında ciddi bir pazarlığa girişmesinin gerçek sebebinden İngiliz Kahire'si habersizdi. Şerif kısa zaman önce Osmanlı Devleti'nin kendisini Mekke Emirliği'nden azledeceğini Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle bu kararı geçici olarak ertelediğini öğrenmişti.³⁰⁸ Şerif Hüseyin'in mektubuna 30 Ağustos tarihli Mc Mahonun cevabi mektubunda sınırları savaş sonrasına bırakılmamasının asıl sebebi bellidir. Şerif'in istediği topraklar, savaşı yayma ve özellikle Suriye üzerindeki İngiliz-Fransız çekişmesini tetikleme ihtimalini arttırıyordu. Galip taraf İngiltere olsa bile bu istekler daha birçok çekinceler barındırmaktaydı.³⁰⁹

9 Eylül 1915'te Şerif Hüseyin Mc Mahon'a yazdığı mektupta sınır tartışmasındaki kararlılığını sürdürmüş bazı bölgelerden vaz geçerek kendince pazarlığını devam ettirmiştir. Şerif'in vaz geçtiği bölge Adana ve Mersin şehirlerini kapsamaktaydı. Şerif'e göre Şam, Hama, Humus ve Haleb'in Fransa tarafından işgali Arapların karşılık vermesini doğuracaktı. Şerif Hüseyin'in sınır tartışmasındaki ısrarcı tutumu İngilizleri, Şerif'e karşı ikna edici bir karşılık vermeye itmiştir. Mc Mahon 24 Ekim 1915 'te Şerif'e cevaben İngiltere ile Suriye'de bazı yerel liderler arasında yapılan gizli anlaşmaların mahfuz olması şartıyla Şam, Hama, Humus ve Haleb'in saf Arap olmayan bölgelerinin ittifak edilen sınırlar dışında bırakılması istendi. Musul ve Filistin bölgesinin ileri bir zamanda müzakeresi uygun bulundu. İngiltere Şerif Hüseyin'e karşı bazı taahhütler yaptı:

- 1-Mekke ve Medine dış saldırılardan korunacak.
- 2-Şerif Hüseyin'in bir hükümet kurmasına yardım edilecek.
- 3-Şerif'e isyan için gerekli uzmanlar secdece İngiltere tarafından sağlanacak.
- 4- Irakta özellikle Bağdat ve Basra bölgesinde Arap İngiliz hâkimiyetine bağlı bir idare kurulacak.³¹⁰

İngilizler Şerif Hüseyin'e Büyük Arap Devleti'nden bahsederek onun Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması için görüşmeler yapmışlardı. Fakat asıl maksat Hüseyin'e bahsedildiği gibi Arap Devleti'nin kurulması değildi. 1915 tarihli İngiltere'de Hicaz ve Arap toprakları ile ilgili rapor bir Arap Devleti'nin kurulmasının mümkün olmadığını net bir şekilde ifade ediyordu.³¹¹

---

³⁰⁸ Fromkin, s.147-148.

³⁰⁹ Bayur, s.242.

³¹⁰ Umar, s.227-227.

³¹¹ Kuran, Neslihan/ Steih, Abdalqader '1916 Arap İsyanı'nın Arap Milliyetçi Cemiyetleriyle İlişkisi ve Filistinlilerin Cemiyet ve İsyan Bağlantısı', III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III, s. 126.

İngilizler, I.Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1915 yılında Şerif Hüseyin'in taleplerini tamamen reddetmeyip savaş sonrası Arapların siyasi kazanımları için onları oyalamayı daha uygun görmüşlerdir. Şerif Hüseyin'e hilafetin kendisine geçmesini desteklediklerini söyleyerek onu kendi saflarında kalmasını sağlamışlardır.³¹² İngilizler, Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile olan anlaşma ve yazışmaları müttefikleri Fransa'dan gizli yapmışlar, 1915 Kasım ayı sonlarına kadar Fransızlar'a bu konuda herhangi bir bilgi vermemişlerdir.³¹³

4. İSYANIN BAŞLAMASI ve SEYRİ

4.1. Cidde'de İsyan

Şerif Hüseyin, 10 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı isyanı başlatmış oldu. Aslında isyan İngilizler ile kararlaştırılan tarihten üç ay önce başlatılmıştı. İsyanın üç ay önce başlatılmasının bazı sebepleri vardı; Şerif Faysal Stotzingen adındaki Osmanlı ve Alman kuvvetlerinin güney Hicaz'a intikal edeceğini bu durumun kendileri için büyük bir tehlike oluşturacağını öğrenmişti. Bazı İngiliz yetkililerin Şerif Hüseyin'e maddi yardım yapmak üzere Dufferin gemisiyle Hicaz'a hareket etmişlerdi. Gemide bulunanlar Storrs, Hogarth ve Cornwallis'ti. Şerif Hüseyin'in İngiltere'ye karşın tüm şüpheleri giderilecekti.3- Mayıs sonlarında Şerif Hüseyin ve Mc Mahon arasında ajanlar vasıtasıyla gerçekleştirilen haberleşmeler. Bu üç önemli gelişme isyanın bir an önce başlatılmasına sebep oldu.³¹⁴

İsyan öncesinde İngilizler, Kızıldeniz'deki ablukayı planlı olarak Şerif'in talebi doğrultusunda şiddetlendirmişler, Cidde civarında erzak dağıtmışlardır. Dağıtılan erzakın hemen akabinde İngilizler uçaklarla halka bildiriler atarak size verdiğimiz erzakı Türklerle paylaşıyorsunuz onlara erzak vermeğe devam ederseniz gönderilen yardımları keseriz, sizden istenen Türkleri bu beldelerden çıkarmanızdır yazılı bildiriler atmışlardır.³¹⁵ Şerif Hüseyin isyan başladığında ilk ele geçirmek istediği şehir Cidde idi. İngiliz yardımlarının isyan süresince Şerif'e ulaşması için Cidde üs olacaktı. İngiltere savaş başlamazdan önce gemilerini Kızıldeniz'e göndermişti. 45 subay, 1402 er ve 16 makineli top ve tüfeğin

³¹² **Bostancı, Mustafa** (2014) ' I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi, Gazi Akademik Bakış, C:7, S:14, s.122.

³¹³ **Şen**, s.64.

³¹⁴ **Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit**, s.376-377.

³¹⁵ **Bayur**, s.267.

bulunduğu Cidde’de Türk Birliği isyan başladığında hem Şerif’in bedevileri hem de İngiliz deniz gücüne karşı şehri müdafaa etmek durumunda kaldı. Şerif Muhsin liderliğindeki asiler 4000 kişilik bir kuvvetle 9 Haziran 1916 da saldırıya geçtiler.³¹⁶

Cidde’de Türk birlikleri isyana karşı sert direniş gösterdiler. Aslında Şerif Hüseyin ve oğulları Türk birliklerinden şehrin bir iki günde almayı planlamışlardı. Türk birliklerinin fevkalade savunması Şerif ve oğullarını şaşkırtmıştı. İngilizler oluşı ümitsizlik havasını kırmak ve isyanın başlar başlamaz bitmesini önlemek için denizden yoğun bombardıman yapmaya başladılar. Mc Mahon ve ekibi Cidde’nin biran önce alınması ve İngilizler ile Şerif Hüseyin’in ekibi arasındaki irtibatın güçlenmesi için Cidde’ye Mısır’dan yeni elemanlar gönderdi. Ayrıca Şerif’in İngilizlerden istediği mali yardım Faruk’i tarafından Şerif’e ulaştırıldı. İngiliz gemileri örtü ateşine devam etmesine rağmen, bedeviler şehri ele geçiremiyorlar ve tekrar saldırıdan çekiniyorlardı. 13 Haziran sabahı asiler geniş bir saldırı düzenlediler. Fakat ağır bir mağlubiyet alarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Ümitleri kırılan Şerif ve oğulları şehri dört bir yanından kuşatıp Türk birliklerinin ikmal imkânını bitirdiler.³¹⁷

Cidde düştükten hemen sonra Mısır’da İngiliz doğu işleri sekreteri Storrs ve Yüzbaşı Lawrence şehri ziyaret etmişlerdir. Şerif Hüseyin ise, oğlu Abdullah’a bu iki isimi karşılamasını ve kumandanlarından Aziz el Mısri’nin hazırladığı askeri ihtiyaç listesinin bu iki yetkiliye verilmesini emretmiştir. Abdullah, bir süre Cidde’de kalmaya devam edip burada İngiliz askeri yetkililer ile görüşmeler yapmıştır. Cidde kısa sürede olsa Abdullah’ın karargâhı olmuştur.³¹⁸ Cidde’nin düşmesiyle birlikte Mekke ve Taif’te bulunan Şerif Hüseyin’e bağlı asiler İngiltere tarafında takviye edildi. Mısır’dan getirilen takviye birlikleri Cidde’de Hüseyin’in adamlarına top ve makineli tüfek kullanmasını öğrettiler. Cidde asiler için silah ve teçhizat ikmal üssü oldu.³¹⁹

4.2. Mekke’de İsyân

İsyân öncesi Mekke’nin durumu; Mekke ile Cidde arasındaki ulaşım 87 km. yapısı modern olmayan bir yolla ilkel şartlarda sağlanıyordu. Mekke, Cidde’den on misli büyük bir şehir olup takribi nüfusu 150.000 idi. Nüfusun çoğu Arap olmasına karşın Mekke’de Hintli, Cavalı, Yemenli ve diğer İslam ülkelerinden gelen Müslümanlar vardı. O

³¹⁶ Beyoğlu, s.115.

³¹⁷ Köse, Arap İsyanı, s.253-255.

³¹⁸ Kral, s.118-119.

³¹⁹ Sait Yılmaz, s.123

dönemlerde Mekke’de üretilen başlıca ürünler; kılıç, hançer ve terlikti. Mekke’nin 13 mahallesi vardı. II. Abdülhamit zamanında 1885 yılında yapılan Jandarma kışlası olarak da adlandırılan Hamidiye, binası iki katlı büyük bir yapıydı. Bir katı kışla diğer katı hükümet binası olarak hizmet veren bina Kâbe’nin yakınında bulunmaktaydı. Şerif Hüseyin isyanı başladığı sırada bu binada sınırlı sayıda asker vardı. Mekke’deki diğer bina ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yapılan emaret binasıdır. Bu bina isyandan önce Şerif Hüseyin tarafından kullanılmıştır. Mekke düştüğünde Hüseyin bakanlık binası olarak Hamidiye’yi kullanmaya başlamıştır.³²⁰

Mekke Kabe’ye hâkim bir noktada olan Ecyad kalesini yanında iki kaleye daha sahip idi. Ecyad Kalesi güneydoğu yönündeki bir tepenin üzerinde yer alıyordu. Mekke’yi korumakla görevli askerlerin çoğu Mekke’nin batısında yer alan Cirval kalesinde konuşlanıyordu. Cirval kalesinde Sudanlılardan müteşekkil Sultani bölüğü ile iki tabur asker vardı. Şerif Hüseyin isyan başladığında Cirval ile Ecyad kalesinin irtibatını keserek stratejik bir adım atmış oluyordu. I. Kanal Harekâtı’nın akabinde Hicaz’da askerlerimizin sayıyı yaklaşık 400-500 kadardır. Bu az sayıdaki askerlerimiz ancak bir ya da iki bölük oluşturabilirlerdi.³²¹

Mekke’de Şerif Hüseyin isyanı başlamadan önce Hicaz Valisi Galip Paşa böbreklerinden rahatsız olması nedeniyle Mekke’nin idaresini Binbaşı Ziya Bey’e bırakarak Taif’e gitmişti. Ziya Bey Şerif ve oğullarının faaliyetlerinden şüphelendiği için önemli noktalara yığınak yaparak tedbir almıştı. Mekke’de bulunan erzakın sınırlı olmasından dolayı asker tahini ve hayvan yemleri yarıya indirildi. 9 Haziran akşamı Mekke’de asiler harekete geçtiler 4000 kişilik bedevi kuvvetleri 9 Haziranda Cirval Kışlası ve Cebeli Feys’e saldırmaya başladılar.³²²

Mekke’de asilere karşı direniş şehrin içinde ve dışında devam etmekteydi. 9 -10 Haziran gecesi Mekke Taif ve Cid’de arasında iletişimi sağlayan telefon ve telgraf telleri kesilerek Türk birliklerinin irtibatı koparılmış oldu. Mekke halkı, isyan çıktığı ilk günlerde evlerine su stoklama derdine düştüler. Âsilere esir düşen Teğmen Kamil ve Cephane Subayı Şükrü ayaklarından bağlanarak Mekke sokaklarında gezdirildi ve asiler tarafından linç edildi. Şerif Hüseyin’in, 10 Haziran 1916’da sabah ezani ile birlikte başlattığı saldırı Türk birliklerinin destek alamaması erzak ve su sıkıntısı çekmesinden dolayı 9 Temmuz’a

---

³²⁰ Köse, s.183

³²¹ Köse, s.184.

³²² Beyoğlu, s.116.

kadar devam edebildi.³²³ Mekke’de isyan sırasında Şerif Hüseyin adamlarına Mescid-i Haram’a sığınıp oradan Hamidiye kışlasında Türk askerlerine ateş etmelerini söylemiştir. Şerif Hüseyin Türk askerlerinin Mescidi Haram’a ve Kâbe’ye eteş etmeyeceklerinden çok emindi. Hakikaten Ecyad kalesinde bulunan askerler ve Hamidiye kışlasında bulunan birliklerimiz Şerif’in Mescidi Haram’da ateş eden askerlerine karşılık vermediler.³²⁴ Mekke’de saldırılarda Türk topçusu karşısında ağır kayıplar veren Şerif Hüseyin oğlu Zeyd’i Cidde’ye göndererek İngilizlerden ağır silahlar istedi.³²⁵

4.3. Taif’te İsyan

Şerif Hüseyin’in oğlu Abdullah Taif’e saldırı başlatmadan önce Galip Paşa’yı ziyaret etmişti. Galip Paşa’nın hasta olmasını vesile eden Abdullah’ın amacı; Türk birliklerinin hareketlerini izlemektir. Abdullah bu ziyaretten birkaç gün önce Galip Paşa’yı arayarak Medine’den Yemen’e gitmek üzere bekletilen birliklerin durumunu telefonla sormuş ve Galip Paşadan birliklerin bir süre daha Medine’de kalacağını öğrenmişti. Şerif Hüseyin ve oğulları bu habere çok sevindiler. Çünkü birliklerin Mekke’ye gitmeleri demek Mekke’de Türk birliklerinin takviyesi ile isyanın zora girmesi demektir.³²⁶

Abdullah’ın ziyaretinden sonra Taif’te telgraf hatları kesildi ve tamir için gönderilen ekip Abdullah’ın adamları tarafından tutuklandı. Abdullah sözde Bakkum kabilesindeki isyanı bastırmak için harekete geçmişti. Galip Paşa Abdullah’a bir yazı göndererek durumu bildirdi ve hemen geri dönmesini Bakkum kabilesinin tedibinden daha önemli olduğunu söylemesidir. İsyan saatler kala Şerif Abdullah, Galip Paşa’ya notunuzu gece aldım olaylar ile ilgili herhangi bir malumatım yok diyerek kaçamak bir cevap vermeyi tercih etti.³²⁷

İsyan başladığında asilerin ilk saldırdığı yerlerden birisi de Taif idi. Galip Paşa, Binbaşı Sabit Bey 10 Haziranda şehri müdafa için gerekli tertibatı almıştı. Taif’in Türk Kuvvetleri açısından avantajı yüksek bir yer olmasıydı. Ancak Türk birliklerinin elinde bulunan silahların durumu iyi değildi. Galip Paşa’yı en çok kaygılandıran durum ise yeterli erzak stokunun olmamasıydı. Asilerin saldırıları başladığında Galip Paşa, Taif’te jandarma gezdirerek halkın yatıştırılmasına öncelik verdi. İki piyade taburu bir ulaştırma bir inşa

³²³ Sait Yılmaz, s.122.

³²⁴ Köse, Arap İsyanı, s.230.

³²⁵ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.380.

³²⁶ Bayur, s.270-271.

³²⁷ Kral, s.108.

birde telgraf bölüğünün bulunduğu Taif'te Türk birliklerinin tamamı 54 subay 932 muharip er 918 silahsız er ve 991 tüfekten ibaretti. Binbaşı Süleyman Bey, Galip Paşa tarafından subay ve memurların bulunduğu mahalleleri korumakla görevlendirildi. ³²⁸ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın kendisini ne derece aldattığını anlayan Galip Paşa asilerin Taif'te'ki ilk saldırılarını başarıyla püskürttü. ³²⁹

Galip Paşa, Türk birliklerine bir tamim yayınlayarak başarılarını kutladı. Askerlerden asilerin saldırılarına mümkün olduğu kadarıyla süngü ile karşılık verilmesini cephane kaynaklarının dikkatli kullanılmasını istedi. Taif'te Şerif Hüseyin'in kullandığı evlerden Türk birliklerine ateş açılmış birlikler açılan ateşe taşlı tepeden topçu ateşiyle karşılık vermiştir. Taif'te asilere birkaç gün içinde takviye gelmesiyle birlikte Taif 4000 asi tarafından tamamen kuşatılmış bulunuyordu. Galip Paşa, Fahrettin Paşa'nın Medine'den kendisine yardıma geleceğini ümit etsede isyanı farklı yerlerde bir anda başlaması ve kısıtlı imkânlar sebebiyle bu mümkün değildi. ³³⁰

Taif'te savunma 16 Temmuz'a kadar şehri rahatlıkla korumuştur. Ancak bu tarihten itibaren İngilizlerin gönderdiği cephane ve askerler sebebiyle Taif savunması son derece zora girmişti. Mekke ve Cidde'den haber alınamıyordu. Erzak ve cephane sıkıntısı yaşanmaktaydı. ³³¹ Galip Paşa, 22 Eylül 1916'da Şerif Abdullah'a direnme imkânları olduğu halde daha fazla kan dökülmemesi için teslim olacaklarını bildirdi. Taif'i ele geçirememekten son derece muzdarip olan âsiler bu habere çok sevindiler. Çünkü Medine'de Fahrettin Paşa Şerif'in oğulları Ali ve Faysal'a bağlı asileri ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Galip Paşa ile Abdullah arasında teslim şartları belirlendi:

- 1- Galip Paşa ve Türk subayları Subra sarayına nakledilecek.
- 2- Kaledeki birliklerin kumandası yüzbaşı ve teğmenler tarafından yapılacak
- 3- Türk birlikleri kışla ve barınaklara çekilecek şehir Abdullah'ın askerleri tarafından teslim alınacak.
- 4- Türk birliklerinin silahları teslim alınacak.
- 5- Şehrin iaşesi Abdullah ve adamları tarafından temin edilecek.
- 6- Türk birlikleri ikinci bir emre kadar bekleyecekler. ³³² Şerif Hüseyin ve oğulları verilen sözlere rağmen Türk birliklerini Cidde'de bulunan İngilizlere teslim

---

³²⁸ Beyoğlu, s.119.

³²⁹ Bayur, s.273.

³³⁰ Beyoğlu, s.120-121.

³³¹ Sait Yılmaz, s.123.

³³² Beyoğlu, s.122.

etmişlerdir.³³³ Aslında isyan ilk başladığında asiler Türk birliklerinin savunması karşısında şok olmuşlardı. Mekke, Cidde, Taif ve Medine’de ilk saldırılarda Hüseyin’in birlikleri kolaylıkla püskürtülmüştü. Yaşanan olumsuz gelişme karşısında İngilizler derhal Cidde’de harekete geçip Şerif’in imdadına yetiştiler. Cidde’nin düşmesinden sonra mısırdan çok sayıda asker getirilerek Mekke ve Taif’in düşmesi sağlandı. Rabiğ ve Yenbuğ limanlarının da ele geçirilmesi sonucu Kızıldeniz’deki İngiliz hâkimiyeti kuvvetlendirildi.³³⁴ Taif’in Abdullah tarafından alınması üzerine bir kutlama tertip edilmiş ve bu kutlamaya Abdullah Ez Zavavi ve Reşit Rıza gibi Arap âlimlerde katılmıştır.³³⁵

4.2.1. Şerif Ali Haydar Paşa’nın Mekke Emirliğine Tayini

Sultan Selim’in Mısır’ı aldığı 1517 senesinden itibaren I. Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1918’e kadar Hicaz bölgesi Mekke Emirleri tarafından idare olunmuştur. İstanbul’da Padişahın tuğrasının bulunduğu beraatın Türkçe okunması ile Mekke Emirliği ilan edilen şahsın Mekke’de karşılanması törenle olurdu. Eğer Mekke Emiri olan kimse emir ilan edildiğinde Mekke’de bulunuyor ise Padişah’ın beraat ve hilatini kendisi tören ile karşılardı. Her yıl kendilerine gönderilen Name-i Hümayunlar Türkçe ve Arapça olarak okunurdu. 1858’den sonra Mekke Emirleri vezir rütbesi ile Mekke Emiri olarak tayin olunmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, çoğu zaman Şerif ailelerine müdahale etmeyerek kendi aralarından seçtikleri Hicaz’da kabul gören kimseyi Mekke Emiri olarak atamıştır. Bazen aile arasında Emirlik için çıkan mücadelelerin ölümle sonuçlanması durumunda ise müdahil olarak kendisi tayin etmiştir. Hatta bazı zamanlarda Mekke Emirliği iki şahsa verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin ciddi tahsisatlar ayırdığı Mekke Emirleri ve şerifler bölgede keyfi tasarruflarda bulunmuşlar, Mekke’de mescidi haramda adam öldürmelere ve Hacerül Esvedî kırmalara varacak suçlar işlemişlerdir. Osmanlı Devleti’nin yine de Mekke Emirleri’ne ve Şerif ailelerine karşı müsamahalı davranması mukaddes belde sakinleri olmalarından dolayı idi. Osmanlı Devleti çoğu zaman Hac ibadetindeki hizmetlerin aksamamasını dikkate alarak Mekke Emirleri’ne olan müsamaha siyasetini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emiri olan ve Zevi Avn ailesine mensup Şerif Hüseyin’in İngilizler ile anlaşarak devlete isyan etmesi üzerine Osmanlı Devleti Zevi Zeydlerden olan

³³³ Sait Yılmaz, s.123.

³³⁴ Fromkin, s.185.

³³⁵ Reşit Rıza, (2013) İttihadı Osmaniden Arap İsyanına,2.Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları (Çev: Kavak, Özgür) s.290.

Şerif Ali Haydar'ı Mekke Emiri olarak ilan etmiştir.³³⁶ Bu tayinle Şerif Hüseyin isyanı etkisizleştirilmek istendi. Şerif Ali Haydar daha iyi eğitim ve terbiye görmüş bir İstanbul Beyefendisiydi.³³⁷

Şerif Ali Haydar isyan haberi İstanbul'a ulaştığında kendisine emirlik teklif edileceğini tahmin etmişti. Hassas bir dönemde bu görevi kabul etmemeyi ilkeleri ile bağdaştıramadı. Daha fazla kan dökülmesine mani olmak için kendisini ziyaret ederek Mekke Emirliğini teklif eden Talat Paşa'ya olumlu cevap verdi. Talat Paşa Şerif Ali Haydar'a kendisinin sunacağı tüm şartları hükümetin kabul edeceğini söyleyerek teşekkür ettikten sonra Enver Paşa'ya telefon edip Şerif Ali Haydar'ın görevi kabul ettiğini bildirdi. Ertesi gün Hükümet adına Said Halim Paşa bizzat teklifte bulundu. Böylece Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafında Mekke Emirliğinden alınan Şerif Emir Galib'in torunu Şerif Ali Haydar Mehmet Ali Paşa'nın torunu Said Halim Paşa tarafından Mekke Emirliğine getirilmiş oldu. Bu tayin İstanbul'da Şerif Hüseyin'in taraftarlarını rahatsız etmişti. Kardeşi Nasır emirliğe getirilmesi halinde Şerif Hüseyin'in kellesini İstanbul'a getireceğini söyledi. Talat Paşa'nın Nasır'a cevabı; "Eğer ülkeni bu derece seviyorsan Şerif Ali Haydar'ın emrine gir" olmuştur. Şerif Nasır, savaş boyunca İstanbul'da kalmış savaş bittiğinde Şerif Hüseyin'in yanına giderek onun sadık adamlarından olmuştur.³³⁸ Şerif Hüseyin'den daha eğitilmiş ve liyakat sahibi olan Şerif Ali Haydar Vezirlik ve Ayan Meclisi Reisi Birinci Vekili görevlerine yükselmişti. Paşalık ünvanıyla beraber Mekke Emirliğine tayini Osmanlı Devleti için aslında çok geç alınmış bir karardı.³³⁹

Şerif Ali Haydar'ın Mekke Emiri olarak ilan edilmesi İstanbul'da düzenlenen çok ihtişamlı bir tören ile olmuştur. Çok sayıda devlet adamının katıldığı törende askerler ve bando hazır bulunmuştu. İstanbul halkı da Şerif Haydar'a büyük ilgi göstermişti. Törenin yapıldığı meydan hınca hınç doluydu. Altın su ile üzerinde Allah-ü Ekber yazılı yeşil bir sancak açılmıştı. Osmanlı Sultanları'nın bindiği üstü açık bir faytona bindirilen Şerif Ali Haydar İstanbul halkını ve törene katılanları selamlıyordu.19 Haziran'da Haydarpaşa'da uğurlama merasiminde ise Sadrazam hariç tüm devlet erkânı katılmış Sultan Reşat'ı temsilen Şehzade Sultan Vahdettin hazır bulunmuştu. Şama vardığında Cemal Paşa kendisini soğuk karşılamış ve bazı Arap liderleri ile görüşmemesi için çeşitli bahaneler öne sürmüştür. Cemal Paşa, Şerif Ali Haydar'ı Medine'ye uğurlarken yanına onun tüm

³³⁶ Uzunçarşılı, s.142-154.

³³⁷ Beyoğlu, s.124-125.

³³⁸ Stritt, s.161-162.

³³⁹ Köse, Arap İsyanı, s.259.

faaliyetlerini kendisine rapor edecek bir adamı yerleştirmişti. Cemal Paşa'nın Şerif'ten beklentisi isyana katılmayan aşiretleri bir an önce Osmanlı saflarına çekmesi idi. Şerif Şam'dan ayrılırken kendisine 25 süvari ve 300 asker verilmişti. Şerif Ali Haydar, 1 Ağustos 1916'da Medine'ye varmış halktan ve kabilelerden büyük ilgi görmüştü. Kabile reisleri ve halk onu kurtarıcı olarak görüp kendisine biat etmişlerdi. İsyana karşı pek çok asker toplaması mümkün olduğu halde maddi imkânsızlıklar sebebiyle Şerif Ali Haydar'ın eli kolu bağlıydı.³⁴⁰ Şerif Ali Haydar'ın başarılı olabilmesi için Hicaz'da önce tedip sonra taltif faaliyetleri yapması gerekmekteydi. Ancak tedip yapabilmek güçlü bir askeri kuvvete taltif yapabilmek için ise bol miktarda altına ihtiyaç vardı.³⁴¹

Şerif Ali Haydar'ın Medine'de yayınlamış olduğu beyannameler, Şerif Hüseyin isyanının aslını özetlemek ve maksatlarının anlaşılması bakımından son derece önemlidir. 26 Temmuz 1916'da yayınlamış olduğu beyannamede şöyle demiştir. Şerif Hüseyin İngiliz entrikalarına alet olup Osmanlı Devleti'ne karşı isyan başlatmıştır. Eğer isyan başarılı olursa İngilizler Hicaz'a hâkim olacaklar ve diğer sömürgelerinde yaptıkları politikaları icra edeceklerdir. Bu ise İslam'ın beşiği olan Hicaz mıntikasının bir Hristiyan devlet tarafından tahakküm altında tutulması demek olup İslam dünyası için bir yıkım demektir. Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında savaş sürekli olarak devam etmiştir ancak bu mücadelelerde Hicaz bölgesi hep korunmuştur. Mukaddes beldelerin korunmasında en önemli neden ise günümüze kadar ecdadımızın Osmanlı Devleti yanında yer almasıdır. Hal böyle iken cihad ilan edildiği bir dönemde Şerif Hüseyin ne yazık ki Hristiyan bir devlet olan İngilizler ile ittifak yaparak aslında mukaddes beldeleri İngiliz hâkimiyetine teslim etme teşebbüsünde bulunmuştur. Bugün hiç kimse Şerif Hüseyin İslam coğrafyasında müşkülâtları halletme kudretine sahip olduğuna inanamaz. Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti gibi büyük bir devlete başkaldırmasının ancak başka bir devletin desteği sayesinde olabileceği son derece aşikârdır. Eğer isyan başarılı olursa İngilizler ilk fırsatta oklarını kandırdıkları Şerif Hüseyin'e çevirecekler Hindistan, Mısır ve Zanzibar'da Müslüman liderlerin başlarına gelenler Şerif Hüseyin'inde başına gelecektir. Bugün İngiltere her ne kadar kendisine dost olarak görünse de Hicaz'a ayak attıktan sonra diğer İslam beldelerinde olduğu gibi zamanla tüm hâkimiyeti eline alacaktır. Şerif Hüseyin bunun nasıl olacağını şimdiye kadar kendisi gibi İngilizler tarafından iğfal edilip çeşitli ümitlere sürüklenen liderlere sorsun. Onların İngiliz desiseleri ile ne kadar biçare ve zavallı duruma düştüklerini, yaptıkları anlaşmaların nasıl geçersiz kılındığını görsün. Şerif Hüseyin'in

---

³⁴⁰ Stritt, s.163-169.

³⁴¹ Erdem, s.113.

Hicaz'a Gayrimüslim askerleri sokmadım söylentisi ciddiyetten uzaktır. Âlemi İslam'ın lideri olan Osmanlı Devleti'ne karşı savaşarak tüm Müslümanlara zarar verdiği aşikârdır. İngilizler, Mısır'da, Sudan'da, Hindistan'da Zanzibar'da, Somali'de ve Arap yarımadasının bir kısmında hâkimiyetlerini sağladıktan sonra buraların sahip oldukları tüm nimetler sömürüp halklarını zillete düşürdüler. Kuzey Afrika'nın Fransızlar, Libya'nın İtalyanlar ve İran'ın Ruslar tarafından paylaşılmasına destek oldular. Kısacası âlemi İslam'da zapt edemedikleri diğer yerlere el uzatmak için uygulamadıkları plan kalmamıştır. Şu ana kadar mukaddes beldelerin bulunduğu Hicaz Bölgesi'ne el uzatmamışlardı. Ne yazık ki İngilizler Hicaz'ı ele geçirmek için çok önemli bir şahsı elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin pek çok desteğini ve ihsanını görmüş olan herkesten fazla Hicaz'ı koruması gereken Şerif Hüseyin İngiliz işgalatı ile saf değiştirmiştir. Ceddimiz Hz. Hasan Müslüman kanı dökülmemesi için makamı hilafetten feragat etmişken onun soyundan gelen bir kimsenin hırsları uğruna Hicaz'ı İngilizlere amade eylemesi büyük bir lekedir. Bu lekenin ailemiz tarafından temizlenmesi için Halife Hazretleri'nin iradesiyle Mekke Emiri olarak tayin edildim. Müslümanlardan beklentim Mekke ve Medine'yi korumak için hep beraber Osmanlı Devleti'nin yanında yer almamızdır.³⁴² İstanbul'da Şerif Hüseyin'in isyan teşebbüsünden dolayı pişman olduğu ve devletten af istediğine dair haberler çıkmıştı. Osmanlı Devleti, bu haberlerin doğru olup olmadığını Şerif Ali Haydar Paşa'dan bizzat sordu. Hicaz'dan gelen cevap haberin yanlış olduğunu bildirmekteydi. Osmanlı Devleti yaptığı hizmetlerden dolayı Şerif Ali Haydar'ın kızlarına ve oğullarına maaş bağladı.³⁴³ Şerif Ali Haydar murassa Osmanlı nişanı ile taltif edildi.³⁴⁴ Urban saldırılarından korunması için hükümet ilgili mercilere talimatlar gönderdi.³⁴⁵

Şerif Ali Haydar, Medine'de kaldığı süre içerisinde Fahrettin Paşa'ya destek olmaya çalışmıştır. Fahrettin Paşa, Cemal Paşa'dan Medine'yi boşaltması için emir aldığı anda bu karara çok üzülmüş ve durumu Şerif Ali Haydar ile paylaşmıştı. Bunun üzerine Şerif Haydar'ın Cemal Paşa'ya Medine'nin boşaltılmasının tüm Osmanlı Devleti için bir utanç olacağını yazmıştı. Cemal Paşa, üzerinde Şerif Ali Haydar'ın sözleri etkili olmuş ve Cemal Paşa bu emrini üç gün sonra geri almıştır. Medine'nin tahliyesinden Cemal Paşa'yı vazgeçirmesi Şerif Ali Haydar ile Fahrettin Paşa arasındaki samimiyetin artmasına sebep olmuştu. Fakat Medine'ye gerekli destek gönderilmiyor Filistin Cephesinin takviyesi için çalışılıyordu. Ali Haydar Efendi İstanbul'dan gelen emir üzerine

³⁴² Bayur, s.284-289s

³⁴³ Beyoğlu, s.129.

³⁴⁴ BOA.MV.243/77

³⁴⁵ BOA.DH.ŞFR.00528.00074.001

Medine'den ayrılmak zorunda kalmıştı. Medine'ye veda ederken tüm maiyetini atları develeri ve kendisini korumakla görevli askerleri Fahrettin Paşa'ya bırakarak şehirden ayrıldı.³⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin Şerif Ali Haydar'ı Mekke Emiri olarak atayarak Şerif Hüseyin isyanını etkisiz hale getirip bastırma teşebbüsü gerekli desteğin sağlanamaması nedeniyle başarıya ulaşmamış isyan devam etmiştir.

4.2.2. İsyana İngilizlerin Tepkisi

Osmanlı Devleti ve Almanya isyan öncesi Yemen'e Somali'ye ve Hicaz'a önemli bir çıkarma yapmaya hazırlanıyorlardı. Türk Komutan Hayri Bey ve Alman Von Stotzingen komutasındaki birliğin hedefinde bu bölgelerde halkı İngilizlere karşı kışkırtma ve cihat faaliyetleri düzenleme idi. İngiltere bu girişimi öğrendiğinde Şerif Hüseyin isyanının kendisi için ne kadar önemli olduğunu fark etti. Çünkü isyan sebebiyle bu birlik görev yerine ulaşamayacaktı. Mc Mahon artık Şerif'e istediği desteği fazlası ile sağlayacaktı.³⁴⁷

İngiltere'nin Kahire ofisinde görevli Lawrence Arap bürosu özetleri adı altında 6 Haziran 1916'da bir bülten yayınlamaya başladı. Daha sonra adı Arap bülteni olarak değiştirilecek ve 1918'e kadar yayınlanmaya devam edecekti. Bültenin ilk sayılarının editörlüğünü Lawrence daha sonraki sayıları ise Yarbay David Hogarth ve Yüzbaşı Kinahan yapmıştır. Arap bülteni sınırlı sayıda basılıyor ve 27 adet bülten önemli kişiler ile Londra Hindistan Sudan ve Mısır yüksek komiserliğine gönderiliyordu. Bülten Şerif Hüseyin isyanını başlamadan dört gün önce çıkarılmaya başlanmıştı. İkinci sayısı çıktığında isyan başlayalı bir hafta olmuştu. Bülten ilk sayısında Arapları bir arada tutmanın çok zor olduğunu ve bedevi birliklerinin sayıları çoğaldığında kısa zamanda fikri ayrılıkların başladığını, kabile çatışmasının baş gösterdiğini yazmıştı. 23 Haziran 1916'daki 6. Sayıda Şerif Hüseyin'in birliklerinin başarısız olduğunu İngiliz desteği sayesinde asiler ile İngiliz savaş gemileri arasında sıkışan Türklerin açlık ve susuzluğa teslim olduklarını yazmıştı. 30 Haziranda çıkan 7. Sayıda Cidde'de esir alınan Türk askerlerinin teslim olmalarını İngiliz savaş gemilerinden yapılan bombardımana bağladıklarını yazmıştı. Bülten ilk sayılarında genellikle Hüseyin'in bedevilerini küçümsemiş bunların askeri disiplinden uzak modern silah kullanamayan kısa zaman karın tokluğuna para için savaşan çapulcular olarak bahsedilmiştir. Lawrence bir Türk

---

³⁴⁶ Sıttı, s.177-179.

³⁴⁷ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.388.

bölüğünün rahatlıkla Şerif'in adamlarını mağlup edebileceğini vurguluyordu. Ona göre Şerif'in topladığı bedevilerin emir komuta edilmeleri zor olduğu gibi gerektiğinde birbirlerine yardım etmeyecek kadar bencil olmaları başarı şanslarını azaltmaktaydı.³⁴⁸

1916'da Amerikan bankalarına borcu bir hayli birikmiş olan İngiltere daha fazla borçlanmamak için Şerif Hüseyin isyanını destekleyerek Hicaz bölgesinde kesin sonuca ulaşma planını ciddiyetle uygulanacaktı. Lawrence bu plan dâhilinde Hicaz'da idi.³⁴⁹

İngiltere Şerif Hüseyin isyanının özellikle Hindistan'da kendilerine bir tepki doğurmasından çekinmekteydi. İngilizler bu tepkileri önlemek için çeşitli tedbirler almışlardı. Hindistan'da kurulan bir dernek Osmanlı'ya isyan eden Şerif Hüseyin'in İslam düşmanı olduğuna dair neşriyat yapmaya başlayınca İngilizler Hindistan'da Şerif Hüseyin isyanına yönelik her türlü neşriyatı yasakladılar. Dehlîde isyanı protesto eden mitingler düzenlendi. Şerif Hüseyin Hint Müslümanları tarafından açıkça kınandı.³⁵⁰

İngiliz hükümetiyle yakın bağları olan Times Gazetesi, 22 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin isyanını haber yaparak isyanın etkisinin tahmin edilenden daha kuvvetli olduğunu ve bu isyanın Türk Arap çekişmesinin bir yansıması olduğunu vurgulamıştır. Londra'da çıkan Times gazetesi isyanı iki sebebe bağlamıştı:

- 1- Asırlarca Arapların Türklere bağlı olmayı asla kabul etmemiş olmaları.
- 2- İktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakkinin dini değerlere önem vermemesi ve keyfi uygulamalar büyük Mekke emirinin yaşananlara daha fazla dayanamaması isyanına sebep olmuştur.

Gazete, Enver Paşa'nın Alman altınları karşılığında Osmanlı'yı sattığını Alman himayesine giren Osmanlı Devleti'ndeki Arapların devlete bağlılığının bittiğini vurguladı. Times Almanya'nın savaşı kazanması halinde İstanbul'da Alman Büyükelçisi'nin Osmanlı'yı ve mukaddes toprakları yöneteceğini yazıyordu. Arap liderleri överek Arapların siyasi ülkülerinin sağlam temellere dayandığını dile getirip isyanı desteklemekteydi.³⁵¹

İsyanı başladığında İngiltere Şerif Hüseyin'e danışmanlık yapmak ve asiler arasındaki koordinasyonu sağlamak için Yarbay Wilson'u Albaylığa terfi ettirerek Hicaz'a gönderdi. Wilson'un görevi kabileler arasındaki anlaşmazlıkların çatışmaya dönmesini önlemek ve onları Türk birliklerine karşı organize etmektir. Eylül ayında Yüzbaşı Lawrence

³⁴⁸ Fromkin, s.187.

³⁴⁹ Attali, Jacques (2017) Yahudiler Dünya ve Para, 4. Basım İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi (Çev: Güven, Berna), s.373.

³⁵⁰ Umar, s.134.

³⁵¹ Bayur, s.292-293.

Kahire'den Hicaz'a gelerek asilere destek olmaya başladı. Lawrence'nin Hicaz'da görevi Araplara karşı Türkler hakkında kirli propagandalar yapıp Arapların saldırılarını devam ettirmektir. Lawrence Şerif'in birliklerine Türklerin Arap köylerinde kadınlara tecavüz edip hamile kadınların karınlarını yarıklarını yaşlılara işkence ettiklerini dillendirmekteydi. Lawrence'in propagandası Arap bedevilerin esir düşen Türkleri acımasızca öldürmelerine sebep olmuştur.³⁵²

4.2.3. Osmanlı'nın İsyan Tepkisi

Tanin gazetesi isyanı çirkin bir kalkışma olarak niteleyip ihtirasının kurbanı olan Şerif Hüseyin'in para uğruna savaşan bedevileri kullanmamasını eleştiriyordu. İsyanın bir Arap isyanı olmadığı ve dini saikler ile alakası bulunmadığı ifade ediliyordu.³⁵³ Uzun süre halktan gizlenen isyan, 26 Temmuz 1916'da Tanin gazetesi tarafından halka duyuruldu. Mekke'deki fesat başlığı ile gazete Şerif Hüseyin'in isyan sebeplerini uzunca anlattıktan sonra şu hususu vurgulamaktaydı. Herkes tarafından bilinmelidir ki asırlarca İslam'ın şan ve şerif için Allah yolunda mücadele etmiş ve aynı maksat ile cihan harbine girmiş olan Osmanlı Devleti gerek harici gerekse Şerif Hüseyin gibi onların işbirlikçisi olan dâhili düşmanlarını Allah'ın yardımı ruhu Peygamber'in desteği sayesinde yenecektir.³⁵⁴

Osmanlı Devleti, Arap asıllı Abdül Aziz Çavuş ve Emir Şekip Arslan'a İstanbul, Suriye ve Lübnan'da çıkan gazetelerde yazılar yazdırdı. Şerif Hüseyin'in devlete karşı isyan etmesinin fenalığını ve Şerif'in İngilizlere kanarak kalkıştığı ihaneti İstanbul halkına ve Arap âlemine anlatmaya çalıştı.³⁵⁵

Osmanlı basını, isyanın İngiliz ve Fransız basınında anlatıldığı gibi bir İslam ve Arap ayaklanması olmadığını entrikalar ile meşhur ve ihtiras sahibi bir şahsın kalkışmasından ibaret olduğunu vurgulamıştır. İmam Yahya İbnü Reşit Şeyh Sunusi ve Darfur Sultanı'nın Osmanlı'ya bağlı kalmalarını övmüştür. Şeriflerin Halife'ye karşı sorumlu olan Mekke'de ve Medine'de hac ibadeti ile ilgili faaliyetlerden sorumlu memurlar oldukları ifade edilmiştir. İngiliz ve Fransız ablukasının hac ibadetini engellediğinden dolayı gelirleri düşen ve hacılardan para kazanan bedevilerin entrikacı Şerif Hüseyin tarafından parayla ve altınlar ile kandırılarak devlete karşı kullanıldıkları vurgulandı. Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı ahlaksızca entrikalar çevirdiği

³⁵² Köse, Arap İsyanı, s.242.

³⁵³ Kıcım, Naci Kaşif (2009) Medine Müdefası,1.Baskı, Ankara, Sebil Yayınları, s.51.

³⁵⁴ Beyoğlu, s.135.

³⁵⁵ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.380.

oğulları ile cihada hazırlama bahanesiyle toplanan bedevilerin İngiliz menfaatlerine alet edildikleri anlatıldı. İngiltere'nin hâkim olduğu Mekke ve Medine'de Hac ibadetinin mümkün olmayacağını açıkça bilindiği söylendi.³⁵⁶

4.2.4. İslam Dünyasının İsyana Tepkisi

İsyan öncesi İngilizler Şerif Hüseyin ile Hicaz bölgesinde aynı güce sahip yerel liderlerin isyana destek verip vermeyeceklerini anlamaya çalıştı. Bu liderler İbni Suud, İbni Reşit ve İdrisi idi. Şerif'in rakipleri sayılan bu liderlerin olumlu veya olumsuz tutumları İngiliz istihbarat elamanları ve askeri yetkililer tarafından öğrenilmeye çalışıldı. Yapılan çeşitli görüşmeler ve temaslardan sonra oluşan kanaat şu şekildeydi.1- İbni Suud 'un Şerif Hüseyin ile ittifak yapıp ona destek olması düşünülemezdi. İzlenmesi gereken politika isyanın başarılı olması için İbni Suud 'un Şerif Hüseyin'e saldırmasını önlemektir.2- İbni Reşit Osmanlı Devleti'ne en bağlı ve sadık liderdi. İngiltere'nin safına çekilmesi mümkün değildi. Hata Osmanlı Devleti yanında Şerif Hüseyin'e karşı mücadele etmiştir. İbni Reşit'in isyan öncesinde Şerif Hüseyin ile ilişkileri iyi olmasına rağmen isyan başlattığında İbni Reşit Osmanlı Devleti'ne bağlılığının gereği olarak Şerif'e Hüseyin'e karşı mücadele etmiştir. Bu yüzden İngilizler İbni Suud'dan istifade etmenin en doğru yolu olarak isyan sırasında onu İbni Reşitle mücadeleye sokmayı denediler.3- Şerif Hüseyin'e destek vermeyen İdrisi ise onu tüm bölgeyi tek başına sahiplenmesinden rahatsızdı. Şerif Hüseyin'in tek başına Hicaz'a hâkim olmak istediğini fark etmişti ve isyan boyunca ona destek vermedi. Böylece Şerif Hüseyin Hicaz bölgesinde Osmanlı Devleti'ne İngiliz işbirliği sayesinde isyan eden tek yerel liderdi.³⁵⁷

Arap bültenine göre Şerif Hüseyin isyanı Arap ve İslam dünyasında beklenen desteği görmediği gibi derin yankılar uyandıramamıştı. İsyandan bir yıl sonra İngiliz bazı yetkililer isyanın başarısını tartışmakla beraber ileriye yönelik olumlu katkı yapmayacağını söylemekteydiler. Bazı İngiliz yetkililer ise Hüseyin'den beklenebilecek tek şey kendi yerini koruyabilmesidir diyorlardı. Zaten isyanın başlamasından üç hafta sonra İngiliz savaş bakanlığı Arap dünyasının Şerif'i lider olarak görmediğini söylüyordu.³⁵⁸

İsyan öncesi görüşmelerde Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal Arap yarımadasında kendilerine 1000.000 kadar savaşçının katılacağını söylemişlerdi. Arap asıllı askerlerin

³⁵⁶ Bayur, s.295-296.

³⁵⁷ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.397-398.

³⁵⁸ Fromkin, s.188.

Osmanlı ordusundan ayrılıp Şerif'in saflarına geçeceği beklenmekteydi böyle bir şey olmadı. Şerif Hüseyin'in İngiliz altınları ile yanında tuttuğu birliklerinden başka kendisini destekleyen başka unsurlar yoktu. İngiltere'nin Hindistan Valisi, 29 Haziran 1916'da İngiltere'ye gönderdiği raporda Müslümanların Şerif Hüseyin'i kınadığını ve bu isyanda İngiliz parmağı olduğunu ifade ettiklerini söylemekteydi. Mısırda isyan halk tarafından destek görmemesine rağmen Suriye'den Mısır'a gelen Arap milliyetçileri isyanı destekleyen yazılar yazmaktaydı. Ezher üniversitesi kadrosu ise isyandan son derece memnundu. Mc Mahon 3 Temmuzda İngiltere'ye gönderdiği raporda Mısırda Şerif Hüseyin'in İngiliz kuklası olarak kabul edildiğini yazmaktaydı. Fas'taki Müslümanlar isyan sonrası Şerif'in Osmanlı Devleti'ni arayacağını düşünmekteydiler. Tunus'taki beylik ailesinin Türk olmasından dolayı Tunus'ta Şerif isyanı destek görmedi.³⁵⁹

4.2.5. Mekke Seferi Düşüncesi

Mekke'de çıkan isyan diğer kutsal şehir Medine'de beklenen desteği bulamamış, Osmanlı aleyhine Medine'de herhangi bir hareket olmamıştır. Mekke'yi kolayca düşüreceğini hesap eden Şerif Hüseyin ilk saldırılarda Türk birlikleri tarafından kolayca püskürtülmüştür.³⁶⁰ Osmanlı Devleti, isyanı biran önce bitirmek için 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Türkkan Paşa'yı 4.orduya bağlı olarak Hicaz Kuvvetleri Komutanı olarak atadı.³⁶¹

Osmanlı Devleti isyan başladığında isyanı büyüüp yayılmadan bastırma planları yaptı. Öncelikli hedeflerden birisi ise Mekke'de bulunan Türk birliklerine bir an önce destek gönderip kurtarmaktı. Ancak Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Almanya Hicaz Bölgesi'ne kuvvet kaydırılmasına sıcak bakmıyor ve Osmanlı birliklerinin Sina Filistin Cephesinde İngilizlere karşı takviyesini önceliyordu. 15 Haziranda Cemal Paşa'ya Mekke seferi emredildiğinde Cemal Paşa Enver Paşadan sefer için bazı isteklerde bulunmuştu.

- 1-Mekke seferi için bir tümenin gönderilmesi.
- 2- Şerif Hüseyin'in yerine yeni Mekke Emiri'nin atanması
- 3- Sefer için gerekli olan 100.000 altının biran önce yollanması.
- 4-Fahrettin Paşa'nın ordu kumandanı olarak Hicaz Kuvvei Seferîyesine tayin edilmesi.

³⁵⁹ Umar, s.133-135.

³⁶⁰ Fromkin, s.192.

³⁶¹ BOA.i.DUİT.00151

Mekke'nin geri alınmasına çok önem veren Enver Paşa, Cemal Paşa'nın çoğu isteklerini kabul ederek Mekke harekâtının yapılabilmesi için şartların çoğunu onayladı.

14. Tümenine bağlı 55 Alay Hicaz'a gönderilecekti. Fahrettin Paşa Hicaz Demir Yolunu ve Medine'yi koruma görevini Basri Paşa'ya bırakarak Mekke'nin geri alınması için harekete geçecekti. Fahrettin Paşa Mekke seferi için ihtiyaç duyduğu desteği 4. orduya bildirdi

- 1- Türk birliklerinin Mekke'ye ulaşabilmesi için 10000 veya 15000 deveye ihtiyaç vardır.
- 2- Medine'deki Araplar Şerif Ali Haydar'a biat etmezler ise demir yolu ulaşımı kesilebilir.
- 3- Mekke ve Medine arasındaki 400 km yoldaki su noktalarına ambarlar kurulmalı ve bu noktalar korunmalıdır.
- 4- Eğitimli askerler ve gerekli kadrolar gönderilmelidir.

Fahrettin Paşa'nın Mekke harekâtı için ihtiyaç duyduğu destek kanal seferinden dolayı tam olarak karşılanamamıştı. Enver Paşa ile Cemal Paşa arasında yapılan istişareler neticesinde Mekke seferi kanal seferinden sonra yapılması da uygun olacaktır görüşü ağırlık kazanarak iki ay ertelendi.³⁶² 1916 Ekiminde İngiltere sürpriz bir şekilde Mısır Seferi Kuvvetleri Başkomutanlığında bir değişiklik yaparak Sir Reginald Wingate, Mısır 'a gönderdi. Wingate'nin Hicazla ilgili tespiti isyancıların verilen önemli desteğe rağmen başarılarının yeterli olmadığı yönündeydi. Türk birliklerinin tüm imkânsızlıklar rağmen önemli başarılar elde ettiklerini tespit etmişti. Wingate göre Türklerin yeniden Mekke'yi ele geçirmeleri bile mümkündü.³⁶³

21-22 Ekim 1916'da Fahrettin Paşa Şerif'in bedevilerine karşı çok önemli başarılar elde etmiş ve bedeviler Türk birliklerinin karşısında ağır yenilgiler almıştı. Ekim ve Kasım aylarında Şerif Hüseyin Türklerin Rabiğ üzerinden Mekke'yi geri alma ihtimaline karşı Rabiğ limanına İngiliz kuvvetlerinin konuşlanmasını Mısır Yüksek Komiserliğinden talep etmiştir. Mekke'nin geri alınmasını son derece korkan Şerif en az bir tugay gönderilmesinde ısrar etmiştir. Hatta Şerif Hüseyin'in ağır topçu birliklerini talep ettiği ve bu kuvvetin 16 bin kişiye kadar çıkarıldığı bilinmektedir. Rabiğ'e asker gönderme meselesi İngiliz genelkurmay başkanlığı ile İngiliz bakanlar arasında tartışmalara neden olmuştur. Bakanlar acilen asker gönderilmesini savunurken genelkurmay bu desteği fazla bulmuştur. Hindistan Genel Valisi ise Rabiğ'e İngiliz birliklerinin gönderilmesinin Hindistan ve Afganistan'da ciddi desteğe sahip olan Osmanlı taraftarlarını tahrik edeceğini ve bu durumun Şerif Hüseyin'in yenilmesinden daha kötü bir durum olacağını rapor etmiştir. 28 Kasımda Şerif Hüseyin'in oğulları Abdullah Faysal ve Ali Fahrettin Paşa'ya saldırıda

³⁶² Beyoğlu, s.131-134.

³⁶³ Köse, s.300.

bulunmak için harekete geçmişlerdi Fahrettin Paşa onlardan önce davranarak bedevilere büyük kayıplar verdirdi. Hatta Fahrettin Paşa'nın başarıları Şerif'in oğullarının bu tarihlerde kendi aralarında tartışmalarına sebep olmuştur. Üst üste başarılar elde eden Fahrettin Paşa 20 Aralıkta Cemal Paşa'ya Mekke seferine ilişkin son durumun ne olduğunu seferin mümkün olabilmesi için mutlaka destek ve takviyeye ihtiyaç olduğunu eldeki kuvvetin ancak asilere karşı mücadeleye yettiğini bildirir. Mekke seferi için obüsler ve topçu birlikleri ile mücehhez birliklere ihtiyaç olduğunu vurgular. Eğer sefer ertelenecek olsa dahi şehit ve gazi olanlar ile hasta olanlardan dolayı elindeki birliğin azaldığını kendisine en az bir alay takviye gönderilmesini cemal paşadan talep eder. 23 Aralık 1916'da Cemal Paşa, İngiliz saldırıları nedeniyle artık Hicaz'a takviye gönderilmesinin mümkün olmadığını bu yüzden savunma savaşı verilmesini, Hicaz demir yolunun Medine'ye 170 km kuzeyindeki hediye istasyonunun da korunmasının Fahrettin Paşa'ya ait olduğunu ve Mekke seferinden vazgeçildiğini bildirmiştir.³⁶⁴

Mekke seferi için ciddi planlar yapan Osmanlı Devleti Kanal Cephesinde daha fazla takviyeye ihtiyaç duyduğu için Hicaz'daki Fahrettin Paşa'ya ihtiyaç duyduğu desteği sağlayamamış Mekke seferinden vaz geçilerek Hicaz'daki Türk birlikleri İngiliz desteğine sahip Şerif'i Hüseyin ve oğullarının birliklerine karşı savunma savaşı vermeye başlamıştır.

4.2.6. Fahrettin Paşa'nın Değiştirilmesi ve Medine'nin Tahliyesi Düşüncesi

Enver Paşa, 1916 yaşanan buhranlı gelişmelerinde tesirinde kalarak Hicaz bölgesindeki aleyhe gelişen olayları İmparatorluk lehine çevirebilme düşüncesiyle Fahrettin Paşa'nın yerine başka bir isim tayin etme düşüncesindeydi. Bu görüşünü Cemal Paşa'yla yazışarak paylaştığında Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya yazdığı cevap Fahrettin Paşa'nın bu görevi eda edecek azim ve metanete sahip olduğunu fakat genel durumu kavramakta ve Emiri idare etmede yeterince başarılı olmadığını ifade etti. Onun yerine Medayin'de bulunan Cemal Paşa'nın tayininin daha isabetli olacağını bildirdi. Cemal Paşa, Miralay İsmet Beyin de Hicaz kuvvetlerinin başına getirilmesinin daha uygun olabileceğini İsmet Paşa'nın İmam Yahya'yı daha önceki görevinde iyi idare ettiğini söyledi. İsmet Paşa'nın gönderilememesi durumunda Fahrettin Paşa'nın yerinde kalmasının yerinde bir karar olacağını çünkü Fahrettin Paşa'nın asker üzerindeki tesirinin ön cephelerde

---

³⁶⁴ Bayur, s.319-321.

savaşması ve yaralı gazileri savaş sırasında bizzat kendisinin taşıması Hicaz kuvvetlerinin maneviyatını diri tutmada son derece etkili olduğunu bildirdi.³⁶⁵

15 Şubat 1917'de Enver Paşa Libya'da ve Çanakkale'deki başarılarını göz önünde bulundurarak Mustafa Kemal Paşa'yı Fahrettin Paşa'nın yerine atayarak Medine'yi tahliye etmek için görevlendirildi. 4.Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın onayladığı bu tayin Mustafa Kemal Paşa'nın yakınlarına göre onun başarılarını ve şahsiyetini gölgelemek için yapılmıştı. Enver Paşa Mustafa Kemal'i rakip olarak görmekteydi. Bu tayine asker olmanın bir icabı olarak rıza gösteren Mustafa Kemal Paşa 23. Şubat 1917 de Şam'a geldi.³⁶⁶

Mustafa Kemal Şam'da 4.Ordu komutanı Cemal Paşa ve kurmay başkanı Ali Fuat Erdem ile Hicaz meselesi ve Medine'yi tahliye etmek hakkında görüşmeler yaparken Cemal Paşa Enver Paşa'dan bir telgraf aldı. Enver Paşa şu sorulara cevap aramaktaydı; 1-Hicaz'dan çekilip oradaki birlikleri Filistin'e kaydırmak suretiyle İngilizlere karşı bir zafer mümkün müdür. 2-Filistinde kazanılacak bir zaferin manevi kazanımları olacaktır. Bu kazanımlar uğruna Hicaz'dan çekilmeye ne dersiniz. 3-Hicazın boşaltılması Suriye'de ve Havranda bir karışıklığa neden olur mu. 4-Hicazın boşaltılması emir verilirse bu iş nasıl gerçekleştirilebilir. Birliklerin Filistin'e intikal edip 4. Orduya destek vermeleri ne kadar sürer. Cemal Paşa, Mustafa Kemal ve Ali Fuat Erdem Viktorya otelinin karargâh olarak kullanılan kısmında Enver Paşa'nın bu sorularına cevap aradılar. Mustafa Kemal'e Medine'nin durumu hakkında bilgi verilerek özellikle hicaz demir yolunu 100 km'lik kısmının korunmasının Fahrettin Paşa'ya ait olduğu Hediye istasyonundan Tebük'e kadar olan kısmının emniyetini Cemal Paşa'ya bağlı birlikler tarafından yapıldığı ifade edildi. Mustafa Kemal Paşa ordu komutanı olması halinde bağımsız hareket etmesi gerektiğini 4. Ordunun ancak geri hizmetlerinde destek vermesini ve kendi karargâhını istediği yerde kurabilmesi gerektiğini söyledi. Cemal Paşa, Mustafa Kemal'in değerlendirmesinin Enver Paşa'nın olmasına bağlı olduğunu Mustafa Kemal'e ifade etti. Ali Fuat Erdem'e göre ise İngilizler Filistin'e sürekli takviye göndererek cepheyi güçlendiriyor, fakat Türk birlikleri Hicaz'a destek vermek için Filistin Cephesini takviyede eksik kalıyorlardı. Ayrıca Hicazın ihmali veya boşaltılması isyanın kuzeye doğru genişlemesi demektir. Hicazın takviyesi demir yolunun tahribi sebebiyle zor olduğundan ve Kudüs'ün düşmesi halinde Hicaz bağlantısının kesilmesi ile karşı karşıya kalmamak için Hicaz boşaltılmalı ve Filistin

---

³⁶⁵ **Kandemir**, s.65-66.

³⁶⁶ **Beyoğlu**, s.149-150.

takviye edilmeliydi.³⁶⁷ Türk komutanlarının bu konularda istişare yapmalarına sebep olan önemli gelişme ise İngilizlerin Sina Bölgesi'ne yoğun bir şekilde asker sevk ederek Kanal Cephesinde zafer elde etme çabalarıydı. İngilizlerin bu adımı Türk komuta kademesinde Hicaz Cephesini yeniden değerlendirme ihtiyatı oluşturdu.

4.2.7. 1916'da Medine'nin Kuşatılması ve Türk Mukavemeti

İsyanın başlaması ile Osmanlı Devleti öncelikli olarak Medine'deki Şerif Hüseyin taraftarlarının tespitini yaparak gereğinin yapılmasını istedi.³⁶⁸ 28 Temmuz 1914 tarihinde başlayıp, 14 Kasım 1918 kadar devam eden Cihan harbinin savaş bitmesine rağmen savunmanın devam ettiği tek yer Medine olmuştur. Medine'deki Osmanlı askerlerinin komutanı Korgeneral Fahrettin Türkkân Paşa, 1916 yılı boyunca direnişi sürdürebilmek adına Suriye'deki 4. Ordu ile bağlantıyı sağlayan demir yolunun emniyetine çok önem vermiş ve demir yolu çevresindeki halkın Osmanlı'ya bağlılığını sürdürmeleri için gayret göstermişti. Fahrettin Paşa ise, Şerif Hüseyin'in adamlarını Rabiğ'e kadar püskürtmüş ancak imkânları göz önünde bulundurarak ana karargâhtan uzaklaşmak istememişti.³⁶⁹ Medine'deki emir komutayı eline alan Fahrettin Türkkân Paşa 4.ordu komutanı Cemal Paşa'dan aldığı emir üzerine 1916 Temmuz ayının son günlerinde asilere karşı bir taarruz başlatmıştı. Türk birlikleri asilerden Biri Maşiyi kısa sürede aldılar. Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin emrindeki 600 bedevi aşar boğazından sürülerek Gayır istikametine çekilmek zorunda kaldı. Fahrettin Paşa Yenbu'ya doğru geri çekilen Faysal kuvvetlerine karşı bir hareket düzenlemeyi planlıyordu. Fahrettin Paşa'nın taarruzdaki başarısı Şerif Hüseyin ve oğullarını son derece tedirgin etti.³⁷⁰

Asileri takibi elden bırakmayan Türk birlikleri, 4 Ağustos'ta Şerif Ali'nin karargâhı olan Biri Dervişi ele geçirdiler. Bedeviler yapılan kirli propagandalar sebebiyle Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı askerlerine karşı Hıristiyan diye naralar atıyorlardı. Asilere esir düşen askerler hunharca katlediyorlardı. Su sıkıntısı ile karşı karşıya kalan Türk birlikleri Biriari ele geçirerek su ihtiyaçlarını karşıladılar. 13 Ağustos'ta yapılan taarruz ile Şabul, Haç, Biri Rah, Mazmaul Gazele ve Biri Hals asilerden temizlenerek Biri Abbas'a keşif taarruzları yapıldı.³⁷¹

³⁶⁷ **Kandemir**, s.67-68.

³⁶⁸ BOA.DH.EUM.4Sb.11.10.0

³⁶⁹ **Köse**, s.324.

³⁷⁰ **Beyoğlu**, s.136.

³⁷¹ **Kıcıman**, s.55-56.

29 Ağustos'a kadar asilere karşı üst üste başarılar kazanan Fahrettin Türkkân Paşa Medine ve çevresinde 100 kilometrelik bir emniyet hattı oluşturmuş oldu. İkmal sıkıntısı ile karşı karşıya kalan Fahrettin Paşa açlık ve susuzluk tehlikesinden dolayı takibatı bırakmak zorunda kaldı.³⁷² 1916 Haziran ve Ağustos aylarında Medine çevresinde Şerif Hüseyin'in oğulları Ali ve Faysal komutasındaki asilerin Fahrettin Paşa'ya sürekli yenilmeleri ve tüm hatlardan geri çekilmeleri İngilizlerin dikkatlerinden kaçmadı. Kızıl denizdeki İngiliz kuvvetleri komutanı Albay Wilson Kahire'ye verdiği raporda Şerif Hüseyin'in hareketini askeri açıdan yetersiz bularak acilen takviye edilmesi gerektiğini söylüyordu. İsyanın başarısız olması, Wilson'a göre telafisi mümkün olmayan sonuçları doğuracaktı. Wilson'a göre Şerif ile İngilizler arasındaki koordineyi sağlayacak konsolos olmayan bir görevli tayin edilmeliydi. Medine'de Fahrettin Paşa tarafından yok edilen kuşatmanın İngiliz desteği ile tekrar oluşturulması isyanın başarısı için bir zorunluluktu.³⁷³

Şerif Faysal ve Ali'nin Fahrettin Paşa'ya Medine ve çevresinde yenilmeleri üzerine Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, 4000 kadar bir birlikle kabilelerden destek alarak Medine'nin 120 km kuzeydoğusundaki Hanikiye Bölgesi'ne geldi. Abdullah 10 adet sahra topuna sahipti. Türk birliklerinin önemli ikmal yolları olan Medine –Kasimi ve Medine - Kuveyt yollarını kesti. Şerif'in diğer oğlu Zeyd 7000 kişilik kuvvetle Cudeyde Boğazına ve Biri Abbas'a saldıracaktı. Şerif Mansur Hassani'den Halise saldıracaktı. Tüm bu harekâta Rebiğlilerden 1100 bedevi ile katılacak Mısır'dan gelen 500 Arap askeri Şerif ve oğullarını destekleyeceklerdi. Medine'yi özellikle kuzeyden çevreleyen asiler geniş bir saldırı hazırlığı yapmaktaydılar. Ancak Fahrettin Paşa onlardan önce davranarak taarruza geçmiş ve 28 Kasım'da Cudeyde Bağazını da asilerden geri almayı başarmıştır. 29 -30 Kasım'da El Hamra ve El Vasit asilerden alınarak Birri Saidde bulunan Şerif Zeyd'in bölgeyi terk etmesi sağlandı. 8 Aralıkta Faysal kuvvetleri üzerine yürüyen Türk birlikleri, 8 Aralıkta El Mubarek'i ele geçirdi. Faysal ve Zeyd gece karanlığından faydalanarak Yenbüül Bahre kaçmak zorunda kaldılar. Asilere karşı Türk birliklerinin sürekli zafer kazanması üzerine iki İngiliz uçağı, Türk birliklerini bombardımana tuttular.³⁷⁴ Medine Fahrettin Türkkân Paşa komutasındaki Türk birlikleri, Şerif Hüseyin'e karşı 1916 yılı sonuna kadar ki tüm çarpışmalarda zafer elde etmiş asiler muvaffak olamamışlardı. Türk birlikler verdikleri mücadeleler neticesinde son derece yıpranmış ve yorgun düşmüştü.³⁷⁵ Fahrettin Paşa'nın asilere karşı Medine ve civarında kazandığı zafer, Şerif Hüseyin'in oğlu

³⁷² Beyoğlu, s.137.

³⁷³ Köse, Arap İsyanı, s.286.

³⁷⁴ Beyoğlu, s.140-142.

³⁷⁵ Köse, s.328.

Faysal'ı Medine'yi alma fikrinden vazgeçirip Hicaz demir yolu tahrip faaliyetlerine girişmesinde etkili olmuştur.³⁷⁶

4.2.8. Elvechin Düşmesi

İngilizler ve asiler Hicaz'daki Türk birliklerinin takviye destek almasını tamamen sonlandırmak istiyorlardı. Türklerin kontrol ettikleri tek liman kenti ise, El Vech'ti fakat buradaki Türk birliklerinin sayısı son derece azdı. Düşman Vech'i ele geçirmek için 13-15 Eylül 1916'da iki kruvazör, bir uçak gemisi ve iki uçak desteğinde şehir Limanı'na bir çıkartma gerçekleştirmişti. Az sayıdaki Türk askerinin gösterdiği kahramanlık sayesinde düşman geri püskürtülmüştür.³⁷⁷ El Vech'e yapılması düşünülen saldırı öncesi Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Albay Wilson ve Lawrence İngiliz savaş gemisi, Dufferinde bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Faysal El Vech'in alınmasının bazı Arap kabilelerinin birleşmesine ve isyana katılmasına sebep olacağını söyledi. Bu kabileler Billi, Cuheyne ve Harp kabileleriydi.³⁷⁸

23 Ocak 1917 sabahı isyancılar ve İngilizler El Vechi ele geçirmek için saldırılar başlattılar. İki savaş gemisi ve makineli tüfeklerle bedeviler ortaklaşa hücumu ile Zaim kıyısından başlayarak saldırılarını arttırdılar. Güney tarafında ise Faysal ve Lawrence vardı.³⁷⁹ Vech'in alınması demek Medine'nin tam manasıyla kuşatılması ve tüm bağlantılarının kopması demektir. 1916'da başarısızlıkla sonuçlanan Vech taarruzu göz önüne alınarak saldırı hem denizden hem de karadan yapılacaktı. İstihbarat çalışmalarını tamamlamaya çalışan düşmana Türk birliklerinden kaçan Arap asıllı askerler önemli bilgiler veriyorlardı. Medine'de hayvan yiyeceği stoklarının azaldığını, Medine'ye bazen iki tren erzak geldiğini askerlerin erzakının da yeterli olduğu bilgisini verdiler. Kaçan askerlerin asilere vermiş oldukları diğer bir malumat ise demir yolu güvenliğini sağlayan Türk askerlerinin sayıydı. Firar eden Arap askerlerin verdikleri en önemli istihbarat ise Türk birliklerinin levazım deposu ve Lawrence 'nin başına konan ödüldü. 1916'nın sonları ve 1917'nin ilk aylarında Şerif Hüseyin'in oğulları Ali, Faysal ve Abdullah komutasındaki

---

³⁷⁶ Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, s.392.

³⁷⁷ Köse, s.33.

³⁷⁸ Allawi, s.101.

³⁷⁹ Kandemir, s.102.

asiler intikal eden Türk birliklerine saldırıyor, ellerindeki mallarını yağmalıyor, ele geçirdikleri Türk askerlerini öldürüyor veya esir alarak İngilizler'e teslim ediyorlardı.³⁸⁰

El Vech'in asiler tarafından işgali zaman zaman destek alamayacak Osmanlı kuvvetlerinin savunmada zor duruma düşmesi anlamına geliyordu. Düzenli İngiliz lojistik desteği ve yardımları sayesinde asilerin elindeki avantajlar artarken Türk savunması zorluklar yaşayacağı bir döneme girmiş bulunmaktaydı. Düşmanın sahasını genişletmesi isyancılara büyük avantajlar sağlamıştı.

Savaşın ileriki dönemlerinde İstanbul'dan gelecek desteği Mekke'ye ulaştırarak Hicaz Demir yolu'nun Mekke'ye ulaşamamış olması lojistik bir problem iken İngiltere'den sağlanan ciddi destekler Hicaz'daki askerlerimizi Şerif Hüseyin'in ve İngilizlerin kuvvetleri karşısında zor duruma düşürmüştür. Şerif Hüseyin'in askerleri kolayca intikal kabiliyetine sahipken düzenli Türk birlikleri onları takipte ve intikallerde sıkıntılar yaşamıştır. Ulaşım araçlarında sıkıntı yaşayan Türk birlikleri isyancılar karşısında taarruzda bulunamıyor ve savunma savaşı veriyorlardı. Savunma konumunda kalmak ise mücadelenin başarısız olmasına yol açtı.³⁸¹ Vech'in işgal edilmesi Medine'nin daha kolay ele geçirilmesi için son derece önemliydi. Vecih alındığı takdirde Osmanlı askerlerinin ikmal imkânına darbe indirilmiş olacak ve Türk birliklerinin olası takviye imkânını da en aza indirilmiş olacaktı. Çünkü Vech, Şam ile Medine arasında stratejik öneme sahip bir yer olmakla birlikte demir yolu hatanın güvenliği içinde fevkalade öneme haizdi.

İngiliz askeri yetkililer, gerek Lawrence gerek Albay Wilson Vech'in alınması için bir an önce harekete geçilmesi kanaatindeydiler. Türk birlikleri karşısında daha önce Yenbo'da ağır bir yenilgi alan Faysal hareket için temkinliydi. Bunun üzerine Albay Wilson ile Lawrence, Faysal'a gerekli destek için söz verdiler.³⁸²

1917 yılının ilk ayında Vech harekâtını İngiliz desteği ile başlatan isyancıları komuta eden Faysal'ın yanında kendisini isyan boyunca çok mahirane bir şekilde yönlendiren Lawrence vardı. Lawrence ve Faysal 10.000 kişilik isyancı birlik ile Vech'e intikal ederken, İngiliz savaş gemileri Mısır ve Sudanlı 1000 kadar askeri takviye olarak Faysal'a yetiştirdiler. İngiliz savaş gemileri kararlaştırıldığı gibi şehri yoğun bombardımana tuttu. Çarpışmalar sırasında iki farklı noktadaki 200 kadar bir Türk birliği ve Rûfeda Paşa'nın emrindeki bedeviler vardı. Savaş başlayınca bedeviler emirleri dinlemediler bir müddet sonra da firar ettiler. Vech savunmasında Türk birlikleri

---

³⁸⁰ Köse, s.329.

³⁸¹ Köse, s.12.

³⁸² Köse, s.331.

kendilerinden en az 55 kat daha çok olan düşman kuvvetlerine karşı savaş tarihinde emsali az rastlanan bir direniş göstermişler ancak birlikler içerisinde bulunan bazı Arap bedevilerin kaleye kaçması ve şiddetli İngiliz bombardımanı sonucu düşmanı püskürtmek mümkün olmamıştır. Savunmada 110 Türk askeri şehit olmuş, 40 Türk askeri esir düşmüştü.³⁸³ Türk askerinin tüm gayretlerine ve cansiperane mücadelesine rağmen Vech düşmüş, Fahrettin Türkkan Paşa ve askerlerinin Medine'yi savunma mücadelesi çok daha zorlaşmıştır. Vech'in düşmesi isyancılar ve destekçisi İngilizler için önemli bir kazanım olmuştur.

Vech'in düşmesi düşmana iki önemli avantaj sağlamış bunlardan birincisi kuzey Arabistan bedevileri Şerif'e tabi olmak zorunda kalmışlardır. İkincisi ise, Ürdün ve Filistin'e saldırmak asiler için daha kolay olmuştur. Maan'dan Medine'ye kadar Hicaz Demir yolu 'nu koruyan Türk birlikleri beş tabur 2500 askerden müteşekkildi. İsyancılar kuş uçuşuyla 750 km lik mesafeyi koruyan Türk birliklerine İngiliz altınlarını alabilmek için ani saldırılar düzenliyorlardı. Vech'in işgalinin takip eden günlerde psikolojik mülahazalarla Türk birlikleri ileri harekât düzenlemeyi düşünmüşler fakat yoğunlaşan bedevi baskınları bu harekâtı imkânsız hale getirmiştir.³⁸⁴

Vech'in düşmesinden sonra Faysal, Albay Wilson'a bir telgraf göndererek "Türlere ve işbirlikçileri Arap haini İbni Reşit'e karşı daha etkili mücadele edebilmem için bana iki seri atışlı top ve dinamit gönderin" diyerek talepte bulundu. Faysal dinamitleri demir yolunun tahribatı için kullanılacaktı. Vech'in düşmesinden sonra düşman Hicaz demir yoluna düzenli saldırılarını sıklaştırdı. Bu saldırıların şiddetini artırmak ve daha ağır darbeler indirmek maksadıyla Lawrence, Faysal'ın yanından ayrılarak Vadi Ays'ta olan Abdullah'ın yanına gitti.³⁸⁵

Lawrence, Abdullah'ın yanına giderken Vech düştükten sonra en önemli strateji olan Hicaz Demir yolu tahrip çalışmasını gerçekleştirmek için beraberinde 2 adet Garland-Martini mayını da götürmüştü. Abdullah'a saldırıların yoğunlaştırılması için sürekli telkinde bulunarak üzerinde baskı kurdu. Lawrence'nin bizzat katılıp planladığı tahrip faaliyetlerinde 24 Mart günü Bueir'de 60 ray tahrip edildi ve telgraf hattı kesildi. Plan dâhilinde sıklaşan saldırılar devam etti.25 Mart'ta Abu El Naam'da 25 ray kullanılamaz hale getirildi. Ayrıca top ateşi ile su tankı ve iki istasyon binası tamamen kullanılamaz hâle getirildi. Yedi vagon, ahşap ambar ve çadırlar ateşle tahrip edildi, telgraf hatları kesildi, lokomotif kullanılamaz hâle getirildi. Lawrence ve Abdullah liderliğindeki isyancılar Mart,

---

³⁸³ Köse, s.335-339.

³⁸⁴ Köse, s.340.

³⁸⁵ Köse, s,341.

Nisan ayı boyunca demir yolu saldırılarına ve ahşap tren vagonlarını yakma faaliyetlerine aralıksız olarak devam ettiler. İletişimi kesmek ve operasyonu neticelendirmek adına telgraf hatları düzenli bir şekilde saldırılardan nasibini aldı. Yoğun tahribat sonrası Türk birliklerinin iletişim kesildi. Bu tahrip saldırıları süresince 36 Türk askeri şehit edildi. 76 isyancı esir düştü. Türk birliklerinin tahrip saldırılarını telefi için kurduğu demir yolu tamir ekipleri çalışmalarını sırasında düşmanın makineli tüfek birlikleri tarafından saldırıya uğruyordu. Lawrence'nin kayıtlarına göre seyir esnasında trene düzenlenen saldırıda raylara yerleştirilen mayının patlatılması sonucu yardım taşıyan Türk treni havaya uçurulmuştur. Şerif ve oğullarını İngiliz çıkarları uğruna mahirane bir şekilde organize eden Lawrence, demir yolu tahrip saldırıları için 9 Mayıs 1917'de Vecih'ten Tübük'e intikal etti. Lawrence 'nin yanında altı deve yükü dinamit ve isyancı bedevilere dağıtılacak 160 kilo altın vardı.³⁸⁶

4.2.9. Akabe'nin Düşmesi

Kızıl Deniz'de önemli bir liman kenti olan Akabe, Maan istasyonuna 120 km uzaklıkta önemli bir liman şehriydi. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Akabe, İngiliz ve Fransız gemileri ile bombalanmıştı. Türk birliklerinin mukavemeti sayesinde düşmandan korunmuş olsa da harap edilmişti. Akabe'deki Türk birlikleri Maan istasyonundan haftalık gelen su ve erzak sevkiyatı ile ihtiyaçlarını temin etmekteydiler. Hicaz demir yolu projesinin Maan-Medine hattına Ahmet İzzet Paşa itiraz etmiş ve hattın en son Akabe'de son bulmasını isteyerek Hicaz'a uzanmasının devlete iktisadi ve askeri açıdan fayda sağlamayacağını savunmuştu.³⁸⁷

1917'de İtilaf Devletleri Suriye'nin işgalini devamlı kılmak için Akabe'nin alınmasını bir zorunluluk olarak görmekteydiler. Türklerin elinde kalan tek liman olan akabe hem Süveyş Kanalı'nın emniyeti hem de Şerif Hüseyin'in bedevileri ile İngiliz birliklerinin bağlantı kurmaları için Türkler'den alınmalıydı. Asiler isyanı Suriye topraklarına yaymak için Huveytat aşireti ile anlaşarak Şeyh Avudanın yardımı sayesinde Akabe'ye kapsamlı bir saldırı için son hazırlıklarını yapıyorlardı. 9 Mayıs 1917 de Vecihteki önemli birlikler Akabe'yi ele geçirmek için harekete geçmişlerdi. Akabe'de bulunan 300 kadar askerimiz kuşatma sebebiyle daha fazla direnememiş ve 6 Temmuz

---

³⁸⁶ Köse, s.343-344.

³⁸⁷ Erdem, s.425-426.

1917'de Akabe asiler tarafından alınmıştır.³⁸⁸ Lawrence Akabe'nin Türklerden alınmasını Kâbe'nin bulunduğu Mekke'nin alınması kadar önemli saymıştı. Çünkü artık Türk birlikleri sadece Medine'yi savunmak zorunda kalacak demir yolu güvenliğini tamamen kaybetmelerinden dolayı dirençlerini yitireceklerdi. İngiliz kuvvetlerinin asiler ile buluşması Lawrence'i ziyadesi ile sevindirmiş ve bundan sonraki planlar için General Allenby ile görüşmek üzere Mısır'a gitmişti. Akabe'nin düşmesi isyanın başarısı için en önemli gelişme olarak kabul edilmekteydi.³⁸⁹ Lawrence asilerin şevkini arttırmak için onlara İngiliz altınlarını akıtmaya devam ediyordu.³⁹⁰

4.3.1. 1917 Medine Müdefaası

Ocak 1917'de İngiltere Sudan Valisi Sir Reginald'ı Mısır Yüksek Komiseri olarak Mc Mahon'un yerine atadı. Bu değişiklikten sonra Lawrence Arap isyanını organize için

Sir Reginald'dan Arap aşiretlerine dağıtılmak üzere yüklü miktarda altın aldı. Bu tarihten itibaren Faysal ve Lawrence'nin saldırıları artmıştır.³⁹¹

1917 yılı'nın ilk aylarında Fahrettin Türkkan Paşa bir değerlendirme yapmış Yenbu ve Rabiğ yolu üzerindeki kıtaları Medine'ye çekmiştir. Bu durum Türklerin tamamen savunma durumuna geçtiklerinin net bir göstergesiydi.³⁹² Türk birlikleri için makul strateji savunma hattını güçlendirmektir. Bunun için bazı birliklerin geri çekilmeleri gerekmektedir. 1917 yılı ilk aylarında zaten zorlu bir sürecin içerisinde olan Türk birlikleri için durum daha da kötüye gitmişti. Demir yolunun kullanılmaması birliklerin yiyecek, su, cephane sıkıntısının artması; silah, ordu ve istihbarat faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi demektir. Türklerin bu zor durumunu İngiliz Mısır Yüksek Komiserliği dikkatle takip ediyordu. Cidde, Rabiğ ve Yenbu dâhil önemli liman kentleri düşmanın elindeydi.³⁹³

14 Nisan 1917'de El-Muazzam istikametinde Osmanlı birlikleri ile asiler arasında büyük bir çatışma yaşandı. 800 civarındaki asiler ve içinde bir İngiliz Subayı ile Bağdatlı bir Yüzbaşı, Reşid Rasim adında subayın bulunduğu ve iki cebel, bir havan topu, iki makineli tüfek ve hecin suvvar piyadelerinden oluşturulmuş birlikler ile asiler Türk birliklerine saldırıya geçti. Amaçları hem telgraf hattını kesmek, hem de Hicaz demir yolu

³⁸⁸ Umar, s.268.

³⁸⁹ Kandemir, s.119-121.

³⁹⁰ Palmer Alan (2015)Savaş Biterken 1918,1. Basım 2015 İstanbul, Alfa Yayıncılık, Çev, Hakan Abacı, s,362

³⁹¹ Boztemur, s.75.

³⁹² Köse, s.328.

³⁹³ Köse, s.325-328.

hattını tahrip etmekte. Çatışma birkaç saat devam etmiş, asiler büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Hicaz kuvvetlerinden de üç şehit ve beş yaralı zayıtı meydana gelmişti. Telgraf hattı zarar görmemiş ancak 140 kadar ray tahrip olmuştur.³⁹⁴

Ömer Fahrettin Türkkân Paşa ağırlaşan durumu göz önüne alarak şahsi kanaat ve iradesi doğrultusunda çok önemli bir mesuliyeti yerine getirmiş, içlerinde Osmanlı padişahlarının Medine'ye gönderdikleri önemli tarihi ve mukaddes emanetleri tren ile İstanbul'a yollamıştır. 14 Mayıs'ta Medine'den hareket eden tren 27 Mayıs 1917'de İstanbul'a ulaştırmıştır.³⁹⁵

1917 Haziran ayında Osmanlı komuta kademesi Halep'te bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda Enver Paşa, Cemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa kötüleşen askeri durumlar üzerinde ve uygulanacak strateji üzerinde istişarelerde bulundular ancak toplantı kesin bir karara varılmadı.³⁹⁶

1917 yılı Haziran'ında İngiliz General Sir Reginald Wingate, demir yolu hattının tamir edilemeyecek derecede tahrip edilmesini Şerif Hüseyin'in oğulları ve bölgedeki İngiliz istihbarat subaylarına bildirdi. Düşmanın planı, farklı noktalardan eş zamanlı saldırılar düzenleyerek toparlanmaya imkân bırakmayacak şekilde bir hareket düzenlemektir. Bu harekette Faysal'ın görevi Vecih'ten El Ula ile Media arasındaki demir yolu hattını tahrip etmektir. Abdullah maiyetindeki asiler ile Media- Bovat arasındaki hatta saldırı olacaktır. Ali ve Zeyd Medine'ye saldırarak Türk birliklerinin karşı saldırı ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Lawrence isyancı bedeviler ile Akabe- Maan arasındaki bölgeye hücum edecek, düşman harekâtı eşzamanlı olarak yapılacak, böylece demir yolu hattının tamir edilme ihtimali kalmayacaktır. Demir yolundaki tahrip boyutunu ağırlaştırmak için 5-7 Temmuz 1917 tarihinde Yarbay Newcombe emrindeki düşman kuvvetleri demir yolu hattına saldırı düzenleyerek beş kilometrelik hattı kullanılamaz hale getirdiler. Yine 1917 Temmuz, Ağustos aylarında Fransız Binbaşı P. C. Joyce komutasındaki bedevilerden oluşan, sabotaj birliği Toveira ile Media arasındaki hattı, kullanılamaz hâle getirdi. Aralıksız devam eden ve 1917'nin son aylarına kadar sürdürülen tahrip saldırılarına rağmen Medine-Şam arasındaki hat tamamen kesilememiştir.³⁹⁷

1917 yılı ortalarında Medine-Maan arasındaki demir yolu hattını koruyan Türk birliklerinin varlığı 20 piyade taburu, 3 atlı alay, 4 seri ateşli batarya ve makineli tüfek

---

³⁹⁴ Bostam, s.128.

³⁹⁵ Kıcım, s.27

³⁹⁶ Abdullatif Bin Muhammet , s.358.

³⁹⁷ Köse, s.349-350.

bölüklerinden müteşekkildi.³⁹⁸ 1917 Kasım ayında Türk birliklerinin elinde bulunan son uçak, isyancılar tarafından düşürüldü. Uçağın düşürülmesiyle Medine'yi savunan Türk birliklerinin şehir etrafında keşif yapma olanakları sonlandırılmış oldu. Asilerin ve Lawrence 'in düzenli ve sürekli bir şekilde sürdürdükleri Hicaz demir yolu tahrip saldırı ve sabotajlarının ardı arkası kesilmeden devam etmesine rağmen, demir yolu bağlantısının tamamen kesilememiş olmasının iki önemli sebebi vardır.1- Medine müdafaasının devamlılığı demir yolu bağlantısıyla mümkündür bağlantı kesildiği anda savunma imkânsız hale gelecekti. Bu gerçeğin farkında olan demir yolu güvenlik taburları olağan üstü bir kahramanlık ve gayret göstermekteydiler. 2-Türk birliklerinin içerisinde demir yolu tamiri konusunda uzmanlaşmış ekipler mevcuttu. Medine'den Mekke'ye devam edecek yolun rayları istasyonlardaki depolarda tutulmaktaydı. Tahrip edilen bölümler depolardaki raylar ile yeniden tamir edilmekteydi.³⁹⁹

Türk birlikleri aralıklarla kesinti olsa da, 1918 yılının Mart ayında dahi Medine ile Şam demir yolu hattının faal olmasını sağlamışlardır. Düşman, Akabe'yi ele geçirdikten sonraki hedefini Şam olarak belirlemiş ve Akabe'ye yığınak yaparak Şam'ı işgal planları yapmaya başlamıştı. Şam işgal edildiği takdirde Medine'nin desteği ve tüm bağlantıları kesileceği için müdafaanın devamı imkânsız hale gelecekti. 1917 yılında İngiliz General Wingate tarafından komuta edilen 1918 yılının ortasına kadar devam eden tahrip saldırılarında 450'den fazla Türk askeri şehit edilmiş, 900'den fazlası esir düşmüş, Türk beliklerinin 25.000 £ değerinde altını isyancılar ve İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. Ayrıca iki tren infilak ettirilip kullanılamaz hale getirilerek tamamen tahrip edilmiş Türk beliklerine ait 5 sahra topu, 4 makineli tüfek, 1000 tüfek ve yüklü miktarda cephane ve erzak'a İngilizler tarafından el konulmuştur.⁴⁰⁰

4.3.2. Sykes Picot Anlaşması

İngiltere'nin I. Dünya Savaşın başlar başlamaz Ortadoğu'yu paylaşma planları yaptığı görülmektedir. Bu paylaşmanın nasıl olacağını belirlemek üzere görevlendirilen ve savaş kabinesine alınarak Ortadoğu'dan sorumlu tutulan bürokrat Mark Sykes idi. İlk işi

---

³⁹⁸ Kıcıman, s.103.

³⁹⁹ Köse, s.352-353.

⁴⁰⁰ Köse, s.353.

olarak müttefikleri ile aralarında nasıl bir toprak anlaşması yapılırsa İngiliz menfaatleri korunmuş olurdu bu hususta çalışmaya başladı.⁴⁰¹

1915 yılının son aylarında Çanakkale cephesinden firar edip İngiliz saflarına katılan El Faruki Suriye'deki El Aht cemiyetinin üyesi olduğunu ve cemiyet üyelerinden birinin Suriye'de bulunan 12. Tümenin Kurmay Başkanı El Hâşim'i olduğu bilgisini verdi. Bu iddialar üzerine El Faruki sorgulanmak üzere İngilizler tarafından Kahire'ye gönderildi. Faruki, Arapların Osmanlı'ya karşı isyan etmeleri için Şerif Hüseyin'in talep ettiği sınırlar içerisinde bir Arap Devleti'nin kurulmasına destek istemekteydi. Faruki'ye göre Filistin ve Suriye bölgesine yapılacak bir taarruzda Araplar, Osmanlı Devleti'nden kurtulmak için İngilizleri desteklerdi. Farukiyi dinledikten sonra Sykes, Şerif Hüseyin'in İngilizlere yaklaşmadaki korkusunun altında yatan sebebi tespit etmişti. Şerif Hüseyin Fransa'nın Arap topraklarındaki emellerinden çekinmekteydi. Sykes'a göre Fransa ile biran önce görüşülmeli ve Şerif Hüseyin ikna edilmeliydi. Sykes, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hüseyin'i isyandan önce görevden alması veya öldürtmesi büyük bir kayıp olurdu. Hatta Sykes Ortadoğu'da Arapların Fransızlar'dan daha önemli bir müttefik olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca Rus-Kafkas ordusunun Osmanlı birliklerini yenmesi ve Irak topraklarına yönelmesi İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiş ve biran önce bir paylaşım anlaşması yapılmasını gündeme getirmişti.⁴⁰²

İsyandan önce Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalar, İngiltere ile Şerif arasında pazarlık mahiyetindedir. Şerif Hüseyin'e sözde büyük Arap İmparatorluğu vaat eden İngilizler, aynı yıllar içerisinde aynı zamanda Şerif'in rakibi Suudiler'le görüşmeler yapmışlardır. Ayrıca Yahudilerle görüşmeler yaparak Hüseyin'e vaat ettikleri toprakları Yahudilere vaat ederek onlar vasıtasıyla Amerika'nın desteğini elde etmeyi hedeflemişlerdir.⁴⁰³ Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında yapılan yazışmalarda Şerif Hüseyin İngiltere'nin Fransa ile karşı karşıya gelmemesi için kendi taleplerinden vaz geçerken, İngilizler Sykes –Picot antlaşması ile Şerif Hüseyin'in istediği toprakların büyük bir kısmını Fransızlar ile bölüşmüşlerdi. Filistin İsrail'e bırakılırken Şerif Hüseyin'e sadece Hicaz mıntıkası bırakılmıştı.⁴⁰⁴

Şerif Hüseyin, isyanın başladığı ilk haftalarda Kızıl Deniz Kuvvetler Komutanı Wilson Hüseyin ile İngiltere arasında koordinasyonu sağlayacak bir kişinin tayin

⁴⁰¹ **Tolon, Hurşit** (2006) I. Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevre Giden Yol,1.Baskı, Ankara, ATAM, s.55-56.

⁴⁰² **Tolon**, s.60-62.

⁴⁰³ **Arı**, s.127.

⁴⁰⁴ **Sait Yılmaz**, s.84.

edilmesini istemiş fakat bu kişinin konsolos görevlisi olmaması gerektiğini söylemiştir. İngiltere Albay Wilson'un görüşünü isabetli bulmuş ve bizzat kendisini Hüseyin'e askeri müşavir olarak atamıştır. Hüseyin'le diplomatik ilişki kurmamaya özen gösteren İngilizler, Sykes –Picot antlaşması ile daha önceden Hüseyin'e vaat etmiş olduğu toprakların çoğunu Fransa ile arasında paylaşmıştır. Şerif Hüseyin entrikalar ile oyalayıp isyan ettiği Osmanlı Devleti'ne karşı savaşırken, İngiliz entrikalarıyla tuzağa düşecek ve içine düştüğü talihsiz durumu tam olarak ancak 1926'da anlayabilecekti.⁴⁰⁵ Kapalı diplomasi usulü ile gerçekleştirilen Sykes Picot anlaşması Rusya'daki Bolşevik rejim tarafından 24 Kasım 1917'de resmen yayınlanmıştır. Osmanlı-Arap topraklarını, Fransa ile İngiltere'nin aralarında paylaştığı artık tüm dünya tarafından biliniyordu.⁴⁰⁶ Şerif Hüseyin, Sykes Picot anlaşmasının Ruslar tarafından dünyaya ilan edilmesinden sonra kendisine vaat edilen toprakların çoğunun İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldığını öğrenmiş olmasına rağmen İngilizlerin safında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaya devam etmiştir.

4.3.3. Balfour Deklarasyonu

Siyonistler 1897'de yapmış oldukları toplantıda Filistin'de bir devlet kuracaklarının karara bağlayıp bu kararı uygulamadaki stratejiyi belirlediler. Atılacak ilk adım Filistin'de arazi satın almak ve Arapça yayınlar yapmaktır. 1908 yılına gelindiğinde Siyonistler bir toplantı düzenleyip bu toplantıda iki önemli karar aldılar.1-Yahudilik dilinin İbranice olması ve yapılacak yayınların bu dilde çıkarılması karara bağlandı.2- Yafa ve çevresine Yahudi göçmenleri yerleştirme politikası belirlendi. Sultan II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti'ne mali tekliflerde bulunmuşlardı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İngiltere'ye yaklaşan Yahudiler, İngilizler ile Filistin'de kurmayı planladıkları devlet için görüşmeler yapıyorlardı. Siyonist liderlerden Herbert Samuel, İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile 1914'te bir görüşme gerçekleştirmiş ve Filistin'de kurmayı planladıkları Yahudi Devleti için siyasi destek talebinde bulundu.⁴⁰⁷ Siyonist hareketin başına 1917 Şubat ayına Hayim Weizmann seçilmişti. Bu tarihte hareketin eli o kadar güçlü idi ki artık İngilizlerden resmen Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti için taahhütte bulunmasını istiyordu. Siyonist liderler ile İngiliz yetkililer arasında mesele sıklıkla görüşülüp müzakere edilmeye başlandı. Siyonistler Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti için İngiliz

⁴⁰⁵ Köse, Arap İsyanı, s.289-290.

⁴⁰⁶ Yazkan Kubal, Ayfer (2018) Osmanlı İngiliz ilişkileri ve Irak'ın Doğusu,1.Baskı, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, s.125.

⁴⁰⁷ Umar, s.296.

işbirliğini önemini anlamışlardı. Fransa, Siyonist harekete Alman yanlılarının olması sebebi ile mesafeli duruyordu. Fakat Fransa'nın Siyonist harekete karşı tavrı Rus ihtilalinden sonra değişmiş ve Siyonist hareketin Filistin'de devlet kurma kararlılığını desteklediğini açıklamıştır.⁴⁰⁸

I.Dünya Savaşı devam ettiği sırada Filistin'de yaşayan Osmanlı vatandaşı bitki uzmanı Aaron Aaronsohn 1915 yılında çöldeki çekirge istilası ile mücadele etmesi için Cemal Paşa tarafından görevlendirildi. Artık Yahudi gizli örgüt Nil üyesi Aaron Aaronsohn Osmanlı hatlarında çalışabiliyordu. Yahudi casus 4. Ordu hakkında önemli bilgileri derliyor ve gezdiği yerlerin haritasını çiziyordu. Aaron Aaronsohn'nun kız kardeşi Sarah Aaronsohn'da Nil örgütü üyesi idi. İki kardeş Osmanlı ordusunun kuvvet yapısını İngilizlere bildirerek önemli bir casusluk faaliyeti gerçekleştirmişti. Aaronsohn Filistin topraklarında yetişebilecek vahşi bir buğday türünü'de tespit edip keşfini İngilizler ile paylaştı. Osmanlı Devleti Aaron Aaronsohn ve kız kardeşi Sarah Aaronsohn' un faaliyetlerini tespit ettiğinde Aaron Aaronsohn çoktan İngilizlere sığınmıştı.⁴⁰⁹

Aslında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'dan çıkarılması yaklaşık yüz yıl süren sistemli bir istihbarat çalışmasının sonucunda olmuştur. Batılı devletlerin casusları ilk çalışmalarına Osmanlı Devleti'nin aleyhine Arapları kışkırtarak başlamış oluyorlardı. İngiliz hariciyesinden ileri gelen bir yetkili Filistin'de Siyonistlerin yürüttükleri faaliyetler hakkında "Onlar için ne yapsak hizmetlerinin karşılığını ödeyemeyiz" diyerek Siyonist casusların faaliyetlerinin boyutunu özetlemiştir. İngilizler, Siyonistlere olan şükranlarını 1917'de yayınlamış oldukları Balfour Deklarasyonu ile büyük ölçüde ödemiş sayıldı.⁴¹⁰ 2 Kasım 1917 senesinde ilan edilen Balfour Deklarasyonu ile İngiltere, Siyonistlerle Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması hususunda anlaşarak Arapları aldatmıştır.⁴¹¹

Deklarasyon ile Siyonizm'e açık şekilde destek veren İngiltere bu desteğini Şerif Hüseyin'i kullanabilmek için 1917 yılına kadar açıklamamıştı. Aslında Deklarasyon İngiltere'deki Yahudi lider Lord Rothschild'e yazılmış bir mektuptu. Deklarasyonun ilanından sonra Osmanlı Devleti'ne karşı ihanet ederek İngiliz desteği ile Arap krallığı hedefleyen ve sözde büyük Arap Devleti için mücadele eden Şerif Hüseyin'in İngilizlere karşı çıkması gerekiyordu. Çünkü Deklarasyon açıkça Filistin davasına ihanetti. Geri dönülmez bir yola giren Şerif Hüseyin, İngilizlere bu tarihten sonra yapılacak bir itirazın

⁴⁰⁸ Fromkin, s.259-261.

⁴⁰⁹ Köse, Arap İsyanı, s.46.

⁴¹⁰ Heyet, (2013) Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı,2. Baskı İstanbul, İrfan Yayınevi, s.30-31.

⁴¹¹ Esvratül Arabiyya Zıdda Kılafetil Osmaniye, <https://islamstory.com/.../وعدب-ب-العثماني-وعدب-ب-الثورة-ضد-الحكم-العثماني-وعدب-ب-الثورة>, Erişim Tarihi,29,12,2017

nelere mal olacağını kestirebiliyordu. Gafilane bir şekilde İngiliz menfaatleri için Osmanlı Devleti'ne karşı savaşılan oğullarına, Deklarasyon'a itiraz etmemeleri talimatını verdi.1918 Ocak ayında David Hogarth ile bir görüşme yapan Şerif Hüseyin Siyonist taleplere itiraz etmeyeceğini söyledi. Filistinli tarihçiler Şerif Hüseyin'i kurnaz düzenbaz hırslarının kurbanı olmuş bir kişi olarak tarif edeceklerdi. Deklarasyon'un ilanı Filistin'in İngilizler tarafından işgalinden takriben bir ay önceydi.⁴¹²

Balfour Deklarasyonunu yayınlayarak Siyonistlere önemli bir destek veren İngiltere 1920 Haziran ayında Siyonist lider Herbert Samuel'i Filistin'e yüksek komiser atayarak Şerif Hüseyin'in Filistin'deki iddialarını bitirdi.⁴¹³ Balfour Deklarasyonunun Siyonist faaliyetleri hızlandırdığı gibi İngiliz- Siyonist yakınlaşmasını arttırmıştı.⁴¹⁴

4.3.4. Kudüs'ün Düşmesi

Filistin'in savunulmasındaki askeri önemi, Cemal Paşa, Enver Paşa'ya yazdığı telgrafta Hicaz bölgesinde başarılı olmanın Filistin'de başarılı olmaktan geçtiğini söyleyerek Filistin'in düşmesi durumunda Medine ve Hicaz'daki birliklerin büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını söylüyordu.⁴¹⁵ Orta Çağ'da Avrupalıların birçok sefer düzenlediği Kudüs tüm Hristiyanlar indinde manevi bir öneme haiz olması hasebiyle İngilizlerin büyük önem verdikleri bir şehirdi. Kudüs'ün ele geçirilmesi Haçlı seferlerinin neticelenmesi anlamına gelecekti. 30 Mart 1917'de Mısır'da görevli olan İngiliz Başkomutan Sir Archiald Murray'a İngilizler Kudüs'ün alınmasını isteyerek bir telgraf gönderdiler. Murry yeterli kuvvetinin olmadığını beyan etmesine rağmen Hükümet taarruz emri verdi.⁴¹⁶

Kudüs savunmasına Alman General Falkenhayn gerekli önemi vermemişti. Hatta Cemal Paşa'nın Ali Fuat Cebesoy'dan edindiği bileğiye göre Alman General şehri savunma taraftarı değildi. Cemal Paşa bu durumu Osmanlı Devleti'ne bir ihanet olarak nitelemiştir. Falkenhayn, Ali Fuat Cebesoy'a kutsal mekânlarda savaşmanın doğru olmayacağını, savaşın mabetlerin yıkımına ve tahribine neden olacağını açıkça söylemiştir. Falkenhay'nın bu beyanı gerçeklerden son derece uzaktı. Çünkü taarruz eden taraf İngilizlerdi. Haçlı seferleri sırasında şehir hem Haçlılar hem de Selahattin Eyyubi

---

⁴¹² Köse, Arap İsyanı, s.47.

⁴¹³ Köse, s.158-159.

⁴¹⁴ Tetik, Ahmet (2018) Teşkilatı Mahsusa Tarihi II,1.Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, s.195.

⁴¹⁵ Kandemir, s.71.

⁴¹⁶ Umar, s.294.

tarafından savunulmuştu. Cemal Paşa şehrin takviyesini gerekli tedbirlerin alınmasını ve yapılması gerekenleri Falkenhayn'a şifreli bir telgrafla ivedi bir şekilde iletmiştir. Falkenhayn, Cemal Paşa'ya yazdığı cevapta Kudüs'te bulunan kuvvetlerin şehrin savunulması için yeterli olduğunu söyleyerek ek tedbirler almaktan kaçınıyordu. Cemal Paşa Kudüs'ün düşmesinin aynı zamanda düşmanın Amman'a kadar kolaylıkla ulaşması demek olduğunu bildirdi. Amman'a ulaşan kuvvetlerin Maan'da Araplarla mücadele eden Osmanlı askerlerini zora sokacağını hatta Dürzilerin'de İngilizlere katılması halinde düşmanın Havran ve Şama ulaşma olasılığının artacağını söyledi. Bu yüzden Kudüs savunmasının tüm cephe için fevkalade önemli olduğunu en azından iki piyade alayı ile bir topçu bataryasıyla Kudüs'ün tahkim edilmesi gerektiğini Falkenhayn'dan tekraren rica etmişti. Ancak Falkenhayn bu ricaya kulak asmamıştır. 9 Aralık 1917 de İngilizler kendilerine kıyasla sayıları az alan yorgun Türk askerlerinin zafiyetinden yararlanarak ani bir baskınla Kudüs'ü Şerif'i ele geçirdiler. Ali Fuat Paşa Eriha'ya kadar çekilmek zorunda kaldı.⁴¹⁷

Türk Ordusu, 40 gün süren Kudüs savunmasını devam ettirememiş, 9 Aralık 1917 de düşen Kudüs, düşman kuvvetleri başkomutanı İngiliz Allenbey otomobiliyle Yafa kapısına kadar gelmişti. Burada İngiliz, Galler, İtalyan, Fransız, İskoç, Avustralya, İrlanda ve Yeni Zelanda kıtaları tarafından karşılanarak trampet eşliğinde düzenlenen özel törenle Davut Kalesi'ne kadar geldi. Kudüs'ün ileri gelenleri diye takdim edilen kimseler tarafından burada kendisine karşılama merasimi düzenlenmiştir. İngilizce, Arapça, İtalyanca, Fransızca, Rusça, İbranice Yunanca okunan ve Kudüs'ün duvarlarına asılan beyannameler ile sıkıyönetim ilan edilmiş oldu. Beyannamede üç dine ait kutsal yerlerin korunacağı ifade edildi.⁴¹⁸

İngilizlerin Kudüs'ü almaları tüm Hıristiyan inançlarında mukaddes kabul edilen ve geçmişte ele geçirilmesi için Hıristiyan dünyası tarafından defalarca denenmiş ve bedeller ödenmiş bir şehrin Hıristiyan dünyasına kazandırılması manasına gelmekteydi. Aynı zamanda İngilizlere maddi açıdan olduğundan daha önemlisi İngilizlerin manevi hâkimiyetlerini kuvvetlendirmesi anlamı taşımaktaydı. I. Dünya Savaşı devam ettiği sıralarda Lord George, Avam kamarasında yaptığı konuşmada '*Bize Irak Ve Filistin'den çıkmamız nasıl bir hakla teklif olunabilir. Bu bizim iki yüz senelik mefkûremiz ve bu uğurunda iki yüz senelik her mesaimizin sonucudur*' diyordu. George General Allenby için ise son ve en muazzam Haçlı seferlerini kazanan büyük komutan ifadesini kullanıyordu.

⁴¹⁷ Kabacalı, s.230-231.

⁴¹⁸ Meydan, Sinan (2017) Kudüs Böyle Düştü,Sözcü Gazetesi,Erişim Tarihi, 11.12.2017

Aynı şekilde Balfour'un, "İngilizler artık sadece Avrupa'da değil tüm kıtalarda nüfuz sahibidir" sözü Kudüs'ün alınmasındaki gayeyi bir bakıma özetlemiş oluyordu.⁴¹⁹

Aslında İngiliz siyasetinin Şerif Hüseyin ile tesis etmeye çalıştığı işbirliğinin sırrı bölgede Şerif'i kullanarak Süveyş Kanalı'nın doğu yakasını elde etmek, Filistin'i Suriye'yi ve Mezopotamya'yı işgal etmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Şerif'in kabileleri örgütlemesi ve İngilizlerin yanında yer alması onlar açısından reddedilmez bir fırsattır.⁴²⁰ Şerif Hüseyin'le İngilizler arasında yapılan görüşmelerde Filistin arazisi Araplara vaat edilmiş olmasına rağmen Şerif Hüseyin şahsi idealleri uğruna Filistin arazisini İngilizlere bırakmıştır. Şerif'i oğlu Abdullah ile İngiliz Azriel Weizman arasında yapılan görüşmelerde Filistin'de bir Yahudi Ulusal Yurdu kurulması karara bağlanmıştır.⁴²¹ İngiliz General Allenby, Şam istikametine ilerleme sırasında esaretten kurtulan Türk askerlerinin ele geçirilmesi amacıyla Şerif Faysalın, Arap Ordusu ve Çöl Atlı Süvarisi ile takip edilmelerini istemiştir.⁴²²

4.3.5. Şam'ın Düşmesi

Şam şehri, mimarisi ve görünümünün güzelliğinden dolayı Cennetül Arz Yeryüzü Şehri diye isimlendirilmiştir. İbrahim Aleyhisselam'ın burada doğduğu rivayet edilmiştir. Nuh Aleyhisselam'ın oğlu Sam'ın oğlunun ismi Dımaşk olduğu için bu isimle 'de anılmıştır.7000 yıl önce inşa edilmiş kadim bir şehirdir. 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından alınarak Osmanlı Devleti için hac yolunda önemli bir merkez olmuştur.⁴²³Şam I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden birisi olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında 4.ordu komutanı Cemal Paşa, devlet aleyhine yeraltı faaliyeti yürüten Arapları tespit etmiş muhtemel isyanı engellemek için otuz bir kişiyi idam ettirmiştir. Şerif Hüseyin'in isyan için bahanelerinden birisi'de bu idamlardır. İngilizler, General Murry komutasında Osmanlı ordusuna karşı iki taarruz düzenlemişler her ikisinde de başarısız olmuşlardır. İngilizler, General Murry'i görevden alıp yerine Allenby atadılar.

⁴¹⁹ **Mirliva, Sedat** (2009) Yıldırım Orduları Bozgunu Filistin'e Veda,1.Baskı İstanbul, Yedi Tepe Yayınları, s.13.

⁴²⁰ **Köse**, s.88.

⁴²¹ **Köse**, s.29.

⁴²² **Kemal, Cemal** (2010) ' Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi', Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S: 45, s.43.

⁴²³ **Kılıç, Remzi** (2011) Osmanlı Döneminde Suriye Irak,1.Baskı, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, s.101-104.

Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetleri Osmanlı ordusu karşısında ilerleme kaydedince Osmanlı birlikleri kuzeye doğru çekilmeye başladı.⁴²⁴

30 Ağustos 1918'de Şamdan Osmanlı hatlarını geçerek Şerif Hüseyin'in Oğlu Faysal'ın birliklerine katılanlar oldu. İçlerinde Arap gizli örgütü el fetatın kıdemli üyeleri vardı. Şam'dan gelen diğer Arap milliyetçileri ile birlikte Faysal'ın birliklerindeki asi sayısı artmıştı. Adına kuzey ordusu denilecek olan bedeviler Şam'a doğru taarruz edeceklerdi. İngilizler ise Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan'dan getirdikleri birlikler ile takviye ediliyorlardı. Faysal Şam'daki milliyetçiler ile irtibatını isyan sırasında sürdürmüştü. Hatta milliyetçiler Faysal'a 4.ordunun faaliyetleri hakkında devamlı istihbarat toplamaktaydılar.⁴²⁵

İngilizler, Faysal ile birlikte hareket ederek Şam'a doğru taarruza geçmişken Enver Paşa Cemal Paşa ve Mustafa Kemal Paşa aralarında Faysal ile anlaşmanın mümkün olup olmadığını istişare etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ile Liman Von Sanders arasında görüş ve fikir ayrılıkları belirmişti Almanlar Osmanlı aleyhine çalışan bazı Araplar ile irtibat kurmuş onların bu girişimi Türk tarafından öğrenilmişti. Almanlar, kendilerince Araplardan İngiliz karşıtı bir kesim oluşturmaya çalışıyorlardı.⁴²⁶ General Allenby, 30 000 kişi olarak tahmin ettiği Osmanlı askerlerine karşın 200 000 kişilik ordusu ile taarruza geçmişti. 19 Eylül'de saldırıya geçen İngilizler Nablus meydan muharebesinde Osmanlı birliklerini geri çekilmek zorunda bıraktılar. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Ali Fuat Paşa Türk ordusunun geri çekilmesini komuta ettiler. Faysal'ın birlikleri Türk ordusuna arkadan saldırmış, bu hücum ordumuzdaki çöküşü hızlandırmıştır. 25 Eylül'de Amman'ı ele geçiren İngilizler ve asiler Şam'a doğru yaklaşmışlardı.⁴²⁷

30 Eylül ve 1 Ekim'de İngilizler ve asiler Şam'ı ele geçirdiler. Faysal ilk iş olarak kendince atamalar yapmaktaydı. Osmanlı parasının geçerliliğini kaybetmiş olması büyük bir ticaret ve kültür şehri olan Şam için sorun olmuştur. Şam'daki yönetimde Cezairi Kardeşler etkin bir rol üstlenmişlerdi. Ancak Şam'da şehri yönetmeye talip pek çok kişi ve grup bulunmaktaydı. Kısa sürede mesele derin bir krize dönüşüp kanlı bıçaklı kavgalar oldu.⁴²⁸

---

⁴²⁴ **Hatipoğlu, Süleyman** (2009) Filistin'den Adana'ya Mustafa Kemal Paşa,1.Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları, s.3-6.

⁴²⁵ **Allawi**, s.156-157.

⁴²⁶ **Bayur**, s.457-459.

⁴²⁷ **Hatipoğlu**, s.36-38.

⁴²⁸ **Allawi**, s.167-168.

Şam'ın işgali sırasında çok sayıda Türk askeri şehit edilmiştir. Lawrence'nin kayıtlarına göre bu sayı 5000'dir. Esir edilen asker sayısı ise 600 dür. Şam'ın işgalinden hemen sonra asiler Şerif Hüseyin'in bayrağını göndere çekmişler fakat onların bu hareketi İngilizleri ve Fransızları rahatsız etmiştir. Şerif Hüseyin'in Suriye'yi beyhude şekilde talep etmesi gerçeğinin yanında diğer bir gerçek vardı. Sykes Picot anlaşması gereğince Suriye'nin tamamı ve Mezopotamya'yı İngilizler ve Fransızlar aralarında bölüşmüşlerdi. İngiliz tarafı Şam işgalinden sonra cüretkâr davranan Hüseyin'in terbiye sürecini başlatacak ve yardımları kesmeyi tartışmaya başlamıştı. Hüseyin, Halifeliğe destek beklerken onunla işleri bitmek üzere olan İngilizler'den darbeler yiyerek ihanetinin bedelini ödeyecekti.⁴²⁹ Şerif Hüseyin isyanı, hicaz bölgesinde yaşayan birçok ailenin bu bölgeleri terk etmelerine 'de sebep olmuştur. Osmanlı Devleti Medine'den Haleb'e gelen ailelerin iskân ve iaşesi için ilgili birimlere talimatlar verdi.⁴³⁰ Hatta isyan sırasında bazı aileler Hicaz'dan Anadolu'ya kadar gelmişlerdi. Bu ailelerinde iskân ve iaşesi için devlet gerekli tedbirleri aldı.⁴³¹ Yine isyan sırasında görülen lüzum üzere devlet tarafından Medine'den Anadolu'ya getirilen aileler olmuştur.⁴³²

Şerif Hüseyin'in oğulları İngiliz desteğinde Kûdüs, Akabe, Şam gibi önemli şehirleri ele geçirip Anadolu'ya doğru ilerlemişlerdi. Fakat Fahrettin Türkkan Paşa komutasındaki Türk birlikleri Medine'yi savunmaya devam ediyorlardı. Hicaz'daki Türk varlığı devam etmekteydi.

4.3.6. 1918 Medine Müdefaası

Maan'ın Ocak 1918'de Şerif Faysal tarafından kuşatılması ile tüm bağlantıları kesilen Fahrettin Paşa ve askerleri mütarekeden üç ay sonra dahi Peygamber şehri Medine'yi savunmaya devam etmişlerdir. Cemal Paşa, askerlerimizin burada gösterdiği direnç her türlü takdirin fevkindedir diyerek büyük komutan Fahrettin Paşa'nın şanını ve kadrini ifade etmiştir. Yine Maan ile Medine arasındaki tren hattının muhafazasını üstlenen 3_4 Tabur Türk askerinin Medine ile irtibatın kesilmemesi ve savunmanın başarılı olması için varlarını yoklarını ortaya koymaları unutulmaması gereken bir müdafaa örneğidir. İngilizlerin, Fransızların her türlü desteğine ve Şerif Hüseyin'in bu ulaşım hattını tahrip

---

⁴²⁹ Köse, s.400-401.

⁴³⁰ BOA.DH.ŞFR.79/121

⁴³¹ BOA.DH.ŞFR.74/186

⁴³² BOA.DH.80/162

uğruna yaptığı tüm saldırıları başarıyla savuşturmuşlar ve bu sayede Suriye ile Medine arası bağlantı 1916 Haziranından 1917 Aralık ayına kadar devam ettirilmiştir.⁴³³ 1918 in ilkbaharında İngiliz kuvvetleri asiler ile Suriye topraklarına hâkim oldukları için Medine'ye yardım gönderilemiyordu özellikle Şam ve Halep'in'de düşman tarafından alınması Medine'deki Türk birliklerinin işini zorlaştırmıştır.⁴³⁴ Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Ali Medine'ye sürekli tehdit mektupları gönderiyordu.7 Ağustos'ta Biri Maaiş ve Cüleycile saldıran Şerif Ali Türk birlikleri karşısında ağır bir mağlubiyet alarak Yenbu'a kaçmak zorunda kaldı. Ali 1916'da aynı bölgede Türk birliklerine saldırmış ve ağır hezimet yaşamıştı. Rövanşı alma hayali Ali için büyük bir hüsrana dönüştü. Ali, babasından aldığı Medine'yi teslim edin mektubunu Fahrettin Paşa'ya ulaştırdığında Fahrettin Paşa'nın Şerif Hüseyin'e karşı cevabı son derece açık ve netti. Fahrettin Paşa "Medine'yi İngilizlere köle olmuş birisine teslim etmek istemiyorum" diyordu.⁴³⁵

1918 Ağustos ayının son haftalarında Türk istihbaratı Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın Guzeyl Köprü Hufeyre Bölgesi'ne saldırı düzenleyeceği haberini almıştı. Birlikler bu saldırı için gerekli önlemleri aldıkları için Abdullah istediği sonucu alamamış yalnızca Muhita istasyonu yakınlarında tahrip faaliyetleri gerçekleştirebilmiştir.⁴³⁶ 30 Ekim 1918 de Osmanlı Devleti ağır şartları içeren Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. Mütarekenin 16. Maddesi Hicaz ile ilgiliydi. Bu maddeye göre Hicaz, Asir ,Yemen Suriye ve Irakta bulunan Osmanlı birlikleri en yakın itilaf devletleri kumandanına teslim olacaktı. Osmanlı Devleti mütareke şartlarını Fahrettin Paşa'ya bildirdiğinde Paşa bunun Medine halkı tarafından bilinmesini istemedi. Öncelikle meseleyi istihbarat görevlisi Naci Kâşif ve şifre Zabiti İdris Bey ile paylaşmıştı. Üç gün sonra Osmanlı birlikleri mütareke haberini Fahrettin Paşa'nın yapmış olduğu açıklama ile öğrendiler. İstanbul Mütareke şartlarının Hicaz Yemen ve Asir bölgelerindeki birlikler ulaştırılmasını hatlardaki kesinti nedeniyle gerçekleştiremedi. Maddelerin bildirilmesi işi İstanbul tarafından Mustafa Kemal'e verildi. Ancak 4-5 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Hicaz, Yemen ve Asir'deki birlikler ile irtibat kuramadığını ifade ederek bildirin İstanbul tarafından yapılmasını rica etti. Bunun üzerine İstanbul hükümeti İngilizlere müracaat etti. Şartlar Yenbül Bahirdeki İngiliz telsizlerinden Fahrettin Paşa'ya bildirildi.⁴³⁷

---

⁴³³ Kabacalı, s.199.

⁴³⁴ Beyoğlu, s.299.

⁴³⁵ Köse, Arap İsyanı, s.402-404.

⁴³⁶ Kıcıman, s.295.

⁴³⁷ Beyoğlu, s.299-300.

Fahrettin Paşa Medine’de savunmayı devam ettirse de içinde bulunduğu şartlar çok ağırdı. Çünkü Türk birliklerinin savunduğu Medine’deki kuşatma her geçen gün daraltılıyor ve şehir açlık ve susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya bırakılıyordu. İspanyol nezlesi, skorpit hastalığı, sıtma ve ishal yaygındı.⁴³⁸ Fahrettin Paşa, 1918 Kasım ayı ortalarında Medine’yi savunabilmek için hala çalışmalarını sürdürmekteydi. Mütareke haberinin duyulması orduda firarilerin sayısını arttırmıştı. Paşa, firarilere karşı sert tedbirler aldı. Osmanlı Devleti’nin cihat ilanına sonuna kadar bağlı kalan Rabiğ Şeyhi Hüseyin El Mübarekten 5000 altını yardım olarak aldı. Askerlere verilen iaaşe miktarı azaltıldı. Paşa’nın amacı, Medine’yi daha uzun süre müdafa edebilmektir. İngilizler Fahrettin Paşa’nın faaliyetlerinden ve mütareke şartlarına uymamasından şüphelendi. Kahire Yüksek Komiserliği Londra’ya gönderdiği raporda hükümete Fahrettin Paşa’nın teslim olması için Osmanlı’ya baskı yapılmasını ve Paşa’ya İstanbul’dan teslim ol emrinin tekrarlanmasını istedi. İngilizler Fahrettin Paşa’nın faaliyetlerini dikkatle takip ediyorlardı. Fahrettin Paşa İbni Suud’a beraberce Şerif Hüseyin’e karşı mücadele etmeyi teklif etmişti. İbni Suud ise Almanya ve Avusturya benim sınırlarımı tanınsınlar o zaman beraber hareket edelim demişti Fahrettin Paşa İbni Suud’a ikinci bir mektup yazmıştı İngilizler tüm bu gelişmeleri haber alıp mektupların ele geçirilmesi için bir ekip kurdular.⁴³⁹

30 Kasım 1918 günü Akşam gazetesinde Falih Rıfkı imzasıyla bir yazı kaleme alınmıştı. “Medine Kahramanına” başlıklı yazıda Medine’den Fahrettin Paşa’nın yanından gelen bir askere “Fahri Paşa ne yapıyor?” sorulmuştu. Cevapta Fahrettin Paşa’nın hem halka hem de askerlerine karşı gösterdiği alaka ve hassasiyetini göstermektedir. Birkaç siper, bir avuç asker var. Çevresinde Faysal’ın bedevileri, aşiretler, kabileler, Fransız ve İngiliz askerleri var. Medine halkı Şam’a gönderildi. Ravza’i Mutahhara’yı Türk askerleri temizliyor. Siperlere onlar bakıyorlar, ezanı taburlardaki Türk hafızlar okuyorlar.⁴⁴⁰

Mondros ateşkes anlaşmasından sonra Fahrettin Paşa Zatül-Hac ile Muazzama arasındaki birlikleri Medine’ye çekme teşebbüsünde bulundu. Kumandanlıktaki dehası ve güvenilirliği sebebiyle Fahrettin Paşa’nın aldığı kararlar sorgulanmaz ve sebebi emri altındaki kişiler tarafından sorgulanmazdı. Fahrettin Paşa askerlerini haremi şerifte toplayarak kılınan ikindi namazı sonrası peygamberimizin konuştuğu yerden onun hitabı ile başlayarak “ey insanlar” diye seslendi. Fahrettin paşa bin üç yüz yıl önce buralardan konuşan Peygamberin ilahi sesiyle sizlere sesleniyorum ruhunun diri olduğuna inandığım

⁴³⁸ Köse, Arap İsyanı, s.402.

⁴³⁹ Beyoğlu, s.305-306.

⁴⁴⁰ Cançelik, Ali (2017) Fahrettin Paşa ve Medine Müdefası, Şehir Ve Düşünce Dergisi, S:10, s.48.

peygamberin huzurunda şunları söylemek isterim. Allah'ın izni peygamberin şefaati ile mukaddes beldeleri korumaya devam edeceğiz. Bizim için düşmanın ne kadar kuvvetli olduğunun bir önem yoktur. İngiliz altınları ile aldatılmış Müslüman kanı dökmekten çekinmeyen asiler demir yolunu keserek ve bedevilerin bizlere erzak satışını engelleyerek bizlere teslim olmayı teklif ediyorlar. Tüm İslam âleminin manevi gücü, Hilafetin gözbebeği olan bu şehri son kanımız ve son fişeğimiz sona erinceye kadar kahraman askerlerim ile korumak ve savunmak ile memuruz. Ben ve askerlerim Peygamberin yeşil türbesi altında kan ve ateşten dokunmuş bir kefen ile gömülmedikçe Medine'yi teslim etmeyeceğiz. Allah yardımcımız Peygamberimiz şefaatchimizdir. Tarih boyunca şan ve şeref ile dinini ve namusunu koruyup hiçbir düşmana boyun eğmeyen Mehmetçikler huzurunda gözyaşları döktüğümüz Peygambere hep beraber Ya Resul Allah biz seni bırakmayız diyelim.⁴⁴¹ Fahrettin Paşa 1917 ve 1918 senelerinde Türk komuta kademesine ve askerler düzenli olarak maneviyatlarını yükseltecek konuşmalar yapıp Medineyi savunmaya devam etmekte kararlı gözüküyordu.

Fahrettin Paşa'ya teslim olma emrini gönderen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bu emri gözyaşları içerisinde yazıp imzalanmıştır. Ahmet İzzet Paşa İtilaf Devletleriyle bir anlaşma yapmak zorunda kaldıkları yazıyor ve bu anlaşma gereği Hicaz, Asir ve Yemen'deki garnizonların en yakın İtilaf Devletleri komutanına teslim olmaları gerektiğini bildiriyordu. Fakat Fahrettin Paşa bu emri derhal yerine getirmeyi düşünmüyordu.⁴⁴²

27 Aralık 1918'de Fahrettin Paşa, bazı komutanlar ile bir toplantı yapıp Harbiye Nazır'ının "Medine'yi hemen teslim edin" çağrısını okudu. Fahrettin Paşa emre uymayacağını ifade ederek sebebini izah etti. Fahrettin Paşa'ya göre Medine'nin teslimi için sadece Harbiye Nazır'ın emri yeterli değildi. Teslim olmaları için Padişah'ın bizzat bir İrade'i Seniyye göndermesi şarttı. Çünkü Medine Hilafet makamı için önemli bir şehirdi. Teslim olmaları ve Kızıldeniz'e silahsız olarak gitmeleri durumunda bedeviler tarafından saldırıya uğramaları kuvvetli bir ihtimaldi. Fahrettin Paşa'nın bu açıklamasına Erkânı Harp Reis Vekili Yarbay Sakallı Emin Bey'den itiraz geldi. Emin Bey'e göre idare artık meşruti idareydi. Padişah İradei Seniyyesine gerek yoktu. Durumun hassasiyeti göz önüne alınarak daha fazla askerin açlık ve sağlık sorunları yüzünden ölmesine sebep olamamak için teslim olunmalıydı. Emin Bey, Fahrettin Paşa'ya bu ana kadar kendisinin yapmış olduğu fedakârlıkları Osmanlı Devleti'nin takdir ettiğini ifade edip konuşmasını tamamladı. Emin Bey'e toplantıda bir şey söylemeyen paşa tavırları ile ona karşı

⁴⁴¹ **Kandemir**, s.156-158.

⁴⁴² **Demir**, Mustafa Mirza (2018) Medine Müdefası Son Kale, Diyanet Aylık Dergi, s.68.

kızgınlığını belli etmişti. Aynı günün akşamı Yarbay Emin Bey'i görevden aldığını bir tamim ile duyurdu.⁴⁴³

İstanbul Hükümeti, Fahrettin Paşa'ya şehri teslim etmesi için bir heyet göndermişti. Paşa, heyete açık bir şekilde "Padişah İradesi olmadan şehri teslim etmeyeceğim" deyip heyetin talebini reddetti. Paşa'nın bu tavrı üzerine İstanbul'dan Padişah İradesi ile birlikte Medine'deki komutayı Fahrettin Paşadan alıp oradaki kıdemli bir komutana verme kararı görüşüldü. Medine'nin teslim edilmemesi, Şerif Hüseyin'in İngiliz askeri müşaviri Albay Wilson'u çaresiz bırakmıştı. Wilson Şerif'e 30 Aralıkta yazdığı mektupta "keşke Fahrettin Paşa'nın anası kısır bir kadın olup onu doğurmasaydı" demiştir. Şehrin biran önce teslim alınması İngilizler ve Şerif Hüseyin için mali kazançların artması demektir.⁴⁴⁴ Osmanlı Devleti Medine müdefası kahramanı Fahrettin Paşa'nın başarılarından dolayı Paşa'nın hanımına şefkat nişanı verdi.⁴⁴⁵

4.3.7. Osmanlı'yı Destekleyen Araplar ve Faaliyetleri

Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtan İngiliz siyaseti yalnız Şerif Hüseyin ve oğulları ile sınırlı kalmayıp Yüksek Komiser Mc Mahon idaresinde ve koordinasyonunda diğer Arap bölgelerinde faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda Vahhabi Suudlar, Yemen Müslümanları, Suriye Müslümanları, Filistin Müslümanları Irak'ta yaşayan Şiileri, Asir Bölgesinin lideri İdrisi'yi de Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmışlardır. Pragmatik İngiliz siyasetinin bir gereği bütün taraflara farklı sözler verilmiştir. Hicaz'da isyan eden Şerif Hüseyin dışında İngiltere'nin Arap coğrafyasındaki isyan politikası istenilen desteği bulamamıştır.⁴⁴⁶

Özellikle Güney Filistin bölgesinde yaşayan Negab Arapları ve Suriye Filistin Bölgesin'deki Sahar Arapları savaş sırasında Osmanlı'ya bağlılıklarını sadıkane bir şekilde devam ettirmişlerdir. Yine Irakta yaşayan Şiiler cihat ruhunu arttıracak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Irakta Uceymi, Paşa I. Dünya Savaşı boyunca Halifeye bağlı kalarak yararlı hizmetler ifa etmiş pek çok yararlılıklar göstermiştir. Irakta'ki Müslümanlar, Halifenin cihat çağrısına iştirak etmişler ve desteklemiştir.⁴⁴⁷ 14 Temmuz 1915'te Şerif Hüseyin'in ulaşı Afreyan Storrs'a aktardığı haberde Yemende bulunan İmam

⁴⁴³ **Kandemir**, s.162-163.

⁴⁴⁴ **Köseismail,(2018)** Arap İsyanı,1.Baskı, İstanbul, Kronik Kitap, s.405-406.

⁴⁴⁵ BOA.i.DUİT.00069

⁴⁴⁶ **Köse**, s.29.

⁴⁴⁷ **Hülagü**, Pan İslamist Faaliyetler, s.110.

Yahya'nın Osmanlı Devleti ile Necd'de İngilizlere karşı bir harekât düzenleyeceğini söylemiştir.⁴⁴⁸ Şerif Hüseyin'in İmam Yahya'dan şikâyet ve yakınması İmam Yahya'nın safını belirlemede önemli bir ölçüt sayılabilir.

Osmanlı Devleti 1915'te Şerif ve İbni Suud'dan asker talebi için ısrarını sürdürünce Abdullah İbni Suud'un tutumunun ne olacağını öğrenmek maksadıyla İbni Suud'a bir mektup yazdı. İbni Suud Abdullah'ın mektubunu sıkı temas halinde olduğu İngilizlere sunarak mektuba vereceği cevabı onlarla istişare etti. İngilizler birbirlerine düşman bu iki lideri hem yönlendiriyor hem de her ikisiyle de çalışmalar yürütüyorlardı. Fakat iki taraf'da bu durumdan tam olarak haberdar değildi. Şerif Hüseyin isyanından üç ay sonra İbni Suud'a bir mektup göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı Şerif'e destek olmasını söyleyecek ve İbni Suud ise İngilizler ile yaptığı istişareler sonucunda Necd'den vazgeçmesi şartıyla destek vereceğini Şerif'e bildirerek İngiliz maslahatlarına alet olmaktan kurtulamayacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Mayıs 1914'te Necd'e Kaymakam yaptığı İbni Suud savaşın ikinci yılında safını İngilizler lehine netleştirmişti.⁴⁴⁹

10 Ekim 1915'te İngilizler Şerif Hüseyin'e 20 bin çuval un verdiler. Şerif Hüseyin bu yardımlar ile nüfuzunu arttırmıştır. 1915 Kasım ayında Hac mevsimi bittikten hemen sonra İngilizler Hicaz kıyılarında altı ay önce kaldırdıkları ablukayı tekrar uygulamaya başladılar. İngiliz ajanları bedevileri İngilizler'e kazandırmak için çalışmalar başlattılar. 1915 sonlarında Seyyid İdrisi ve İmam Yahya'yı kazanmak için İngiltere tarafından sürdürülen çabalar başarısızlıkla sonuçlandı. 1916'da tekrar ablukayı şiddetlendirerek Türk tarafının yanında olmanın maliyetini halka anlatmayı amaçlamışlardır.⁴⁵⁰

Mekke ve Medine başta olmak üzere şehirlerde yaşayan Araplar, Şerif Hüseyin isyanına destek vermemişler, Şerif isyan için bedevi Araplardan müteşekkil silahlı müfrezeler oluşturmuştur. Dini ve milli hassasiyetleri zayıf bedevileri İngilizlerden her ay düzenli olarak aldığı 40 bin altınla örgütlemiştir.⁴⁵¹

4.3.8. Şerif'in Hilafet ve Krallık İddiası

Osmanlı hanedanı hilafet ile ilgili tüm şartlara haiz olmakla beraber taşımadığı tek şart Kureyşten olma şartı idi. Fakat bu şart zayıf bir hadise dayanmaktaydı. Genellikle

---

⁴⁴⁸ Köse, s.84.

⁴⁴⁹ Köse, s.73.

⁴⁵⁰ Bayur, s.254.

⁴⁵¹ Çavuş, s.123.

Müslümanlar hanedanın hilafetini kabul etmişlerdir.⁴⁵² Araplar'dan bir Halife çıkarma teşebbüslerinin ilk çalışması Mısır Hıdivi Abbas Hilmi'nin ajanları tarafından 1890 yılında başlatılan propagandaya başlatılmış oldu. Abdurrahman El Kevkebi tarafından çıkarılan Ümmül Kura adlı gazetede Mekke'de kurulması planlanan Hilafet için 22 Müslüman delegenin kararı Halife'yi belirleyecekti. Ayrıca Levis Sabuncu'nun çıkardığı En Nahza gazetesinde Osmanlı Padişahları'nın Hilafet makamını fazlası ile istismar ettiği iddia ediliyordu. Bu dönemde Hıdiv Abbas, bir Arap ülkesinde lider olduğu için Şam'daki Ebul Hüda, Peygamber soyundan geldiği için Mekke Şerifleri ise peygamber soyundan ve Mekke Şerif'i buldukları için muhtemel Arap Halifesi olarak dillendirilmekteydiler. Sultan Abdülhamit tüm bu görüşlerin ilham kaynağının İngiliz ajanları olduğunu biliyordu. Arap hilafeti meselesinde İngilizler tarafından kullanılması muhtemel Abbas Hilmi Şerif Hüseyin ve Cemalettin Afgani gibi isimleri kendi ümmetçilik siyasetini bir parçası olarak kullanmak için tedbirler almaktaydı. Hicaz Demir yolu ve Bağdat Demir yolunun inşasıyla Panislamist faaliyetlere hız vermişti. Bu projeler, aynı zamanda ümmetçilik politikasının icrası ve Arap milliyetçiliğinin engellenmesi için birer araçtı. Sultan II. Abdülhamit henüz otuz yaşında iken Şerif Hüseyin'i İstanbul'a çağırarak uzun süre mecburi ikametle kontrol altında tuttu.⁴⁵³

İngilizlerin Şerif Hüseyin'e ilgi duymalarının en önemli sebeplerinden birisi, hiç şüphesiz Osmanlı Padişahlarının sahip oldukları Halifelik sıfatını Hüseyin'e vererek İslam âleminde ikilik çıkarmaktı. İngiltere, Mısır Sultanlığı ilan ederek İslam dünyasını fikren bölmeyi hedeflemişti. Ancak Mısır Sultanlığı, İslam dünyasında manevi nüfuza sahip olma iddiasından uzaktı. Mısırda Hilafet ilan edilecek olsa başta Suriye ve diğer Arap coğrafyasından itirazlar yükselirdi. İngilizlere göre manevi bir makama da sahip Şerif Hüseyin, İslam dünyasında ikinci bir Halife adaylığı için en ideal kişiydi.⁴⁵⁴

İngilizler, Arap Halifeliği projesine emperyalist amaçlara ulaşmada bir araç olarak bakmaktaydılar. Kontrol altında satın alınabilecek bir Halife, İngilizlerin Hindistan'da işine yarayacaktı. I. Dünya Savaşı sırasında Kitchener, Hilafet makamının Almanlar tarafından kullanıldığını, İngilizlerin kendi güdümlerinde Arap olan bir Halife ihdas etmesi gerektiğini söylüyordu.⁴⁵⁵ Storrs Clayton 6 Eylül 1914 tarihinde savaş bakanı Kitchener'e

⁴⁵² Erik Jon Zürcher (2019)I. Dünya Savaşı'nda Cihat Ve İslam 1.Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Çev Ayşe Gür,s,239

⁴⁵³ Hülalü, Pan İslamist Faaliyetler, s.148-149.

⁴⁵⁴ Knightley, Philip Colin Simpson(1978) Lawransin Gizli Hayatı,1.Baskı, İstanbul, Sebil Yayınları,Çev,Cüneyd Emiroğlu s.113-115.

⁴⁵⁵ Umar, s.242.

gönderdiği gizli raporunda Şerif Hüseyin ile hilafet meselesini görüşmesini tavsiye ediyordu.⁴⁵⁶

Çanakkale cephesinde hezimet yaşayan İngilizler, cihad ilanından giderek çekinmeye başladılar. Kolaylıkla geçmeyi düşündükleri boğazda beklemedikleri ciddi bir direnişle karşılaşmışlardı. 350.000 zayıat İngilizler için yeni hesaplar yapma zarureti doğurmuştu. İngiliz sömürgelerinde ve Arap coğrafyasında cihad'ın etkisini kırmak için Halifenin nüfuzunun kırılması gerekliydi. 1915'te Clayton Şerif Hüseyin'e bir mektup yazmış ve peygamber soyundan gelen ve Hâşim'i olan Arap asıllı bir Hilafetin İngiltere tarafından destekleneceğini söylemişti.⁴⁵⁷

Mc Mahon ile yazışmalarında Haşimi olmasından dolayı Hilafet makamına talip olan Şerif Hüseyin, 29 Ekim 1916'da bir kurul toplayıp kendisini Arap ulusunun kralı ve dini lideri seçtirmişti. Hüseyin'in krallık iddiasını oğlu Abdullah Cidde'deki İngiliz askeri danışmanları Albay Wilson'a şu ibare ile bildirildi. "İngiliz hükümeti bana Halife olarak hitap etmektedir. Benim Halife ilan edilmem İngiliz hükümetinin vereceği ön rıza ya da onaya ihtiyaç duymamaktadır" Şerif Hüseyin Suud, İdrisi, İmam Yahya, El Reşit gibi diğer liderlerin desteğini aldığını söyleyerek kendi Hilafet iddiasını güçlendirmek istiyordu. Albay Wilson kendisinin hilafet ile ilgili bir malumata sahip olmadığını ifade etti. Kitchener Şerif Hüseyin'i İngiltere'nin saflarına çekmek amacıyla isyan başlamadan yaklaşık bir buçuk yıl önce Şerif'e Halife olmasını istediklerini söylemişti. Kitchener'in bu hitabından Londra'nın haberi yoktu. Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah 8 Kasım'da Mc Mahona İngiltere'nin babasına daha önce Halife diye hitap ettiğini yazdı. Bu ısrar üzerine İngiliz Dış İşleri Bakanlığı İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Şerif'i sadece kral olarak tanıyacağını Halife olarak ilanının Araplar arasında sıkıntılara neden olacağını bildirdi. Aslında Hüseyin'in Halifelik iddiası Suriye'de gözü olan Fransa tarafından ve bölgenin diğer liderleri İbni Reşit İdris'i ve Suud tarafından da kabul edilemezdi. İsyân süresince Hüseyin İngilizler'e zaman zaman hilafet isteğini bildirirse de İngilizler onun bu talebinden savaş sonrası ele alınacak bir konu olarak bahsetmeye başladılar. Aslında Şerif Hüseyin'in sözde ilan ettiği krallığın dokuz bakanından üçü kendi oğluydu. Bakanlar kurulu bir aile teşebbüsü görünümündeydi.⁴⁵⁸

Şerif Hüseyin'in Halife olma arzusu tüm şartlar aleyhine gelişip Hicaz'ı terk etmek zorunda kaldığı 4 Ekim 1924 tarihine kadar sürmüştü. Hicazı terk eden Şerif Hüseyin'in

---

⁴⁵⁶ Fromkin, s.89.

⁴⁵⁷ Mc Meekin, s.301.

⁴⁵⁸ Köse, s.338-341.

oğlu Ali, babasının yerine Hicazı yönetmeye talipti. Fakat her an Mekke'yi işgal edebilecek Suudi tehdidiyle karşı karşıyaydı. Şerif Hüseyin'in oğlu Ali, Türkiye'ye, Hindistan'a, Mısır'a, Cava 'ya, İran'a, Afganistan'a, Singapur'a, İngiltere ve Fransa'ya Halifelik iddiasından vaz geçtiklerini bildirdi.⁴⁵⁹

5. SAVAŞ VE İSYAN BİTTİĞİNDE ŞERİF HÜSEYİN VE ARAPLARIN DURUMU

I. Dünya Savaşı'nda Şerif Hüseyin'in İngiltere ve müttefiklerinin yanında yer alarak Osmanlı'ya karşı mücadeleye girişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap topraklarından çekilmesine sebep olan en önemli etkenlerden birisidir. Bağımsız büyük Arap Devleti'ni Araplara vaat eden İngilizler Arapları savaşta kullanmışlar onlar üzerinden enformasyon, sağlamışlar demir yollarını Araplara tahrip ettirerek Osmanlı ordusunun erzak ve ikmal hatlarını tahrip ettirmişlerdir. Savaş bittiğinde ise İngilizler ve Fransızlar bahsi edilen Büyük Arap Devleti'ni kesinlikle düşünmedikleri gibi Sykes Picot anlaşması ile Arap topraklarını paylaşmışlardır. Balfour Deklarasyonu ile Filistin'in statüsünü tayin etmişlerdir. Şerif Hüseyin gelişmeleri sadece izlemek zorunda kalmıştır. Savaş bitene kadar İngiltere ve müttefiklerinin yanında yer almıştır.⁴⁶⁰

1916'da Osmanlı Devleti'ne Karşı ayaklanan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Arabistan krallığını ilan ettiğinde Şerif'i destekleyen İngiltere savaş sonunda kıvrak bir siyasi manevrayla bölgede iki lideri de tanıyarak Şerif'in alanını daraltmıştır. İngilizler hem Şerif Hüseyin hem de İbn-i Suud'un hâkimiyetini tanıdığı için bölge iki lider arasında güç mücadelesine sahne olmuştur.⁴⁶¹

I. Dünya Savaşı'nda İngiltere hem Şerif Hüseyin ile hem Suudi ailesiyle gizli anlaşmalar yapmış, ayrıca bu iki yerli müttefike karşı Fransa'yla gizli anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca Yahudilere Ortadoğu'da vaatlerde bulunarak İsrail'in kurulmasını taahhüt etmiştir. Yahudilere yaptığı vaatler sebebiyle aynı zamanda ABD'nin desteğini almayı da hedeflemiş ve bunu başarmıştır. İngilizler, Ortadoğu'yu mümkün olduğu kadar çok parçaya bölüp birbirleriyle ittifakı mümkün olmayan küçük yapılarıdan birçok

⁴⁵⁹ Köse, s.178-179.

⁴⁶⁰ Umar, s.384.

⁴⁶¹ Yılmaz, Hadiye (2014) 'Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması', Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S:20, s.293.

devletçikler kurmuşlar, bu parçalı ve güçsüz yapıların batıya karşı Ortadoğu'da bir tampon bölge görevi görmelerini hedeflemişlerdir.⁴⁶²

Şerif Hüseyin ve oğulları savaş bittiğinde çok vahim bir tablo ile karşılaşmışlardır. Çanakkale ve Kutü'l-Emare'de mağlup olan İngilizler, Osmanlı'yı kendi unsurları ile vurmaya planlamış bu planlarında Şerif Hüseyin ve oğulları sayesinde başarılı olmuşlardır. Şerif Hüseyin ve oğulları ilk önce konferanslar ve Hicaz'daki rakiplerinin gizlice desteklenmesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Büyük Arap Devleti'ni kurmak yerine bizzat müttefikleri İngiltere ve Fransa tarafından Şerif Hüseyin ve oğullarına Küçük Arap devletleri kurdurulmuştur. Bu devletlerden Suriye ve Irak, Şerif'in oğlu Faysal'a, Ürdün, oğlu Abdullah'a Hicaz Krallığı ise kendisine kurdurulup oğlu Aliye devredilmiştir. Şerif Hüseyin'e vaat edilip kendisine verilmeyen topraklarda yine Suudi Arabistan Lübnan ve İngiliz mandasındaki Filistin Yüksek Komiserliği vardı. Bahsi geçen büyük coğrafyada kurulan küçük devletler İngiliz, Fransız sömürgesine hazır idi. Lawrence ile Osmanlı Hicaz Demir yolunu bombalayan Şerif Hüseyin'in oğulları daha ilk yıllarda Fransız ve İngiliz diplomasisinin acı gerçekleri ile karşılaştılar. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Paris Barış Konferansına ve Sen Roma'ya gittiği zaman isyan öncesi vaatlerin hiç birinin tutulmayacağını Şerif Hüseyin ve oğulları anlamışlardı. Fakat geri getirilebilecek bir şey yoktu. Defalarca İngilizlere 'ye müracaat edildi ama İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin ve oğullarını avutmada ustalaşmışlardı. Osmanlı'nın geride bıraktığı Arap coğrafyasında hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Şerif Hüseyin Osmanlı döneminde ustaca yönlendirdiği oğullarını dahi yönetemeyecekti. Yedi sene sonra Arap topraklarında kendisi bile kalmayıp müttefiki İngilizler tarafından Kıbrıs adasına sürgüne gönderilecekti. Sürgüne gönderilme sırasında oğlu Faysal, Irak Kralı, Abdullah Ürdün Kralı olmalarına rağmen babalarını kendi topraklarında tutmayacaklardı. Şerif Hüseyin ve oğulları İngilizlerin eski müttefiki Suudular tarafından Arap coğrafyasında kelimenin tam anlamıyla dizginleneceklerdi. I.Dünya Savaşı ve isyanı bittiğinde Şerif Hüseyin ve oğulları için gerçekler ile yüzleşmelerini sağlayacak konferanslar başladı. Bu konferanslarda İngiltere ve Fransa Büyük Arap Devleti yerine kendi manda idarelerinde küçük Arap devletçikleri kuracaklarını Şerif Hüseyin ve oğullarına kabul ettireceklerdi.

---

⁴⁶² Arı, s.127.

5.1. Paris Barış Konferansı

I.Dünya Savaşı'nın galip tarafları kendilerinde dünyayı yeniden şekillendirme hakkını görüyorlardı. Bu şekillendirmeyi sağlamak için savaş sonunda bir dizi konferanslar düzenlenmiştir. 32 Devletin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda söz sahibi devletler İngiltere Fransa İtalya ABD ve Japonya idi. Ortadoğu'nun paylaşımındaki en önemli iki aktör ise İngiltere ve Fransa'ydı. Araplar ile ilişkileri daha çok olan İngiltere özellikle Rusya'nın saf dışı kalması ile Sykes Picot anlaşmasını'da kendi lehine çevirmeyi amaçlıyordu. Paris Barış Konferansından önce Arap toprakları 8 Kasım 1918 de yayınlanan İngiliz Fransız deklarasyonu ile yönetilmekteydi.⁴⁶³ Paris Barış Konferansında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın hedefi bugünkü Arabistan, Irak, Ürdün, Suriye, Lübnan, Filistin ve İsrail topraklarında bir Arap Devleti kurulması için çaba harcamaktı.⁴⁶⁴

Paris Barış Konferansında Fransa, Hicaz Krallığını ve Faysal'ın Suriye'deki durumunu onaylamayan bir tavır takınarak Faysal'ı masa dışına itme politikası gütmeye başladı. Faysal Fransız çıkarlarını Ortadoğu'da baltalamak ile görevli İngiliz maşası muamelesi görüyordu. İngilizler ise Faysalı destekler görülseler de her an büyük müttefikleri Fransa ile karşı karşıya gelmemek için onu ortada bırakabilecek bir tutum içinde idiler. Ayrıca Konferansın asıl hedefi Avrupa kıtasındaki meselelerdi, Ortadoğu meseleleri ise ikinci sıradaydı. Fransa bu toplantıda Faysalı ağırlamakta hassas davranmakla beraber ona masada yer ayırmamıştı. Faysal'ın ziyaretine gelen Fransız Asya direktör yardımcısı Jean Gout, Faysal'a toplantıda yer tahsis edemedikleri için özgün olduklarını ifade etti. Durum Faysal ve Hicaz Krallığı adına tam bir trajedi idi. ABD ve Japonya'nın henüz Hicaz Krallığını tanımamaları Faysal'ın savaş sırasındaki müttefikleri tarafından bir bahane olarak öne sürülmekteydi.⁴⁶⁵

Konferansta Lübnan Suriye'ye bırakılınca Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal hayalini kurduğu Devletin parçalanacağını anlamıştı. Faysal durumu düzeltmek için İngilizler ile yoğun görüşmeler yapmaya başladı. Faysalın çabalarından haberdar olan Picot Paris'e bir telgraf çekerek Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarının korunması için Suriye'nin 20.000 asker ile direk olarak işgalini tavsiye etmişti. Konferansta Faysal, Filistin ve Irak'a İngiltere'nin Suriye ve Lübnan'a Fransa'nın takip olduğunu resmen öğrenmiş oldu. Faysal İngiliz taleplerine sıcak bakarak Fransa'ya karşı İngilizleri kullanmaya kalksa da başarılı olamadı.

⁴⁶³ KılıçKaya, M. Derviş (2015) Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye,3.Baskı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, s.98-99.

⁴⁶⁴ Rogan, Eugene (2017) Osmanlı'nın Çöküşü, 1. Baskı İstanbul, İletişim Yayınları, (Çev: Akpınar, Özkan), s.435.

⁴⁶⁵ Allawi, s.239-240.

Ayrıca İngilizler Filistin'deki Siyonist emelleri Faysal'a kabul ettirmeye çalıştılar. Arap davasının samimi lideri tam bir şok yaşıyordu. Faysal konferansta söz aldığıında Osmanlı'ya karşı isyan başlatan babası Şerif Hüseyin'in temsilcisi olarak bulunduğunu ifade etti İskenderun ve Diyarbakır hattından Hint Okyanusuna kadar uzanan bölgedeki Arap milletlerinin bağımsızlık ve hükümdarlıklarını istiyorum diyerek amacını ifade etmişti. Faysal daha sonra yaptığı konuşmalarda savaş sırasında Arapların fedakârlıklarından ve Şerif Hüseyin'e verilen sözlerden bahsederek İngiltere ve Fransa'yı sözlerinde durmaya davet ediyordu. Faysala göre Araplar çarpışarak bağımsızlığı hak etmişlerdi. Fransızlar konferansa Suriye'de kendi taraftarlarının lideri olan Şükrü Ganemi'de davet etmişlerdi. Yani hem Faysal tüm Arapları temsil ediyor gözükürken

Şükrü Ganem Suriye adına konferansta bulunuyordu. Faysalın isteklerine karşı Fransızlar Şükrü Ganemi konuşturdular. Ganem Arapların kendi kendilerini yönetmeye henüz hazır olmadığını cehaletle mücadele ve ekonomik kalkınma için Suriye'nin Fransa'ya ihtiyacı olduğunu söyledi. Ganeme göre Suriye sadece Arapların ülkesi değildi. Suriye ile Fransa arasındaki tarihi bağların göz ardı edilmesi mümkün değildi. Cebeli Lübnan konseyi adına söz alan Davut Bey ise konuşmasında Fransa'yı Suriye'ye davet ederek Fransa'nın rehberliğine Suriyelilerin ihtiyacı olduğunu söyledi. Dürzi delegeler 'de Ganem ve Davut Beyler ile aynı kanaatte idiler.⁴⁶⁶

Faysa konferansta babasının Arap Krallığına getirilmesi ve Halife ilan edilmesine destek aramak adına Azriel Weizman ile de görüşmüştü. Weizman'a kendilerinin Siyonist emellere saygı duyduklarını ifade etmişti. Şerif Hüseyin kendisini konferansta temsil eden oğlu Faysal'ın temaslarından şüphe duymuştur. Sürekli Siyonistlere yaklaşmak isteyen Faysal konferansta iki ırkın arasında herhangi bir husumet olmadığını söyleyerek Araplar ile Yahudilerin anlaşmalarının mümkün olduğunu söylemiştir. Siyonistler Faysal'ın yaklaşımını değerlendirmişler ve ulusal yurt için Haşimilerden destek beklediklerini ifade etmişlerdir. Savaş sonrası kazanımlarını elde etmek isteyen Şerif Hüseyin ve oğulları Siyonistlerin isteklerine hiç ses çıkarmadılar.⁴⁶⁷ Paris Barış Konferansı, Şerif Hüseyin'e kurduğu hayallerin hiç birine ulaşamayacağını göstermiş oldu. Çünkü Şerif'in istekleri büyük devletlerin çıkarları ile ve yerel liderlerin hedefleri ile çakışmaktaydı.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁶ Kılıçkaya, s.100-105.

⁴⁶⁷ Köse, Arap İsyanı, s.72.

⁴⁶⁸ Köse, Hicaz İsyanı, s.201.

5.2. San Remo Konferans Öncesi Durum

1920 yılında toplanan San Remo Konferansında İngilizler Filistin Bölgesini Filistin’de kurulacak Yahudi Devleti planlarına’da uygun olarak İngiliz sömürge İmparatorluğuna katmışlardır. Savaş sırasında Ortadoğu’nun paylaşımı ile ilgili İngilizler, Rusları ikna etmek için çaba harcarlarken Kutsal topraklarda hak iddiasında direten Fransa’ya 1916’daki Sykes- Picot anlaşmasıyla hak tanımış gözükmüşlerdir.⁴⁶⁹ Faysalın isteği doğrultusunda 6 Haziran 1919’da Suriye Genel Kongresi yeniden toplanmıştı. Çıkan karar bugünkü Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün’de bağımsız bir Arap Devleti kurulması kararı idi. Alınan karar Faysal’ın İngiltere ve Fransa ile temaslarda bulunması için Avrupa’ya gitmesini gerektirdi. 18 Eylül 1919 da İngiltere’yi ziyaret eden Faysal İngiltere ve Fransa arasında yapılan anlaşmayı örgendi. Anlaşmaya göre İngilizler Suriye’den çekilecek ve Suriye’yi Fransızlara bırakacaklardı. Bu durumda Faysalın Suriye’deki tek muhatabı savaş başladığında beraber planlamalar yaptıkları İngilizler değil Suriye hâkimiyetinin baştan itibaren hayalini kuran Fransızlardı.1919 Aralık ayında İngilizler Şam’dan tamamen çekilmişlerdi. Fransa’yı istemeyen Suriyeliler protestolar yapıp savaşmak istediklerini söylüyorlardı. İngiliz desteği sayesinde Suriye’yi yönetmeye çalışan Faysal, Fransa’ya karşı tek başına çaresizdi.⁴⁷⁰ Faysal, İngilizlere iki ayrı mektup göndererek yapılan anlaşmanın iptalini veya ertelenmesi talebinde bulundu. Suriye kamuoyu bu durumu öğrendiğinde protestolar başladı ve savaşa girilmesi istenildi. İngilizler, Fransızlara verdikleri sözlerini yerine getirerek 1919’un sonlarına doğru tüm birliklerini Suriye’den çektiler. Fransa’nın Suriye üzerindeki İsteklerinin yerine getirilmesi İngiltere ve Fransa arasındaki Suriye gerilimin sona ermesi demek oluyordu. Bu süreçte Şam’daki Arap hükümeti siyasi olarak son derece zayıflamış yönetemeyeceği bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Arkasındaki İngiliz desteğini kaybeden başkent Şam’da sarsılan Faysal’ın Fransızlar karşısında pazarlık gücü yok denecek kadar azalmıştır. Bu durumu çok iyi değerlendiren Fransızlar, Faysal’a Lübnan’ın Fransa’ya bırakılması koşuluyla Suriye’de Fransa’nın himayesinde olacak bir Devletin kurulmasına izin vereceklerini bildirdiler. Bu teklif Faysal’ı, hem Arapları hem Fransa’yı memnun etme zorunluluğunda bırakmıştır. Çözüm olarak Fransa ile Faysal arasında gizli bir anlaşma yapılmış anlaşma mucibince Faysal Kral olacak danışmanları ise Fransızlardan seçecekti. Fransızlar Suriye’de gevşek bir manda sistemini kurmayı tercih etmişlerdir.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Köse, Hicaz İsyanı, s.27.

⁴⁷⁰ Şen, s.76-77.

⁴⁷¹ Şen, s.77.

Avrupa'daki temaslarını bitiren Faysal 14 Ocak 1920 de Suriye'ye döndü. Ancak karşısında kuvvetli bir muhalif yapı oluşmuştu. Arap milliyetçileri Fransa ile yapılan gizli anlaşmayı tanımadıklarını Suriye genel kongresinde aldıkları kararların arkasında olduklarını söylediler. Faysal zaman kazanmak adına yeniden milliyetçi söylemlerini arttırdı. Bu politik manevrayla Fransa'ya karşı zaman kazanan Faysal aynı zamanda kendisine karşı Osmanlı'yı destekleyen Şam'ın zengin ailelerini de desteğini alarak Fransa ile imza edilen anlaşmayı icra etmek istiyordu. 8 Mart 1920'de yeniden toplanan Suriye Genel Kongresi Faysal için yeni fırsat olmuştu. Kongrede karar olarak Suriye, Filistin ve Lübnan'da Faysalın liderliğinde bağımsız bir devlet kurulması kararı alındı. Eş zamanlı olarak Filistin'den bir heyet, İngilizlere bağımsız Suriye'nin bir parçası olmak istediklerini bildirdiler. Irak'ta ise Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah liderliğinde Bağdat ve Basra'da bağımsız bir devlet isteği vardı. 1920'de hazırlanan Suriye Anayasası ile Faysalın Krallığı ilan edilirken Haşimi ailesinin monarşisi kurulmuş olmakla beraber sınırları tam belli olmayan bir Suriye vardı.⁴⁷² Suriye, Genel Kongresi sonrası Suriye'de Faysal yönetimi güçlenmekle beraber Fransa karşısında zor durumda kalmıştı. Bununla beraber Faysalın oluşturduğu kabinede çok sayıda Hıristiyan ve Yahudi vardı. Bağımsız Suriye düşüncesi İngiltere ile Fransa arasında yakınlaşmayı arttırdı. İki müttefik arasındaki Suriye özelinde başlayan yakınlaşma Suriye'nin ve Arap toplumlarının geleceğinin San Remo toplantısına kalmasıyla neticelenmiştir.⁴⁷³

5.3. San Remo Konferansı

17 Ocak 1920'de Fransa'da Hükümet değişikliği oldu. Yeni Hükümet Suriye'ye bağımsızlık ve Faysala Krallık verme taraftarı değildi. 8 Mart 1920'de Araplar tarafından Şam merkezli bir hükümetin kurulmuş olması, 24 Nisan 1920'de San Remo konferansında kabul görmedi. Konferans'ta Musul, Irak ve Filistin'i İngiltere alırken, Suriye ve Lübnan Fransız mandasında kalmıştır. Ayrıca anlaşma mucibince Musul petroleri, İngiltere'de kalırken Fransa Suriye topraklarından petrol borularının geçmesine izin verecekti. Bu anlaşmayla 1798 yılında başlayan Fransa ve İngiltere arasındaki Ortadoğu rekabeti iki ülkenin anlaşmasıyla sonlandırılmış olmaktadır. İngiltere ve Fransa'nın yeniden şekillendirdikleri Ortadoğu derin problemlerin olduğu bir coğrafya olmuştur. Son 14 yüzyıllık tarihinde siyasi bütünlüğe sahip olan Ortadoğu istikrarsızlığı Haçlı ve Moğol

---

⁴⁷² Şen, s.78.

⁴⁷³ Şen, s.79.

saldırılarıyla yaşamış. I. Dünya savaşı Sykes Picot anlaşmasının San Remo konferansı ile tescillenmesi Ortadoğu'da müşterek dil din ve kültüre sahip toplulukların kurulan küçük devletler ile ayrıştırılmasıyla neticelenmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti zamanında serbestçe dolaşım ve ticaret yapma imkânına sahip olan insanların savaş sonrasında Emperyal devletlerin çizmiş oldukları sınırlara hapsedilmesini doğurmuştur. Büyük Arap İmparatorluğu vaadiyle başlatılan sözde Büyük Arap devrimi Osmanlı'nın Biladü Şam Eyaletinin beş farklı ülkeye taksimiyle sonuçlanmıştır.⁴⁷⁴

Arap coğrafyasını bölme anlamına gelen San Remo konferansı sırasında Şerif Hüseyin İngilizlere bir mektup yazmış ve 1915 yılında Mc Mahon ile olan yazışmalarına vurgu yaparak İngilizlerden Arap coğrafyasında desteklenmesini istemiştir. İngilizler ise bu dönemde Şerif'e ödedikleri tahsisatı kısarak onu kendi taleplerine uymaya zorlamışlardır.⁴⁷⁵

5.4. King Crane Komisyonu

Paris barış görüşmelerine babasını temsilcisi olarak katılan ve Arap haklarının savunucusu konumunda kabul edilen Faysal'ın muhatapları I. Dünya Savaşı'nın muzaffer temsilcileri olan Loyd George, Clemenceau ve Başkan Wilson'du. Kongre sırasında Suriye'de Fransa ve İngiltere nüfuz kurma mücadelesine girdiler. Bunun üzerine Başkan Wilson, ülkesinin zoraki mandacılığa karşı olduğunu ifade edip ülkesinin bölgeye heyetler göndereceğini söyledi. Balkan Wilson'a göre bölge halkı hangi ülkenin mandasını kabul ederse o ülkenin mandası bölge için kabul edilmiş sayılacaktı. Böylelikle kabule dayalı manda sistemiyle savaş ihtimali bertaraf edilmiş olacaktı. Wilson kongrede İngiliz General Allenby'e şu soruyu yöneltmiştir. Milletler cemiyeti adına Suriye'nin bir kısmı'nın kontrollü bir şekilde Fransa tarafından işgaline karar versek nasıl olur. Genaral Allenby ise bu kararın Suriye'de direnişi canlandıracağını özellikle Arapların mücadele için bileneceklerini ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Wilson'un Ortadoğu'ya heyet gönderip halkın temayülünün belirlenmesi fikrine İngiltere ve Fransa bunun uzun zaman alacağını ifade ederek karşı çıktılar. İngiltere komisyonunda Arapların Fransa'ya karşı duydukları antipatiyi dillendirerek masada üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca İngilizler, mahirane bir şekilde takip ettikleri politikalar

---

⁴⁷⁴ Şen, s.80.

⁴⁷⁵ Köse, s.123.

⁴⁷⁶ Umar, s.360.

sayesinde Ortadoğu'daki emellerinin incelenmesine mani olmuşlardır. Örneğin komisyon Ortadoğu'ya vardığında İngilizlerin uyguladığı bazı yöntemler sayesinde İngiliz hâkimiyeti altında bulunan Mezopotamya Bölgesi'ne girmemiştir.⁴⁷⁷ Mısır'daki hâkimiyetini dünyaya ilan eden İngilizler bu durumu Amerika Birleşik Devletleri ne'de kabul ettirmiştir. Dolayısıyla Mısır Uluslararası bir tartışma olmaktan çıkarılmıştı. Komisyonda İngiltere'nin Arabistan'daki siyasi nüfuzu görüşmelerde ele alınmamıştı. Fransa'ya Filistin'deki İngiliz hâkimiyetini tasdik ettirip diplomatik zaferlerine yenilerini eklemişlerdir. Sonuçta komisyonun çalışma alanı olarak sadece Suriye kalmıştır.⁴⁷⁸

Komisyonda istediğini bulamayan Fransa, İngilizlerin kazanımlarına tepki olarak komisyona delege göndermeyeceğini söylemiştir. Bu karar karşısında İngilizler'de Fransa'nın dışlanma durumundan endişe ederek komisyona delege göndermeyeceğini söylemişlerdir. Amerika bölgede incelemeler yapmak üzere uzmanlar görevlendirdi. Bu isimler Dr. Henry C King, Charles Crane idi. Komisyonun ismi bu isimlere izafeten verilmiştir. Araplar halkın temayülünün sorulacağını öğrendiklerinde bağımsızlık isteklerini dile getirecekleri için komisyonu olumlu karşıladılar. Hatta Faysal 24 Mart 1919'da Başkan Wilson'a bir mektup yazarak komisyonun teşkilinden duyduğu memnuniyeti ifade ederek Başkan Wilson'a teşekkür etmiştir. Faysal ayrıca Başkan Wilson'dan görüşme talebinde bulunmuş ancak Wilson kendisi görüşmeyerek House Crillon ile görüşmesini sağlamıştır. Bu görüşmede Faysal ile Crillon arasında tercümanlık yapan isim Lawrence olmuştur. Crillon, Faysal'a İngiliz veya Fransız mandasında bir tercih yapması durumunda hangi tarafı tercih edeceğine dair bir soru yöneltmiştir. Faysal cevaben İngilizleri tercih edeceklerini Fransız mandasını kabul etmektense savaşımaya hazır olduklarını ifade etmiştir. Görüşmede Faysal Suriye mandaterliğini Amerika'nın üzerine alıp almayacağını Crillon'a sormuş Crillon bu hususta Devleti adına konuşamayacağını söylemiştir.⁴⁷⁹ Osmanlı Devleti'nden bağımsızlık kazanmak isteyen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın savaş sırasında tüm imkânlarını Halifenin ordularını mağlup etmek için kullanmıştı. Osmanlı Devleti düştükten bir iki sene sonra İngiliz veya Amerikan mandasını istemesi Şerif Hüseyin ve oğullarının yaptıkları yanlış hesapları ve düştükleri durumu anlamak için yeterlidir.

Suriye'ye gönderilen komisyon etnik iktisadi yönden bölgeyi inceleyecek sınırların çizilmesinde ve uygun mandateri tespit etmede konferansa danışmanlık yapacaktı.

---

⁴⁷⁷ Umar, s.361.

⁴⁷⁸ Şen, s.74.

⁴⁷⁹ Umar, s.361.

Getrude Bell ve Lawrence De Caix komisyonun bölgeye gitmesini değerlendirmek üzere bir istişare toplantısı yaptılar. Lawrence, Faysal'ın Fransızlarla anlaşmasından önce komisyonun bölgeye gitmesinin doğru olmadığını bu anlaşma sağlanana dek komisyonun gönderilmesinin ertelenmesinin en doğru yol olduğunu söyledi. Fransa bu dönemde Sykes Picot anlaşması gereğince Faysal'ın Fransız mandasını kabule zorlanması gerektiğini dillendirmekteydi. Komisyonun Suriye'ye gitmemesi için çalışma yapan Paris Siyonistleri Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti'ni Arapların istemeyeceğini söylüyorlardı.⁴⁸⁰10 Haziranda Yafaya gelen komisyon 42 gün Suriye'de kalarak 1520 farklı noktada çalışmalar yaptı izlenimlerini rapor etti.⁴⁸¹

Temmuz ayının ilk günlerinde Şam'a gelen komisyon burada özellikle Şeyhler, Avukatlar, Tücarlar ve Mahalli liderlerle görüşmelerde bulundu. Suriyeliler istekleri ile ilgili üç hususa vurgu yapmışlardı. Bunlar 1. Bağımsızlık, 2.Araplardan müteşekkil Suriye birliğinin kurulması, 3.Hilafet makamının Müslümanlara bırakılması. Komisyon Hristiyan dini lideri'de dinlemiş Ortodokslar İngiliz mandasından yana olduklarını ifade etmişlerdi. İngiliz mandasını isteyenlerin çoğunluğu gençler ile Ortodokslar olmuştur. Katolikler ve Fransız okullarından mezun ayanlar ise Fransız mandasından yana olmuşlardır. Komisyonun çalışmaları sonunda Suriye'de istenen mandater devlet ABD o almazsa İngiltere olmuş Fransızlar ise red edilmiştir.⁴⁸²

Suriye'yi temsilen 20 kişiden oluşan Haşim El Attasi başkanlığındaki bir heyet komisyonu ziyaret ederek. Suriye konferansında alınan kararları komisyona iletmiştir.

- 1- Kuzeyde Toros Dağlarından başlayarak Güneyde Refah ve Akabeyi içine alan doğudan Fırat ve Habur'dan başlayarak Akdeniz'e kadar olan bölgede taam bağımsız Suriye Devleti'nin kurulması.
- 2- Suriye'nin Kral Faysal tarafından merkeziyetçi olmayan bir anayasa ile yönetilmesi.
- 3- Milletler cemiyetinin 22. Maddesi mandacılık ilkesinin reddedilerek Suriye'nin kendi kendini yönetebileceği.
- 4- Suriye'nin mandaya karşı olduğu eğer konferans tam bağımsızlığı kabul etmez ise ABD mandasının Suriye'de tercih edileceği.

---

⁴⁸⁰ Umar, s.362-362.

⁴⁸¹ Şen, s.74.

⁴⁸² Umar, s.362-362.

- 5- ABD'nin Suriye'de manda idaresi düşünmemesi halinde iktisadi ve idari yardım sınırlarını aşmamak şartıyla 20 yıl ile sınırlı İngiliz mandasının Suriyeliler tarafından tercih edildiği.
- 6- Fransız mandasının kabul edilmeyeceği ve Fransa'nın Suriye'de iddia edeceği herhangi bir hakkın reddi.
- 7- Yahudilerin Filistin'de kurmayı düşündükleri Devletin reddi ve Yahudi göçünün Suriye topraklarına yapılmaması.
- 8- Suriye bütünlüğünün güvence altına alınması. Bölücülüğe matuf hiçbir anlaşmanın kabul edilmeyeceği.
- 9- Irak'ın tam bağımsız olması.
- 10- Barış konferansına Suriye'den bir heyetin kabul edilerek konferansta Suriye'nin haklarını savunması.⁴⁸³

King Crane Komisyonu raporu, Paris'te bulunan barış delegelerine ulaştırdı. Raporda Suriye, Lübnan ve Filistin izlenimleri şu şekilde ifade ediliyordu; Suriyeliler Fransa mandasına şiddetle karşıdır. Suriye halkının hedefi bağımsızlıktır. Suriyelilerin mandaterlik hakkındaki ilk tercihleri Amerikan mandaterliği ikincisi ise İngiliz mandaterliğidir. Ortadoğu'da bağımsız bir Devletin kurulmasına bölge henüz hazır değildir. Bu yüzden bölge için en ideal seçim manda yönetimlerinin kurulmasıdır.⁴⁸⁴

5.2.1. Suriye

Haçlı seferleri sırasında Fransız şövalyelerinin Suriye topraklarında bazı Krallıklar kurması sebebiyle Suriye toprakları Fransızlar için fevkalade manevi değere haiz bir bölge idi. Suriye'de ve Lübnan'da yaşayan Marunî cemaati ile sıkı bir bağ kuran Fransızlar, Suriye'de ekonomik çıkarlarda hedeflemekteydiler. Kanuni döneminde başlayan Türk Fransız dostluğunu iyi değerlendiren Fransa, Akdeniz'de koloniler kurmuş ve kapitülasyonlarla Suriye Bölgesi'ne girerek iktisadi ağlar tesis etmeye muvaffak olmuştur. Avrupa ile Osmanlı arasında çıkan birçok anlaşmazlıklarda anane haline gelen dostluğa istinaden Osmanlı'yı savunur gözüke de menfaatine uygun olmayan durumlarda Hıristiyanlık davasını bahane ederek çıkarlarını esas alan ikiyüzlü tavrını sürdürmüştür.

---

⁴⁸³ Umar, s.364.

⁴⁸⁴ <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fuat-ugur/590887.aspx> Erişim Tarihi,07.09 2017

Nitekim 18. yüzyılda önemli kolonileri İngilizlere kaptıran Fransa, tarihi dostluğa itibar etmeksizin Osmanlı'nın Ortadoğu'daki topraklarına göz dikmiştir.⁴⁸⁵

1840-1860 Lübnan olayları, Avrupa'nın iki büyük gücü İngiltere ile Fransa arasında bir çıkar ve nüfuz çekişmesine sahne olmuş, İngiltere Dürzîleri desteklerken Fransa Marunîlere destek vermiştir. Fransa, Suriye üzerindeki iddialarını oradaki tüm Katoliklerin hamisi olduğunu iddia ederek temellendirmeye çalışsa da İngilizler Fransızları engellemek adına Suriye'de çıkan her kargaşayı alevlendirme politikası izlemişler ve Fransız nüfuzunu sınırlandırmaya çalışmışlardır. Fransızlar, Suriye'de birçok ticaret odaları kurmuşlar ve iktisadi hedeflerle beraber bu odaları Marunîleri elde tutmak için bir vasıta olarak da görmüşlerdir. Fransa'nın Suriye'deki faaliyetlerini Rıfat Paşa, Dışişleri Bakanı Gabriyel Efendiye gönderdiği 23 Ocak 1913 kaleme aldığı yazısında bildirmiştir.⁴⁸⁶

Fransa'nın Suriye'de nüfuz arttırma faaliyetleri Amerikan Beyrut konsolosluğunun dikkatini çekmiş ve Amerikan Dış İşlerine bir rapor yazarak durum özetlenmiştir. Raporda Fransa'nın Suriye üzerindeki etkili çalışmalarının gazeteler ve propagandacılar vasıtasıyla devam ettiğini bu çalışmaların hedefinin Fransız taraftarı Suriyeliler oluşturmak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Fransız savaş gemilerinin faaliyetlere olumlu katkı sağlamak için düzenli olarak Beyrut'u ziyaret ettiği yazılmıştır. Fransa savaş gemileri, 1913'te yaptıkları ziyarette Suriye'de bulunan taraftarları ve Marunî cemaati mensuplarının coşkulu bir gösteri gerçekleştirilmiştir. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Fransa Suriye'yi işgal hesapları yapmış, Fransız Kahire ve Beyrut büyükelçileri, 1914'te Fransa'nın göndereceği 2000 asker ve Suriye'de toplanacak 30000 gönüllü tarafından Lübnan kıyılarının Osmanlı'ya toparlanma fırsatı verilmeden ve İngiltere'nin karışmasına imkân vermeyecek şekilde hızlı bir hareket düzenlenmesi planlanmıştır. Fransa bu oldubitti düşüncesini kuzey Fransa'daki ve Belçika'daki savaşlar yüzünden gerçekleştirememiştir. Suriye'yi işgal Fransızlar tarafından bir ay sonra tekrar tartışılmış şartların olgunlaştığı dile getirilmiş ancak Savaş Bakanı Alexandre Millerand Suriye'nin işgalini onaylamasına rağmen, Dışişleri Bakanı Delcasse bunun maslahata uygun olmayacağını, çünkü Osmanlı kamu borçlarının % 60'nın ve Osmanlı yabancı sermayesinin %45'nin Fransızlara ait olduğunu ileri sürmüş ve işgal ertelenmiştir.⁴⁸⁷

I Dünya Savaşı bitimine yakın 1918'in son aylarında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal İngiliz ordusunun desteği ile Şam'a girmişti. Ayrıca Faysal'ın Suriye'ye girişi sırasında

---

⁴⁸⁵ Umar, s.349.

⁴⁸⁶ Umar, s.350.

⁴⁸⁷ Umar, s.351.

buradaki Arap Milliyetçileri Osmanlı garnizonuna açıktan isyan etmişlerdi. Savaş bittiğinde İngiliz desteği ile Şam'da bir askeri yönetim kuruldu. Askeri yönetimin başında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal vardı.⁴⁸⁸

1918 yılında İngilizler Suriye'ye girdiklerinde Faysal'ın Şam merkezli yönetimine göz yumdular. Faysal Avrupalarda temaslarda bulunarak kendi önderliğinde bağımsız Suriye Devleti'nin kurulması için temaslarda bulundu. Suriye özellikle 1919'da belirsizliklerin ve karışıklıkların hâkim olduğu bir coğrafya olmuştur. Savaş boyunca Osmanlı Devleti'nin yanında yer Şam'ın güçlü aileleri ve Arap milliyetçiliğini savunan gurupların çekişmeleri siyasi parçalanmışlığın açık bir tezahürüydü. Çoğunlukla Osmanlı ordusundan ayrılan Arap kökenli muvazzaf subayların ağırlıkta olduğu Ahd Cemiyeti ve Mezopotamya illerinin temsilcileri kendi vilayetlerinin belirsizliği hakkında tedirgin idiler. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'ne destek veren ve Filistin bölgesinin Siyonistlere kalmaması için mücadele veren diğer bir gurup ise Faysalı Siyonistlere yapmış olduğu vaatlerden vazgeçirme gayreti içindeydi.⁴⁸⁹

Suriye'de Faysal'ın oluşturduğu yönetim baştan itibaren muhalifleri pasifize ederek halkın desteğini elde etmeyi hedefliyordu. Bu nedenle Şam'ın ve Hama'nın ileri gelen aileleriyle görüşmeler yapılarak önemli mevkilere atamaları yapılmaktaydı. İdareye getirilenlerden çoğu Osmanlı döneminde Suriye ve Irakta görev yapmış subaylardan ve seçkinlerden oluşmaktaydı. Faysal'ın Suriye'de elde ettiği bu kazanımlar önemli bir muhalefet ile karşı karşıya kalmıştır.3 Ocak 1919 da Suriye'de bulunan çeşitli gurupların Suriye Genel Kongresi adı altında Muhammet Reşit Rıza başkanlığında toplanmıştır. Osmanlı'ya I. Dünya Savaşı boyunca bağlı kalmış gurupların Faysal'a ne derece bağlı kalacakları belli değildi. Faysal kritik bir sınavla karşı karşıya idi. Bu gurupların birbirleri ile ne derece anlaşabileceklerini'de tam olarak belli değildi. Suriye Genel Kongresinde yeni siyasi oluşumların filizleneceği anlaşılmıştı. Bazı Arap Milliyetçileri, Faysal'ı Arap birliği kurma davasından uzak görüyorlardı. Ayrıca o dönem Suriye'de Fransa ile gerilimin tırmandırılmamasını savunan guruplar'da mevcuttu.⁴⁹⁰Fransa, Suriye ve Lübnan üzerinde kesin olarak kontrol sağlamayı hedefliyordu. Savaş bittiğinde bu durum İngilizlere en yüksek seviyede iletilmişti. Fransa'nın Sykes Picot anlaşması gereğince kendisine bırakılan

---

⁴⁸⁸ Öztürk, Hasan (2016) Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi,1.Baskı, Ankara, Bilgesam Yayınları, s.93.

⁴⁸⁹ Fromkin, s.377-378.

⁴⁹⁰ Şen, s.75-76.

yerlerden en ufak bir tavizi olmayacaktı. Bu ise, İngilizlerin isyan öncesi vaat ettikleri Büyük Arap Devleti projesinin resmen rafa kaldırılması demektir.⁴⁹¹

Şerif Hüseyin ile İngilizler arasında isyan öncesi yapılan yazışmalarda o zamanın Mekke Emiri olan Hüseyin'e Suriye topraklarının dâhil olduğu Büyük Arap Krallığının kurulması için sözler verilmişti. O tarihlerde Hüseyin'den istenen Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere safında yar alması idi. Şerif ile işi biten İngiltere, Şerif Hüseyin'den desteğini çekmiş ve yazışmaların yanlış anlaşıldığını iddia etmeye başlamıştı. Meselenin aslı ise Sykes Picot anlaşması gereği Suriye topraklarının Fransa'ya bırakılması idi. Fransa Suriye üzerindeki gizli emellerinden vaz geçmeyi asla düşünmüyordu.⁴⁹² Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 8 Mart 1920'de bir bağımsızlık bildirisini yayınlamıştır. Faysal bildirisinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerinin tek sebebinin İtilaf Devletleri'nin kendilerine vermiş oldukları bağımsızlık sözü olduğunu ifade ediyordu. Vaat edilen topraklardaki fiili durum ise verilen sözün tutulmayıp işgallerin devam etmesi idi.⁴⁹³

5.2.2. Meyselun Savaşı

Suriye Genel Meclisi 8 Mart 1920'de Faysal'ın Suriye Kralı olduğunu ilan etti. Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansın da Fransızlar bu ilana tepki gösterdiler.⁴⁹⁴ I. Dünya savaşı sonrası özellikle Akdeniz kıyılarında hâkimiyetini kuran Fransa, Faysal'ın Suriye'nin iç bölgesinde güçlenmesini kendi çıkarlarına karşı bir tehdit olarak gördü.⁴⁹⁵ Kral Faysal Suriye'deki iktidarını devam ettirmek için çareler arıyorken, San Remo Konferansından sonra Fransızlar Faysal'a karşı sert bir tutum içine girmişlerdi. Bazı Arapların Suriye ve Lübnan'da Fransızlara saldırması Faysala karşı tutumu sertleştirmiştir. Suriye'de gerçekleştirilmeye çalışılan bağımsızlık anlayışı Lübnana'da sıçramıştı. Fransa'nın Lübnan'daki emellerini bilen Lübnan idare meclisi Temmuz 1920'de Fransa'ya karşı Suriye'nin yanında mücadele kararı vermişti. Bunun üzerine Fransız işgal kuvvetleri komutanı Gouraud askeri bir hareket düzenleyerek meclisi dağıtmış karara imza veren üyeler 6 ila 10 yıl arası sürgüne gönderilmiştir. Bölgeye hâkim olma hususunda son derece hırslı olan Fransızlar tedrici olarak bağımsızlık hareketlerini kontrol etmeyi başardılar.

⁴⁹¹ Allawi, s.244.

⁴⁹² Öztürk, s.93.

⁴⁹³ Yılmaz Odabaşı, Hadiye (2018) 'Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)', Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.194.

⁴⁹⁴ Köse, Saffet (2005) 'Mustafa Ahmed Ez-Zerka', İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S:6, s.586.

⁴⁹⁵ İnce, Erdal (2017) 'Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye', Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, s.265.

Ayrıca Fransa Faysal Krallığı altında birleşme kararı alan Suriye Genel Kongresinin kararına tepki olarak acil önlem almayı kararlaştırdı. 27 Mayıs 1920’de Beyrut’ta bulunan işgal kuvvetleri komutanı General Gouraud’da Faysala karşı yapılacak olası bir hareket için hazır olması emrini verildi. 3 Temmuz 1920’de Nuri Saaid’i Fransız komutan Gouraud’a gönderen Faysal Suriye’de kendi krallığını kurulmasını talep etmiş ancak Fransa Faysalın talebini düşmanca bulup protesto etmiştir. Fransızların Faysalın bu talebine karşın talebi ise Fransız mandasının Suriye’de kabul edilmesi olmuştur.⁴⁹⁶

Arap Milliyetçileri 8 Mart 1920 ‘de Şam’da bir Kongre düzenlediler. “Genel Suriye Kongresi” adındaki toplantıda Lübnan, Filistin ve Ürdün’ü içine alan Büyük Suriye’nin bağımsızlığı ilan edildi. Ancak Kongreden 6 ay sonra, 1 Eylül 1920’de Fransa’nın mandası altında “Büyük Lübnan Devleti”’de Fransa tarafından ilan edildi. 23 Aralık 1920’de Fransa ve İngiltere San Remo’da tekrar bir konferans düzenlediler. Bu konferansta İngiltere ve Fransa, Suriye ve Lübnan ile Filistin ve Mezopotamya’da kendi mandalarını kuracakları bölgenin siyasal birliğini, kültürel uyumunu ve ekonomik bütünlüğünü tamamen bozarak küçük devletçikler kurmayı karara bağlayacaklardı.⁴⁹⁷

Nuri Saaid Faysal’ın adına Beyrut’ta bulunduğu sırada General Gauraud Nuri Sâide Faysala iletmesi için şifai bir ultiatom verdi. Faysal ise tek başına karar vermek yerine Suriye kongresini toplayarak General Gauraud talepleri hakkında kongreyi bilgilendirdi. 14 Temmuz 1920’de General Gauraud Fransa adına bizzat bir ultiatom verdi. Taleplerin yerine getirilmesi için Faysal’a tanınan süre ise sadece dört gündü. Fransızlar Faysaldan beş maddelik hususların yerine getirilip kabulünü talep etmekteydiler.

- 1- Suriye’de Fransız mandasının kabulü.
- 2- Suriye’deki Humus Baglebekke Rayak gibi önemli istasyonların Fransızlar tarafından işgaline mukavemet gösterilmemesi ayrıca demiryolları idaresinin Fransa’ya verilmesi.
- 3- Fransızlara karşı mücadele eden Suriye Milli Birlik Hareketi liderlerinin teslim edilmesi.
- 4- Kâğıt para frankın esas alınması.
- 5- Asker sayısının derhal azaltılması ve mecburi olmaktan çıkarılması.

Suriye sathında büyük tepki uyandıran Fransız ultiatomu Suriye kongresinde görüşülüp reddedildi. Faysal o sıralarda Hayfa’da bulunan İngiliz General Allenbiye Nuri

---

⁴⁹⁶ Umar, s.444.

⁴⁹⁷ Elik, Süleyman (2016) ‘Lübnan Konsosiyonel Demokratik Siyasal Sisteminin Açmazları ve Başarısızlığı’, Akademik Orta Doğu, C:10, S:2, s.36.

Saaidi ve Adil Arslanı göndererek destek aramaya çalıştı. General Allenby durumu İngiliz Dışişlerine bildirdiğinde San Remo Konferansının tabi sonucu Suriye Fransa'ya bırakılmıştır cevabını aldı.⁴⁹⁸

Faysal yaptığı değerlendirme ve istişarelerde Suriye ordusunun Fransızlara karşı savaşıma imkânının olmadığını teçhizat ve erzak yönünden zayıf olduklarını kabullenerek bazı istasyonları teslim etmeye başlamış ve Fransız mandasını kabul etmişti. Anacak Fransız ordusu, Beyrut'tan Suriye içlerine ve Şam'a ilerlemeye başlamış, Fransızlar bahaneler üreterek Suriye'de tam hâkimiyeti amaçlamışlardır bunun üzerine Faysal Suriye'lilere Hürriyet Birlik Beraberlik ve bağımsızlığa vurgu yapan bir bildiri yayınlarak Fransızlara karşı direnişe davet etmiştir. Suriye'de ileri gelenlerle toplantılar yapan Faysal Fransızlara karşı bir direnç oluşturmaya çalışıyordu. Yasin El Haşimi düzenli bir ordu kurup Fransızlara karşı koymaya çalıştıysa da düzenli bir ordunun tesisi için yeterli zaman ve teçhizata sahip değildiler. Ayrıca Hicaz bölgesinden gelen subay ve askerlerin ordudan ayrılması, Suriye'de teşkili düşünülen ordunun maneviyatını sarsmıştır. Bu ve benzer olaylar, Fransızların işine yaramıştır.⁴⁹⁹

Fransız ordusu herekte geçtiğinde teknolojik üstünlüğünü iyi kullanmış Halep semalarından Arapça yazılı bildirimler atılarak Fransa'nın sözde iyi niyeti ifade edilmiş direnmenin şehre zarar vereceği vurgulanmıştır. Fransızlar, Halep şehrini savunmada kararlı olan gönüllüleri dağıtmayı başarmıştır. Fransız İşgal komutanı Dalamut, yaptığı konuşmada Fransa'nın amacının ülkeyi yüksek medeniyetler seviyesine çıkarmak olduğunu hasmane bir tutum içinde olmayacaklarını toplumun tüm kesimlerinde sevginin artacağını ve hükümetin emirlerine riayetini lüzumunu anlatmıştır. Fransızların Suriye'de Halep'ten sonraki hedefi Şam şehriydi. Fransız ordusu Şam'a yaklaştığında Suriye Arap ordusu etkisiz bazı mukavemetlerde bulunsa da iki ordunun tam olarak karşı karşıya geldikleri yer Meyselun mevki olmuştur. Üç koldan ilerleyen Suriye, Arap Ordusunun komutasını Savaş Bakanı Yusuf El Azme sevk ve idare etmiştir. Savaş Senagalli askerlerin de içinde bulunduğu 9000 askere sahip Fransız ordusuyla 3000 askeri bulunan Suriye Arap Ordusu arasında 24 Temmuz 1920'de saat 06: 30'da başladı. Fransız hava kuvvetleri Suriye istihkâmalarını kısa sürede dağıttı. Yusuf El Azme savaş meydanında öldü.⁵⁰⁰

Yusuf El Azmenin Meyselun Savaşı'nda şehit edilmesi Suriye'deki Arap milliyetçileri için bir sonraki zamanlarda milliyetçilik bilincinin diri tutulması için tekrar

---

⁴⁹⁸ Umar, s.445.

⁴⁹⁹ Umar, s.446-447.

⁵⁰⁰ Umar, s.448.

tekrar anlatılan bir hikâye olacaktı.⁵⁰¹ El Azmenin ölümünden sonra Koordinasyon zafiyetine düşen Suriye ordusunda öğle sıralarında kaçış ve panik başladı. Suriye ordusu, 1200- 1500 askerini kaybederken 400 Suriye askeri yaralanmıştır. Buna mukabil Fransa'nın savaşta kaybı 42 ölü 152 yaralı olmuştur. 25 Temmuz'da Fransızlar Şam şehrini ele geçirmiş ve Faysal yönetimi fiilen sona ermiştir. Meyselun savaşını kaybeden Faysal Şam güneyindeki Kisva köyüne çekilmiştir. Fransa ise savaşı kazanan komutanı General Gouraudu telgrafla tebrik etmiştir. Faysal Fransızlarla anlaşmak için yeniden temasa geçerek Alâeddin Derubi Başkanlığında bir hükümet kurulup Fransız mandasının kabul edilerek dışişleri bakanının olmadığı bir hükümet kurulmasını direnişin ise bırakılacağını 26 Temmuz 1920'de Genaral Gouraud'a teklif etmiş lakin muhatap olarak kabul edilmemiştir.⁵⁰²

Meyselun Savaşı'nda bazı Suriyeli guruplar, Faysal'ın Arap ordusuna saldırıda bulundular. Bazı aşiret liderleri faysala silahlı adamlar temin etme sözünü bir türlü tutmadılar, Çünkü o zamanın Suriye'si için bazı kesimlerde Arap milliyetçiliğinden çok Suriye milliyetçiliği önemli idi. Suriye'de önemli bir problemde Iraklıların ve Hicazlıların Suriye'de üst düzey yönetici olmalarının kabullenilmesi idi.⁵⁰³

Faysal içinde bulunduğu müşkül durumdan dolayı İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a bir telgraf göndererek Suriye hükümetinin başına İngiltere'nin desteği ile geldiğini ifade etmiştir. Faysal Suriye'de görevde kalmak istediğini ancak kendisi hakkında çıkarılan şayiaların ülkeden çıkarılacağı yönünde olduğunu söyleyerek bu durumdan rahatsız olduğunu bildirdi. Fransa'nın kendisinden İngiltere ile ilişkilerinden dolayı intikam aldığını ve Şam'daki Fransız işgalinin daimi olup olmadığını sorarak İngiltere'nin yol göstericiliğine ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Faysal'ın beklediği olmuş, Fransa'nın gönderdiği telgraf Faysal'ın Suriye'den acilen çıkması bunun kolaylaştırılması adına kendisine ve ailesine bir tren tahsis edileceğini söylüyordu. 27 Temmuz'da Faysal'a ulaşan telgrafta 28 Temmuz'da saat sabah beşte Hicaz istasyonundan Şam'ı terki isteniyordu. Birkaç gün Dera'da kalan Faysal Suriye Başbakanı Dehuri den de ülkeyi terk etmesi için bir telgraf aldı. Fransız uçakları Dera üzerinden Arapça bildiriler atarak

---

⁵⁰¹ Davişa, Adid (2016) Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa, 2. Baskı İstanbul, Literatür Yayıncılık(Çev: Yalçın, Lütfü), s.39.

⁵⁰² Umar, s.449.

⁵⁰³ Davişa, s.40.

Faysal'ı barındırmaları halinde bombardımanın başlayacağı tehdidinde bulundular. Faysal gelişmeler üzerine bazı arkadaşlarıyla İtalya'ya geçmiştir.⁵⁰⁴

Meyselun savaşı sırasında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın İngilizler'den destek istemesine Londra bir bakıma kulak tıkamıştır. Profesyonellikten uzak Suriye birlikleri Meyselun Savaşı'nda hezimetini yaşamışlardır. Artık Suriye'de Fransız sömürsü başlamış Lübnan Suriye'den ayrılarak Marunîler Fransa tarafından destekleri sebebi ile ödüllendirilmiştir.⁵⁰⁵

İngiltere ve Fransa'nın 1920'lerde aldıkları kararlarla Büyük Suriye'de kelimenin tam anlamı ile bir parçalanmışlık meydana getirmiştir. Zamanla Büyük Suriye diye isimlendirilen bölgede tek bir devlet kurulmayıp Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail, Ürdün gibi devletlerin kurulması bölgesel sorunların kalıcı olmasına sebep olmuştur.⁵⁰⁶ Fransız ordusunun Suriye'ye girmesi ile Faysalın kurduğu Suriye Devleti'nin beş aylık ömrü sona ermiştir.⁵⁰⁷ Tarihte Suriye olarak adlandırılan bölge bugünkü Suriye ile sınırlı olmayıp Filistin, Lübnan, Ürdün ve Suriye'yi kapsayan bir bölgedir. I. Dünya Savaşı sonrası birçok Arap Milliyetçisi Suriye'de kurulacak devletten bu geniş coğrafyada bir Arap Devleti kurmak hayali içersindeydi. Fransızlar manda sistemini kurduklarında Lübnan'ı ayrı bir devlet olarak ayırıp Suriye'yi beş farklı idareye ayırdılar.⁵⁰⁸

Fransa Suriye'de Kuzey Afrika Sömürgelerinde görev yapmış tecrübesi bulunan koyu Katolik olan General Henri Gouraud'u yüksek komiser olarak atamıştı. General Henri Gouraud'un Suriyede uyguladığı idari ve iktisadi sistem uzun süre Suriye'de etkisini gösterecekti. Gouraud Lübnan'da ikamet edip Suriye ve Lübnan'ı yönetecekti sorumlu olduğu makam ise Fransa Dış İşleri Bakanlığı idi. Suriye ve Lübnan diğer devletler ile olan tüm ilişkilerinde ve iç idari sistemde tamamen Yüksek Komiserin onayına bağlı idiler.⁵⁰⁹

Fransa, Suriye'yi işgal edip burada hâkimiyetini kolaylaştırmaya yönelik birtakım düzenlemeler yapmaya başladı.1920 Ekim ayında Fransız General Gouraud Halep Devleti'ni ilan etti. Haleb'i Fransız yüksek komiserliğine bağlı Fransız bir subay kontrol edecekti. Halep'teki mahalli memurlar aldıkları herhangi bir kararda Fransız subayının

---

⁵⁰⁴ Umar, s.450.

⁵⁰⁵ Fieldhouse, D.K. (2018) Ortadoğuda Batı Emperyalizmi 1914-1958,1,Baskı,İstanbul, Tarih Kuram Yayınları, (Çev: Şahin, Merve) s.97.

⁵⁰⁶ Karkın, Veysel/ Yazıcı, Önder (2015) 'Arap Baharı'nın Suriye'ye Yansıması ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler', C:4, S:12, s.205.

⁵⁰⁷ Şahin, Türel Yılmaz (2011) 'Suriye'de Baas Yönetimi', Mülkiye Dergisi, S:272, s.104.

⁵⁰⁸ Altuğ, Seda (2008) 'Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik 1919–1939', İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.72-73.

⁵⁰⁹ Eravcı, Mustafa (2018) Suriye Tarih Siyaset Dış Politika,1.Baskı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, s.48-49.

onayını almak durumundaydılar. Oluşturulan Hükümet Arap Milliyetçiliği fikrinden uzak Fransızlara yakın kimselerden seçilmiştir. Örneğin, Fransızlara yakın olan Kamil El Kutsi kurulan Halep hükümetinde etkin bir kişiydi ve ailesinden altı kişiyi çeşitli memurluklara atamıştı. Fransızların dikkat ettikleri bir husus ise kurulan Halep'teki Arap Milliyetçilerinin Türklere karşı yakınlaşmalarını önlemek için çeşitli çalışmalar yapmalarıydı. Ancak alınan tedbirlere rağmen, Halep'te Fransızların seçtikleri bürokratların birçoğu Türk taraftarıydı. Kasım 1920 de Halep'te yapılan düzenlemelerin aynısı Şam'da da yapıldı ve Şam Devleti ilan edildi. Fransızların Şam'da tercih ettiği isim ise, Hakkı El Azm olmuştur. Uyguladığı itidalli yönetimle Fransızlarında beğenisini kazanan Hakkı El Azm yönetimi, 19 ay görevde kalmış, Haziran 1922'de görevden alınmıştır. Fransızların Suriye'de oluşturdukları federal parçalı yapı, 2980 sayılı karar ile 5 Aralık 1924'te Suriye Devleti olarak değiştirilmiştir. Böylece Şam ve Halep devletleri Suriye Devleti adı altında tek devlet olmuştur. Suriye'de Şam, İskenderun, Deyrizor, Havran, Humus sancaklarını ve Halep vilayetini içine alan yeni Suriye Devleti sancaklardaki mutasarrıflar ve Halep'teki Vali ile yönetilecek memurlar, devlet başkanının teklifi ve yüksek komiserin onayı ile atanacaktı. Suriye'de kurulan hükümet beş bakanlıktan oluşmaktaydı. Fransızların Suriye'de yaptıkları Halep ve Şam'ı birleştirme kararı, Arap milliyetçileri tarafından yeterli bulunmamıştır. Çünkü Suriye'deki Arap milliyetçilerinin asıl hedefleri Suriye'nin tamamında sözü edilen Arap birliğinin oluşturularak bağımsız bir Devletin kurulmasıydı.⁵¹⁰

Fransa Lübnan ve Suriye'yi Arapları bürokrasiden uzak tutarak Lübnan başkenti, Beyrut'tan yönetmiştir. Beyrut'taki Fransız yüksek komiseri üst düzey bütün bürokratları Fransızlardan atamış küçük yerleşim birimlerinde ise, Araplara yer vermiş ancak karar icrasında bulunan bürokratlar, Fransız asıllı bürokratlar olmuştur. Özellikle Suriye'de Sünni gurupların askeri kademelerden uzak tutulması, politika olarak belirlenmiştir. Diğer dini unsurlar ise, özellikle askeri kademelerde yer almışlardır. Nusayriiler, askeri kademelerin ve Askeri akademilerin tamamına hâkim olmuşlardır.⁵¹¹

5.2.3. Faysal'ın Irak'ı Kurması

19. Yüzyılın sonların'da Batılı devletlerin Bağdat Demir yolu ve Irak petrollerine olan ilgisi giderek artmıştı. Osmanlı Devleti'nin Bağdat Demir yolu yapımı ile petrol

---

⁵¹⁰ Umar, s.459.

⁵¹¹ Arı, s.166.

çıkarma ve işletme imtiyazıda Almanya ile anlaşma yapmayı tercih etmişti. I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Irak topraklarında İngiliz işgali başladı.⁵¹² İngiltere, Irak petrollerinden yararlanmayı hedefleyerek 1907 yılında iki petrol şirketini Shell ve Royal şirketlerini bölgede çalışmalar yapmaya teşvik etmiştir. Britanya, II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devletiyle Anglo Saxon Oil Companay şirketi üzerinden anlaşmalar, yapmaya çalışmıştır. I. Dünya Savaş bittikten sonra ise İngilizler Musul petrollerine göz dikmişlerdir. Mondros ateşkes anlaşmasından sonra Musul İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Sunnilerin ve Şiiilerin yaşadığı Irak kuzey bölgesinde Türkmenler ve Kürtlerle beraber az sayıda Hıristiyan ve Yahudi'den oluşmaktaydı. Birçok unsurun yaşadığı Irak'ı kontrol edebilmek İngiltere için zor görünüyordu.⁵¹³ 1920 yılında San Remeo konferansında Irak'ın İngiliz mandası olacağına dair haberlerin Irak'ta yayılmasından sonra Irak'ta İngilizlere karşı tepkiler arttı.⁵¹⁴ İngilizler, Irak'ı işgal ettikten sonra Hindistan'da uygulanan yönetimin bir benzerini Irak'ta uygulamışlardır. Hatta Irak'a atanan yöneticilerin çoğu Hindistan'da görev yapanlar veya İngilizlerdi. Iraklılar, bu duruma tepki vermekte gecikmediler.⁵¹⁵

Osmanlı Devleti'ni üç önemli vilayeti olan Bağdat, Basra ve Musul'u Irak adında birleştiren İngilizlere karşı 1920'de çıkarılan ayaklanmaya Irak'ta yaşayan tüm kesimler katılmıştır.⁵¹⁶ İngilizler, Osmanlı sonrası Irak'ta istikrarlı bir süreci başlatmakta başarısız oldular. İngiltere 1910 ile 1922 yılları arasında Irak'taki iç karışıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çıkan isyanların İngiltere'ye maliyeti 40 milyon siterlidir.⁵¹⁷ Irak'taki olumsuz hava İngilizler'i, Irak'ı idare edecek menfaatlerini koruyacak bir figür arayışına itmişti.

İngiliz Kudüs yüksek komiseri, Mr.Herbert Samuel, Kral Abdullah'a bir not göndermişti. Not'ta Abdullah'tan İngiliz Sömürge Bakanı ile görüşmesi isteniyordu. Şerif Abdullah'ı Salt Şehrinde Albay Lawrence bizzat karşılamış ve ileri gelen bir Arap bir eşrafın evinde yenen yemekte Lawrence, Abdullah'a kısaca buluşmanın konusunu özetlemişti. Kudüs'e giderken Şerif Abdullah'a bazı Arap ileri gelenleri'de katılmış ve ateşli bir istişare toplantısı gerçekleştirilmişti. Buluşmada Savaş Bakanı Churchill Şerif

---

⁵¹² **Arslan, Gürbüz** (208) 'Nuri Sait Paşa'nın Türkiye Ziyareti Ve 1946 Türkiye Irak Dostluk Ve İyi Komşuluk Antlaşması', Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, C:17, S:34, s.269.

⁵¹³ **Türkman**, s.109.

⁵¹⁴ **Rogan**, s.437.

⁵¹⁵ **Şahin, İsmail/ Şahin, Cemile/ Yüce, Samet** (2014) 'I. Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları', Gazi Akademik Bakış, C:8, S:15, s.120.

⁵¹⁶ **Dağ, Ahmet Emin** (2015) İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Irak Raporu Ağustos 2015, s.2

⁵¹⁷ **Sander**, s.81.

Abdullah Şecere’de olan olaylar hakkında sorular sormuş ve İngiliz Hükümetinin çıkan olaylardan dolayı şerif tarafını protesto edeceğini, ancak Churchill şahsi uğraşları sayesinde buna engel olduğunu söylemişti. Churchill’e teşekkür eden Şerif Abdullah kendi vatanlarını savunmama noktasında kimseye önceden bir söz vermediklerini söyledi. Buluşma birkaç gün devam etmiş, Şerif Abdullah ile Churchill bölgede olup biten pek çok konuyu ele almışlardı. Churchill Abdullah’a Britanya ile Arapları müşterek hareket etmelerindeki sebep, plan, hedef ve gayelerden söz ederek savaştaki dayanışmaya vurgu yaptı. Suriye’de olan olaylarda İngilizlerin Araplar lehine yapmış oldukları çabalardan söz etti. Churchill, Abdullah’a Suriye’de müttefik Fransa’la daha fazla gerginlik çıkarılmamsını Britanya’nın Kral Faysal’a Suriye’yi bırakıp Irak’a giderek krallığa aday olmasını tesviye ettiğini bildirdi. Kral Abdullah ile Churchill buluşmasında Abdullah ısrarla Balfour Deklarasyonundan ve Vahhabi İngiliz işbirliğinden mevzu açsada Churchill bu konuları konuşmaya yanaşmamış ve ısrarla Faysal’ın Irak Krallığına getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasını aksi takdirde Vahabilerin nüfuz sahasının genişleyeceğini Abdullah’a iletmiştir.⁵¹⁸ İngilizlerin Faysal tercihi stratejik bir adımdı Faysalın getirilmesi ile hem isyana karşı bir lider bulunmuş olacak hem de Halifeliğin boşluğu’da Faysal ile kapatılmaya çalışılacaktı.⁵¹⁹

Faysal, İngilizlerin tavsiye ve yönlendirmesi sonucunda Irak’a geldi. O dönemde Irak ve Faysal’ın konumu belirsiz olduğu için Faysal müşkül durumdaydı. Fransızların Suriye’den resmen kovduğu Faysal İngilizlerin teklifini kabul etmese bertaraf olma ihtimali ile karşı karşıyaydı. Kabul etse taraftarlarının tepkisini çekmesi kuvvetli bir ihtimaldi. Faysal, İngiltere’nin ve bağımsızlık yanlısı Arapların arasında çok ince bir politika yürütmek zorundaydı. İngilizlerin Faysal üzerinden hesapları çıkarılarının tehlikeye girmemesi ve Faysal yönetiminin Bolşevik ve Kemalist akımlara karşı bir set görevi görmesiydi. Ancak Irak topraklarına Suriye’ye kıyasla yabancı olan Faysal, Irak krallığı için tedirgindi.⁵²⁰ Faysal, Irak Kralı olduğunda Irak için ideal bir hükümet’e, mili bir eğitim sistemine, milli savunma politikasına sahip değildi. Ayrıca bunları oluşturma imkânından uzaktı. Faysal’ın durumu isminin Irak Kralı olarak anılmasından ibaretti.⁵²¹

---

⁵¹⁸ **Kral Abdullah**, s.170-174.

⁵¹⁹ **Daban, Emine Zeynep/ Daban, Cihan** (2018) ‘ Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali Ve Abd’nin Irak’a Müdahalesi’, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:2, S:1, s.86.

⁵²⁰ **Allawi**, s.437.

⁵²¹ **Cleveland, William I** (2008) Modern Ortadoğu Tarihi,1. Baskı, İstanbul, Agora Kitaplığı (Çev: Harmancı, Mehmet), s.232.

1920 yılında İngiliz savaş bakanı Churchill, Irak'taki askerlerin çekilmesini istemekteydi. Bu çekilme isteğinin iki sebebi vardı; birincisi mali sıkıntıların başlaması, ikincisi Hindistan'daki durumun kötüleşmesi Churchill Iraktaki birlikleri Hindistan'a kaydırmak istiyordu. Yine 1920'de alınan bir karar ile İngilizler Irak'ı Hindistan ve Savaş Bakanlığından alınıp, Sömürgeler Bakanlığına bağlandılar. İngilizlerin Ortadoğu saha elemanları 12 Mart 1921 de en az kırk diplomatın katıldığı gizli bir toplantı düzenlediler. Toplantıda Ortadoğu meseleleri enine boyuna tartışıldı. Churchillin başkanlık ettiği toplantıda bölgeyi çok iyi bilen isimlerden Percy Cox, Herbert Samuel ,Lawrence ,Gertrude Belle, katılmıştı.⁵²² Gertrude Bell toplantıda, Irak ile ilgili 149 sayfalık bir rapor sundu.⁵²³ Lawrence ve Gertrude Bell Suriye'den Fransızların kovduğu Faysal'ın Irak'ın başına getirilmesi için Churchill'e ısrarlı bir teklifte bulundular. Bu konferansta Irak'ı ilgilendiren beş önemli medde vardı.

- 1 Arap bir liderin Irak'ın başına getirilmesi.
- 2- Kürt bölgesinde neler yapılacağı
- 3- İngiltere'nin harcamalarının nasıl minimize edileceği
- 4-Kendilerine sürekli ödeme yapılan Suud ve Şerif Hüseyin'in durumları
- 5- İngiliz militer gücünün Iraktan çekilmesinden sonra Irak savunmasının durumu

Konferanstan çıkan sonuç ve Irak'ta aşiretler ile yapılan görüşmeler sonunda Faysal'ın Irak'a getirilmesine İngilizler tarafından karar verildi. Faysalın Irak'ın başına getirilmesi için Lawrence Gertrude Bell'in ısrarları belirleyici olmuştur. Aslında Faysal'dan önce İngilizler birkaç kişiyi düşünmüşler, fakat başarılı olamamışlardı. Irak'ta Faysal'ı istemeyenler'de vardı. Hatta dönemin Irak'taki güçlü isimlerinden olan Bağdat Ennakibi Şerif Hüseyin ve oğullarını Irak'ta görmektense Türkleri görmeyi tercih ederim demişti. Faysal'ı Irak'ta istemeyen Seyyit Talip ise İngilizler tarafından derdest edilip Hindistan'a gönderildi. Churchill, Faysal ile görüşerek Irak'ı nasıl yöneteceği hususunda onu ikna etti. Lord Curzon Irak'ın tümüyle İngiltere denetimin'de olması gerektiğini söylüyordu. Ancak İngilizler Faysal'ı Irak'ın başına getirirken Iraklıların Faysal'ı tercih ettikleri havsını oluşturacaklardı. Faysal tercihi İngiliz istihbaratçıları için bulunmaz şanstı. Çünkü Faysal, uysal yapısı, becerikli yönü ve isyandan bu yana sürekli İngilizler ile

---

⁵²² Yazkan Kubal, s.204-205

⁵²³ Kral E Meyor.Shareen Blair Brysac. (2016) Ortadoğu Tarihi,1. Baskı, Ankara, Çev, Emine Eminel, Akıl Çelen Kitaplar, s, 250

çalışmış bir isimdi.⁵²⁴ Faysal, 23 Haziranda İngilizler tarafından önce Basra'ya getirildi. İngilizlerin güdümündeki Irak Konseyi Faysal'ı 11 Temmuz 1921de Irak Kralı ilan etti.23 Ağustosta Faysal Bağda'da tahta çıkararak Irak Kralı ilan edildi. İngiliz çıkarlarına hizmet etmekle görevli Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın İngiliz kuklası olduğu aşikârdı.⁵²⁵ Faysal Suriye'de azledildiği krallık makamını bir yıl sonra Irak'ta tekrar elde etmişti. 1921'de Irak Kralı olan Faysal dünya tarihinde iki ayrı ülkenin krallığını yapmış tek örnektir.⁵²⁶

Faysal, Irak'ın başına geçtiğinde bazı Irak gerçekleri ile baş başa kaldı. Irak halkı İngiliz işgalinden memnun değildi. Büyük Arap Devleti kurmak için Osmanlı'ya karşı savaşmış çok sayıda Arap Milliyetçisi askerler ve subaylar vardı. Bunlara rağmen, Faysal tacını ve tahtını korumak için İngilizler ile iyi geçinmek ve onların isteklerini yerine getirmek zorundaydı.1922'de İngilizler Faysal ile bir anlaşma yaptılar bu anlaşmaya göre Irak'ın İngiliz mandası olduğu resmen kabul edilmişti. Faysal her türlü mali konuda İngilizlerden onay alacaktı. Osmanlı borçları, Irak'ın İngilizler tarafından işgali sırasında yapmış olduğu borçlar tamamen yeni Irak Devleti tarafından ödenecekti.⁵²⁷

Faysal'ın Iraklı olmaması diğer bir dezavantajı idi. Şerif Hüseyin isyanı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış olan isimlerden Nuri Saaid, Cafer Askeri, Cemil Madfai Faysal'a yakın olan isimlerdi. Özellikle Cafer El Askerinin Faysal'ın Irak'a Kral olması için önemli rolü vardı. Diğer taraftan Osmanlı yanlısı bir ekip Irak'ta hala faal idi. Kamil Çadırcı, Yasin Haşimi, Reşit Ali Geylani Hikmet Süleyman bu isimlerin başında geliyordu. Iraktaki bu keşmekeşlik Faysalı İngilizlere daha çok mahkûm ediyordu.⁵²⁸

Faysalın çocukluğu İstanbul'da geçmiş Şehzadeler gibi büyütülüp eğitilmişti. Osmanlı Devleti'nin her türlü nimetinden istifade etmiş olan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, önemli bir figürdü.1915'te İstanbul'a Meclisi Mebusan sıfatı ile gelip Osmanlı'nın tüm önemli Bakanları ile görüşen kendisine Çanakkale cephesi gezdirilen Faysal, ısrarla babasının Osmanlı'ya bağlı olduğunu söyleyerek Devleti yanıltmıştı. Hicaz'da binlerce Mehmetçiğin canına kıyan bedevilerin komutanı idi. İngilizler Kudüs'e ve Şam'a girerken halktan tepki almamak için önce onu ve askerlerini öne sürmüşlerdi. Faysal Camal Paşa'nın tüm ikazlarını ve iyi yaklaşımını görmeyerek son ana kadar onu oyalamaya çalışmış ve sürekli Camal Paşadan altın koparmayı marifet sanmıştı. Savaş bittiğinde Fransızlar Faysal'ı Suriye'den çıkarma derdine düşmüşler ve güç kullanarak Faysal'ı

⁵²⁴ Yazkan Kubal, s.206-208.

⁵²⁵ Fidel, s.132-133.

⁵²⁶ Erdem, Özgür (2012) 'I. Dünya Savaşı'nda Arap İhaneti Ve Suriye'nin Kuruluşu', İleri Dergisi, s.52.

⁵²⁷ Öztürk, s.143.

⁵²⁸ Yazkan, s.212.

Suriye'den kovmuşlardı. Faysal daha o dönemde Mustafa Kemal'in liderliğinde yeni kurulmaya çalışılan Anadolu hareketinden medet ummayı denemek zorunda kalmıştı. İngilizler ise, ona daha pis işler yaptırmak için Irak'ın başına getirdiler. Faysal'ın bundan sonraki tüm mesaisi İngilizlerin Irak'taki çıkarlarını korumaya çalışmak olacaktır. İngiliz cenderesi Faysalı öyle biçare hale getirmişti ki Irak Kralı Faysal sürgün edilen babası Şerif Hüseyin'i bile Irak'a kabul edemeyecekti. İşte Faysal'ın Irak Krallığı böyle bir krallıktı. Irakta İngiliz markajından kurtulamayan Şerif Hüseyin'in torunları 1958'deki darbe ile tamamen yok edildiler.⁵²⁹

5.2.4. Şerif Hüseyin ve Oğullarının Anadolu Hareketine Yaklaşımları

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu'da Osmanlı'nın boşluğu doldurulamamıştır. Kendi aralarında savaşımaya başlayan Araplar bir birlik kuramamışlardır. Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da işgalcilere karşı bir direniş başlatılmıştı. Anadolu hareketi, Araplar ile müşterek hareket etmeyi düşünmüyordu. Şerif Hüseyin bu hengâmede İngilizlere Anadolu'daki direnişi bahane ederek kendisinin bir an önce Kral olarak tanınmasını hedeflemekteydi.⁵³⁰

Osmanlı'nın terk ettiği Arap toprakları ve Anadolu İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Mustafa Kemal liderliğinde başlayan Anadolu hareketi, İngilizlere ve Fransızlara karşı mücadele yürütmekteydi. 1919-1921 yılları arasında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ile Ankara arasında gizli heyetler aracılığı ile bazı görüşmeler oldu. Bu görüşmelerde Şam ile Ankara arasında ortak hedefler ve beraber hareket etme imkânları tartışılmıştır.⁵³¹

Kendisine Suriye Devleti kurdurulan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal İngiliz desteği sayesinde ayakta kalmıştı. Suriye ve Irak'ta işgalcilere karşı ayaklanmalar oluyordu. Mustafa Kemal 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kongresinde yapmış olduğu konuşmada Arap topraklarında cereyan eden direnişten bahsetmiş ve Arapların işgali reddettiğini söylemişti. 28 Aralık 1919'da Ankara'da ileri gelen bazı kimseler ile yapmış olduğu görüşmede, "Suriye'de, Irakta yıllardır beraber yaşadığımız dindaşlarımız bağımsızlıkları için mücadele ediyorlar. Bütün İslam ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları bizim için ne büyük bir bahtiyarlık olur" demiştir. Mustafa Kemal Paşa

⁵²⁹ Fidel, s.106.

⁵³⁰ Köse, s.74.

⁵³¹ Hanadi, Yusuf (1988) 'Hâşim'i Krallığı 1910-1925 (Yüksek Lisans), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.132-133.

Arapların ortak hareket edelim teklifine olumlu bakmakla beraber öncelikle her Devletin kendi bağımsızlığını kazanması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa Faysal tarafından gönderilen heyetlere Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a güvenmediğini ifade etmiştir.⁵³² 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'de gizli bir toplantı yapılmıştı. Mustafa Kemal Suriye ve Irakla ilgili şunları söyledi. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Ankara Hükümetine delegeler göndermiştir. Bizim tutumumuz şu şekilde olacaktır; Bizler artık milli sınırlarımızın insan kaynaklarını ve imkânlarını sınırlarımız dışında israf etmeyeceğiz. Emir Faysal Suriye halkına demek istiyor ki, Türkiye bize yardım ederse biz Fransızlar ile mücadele edebiliriz. Faysal siyasi davranmaktadır. Biz'de ona siyasi bir cevap verdik. 1922'de Irak Kralı olan Emir Faysal Mustafa Kemale göre bir İngiliz işbirlikçisi idi düşürülmesi Irak'ın yararına olur diyordu.⁵³²

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah da 1921 yılında Maan'da bulunduğu sıralarda Mustafa Kemal Paşa'yı tanıyan Arap subayları vasıtası ile Mustafa Kemal ile temas kurmaya çalışmıştır. Abdullah, Mustafa Kemal'e selam yollayıp Arapların ve Türklerin kurtulmaları için ortak hareket etmeyi teklif etmiştir. Mustafa Kemal ise cevabında Abdullah'a teşekkür ederek Fırat nehri boyunca ilerleyen Kazım Karabekir Paşa ile irtibata geçilmesini söylemişti. Ancak aradaki irtibat ortak mücadele kararı ile sonuçlanmamıştır. Türkiye, Lozan barışı ile birlikte Osmanlı'nın Arap coğrafyasındaki mirasından vaz geçtiğini ilan etmiştir.⁵³³

Mustafa Kemal, Haşimlerin beraber hareket edelim çağrılarını fiilen olumlu cevap vermemiş ve Anadolu hareketinin çeşitli antikalara alet olmasını önlemiştir. Çünkü Şerif Hüseyin ve oğullarının aslı maksatları Türk askerlerini Arap coğrafyasına çekerek kendi hain bencil amaçlarına alet etmektir.⁵³⁴

5.2.5. Hicaz Haşimi Krallığı

İngilizler ve Fransızlar, I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Şerif Hüseyin'e isyan öncesi verdikleri sözlerde durmayıp Sykes Picot anlaşmasını hayata geçirdiler. Hicaz Krallığı, Hüseyin tarafından ilan edildiğinde tanımada tereddüt etmişlerdi. Onu Hâşim'i Kralı veya Hicaz Kralı olarak tanımışlar tüm Arapların Kralı olarak kabul etmemişlerdi. İsyân öncesi İngilizler ile yapılan yazışmalarda sınırların tespiti hakkında kapalı ifadeler

⁵³² Yılmaz Hadiye, s.299-301.

⁵³³ Handi, s.152-153.

⁵³⁴ Köse, s.75.

vardı. Muhammet Ali El Coloni hatıralarında savaş sonrasına dair İngiltere ve Fransa'nın Arapları kandırarak isyan ettirdiğini asıl maksatlarının ise Arap coğrafyasını sömürmek olduğunu ifade ediyordu. Colani bu iki Devletin Araplar arasına nifaklar sokup Arab'ı Arab'a kırdırıldığını ifade ediyordu. Bazı Arap yazarlar, Osmanlı Devleti'nin çekilmesi halinde Arapların kendi başlarına güçlü bir devlet kuramayacağını ve geçmişin aranacağını dile getiriyorlardı. Saaid El Cezairi 1918 yılında Türkler ile Arapları uzlaştırmak için teşebbüste bulundu. Küçük Cemal Paşa ile buluşan Cezairi, Cemal Paşadan aldığı yazıyı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a ulaştırdı. Cemal Paşa yazısında Müslümanlar arasında meydana gelen bu acı husumetten Peygamberimizin ruhunun rahatsız olduğunu ifade etmekteydi.⁵³⁵ Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın zafere yaklaştığını umarak güçlü olan tarafta yer alıp kendi hayallerine yaklaştığını zannetmekteydi. Savaş başladığında hemen İngiltere tarafına geçmemiş, Osmanlı'nın cihat ilanına destek vermemişti. Şerif'in 1916 yılı ortalarına kadar beklemesindeki nedenlerden birisi 'de kazanan tarafta olma gayreti idi.

Osmanlı Devleti'nin Hicaz bölgesinde krallık kurmayı başaran Şerif Hüseyin, Asir bölgesinden Kunfidayı'da topraklarına katarak krallığını ilan etmişti. İngiltere ise isyan sonrası stratejik kazanımlar elde etmiş, El Vecih'te petrolün bulunması ile bölge Londra için daha da önemli hale geldi. İsyen bittiğinde Şerif Hüseyin'e yapılan maddi yardım aynı miktarda Suudlara da yapılmaya başlandı. Hicaz'daki Suudi İngiliz işbirliği daha kadim bir ittifaktı. İngiltere savaş bittiğinde iki lideri çatıştırmak istememiş o zamanki politikalarına uygun olarak aralarını düzeltmeye çalışmıştı.⁵³⁶ Savaş bittiğinde İbni Suud daha da güçlenmişti. 1918'de Şay aşireti Kuhurma vahası için ödediği vergiyi Şerif Hüseyin'e vermeyip ödemeyi İbni Suuda yapmaya başladı. Bu davranışını cezalandırmak isteyen Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, 1919 yılı Mayıs ayında Suudlara saldırarak Hicaz'daki üstünlüklerini kesin olarak ilan etmeyi düşünüyordu. Ancak Abdullah, Sudular karşısında ağır bir yenilgi aldı.⁵³⁷ Şerif ve oğulları bu yenilgi ile Hicaz'da 'ki hâkimiyet mücadelesinde kendilerine karşı ciddi bir rakip olduğunu görmüş oldular.

1919 da Türk kuvvetleri Hicaz'dan tamamen çekilmişti. Şerif Hüseyin için tüm Arapları kendi etrafında toplama zamanı gelmişti. Şerif, Osmanlı'nın çekildiği Arap

---

⁵³⁵ Handi, s.116-117.

⁵³⁶ Köse, s.87.

⁵³⁷ Fidel, s.98.

topraklarını kendince atamalar yapmaktaydı. İngilizlere danışılmadan bir oldubitti ile yapılan tayinlerden İngiliz yetkililer ciddi derecede rahatsız olmuşlardı.⁵³⁸

Türklerin çekilmesinden kısa süre sonra, İngiliz istihbarat görevlileri ve saha elemanları Hicaz'da vaziyetin nasıl olduğunu tespit etmeye çalışıp raporlar hazırladılar. Raporlarda Şerif'in Hicaz'daki icraatları İngilizleri dehşete düşürmüştü. Halk, Türk idaresini mumla aramaktaydı. Şerefin yönetimi halkı canından bezdirmişti. Kendi etrafı ve adamları ise şatafatlı bir yaşam sürmeye başlamışlardı. Hicaz'da ciddi manada hak ihlalleri yaşanmaktaydı. Kabile mantığı ile yönetilen bölgede her türlü karar Şerif'in azından çıkacak iki söze bakmaktaydı. Kurmuş olduğu istihbarat şebekesi Şerif Hüseyin hakkında söylenen en ufak bir olumsuzluğu direk olarak cezalandırmaktaydı. Halkın haksızlıktan hukuksuzluktan mahrum olması, Şerif Hüseyin'in umrunda değildi. İstenildiği zaman herhangi bir kişinin malına sorgu sual olmaksızın el konulabiliyordu. İsyân sırasında Osmanlı'yı destekleyen kişilerin mallarını bedevilere yağmalattıran Şerif aynı yöntemi kendine muhalefet etmek isteyen herkese karşı uygulamaktaydı. Hicaz'da tam bir tiranlık hâkimdi, Şerif'in casusları yerli yersiz ithamlar ile bazı kimseleri keyfîlerince hapsediyorlardı. Hukuki savunmaları alınmayan insanlar, Şerif'in El Kabu zindanına atılmaktaydı. El Kabu zindanı yerin on metre altında idi ve farelerin cirit attığı bir lağım haneydi. Bu zindana girenin hayatından bir daha haber alınamıyordu. Hicaz'da halk Türk yönetimine gerektiği gibi destek vermediklerinden dolayı kendilerinin suçluyordu. Halkın Şerif Hüseyin'e bu imkânları hazırlayan İngilizlere kızgınlıkları giderek artmaktaydı.⁵³⁹

Sykes Picot anlaşması, ifşa olduğunda Şerif Hüseyin İngiltere'ye konu ile ilgili bir açıklama beklediğini bildirmişti. İngilizler, Şerif Hüseyin'e Kraliçe'nin Arap Cihadını desteklediğini ve Osmanlı zulmünü Araplardan kaldırarak hukuka dayalı bir Arap Devleti'nin kurulması için İngiltere'nin samimi olduğunu yazmışlardı.⁵⁴⁰ Aslında telgraftaki İngiliz beyanı tamda Şerif Hüseyin'in ruhunu okşayacak ve duymak istediği bir hususlardı. İşin aslı Şerif Hüseyin zaman geçtikçe anlayacak daha tehlikeli hilelerle karşılaşacaktı.

Şerif Hüseyin karşılaştığı hileler ve yanıltıcı İngiliz siyaseti nedeni ile tamamen demoralize olmuştu. 27 Ağustos 1918'de Şerif Hüseyin, Mısır Yüksek Komiserliğine bir yazı gönderdi. Hüseyin bu yazısında Büyük Arap Devleti kurma fikrini kendisinde oluşturanların savaş öncesi dönemlerde görüşmüş olduğu İngilizler olduğunu

---

⁵³⁸ Köse, s.88.

⁵³⁹ Köse, s.91-93.

⁵⁴⁰ Handi, s.120.

vurguluyordu. İngiliz yetkililerin kendisine yapmış olduğu telkinler sebebi ile büyük Arap Devleti davasına inandığını söyleyerek İngilizlerden çekincelerine kulak verilmesini talep etmekteydi. Şerif'in 1918'deki acıklı talebi şunlardı.1- İslam âleminin bütünlüğünü korunması 2-Kendisinin İngiltere ile ters düşmekten korunması 3- Kendisinin İngiltere tarafından çıkarılacak Arap birliğini istemiyor şayiasından korunması.⁵⁴¹

İngiltere, Hicaz'da Şerif Hüseyin'den başka diğer liderler ile de anlaşmalar yapmıştı, hatta bu anlaşmalardan birisi şerif ile olan yazışmalardan da önce yapılmış olan 15 Nisan 1915 tarihli İdrisi İngiliz anlaşmasıdır. Bu gizli anlaşmadan yararlanarak İngilizler İdris'i ile Şerif Hüseyin arasında 1916 yılında bir sınır problemi de icat ederek her iki tarafı kendilerine mahkûm etmişlerdir. İsyân başladıktan bir ay sonra örtülü İngiliz desteği sayesinde İdrisi Osmanlılar ile çatışan Şerif Hüseyin'e bağlı Kunfüze Bölgesini işgal etti. Şerif Hüseyin İngilizlerden yardım istediğinde kendisine yazışmalarda Osmanlı ile olan mücadeleye odaklanması ve aslı kazanımın burada olduğu hatırlatıldı. Bu hatırlatmalar dahi Şerif'in aldattıcı İngiliz siyasetine inanıp sözde Arap Devleti davasına sarılmasına neden olmaktadır.26 Aralık 1915'te Suudlar ile İrtifak'ı Akir adı altında bir anlaşma yapmıştı bu anlaşma Suudların İngiltere tarafından tanınması anlamına gelmekteydi. Şerif İdrisi ve Suud arasındaki sınır çekişmeleri I. Dünya Savaşı bitene kadar devam etmişti.⁵⁴²

İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin'e Suud ile mücadele etmemesini tavsiye ediyorlardı. Çünkü İngilizler, Şerif Hüseyin'i Irak ve Suriye'de oluşan problemleri çözmede kullanmak istemekteydiler. Oğlu Abdullah ise babasını ellerindeki paralı askerlerin artık zengin oldukları için savaşmak istememelerinden dolayı zorlandıklarını söylüyordu. Şerif Hüseyin İngilizlerin ve oğlunun sözlerine kulak tıkayarak Vehhabi Suudlar ile savaşmakta ısrar etti.⁵⁴³

Bu dönemde, Şerif ailesine danışmanlık yapan bazı kimseler paralı askerlerin artık zengin olduklarını ve bu yüzden savaşmak istemediklerini söyleyerek Haşimleri ikaz ettiler. Şerif'e Suudlar ile savaşa girmeme tavsiyesi İngilizler tarafından da yapıldı, İngilizler Şerif Hüseyin'i Irak ve Suriye'de oluşacak problemlerde kullanmak istiyorlardı. Yapılan tavsiyelere kulak tıkayan Şerif Hüseyin inatla Suudlara saldırmak istiyordu. Şerif'in oğlu Abdullah, İbni Suuda bir mektup göndererek kendisine sığınan Halid Bin Lüeyi cezalandırmak için yola çıktığını bildiriyordu. Abdullah yazısında Haşimi ailesinin

---

⁵⁴¹ Handi, s.121.

⁵⁴² Handi, s.123.

⁵⁴³ Handi, s.127.

birbirlerine olan bağılıklarına vurgu yapıyor ve Medine'deki Osmanlı askerlerine karşı kazanılan zaferden bahsediyordu. Suud Abdullah'ın üstü kapalı tehditlerine net bir cevap vererek hemen Mekke'ye dönmesini tavsiye etti. Ancak Abdullah cevabında babasından aldığı emiri yerine getireceğini söyledi. 14 Mart 1920'de yapılan savaşta Abdullah ağır bir yenilgi aldı. Şerif Hüseyin'in İngilizlere müracaat etmesi sonucu Suudlar Necid'e geri döndüler. Şerif Hüseyin oğlu Abdullah'a tekrar ordu kurup Suudlara saldırmasını emredince Abdullah babasına itiraz etti.⁵⁴⁴

İngilizler, Suudiler ile Şerif Hüseyin'in aralarını düzeltmek için iki tarafı Kuveyt'te buluşturmışlardı. Şerif Hüseyin'i bu buluşmada küçük oğlu Zeyd temsil etmekteydi. Şerif Hüseyin tarafının uzlaşmaz tutumu üzerine bu girişimden olumlu bir sonuç alınamadı. Kasım 1923-Nisan 1924 arasında devam eden görüşmeler, sona erdiğinde İngiltere'nin Şerif Hüseyin yerine Hicaz'da Suudları destekleme fikri tamamen ağırlık kazanmıştı.⁵⁴⁵ Hicaz'daki son yıllarında İngiltere'den ümidi kesilen Şerif Hüseyin Almanlar ile irtibata geçerek onlara cephaneye ve uçak siparişi vermişti. Her yeri İngiliz istihbaratı ile sarılı olan Hicaz'da bu gelişmeyi zamanında tespit etmekte İngilizler zorlanmadılar. Kısa zaman sonra Şerif Hüseyin Hicaz'dan sürgüne gönderilecekti.⁵⁴⁶

Şerif Hüseyin Suudlar ile muadelede ısrar edince Hicaz'da Suud Haşimi mücadelesi devamlı bir hal aldı. İngilizlerin arabuluculuk girişimleri sonuçsuz kaldı. Şerif Hüseyin ile Suudun arasını düzeltmek için İmam Yahya, Mısırlı Melik Fuat, Filistin Yüksek İslam Konseyi Başkanı Talip En Nakin ve Hindistan Müslümanları da girişimlerde bulunmuşlardı. Ancak Şerif Hüseyin ne İngilizleri ne Arap yarımadasındaki yerel liderleri ve nede Hindistan ve Mısırdan kendisine verilen tavsiyeleri dinlemiyordu. Oğlu Abdullah babasının bu durumunu iyi biliyordu ve ona Suudlar ile savaş yapılmamasını tavsiye etmekteydi. 1924-1925 yıllarında Şerif Hüseyin ısrarla Suudlara karşı savaşmaya devam etti. Sonuçta sürekli galip gelen taraf Suudlar olunca Şerif Hüseyin Hicaz'daki idareyi oğlu Aliye bırakıp Hicaz'ı terk etmek zorunda kalmıştı. Şerif Hüseyin Akabeye gelmiş Ürdün Emiri olan oğlu Abdullah'a Suudlar ile yeniden mücadeleye hazırlanan büyük oğlu Aliye takviye birlik göndermesini söylemişti. İngilizler ise Şerif Hüseyin'i istedikleri noktaya çekmekte başarılı olamadıkları için Suudlara desteklerini arttırmışlardı. Şerif Alinin kendilerine saldıracağını İbni Suud İngilizlere bildirmiş ve İngilizler buna mani olmak için Şerif Hüseyin'in bulunduğu Akabe'ye bir donanma göndermişti. İngiliz donanmasının

⁵⁴⁴ Handi, s.128-130.

⁵⁴⁵ Bostancı, Mustafa (2013) 'Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu Ve Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri 1926-1990 , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Doktora Tezi, s.85.

⁵⁴⁶ Köse, Şerif, s.190.

kaptanı Şerif Hüseyin'i Akabe'yi terke etmesi için uyardı. Şerif Hüseyin cephesi Suud'a karşı savaş hazırlıklarına devam edince İngiltere, Akabeye ikinci bir gemi gönderdi. Arkasındaki İngiliz desteğini gören Suudlar Şerif Hüseyin'in oğlu Aliye karşı kapsamlı bir saldırıya geçerek tüm Hicaz'ı almayı bir fırsat bildiler. Şerif Ali Suudların güçlenerek üzerlerine geleceğini kestirebiliyordu İngilizlerden yardım istedi. İngilizler Aliyi muhatap almayarak konudan haberleri yokmuş gibi bir tavır sergilediler. Ali, İbni Suuda anlaşma teklifinde bulundu ancak fırsatı kaçırmak istemeyen İbni Suud önce Medine'yi aldı. Sonra Haşimlerin elindeki son şehir olan Cidde'yi kuşattı açlık tehlikesi yaşayan şehir diremedi Şerif Hüseyin'in büyük oğlu ve son Hicaz Haşimi Kralı Ali, İngilizlerden teslim şartlarını konuşmaları için Suud ile anlaşmasına aracılık yapmalarını istedi. 20 Aralık 1924'te Ali İngiliz gemisi Korn Flavır ile Cidde'den Basra'ya yola çıktı.⁵⁴⁷ Bu olay bütün Arapların Kralı olmayı hedefleyen ve Hicaz'da Osmanlı'nın fiili son Mekke emiri (Hicaz valisi)olan Şerif Hüseyin'in kendi öz yurdu Hicaz Krallığını dahi ayakta tutamaması ile sonuçlanmıştı. Hâlbuki İngilizler on yıl önceki yazışmalarda Şerif ile Adana- Mersin'den başlayıp Suriye, Irak, Arap Yarımadası, Lübnan, Filistin, Aden Körfezi, Kuzey Yemen ve Basra'yı içine alan coğrafyada Büyük Arap Devleti kurmayı konuşuyorlardı.

5.2.6. Suudi Arabistan'ın Hicaz'ı Ele Geçirmesi

Suudilerin Hicaz bölgesini ele geçirme çabaları I. Dünya Savaşı öncesinden beri devam etmekteydi. 1912 yılında Riyad'a girdiklerinde Şamar Aşiretinin ileri gelenlerini katlettiler ve onların eşleri ile evlendiler. Şammar aşireti bu vahim hadise sonrasında Riyad'ı terk edip Suriye, Irak başta olmak üzere çeşitli bölgelere yerleştiler.⁵⁴⁸ Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı sırasında önemli İngiliz yetkililerden olan Sir Arnold Wilson ve St. John Philby İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e destek vermesini politika olarak yanlış buluyorlardı. Bölgede desteklenip güçlendirilerek ittifak yapılacak yerel liderin İbni Suud olduğuna inanıyorlardı.⁵⁴⁹

Şerif Hüseyin isyanının başlaması üzerine Osmanlı Devleti tarafından Mekke Emiri olarak atanan Şerif Ali Haydar, 14 Ağustos 1916'da İbni Suda bir mektup göndererek cihad'a destek vermesini istedi ve birlik çağrısında bulundu. İbni Suudun ilk yaptığı iş

⁵⁴⁷ Handi, s.142-144.

⁵⁴⁸ Ömer Çelikkönmez, www.Dikgazete./Ortadoğunun En Büyüğü Şammar Aşireti, 16.06.2018

⁵⁴⁹ Bostancı, s.80.

Şerif Ali Haydarın bu mektubunu İngilizlere ulaştırmak olmuştur. 1916 Eylül ayında kendisinden destek isteyen Şerif Hüseyin'in mektubunu da İbni Suud yine İngilizlere ulaştırmıştı. İbni Suud'un Şerif Hüseyin'e destek şartı olarak Necidde'ki iddiasından vazgeçmesi ve kendi idaresindeki kabileleri kışkırtmaması olmuştur.⁵⁵⁰ Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, 1919 senesinde Suudi topraklarına saldırıda bulundu ve girdiği bölgede çok sayıda ölü ve yaralı tespit edildi. Sudular çok geçmeden karşı saldırı düzenlediler ve kaynaklara göre Şerif Abdullah'ın 4000-9000 silahlı adamı öldürüldü.⁵⁵¹

İngiliz istihbaratçılar, John Philby, Arnold Toynbee, G Browne, Bertrand Russell bölgenin genişlemesini önlemek ve kaynakları sömürmek amacı ile ihvan hareketinin kurdular. İhvan hareketi, 1924 te Şerif Hüseyin'den Taif'in alınmasında etkili oldu. Taif'te korkunç bir katliam yapıldı ve Taifliler Mekke'ye göçmek zorunda kaldılar. Suudlar Mekke'ye saldırdıklarında Taif benzeri bir katliamdan korkan halk, şehri korumak için herhangi bir direnç gösteremedi.⁵⁵²

Suudlar'a karşı savaşı kaybeden Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah onları ehli bidat olmakla hacıların mallarını gaspetmekle ve Hicaz bölgesindeki kaynakları gelişi güzel harcamakla itham etmeye başlamıştı. Abdullah, Suudilerin Hicaz'da verdikleri petrol imtiyazlarından rahatsız olduğunu belirtiyordu. Verilen imtiyaz ve hakların Hicaz'daki bir konsey tarafından verilebileceğini söylemekteydi.⁵⁵³

Suudlar, Hicaz'ı ele geçirdiklerinde Şerif Hüseyin'den daha acımasız bir yönetim sergilediler. Osmanlı döneminde her şey dört dörtlük değilse'de yaşanan haksızlıklardan dolayı Hicaz Halkı Osmanlı dönemini mumla aramaktaydı. 1925 yılında Bili Kabilesi Reisi Rufada Suudlar'ın artan zulmüne karşı Hicazlıları örgütlemeye çalışarak bir direniş başlatsa da başarılı olamadı. Suudlar, bu kalkışmayı son derece acımasız yöntemler ile cezalandırdılar. Rufa'da isyanı sonrası Suudlar Medine'ye yöneldiler çıkan çatışmalarda kutsal yerler ve Peygamberimizin mezarı ile Hazreti Hamza'nın mezarı zarar gördü. Şehri tam olara teslim alamayan Suudlar Medine'nin tüm yollarını kestiler. Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin şehre erzak temin eden kervanları Suudlar tarafından yağmalandı. Medine, 1925 senesinde tam olarak açlığa mahkûm edilmiştir. Hindistan Müslümanları olaylara karşı tepki göstererek kutsal yerlerin korunmasını sağlamak amacı ile Mekke'de bir konferans

⁵⁵⁰ Köse, Arap İsyanı, s.260.

⁵⁵¹ Faysal Bin Müşil Bin Suud (2018) Mucezi Tarihi Devleti Suudiyye, Riyad, s.77

⁵⁵² Sait Yılmaz, s.168.

⁵⁵³ Müzekkirati Kahire, s.147.

düzenlenmesini istediler. Konferansa İmam Yahya ve İbni Suud katılırken Müslümanlar içinde büyük bir itibar kaybına uğrayan Şerif Hüseyin davet edilmedi.⁵⁵⁴

5.2.7. Savaş Sonrası Filistin Meselesi

Osmanlı Devleti, Filistin’de yaşayan Yahudilerin politik bir hedefleri olmadığı sürece onların hayat tarzlarına karışmamıştır. Aslında Devlet 1882 öncesinde Yahudilerin Rusya ve Polonya’dan gelerek Filistin’e yerleşmelerine müsaade etmişti. Çünkü o dönemde Yahudilerin Filistin’e geliş amacı; Yahudi inancında var olan Mesih’in gelişini beklemek ve ibadetlerini kutsal topraklarda yapmaktı. Yahudiler ömürlerinin geri kalanını Filistin’de tamamlamak istiyorlardı. Fakat siyasi bir hedef o tarihte görülmemekteydi.⁵⁵⁵ Yirminci yüzyılın başlarında İngiliz yetkililer Siyonist emellere kulak asmıyorlardı. Ancak İngiltere’ye Rusya’dan Balkanlardan gelen Yahudiler, İngilizlerin meseleye bakışını değiştirmiştir.⁵⁵⁶

Savaş başladığında İngiltere’deki Siyonistler diğer Siyonistler gibi emellerinin gerçekleşmesi için çabalamaktaydı. Siyonizm’in Filistin’deki emellerini İngiliz yetkililere teklif eden kimse Sir Herbert Samuel’dir. Samuel; İngiltere, Osmanlı Devleti’nin paylaşılmasında kararlı ise Filistin’de bir Yahudi yurdu kurulmasının mümkün olduğunu düşünüyordu. Samuel, I. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Filistin ile ilgili düşüncelerini Dışişleri Bakanı Lord Grey’e açmıştı. Grey’in Siyonist görüşlerin destekçisi olacaktı. Filistin’de kurulacak Yahudi Devleti İngiltere’nin bölgedeki çıkarlarına uygun olacağını düşünüyordu. Maliye Bakanı Loyd George ve Grey İngiltere’deki Siyonist liderlerden Dr. Chaim Weizmann arasında Filistin’de kurulacak olan Devletin nasıl kurulacağı tartışılmaya başlandı. Siyonist lider Samuel tasarısını “Filistin’in Geleceği” başlığı altında İngiliz hükümetinin dikkatine sundu.⁵⁵⁷ Bfour yayınladığı deklarasyon nedeni ile dönemin İngiltere başbakanı Lloyd George tarafından tarih onu mendildeki bir koku gibi hatırlayacak sözleri ile övülmekteydi.⁵⁵⁸ İngilizler açısından isyanın diğer bir önemi de önemi Siyonistlere verilen sözlerin yerine getirilmesini sağlamaktır. İsyanın yeğane amacı,

⁵⁵⁴ Köse, Şerif s.194-1951

⁵⁵⁵ Deveci, Can (2017) ‘Herbert Samuel Dönemin’de Filistin’e Yahudi Göçleri (1920-1925)’, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:42, s.2.

⁵⁵⁶ Schmeer, Jonathan (2013) The Balfour Declaration: Theorigins Of The Arab-Israeli Conflict, Arapça Tercümesi Mecelle Dirasat Filistiniyye, s.163.

⁵⁵⁷ Kasalak, Kadir (2016) ‘İngilizlerin Filistin Politikası Ve Filistin Mandası’, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:25, s.67.

⁵⁵⁸ Montefiore, Simon Sebag (2016) Kudüs, 1. Baskı İstanbul, Pegasus Yayınları (Çev: Demirkıran, Cem) s.411.

isimlendirildiği gibi bağımsız büyük bir Arap Devleti'nin kurulması değildir. ⁵⁵⁹1918 yılında İngilizlerin Siyonist örgütün lideri olarak muhatap aldıkları Chaim Weizmann Filistin'e bir heyet ile gelip incelemelerde bulunmuştu. Kurulan Yahudi ajansı Filistin manda idaresine danışmanlık yapacaktı. ⁵⁶⁰

Siyonist emellere Filistinli Müslümanlar ve Hıristiyanlar karşı çıkmaktaydı. Bu durum, 1918'de Filistin'e gelen Weizmann ve Siyonist komisyonun Filistin'e dair hedeflerinin belirginleşmesi ile daha da arttı. Siyonistler, İbranice'nin ikinci dil olarak kabul ettirilmesi ve Yahudilerin memur olarak atanabilmesini talep etmekteydiler. 2 Kasım 1918'de Yahudiler Balfour Deklarasyonunun birinci yıl dönümünü düzenledikleri çeşitli törenler ile kutlayınca Arapların tepkisi daha da artmıştı. Yahudiler artık Filistin bir Yahudi yurdudur havasında idiler. Osmanlı zamanında devlete karşı hiç örgütlenmeyen Filistinli Müslüman ve Hıristiyan Araplar, Siyonizm'e karşı örgütlenmeye başladılar. King Crane Komisyonu 1919'da Filistin'e geldiğinde Müslüman ve Hıristiyan Araplar komisyona, dertlerini anlatmaya çalıştılar. Arapların tezi şöyleydi. Filistin topraklarında 634 yılından bu yana Araplar yaşamaktaydı. Filistin'de o yıllarda 512.000 Müslüman 61.000 Hıristiyan 66.000 Yahudi yaşamaktaydı. Yahudiler bölge nüfusunun sadece %7sini oluşturuyorlardı. Ancak I.Dünya Savaşı sırasında Yahudi nüfusunda bariz bir artış gözlemlenmişti. Savaş sonunda İngilizlerin ve Fransızların 7 Kasım 1918 deki ortak deklarasyonuna göre tüm haklar kendi geleceğini kendi tayin edecekti. Yine 1915 yılında yapılan Mc Mahon Şerif Hüseyin yazışmalarına göre Filistin Araplara bırakılacaktı. ⁵⁶¹

1920 yılında düzenlenen Nebi Musa Festivalleri sırasında Araplar ile Yahudiler arasında çatışmalar yaşandı. Çok sayıda ölü ve yaralı ile sonuçlanan Filistin'deki çatışmalar, bundan sonraki çatışma durumun devam edeceğini gösterir nitelikteydi. ⁵⁶² Filistindeki durum İngiltere için maddi zararlara sebep oluyordu. İngilizler, bu meselenin nasıl halledileceğini tartışmaya başlamışlardı. ⁵⁶³ Filistin sorununu görüşmek üzere Londra'da bulunan ve Churchill ile görüşen heyet'e Churchill tekrar tekrar söylüyorum ve her yerde söyledim ki İngiltere Balfour deklarasyonu uygulayacaktır demişti. ⁵⁶⁴

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, İngilizler tarafından 1921 yılında Ürdün Emiri olarak tanınmıştı. Osmanlı Devleti'ne karşı babasının liderlik ettiği isyanda İngilizlere sıkı

---

⁵⁵⁹ Köse, Hicaz, s.21.

⁵⁶⁰ Kramer, Gudrun (2017) Filistin Tarihi, 1.Baskı İstanbul, Verita Yayınları (Çev: Ağırnaslı, Supi Nejat), s.21.

⁵⁶¹ Fidel, s.213-215.

⁵⁶² Öztürk, s.64.

⁵⁶³ Fromkin, s.387.

⁵⁶⁴ Kasalak, s.70-71.

sıkıya bağı olduğunu ispatlamış olduğundan kısa süre sonra Ürdün Kralı ilan edildi. Abdullah'a kurdurulan Ürdün Devleti Yahudi yerleşimine sağlanan bir kalkan niteliğindedir. Abdullah 1951 yılında Filistin davasında Arapları sattığı için Filistinli bir genç tarafından Mescidi Aksa'nın merdivenlerinde bıçaklanarak öldürüldü. Yerine geçen oğlu Talal babasının ölümünden kısa süre sonra delirdi. Tallal'ın tedavisi babasının isyan ettiği Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'da yapıldı. Tallal tedavi sırasında hayatını kaybetti.⁵⁶⁵ Büyük Arap Devleti söylemleri ile yola çıkan Şerif Hüseyin ve oğulları aslında Osmanlı zamanında huzur ve güven içinde yaşayan Araplara zarar vermişlerdir. Ne Filistin ne de diğer Arap coğrafyası Osmanlı dönemindeki huzurlu ve güvenli bir hayata kavuşamamıştır.

Şerif Hüseyin ve oğulları 1919-1923 döneminde zorda kaldıkları zaman Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya haber göndererek Araplar ve Türkler yine eskisi gibi beraber hareket edelim demişlerdi. Fakat Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, Şerif ile oğullarını samimi bulmadıkları için onlara siyasi cevaplar verdiler. Şerif Hüseyin ve oğullarının Ankara'ya beraber hareket edelim teklifinin altında İngilizlere karşı ellerini güçlendirmek istemeleriydi. Şeriflerin yeniden Türkleri kullanma teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır. Nitekim İngiliz istihbaratı, Şerif Hüseyin ve oğullarının bu niyetlerini çözmüştür. Şerif Hüseyin ve oğullarının kendi ihtirasları için politik malzeme yaptıkları diğer bir husus, Filistin meselesidir. İngilizler, Filistin'de manda idaresi kuracakları yıl Şerif ve oğullarına İngiliz şövalyesi nişanları verdiler. Bu nişanlara sevinen Şerif ailesi Filistin hususunda İngiltere'ye itiraz etmemeyi tercih etmiştir. Yine 1921 yılında Filistin'i ziyaret eden Koloniler Bakanı, Winston Churchill'i Şerif Hüseyin'in talimatı ile oğlu Abdullah'da karşılamaya gitmiş ve bizzat karşılama heyetinin içersinde yer almıştı. Churchill kurulacak Yahudi Devleti'nin dünya için Yahudiler için ve İngiltere için bir şans olacağını ifade etti. Abdullah, babasının Krallık ve Hilafet iddialarına bir zarar gelmemesi için en ufak bir tepki vermemiştir. Abdullah, The Times muhabirine Siyonizm'in Araplar için bir tehdit olmadığını söylemişti. Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu ihaneti, Arapların Filistin davasına da yapmıştır.⁵⁶⁶

---

⁵⁶⁵ Köse, Şerif, s.22-23.

⁵⁶⁶ Köse, Şerif, s.76-79.

5.3.1. Ürdün Devleti'nin Kurulması

24 Temmuz 1920'de Fransızlar ile Suriyeliler arasında yapılan Meyselun Savaşı'nda Suriye-Arap ordularının komutanı Yusuf El Azme Suriye'yi Fransızlara bırakmaktansa savaşmayı tercih etmişti. Kendisi çatışmalarda şehit düşünce Suriye ordusu yenilmiş ve büyük Suriye hayalleri sona ermişti. 1918- 1920 yılları arası Ürdün bölgesi Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Kral olduğu Suriye'ye bağlı idi. Faysal Suriye'yi terk edince Ürdün idari olarak belirsizlik yaşamaya başladı. Churchill, İngiltere'nin Arap topraklarındaki durumunu gözlemlemek amacıyla Kahire'ye bir ziyarette bulunmuştu. Bu ziyarette Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ı Kudüs'e çağırttı. Aralarında yapılan görüşmelerde Ürdün'de bir devlet kurulması karara bağlandı. Abdullah, ilk olarak Reşit bin Tuley başkanlığında bir hükümet kurdu. İngiltere, Ürdün'ü Balfour deklarasyonunun dışında tutuyordu.⁵⁶⁷ Wiston Churchil bu buluşmada Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a Filistin'de kurulacak Yahudi Devleti'ne karşı çıkmaması şartıyla Doğu Ürdün'e yerleşmesini ve orada İngilizler tarafından Emir olarak tanınmasını teklif etmiştir.⁵⁶⁸ İngiltere, meşhur böl-yönet yöntemini Ortadoğu da prensip olarak uygulamış I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı toprağı olan Amman ve çevresinde Milletler Cemiyetinin'de kararı ile Ürdün Devleti'ni İngiliz mandasını olarak kurmuştur. Bu Devletin başına ise savaş sırasında Osmanlı'ya karşı mücadelede her türlü gayreti gösteren Şerif Hüseyinin Oğlu, Abdullah'ı Kral olarak atamıştır.⁵⁶⁹ Ürdün 11 Nisan 1921 tarihinde "Transjordan" adıyla İngilizler tarafından Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a İngiliz mandası olarak kuruldu.⁵⁷⁰ Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah İngilizlerin desteğiyle 1921 yılında Ürdünün başına geçtiğinde İngilizlerin kendisine vermiş oldukları özel bir görevi de yerine getirecekti. Bu görev Abdullah'ın Frederick Peake Paşa ve Sir John Bagot Glubb Paşa'ya kurdurduğu Arap lejyonu ile Kerkük-Hayfa petrollerini korumaktı.⁵⁷¹

15 Mayıs 1923'de Ürdün'ün kuruluşu düzenlenen bir tören ile ilan edildi. Bazı hükümet temsilcilerinin ve Filistin'den bir heyetin hazır bulunduğu törene Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel ile İngiliz General Clayton da katılmıştı. Abdullah bir konuşma yaptı ve konuşmasında Cahiliye Dönemin'deki Arap kabilelerinin siyasi dağınıklığından ve o zamanki Arap toplumun birbirleri ile olan düşmanlıklarını hatırlattı. Peygamberin gelmesi ile bu kötü günlerin bittiğini ve Arapların birliklerini sağladığını

⁵⁶⁷ Öztürk, s.279.

⁵⁶⁸ www.aljazeera.net/ Abdullahıl Evvel,Erişim Tarihi,20,03, 2016

⁵⁶⁹ Uçarol, s.663.

⁵⁷⁰ https://www.deik.org.tr/uploads/urdun.pdf ,Erişim Tarihi,13.04.2019 s2

⁵⁷¹ Gündüz, Ahmet (2016) 'Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler', Tarih Okulu Dergisi, S:XXV, s.777.

vurguladı. Peygamberden sonraki Dört Halife Dönemini Emevi, Abbasi, Endülüs Emevileri ve Fatımiler döneminde Arapların en parlak dönemleri olduğunu ifade etti. Ürdün'ün kurulmasında Haşimi Ailesinin ve İngiliz yetkililerin beraber hareket ettiğini vurguladı. Kurulacak olan hükümetin bölge gerçeklerine uygun olarak seçim kanununu ve gerekli kanunları düzenleyeceğini söyledi. İsyandan bu yana Arapların güçlü müttefiki, İngiltere'ye tekrar tekrar teşekkür etmeyi bir borç bildiğini ifade etti. Abdullah konuşmasında Fransa'yı, Fransız İhtilali'nin bir sonucu olan milliyetçiliğin benimsenmesi çerçevesinde Arap Milliyetçiliğine ve Arap meselesine saygı duyacağını umduğunu söyledi.⁵⁷²

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah konuşmasını bitirdikten sonra, Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel İngiliz Kralı Beşinci George adına konuştuğunu söyleyerek söze başladı. Samuel I.Düya Harbinin Araplara yozlaşan bir yönetimin boyunduruğundan kurtulma imkânı verdiğini Arapların bundan sonra ilimde, fende ve teknolojiye ilerlemeler kaydedeceğini söyledi. Bu yeni döneme I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen İngiliz-Haşimi ittifakı sayesinde ulaşıldığını ifade etti.⁵⁷³

Şerif Hüseyin 1924 yılı Ocak ayında oğlu Abdullah'ın topraklarına bir ziyarette bulundu. Aslında Şerif Hüseyin bu ziyaret ile Ürdün'ün Hicaz Krallığına bağlı olduğunu göstermek istiyordu. Hatta bunu ifade etmeye teşebbüs etti. İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin'in bu davranışını hoş karşılamadılar. Tekrar böyle bir teşebbüs olmaması için çeşitli yöntemler ile Abdullah'ı terbiye etme yoluna gittiler.⁵⁷⁴ Abdullah, babasının ziyareti sırasında ona ihtimam göstermişti. Şerif Hüseyin Ürdün'de bulunduğu sırada iki defa Filistin Yüksek Komiseri Samuel ile de görüştü. Şerif Hüseyin Ürdün'de iken Ankara'dan bir haber almıştı. TBMM Hilafetin kaldırıldığını ilan etmişti. Şerif Hüseyin derhal kendisini Ürdün'de Halife ilan etti. Şerif'in avantajı bu tarihte iki oğlunun devlet başkanı olması idi. Abdullah Ürdün'de ,Faysal Irak'ta Kral idiler Şerif'in Halifeliği İslam dünyasında destek bulmadı. Şerif Hüseyin'in Halifeliğinin en ateşli savunucusu Ürdün Kralı Abdullah'tı.⁵⁷⁵ 1926 yılına geldiğinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Irak Kralı Abdullah Ürdün Kralı idi fakat idareler İngiliz mandasıydı. Verimli hilal bölgesindeki

---

⁵⁷² Müzekkirati, s.197-199.

⁵⁷³ Müzekkirati, s.200.

⁵⁷⁴ Field, s.310-311.

⁵⁷⁵ Köse, Şerif, s.162-163.

önemli Arap şehirleri Basra Körfezindeki emirlikler İngiliz denetimindeydi. Bu durum beklentileri boşa çıkan Araplarda huzursuzluğa sebep oluyordu.⁵⁷⁶

5.3.2. Şerif Hüseyin'in Sürgün Edilmesi

Vehhabi Suud ile Sunni Şerif Hüseyin arasında isyan sonrası sınır çatışmaları devam ediyordu. Her iki lider'de Hurma ve Türaba vahalarının kendisine ait olduğunu iddia etmekteydi. Mücadel'de ilk başladığında İngilizler Şerif Hüseyini destekleyerek Suudu frenlemişlerdi. Bazı İngiliz yetkililer kuklamızın mağlup olmasına seyirci kalamayız diyordu. Hatta İngiliz uçakları bölgeye gönderildi ve Suud'da gözdağı verildi. Diplomatik yönü kuvvetli olan Suud, İngilizlerin ikazlarına uymayı ihmal etmemişti. Ancak Şerif Hüseyin tekrar tekrar Suuda saldırı düzenleyip yenilince önemli bir güç kaybı yaşamış oldu. İbni Suud Hicaz Bölgesindeki genişlemesini sürdürdü. Asir Bölgesini ele geçirdi ve İdrisi'nin varlığına son verdi. Bir yıl sonra ise Şammar bölgesindeki ilerleyişini tamamlayıp Reşidilerin varlığına son verdi. Bu gelişmeler başkent Londra ve Yüksek Komiserlik Kahire tarafından İbni Suud'un Hicaz'daki gücünün tahmin edilenden daha fazla olduğunu anlamalarına sebep oldu. İngilizler diğer bölgelerdeki sorunları'da göz önüne alarak güçsüz müttefiki kendi kaderine bırakıp Suudlar ile daha da yakınlaşmaya başladılar. Şerif Hüseyin'in sürgün serüvenine Suudlar sebep olacaktı.⁵⁷⁷

Şerif Hüseyin Suudlar karşısında yenildikçe İngilizlere mektuplar yazmış sürekli onlardan para ve askeri yardımı talep etmişti. Kendisinin İngiltere'nin gerçek müttefiki olduğunu hatırlatmış savaş sırasındaki mücadelesini ve Mc Mahon'un isyan öncesi verdiği sözleri hatırlatarak daha çok yardım ve destek beklediğini sürekli dile getiriyordu. Şerif Hüseyin Hicaz'daki İngiliz saha görevlilerini adeta bıktırmıştı. İsteklerinin yerine getirilmemesi halinde istifa edeceğini söyleyerek kendince pazarlık gücünü artırmaya çalışmaktaydı. Bazı İngiliz yetkililer Şerif'e arka çıkmaya çalışsalar'da Şerif Hüseyin'in sürekli mızızlanması Londra tarafından gözden çıkarılmasına neden olacaktı. Şerif Hüseyin'in kişilik olarak aksi kurnaz ve inatçı olması İngilizlerin Suud'a yaklaşmasına sebep oluyordu. 1921 yılından itibaren İngilizler, Hicaz'da Şerif Hüseyin'in alternatiflerini düşünmeye başladılar. İngilizler ya Suud'a daha fazla yaklaşıp Hicaz'da onunla hareket edecekler ya da Şerif'in büyük oğlu Ali'yi başa geçireceklerdi. İngiliz yetkililer ile görüşen

⁵⁷⁶ Mansfield, Peter (2000) Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, 1. Baskı İstanbul, Söylem Yayınları (Çev: Yurdakul Salih), s.67.

⁵⁷⁷ Fromkin, s.370.

Ali, babasına kıyasla daha müzakereci ve ılımlı idi.1922 yılı itibari ile Londra Şeif Hüseyin'i Hicaz'dan çıkarmaya karar vermişti. Yönetimi devralması beklenen Ali'nin tek şartı babasının Hicaz'dan çıkarılması idi. Şerif Hüseyin diğer oğulları ile de anlaşamamaya başlamıştı. Aslında hepsi babalarının inatçılığında ve despotluğunda çekiniyorlardı. İngilizler Şerif'i kendi hâkimiyetlerinin dışında bir yere sürgün ettikleri takdirde intikam almak için aralarındaki tüm anlaşma ve görüşmeleri deşifre etmesinden kuşkulunmuşlardı. . Bu yüzden Şerif için önce Mısır sonra Kıbrıs düşünüldü. Tüm bu gelişmeler sırasında Şerif Hüseyin tutumunu değiştirmeyerek blöflerini sürdürdü.⁵⁷⁸

Şerif Hüseyin, İngiliz Kralına ve Başbakanına yazdığı mektuplarda kullandığı dil İngilizlerin tepkisine neden olmaktadır. Şerif Hüseyin kendi gücünün farkında değildi. Onlara büyük bir Kral edası ile hitap etmekteydi. Bazı İngiliz yetkililer Şerif Hüseyin'i yazışmalarda kullandığı üslup ile ilgili ikaz ettiler. Ancak Şerif Hüseyin bu uyarılara kulak asma niyetinde değildi. Sonunda Cidde'deki İngiliz Konsolosluğu Londra dan aldığı emir doğrultusunda Şerif Hüseyin'e sert bir nota verdi . Şerif'ten istenen Kral veya Başbakanla direk olarak bir daha yazışmaması idi.Aynı halin devam etmesi durumunda İngiltere'nin Şerif'in hiçbir talebini muhatap kabul etmeyeceğini net bir biçimde ifade edilmişti. Enver Paşa, Camal Paşa ve Fahrettin Paşa ile hadsiz yazışmalar yapan Şerif Hüseyin şok olmuştu. Şerif konsolosa cevap vermiş Krallar, Karallar ile ve Başbakanlar ile yazışmalar demişti. Sen bir konsolossun benimle yazışıyorsun bu nasıl oluyor diye sitemini ifade etmekten çekinmedi. Şerif Hüseyin bu olaydan sonra İngiltere'ye bir kez daha Krallıktan çekilip Hicaz'ı Suud'a bırakacağını söyleyerek defalarca yaptığı tehdidi tekrarladı.⁵⁷⁹

1924 yılında Suudlar ile yeniden savaşıyan Şerif Hüseyin'i Suudlar yine yendiler. Mekke düştüğü için Şerif Hüseyin'in kuvvetleri Cidde'ye çekildi. Şerif Hüseyin, İngilizler'den defalarca yardım istemesine rağmen İngilizler savaş sırasındaki müttefikleri olan Hüseyin'den kurtulmak istedikleri için ona yardım etmediler. Suudlar ile Şerif arasında yapılan anlaşma gereğince Şerif Hüseyin tahtını oğlu Ali'ye bırakıp Hicaz'ı terk etti. 7 Ekim 1924'de Er Rakmeteyn gemisi ile Akabe'ye geldi.⁵⁸⁰ Şerif Hüseyin Cidde'den ayrılmadan önce İngiliz konsolosluğuna bir yazı göndererek Hicaz'daki haklarından vazgeçmediğini söylemişti. Ayrıca oğlu Ali'ye ellerindeki son şehir olan Cidde'yi sonuna kadar savunmasını emretti. Şerif Hüseyin'in planları içerisinde Akabe'den asker toparlayıp tekrar Suudlara saldırmak vardı. İngilizler, Ürdün Kralı, Abdullah'tan babasının seyir

---

⁵⁷⁸ Köse, Şerif, s.133-135.

⁵⁷⁹ Köse, Şerif, s.136-137.

⁵⁸⁰ Handi, s.139-140.

raporunu istediler. Abdullah babasını Akabeden Amman'a nakledeceğini söyledi. Şerif'in Ürdün'e gelmesini Filistin Yüksek Komiseri Herbert Samuel'de istemiyordu. Samuel'in çekincesi Şerif'in Siyonist planları baltalaması ihtimali idi.⁵⁸¹

Şerif Hüseyin'in Ürdün'ü terk etmesini isteyen İngilizler, diplomatik mümessil Kirkbr'i Abdullah'a gönderip Londra'nın isteğini tebliğ ettirdiler. Abdullah, Osmanlı Devleti'nde mebus iken Hicaz'da isyan planları için Lord Kitchener ile ilk görüşen isimdi. Osmanlı Devleti'nin mahrem bilgilerini İngilizler'e aktaran kişi idi. İngiliz casus Lawrence ile defalarca Hicaz demir yolunu bombalamış binlerce kişinin şehit düşmesine sebep olmuştu. İngilizler, bu önemli işbirliğinin babasına kendi Devleti'nde kalma hakkı tanımıyorlardı. Abdullah keşke Türklere ihanet etmeseydik sözlerini Kirkbri'e söyledi. Şerif Hüseyin ve Abdullah'ın yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Gemiden inmesine bile izin verilmedi. Sürgün yeri için bir tercih yapması kendisinden istendiğinde tercihi dahi yapmayıp İngilizler'e bıraktı. Oğlu ve Irak Kralı olan Faysal, babasını Basra'ya alabilmek için İngilizler'e müracaat etti fakat bu isteği kabul edilmedi.⁵⁸²

Şerif Hüseyin Akabede kaldığı zaman diliminde dahi Suud'u rahatsız etmişti. Bunun üzerine Suud Akabe'ye saldırma kararı aldı. Şerif'in oğulları, Şerif Hüseyin'i Basra'ya alabilmek için çareler aradılar. İngilizler Akabe'den ayrılması için diretiyorlardı. Şerif Hüseyin onlara Akabeden ancak ölüm çıkar diye mukabelede bulundu. Şerif Hüseyin Londra'ya gitme arzusunda idi. Ancak İngilizler buna razı gelmiyorlardı. Şerif'e sürgün yeri aranırken Faysal, babasını Basra'ya almaktan çekiniyordu. Şerif Hüseyin adeta istenmeyen sığınmacı konumuna düşürülmüştü. İngiliz yetkililer 70 yaşını geçmiş Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş olan eski müttefiklerini derdest edip bir gemiye bindirerek istedikleri yere göndermeyi düşünmeye başlamışlardı. Şerif'in oğulları, babaları için çare üretemiyorlardı. İngiliz çıkarlarını Ortadoğu'da koruması için kendisine bir devlet kurdurulan Şerif'in oğlu Abdullah, tüm emirleri Filistin Yüksek Komiseri Samuel'den almaktaydı. Sonunda Şerif Hüseyin direnmesi halinde durumun kendisi ve oğulları için daha da kötüleşeceğini görerek İngiliz savaş gemisinin kaptanı ile görüştü. 13 Haziran'da Kıbrıs, sürgün yeri olarak Şerif Hüseyin'e tebliğ edildi. Şerif, Kıbrıs'a gitmeden Londra'ya görüşmeye gitmek istemişti. Fakat Londra'dan gelen cevap onun bu talebini kesinlikle reddetmekteydi. 18 Haziran'da Delbi savaş gemisi ile Akbe'den ayrıldı Kıbrıs'taki tüm ihtiyaçlarını kendi cebinden karşılayacaktı.⁵⁸³

---

⁵⁸¹ Köse, Şerif, s.181-182.

⁵⁸² Köse, Şerif, s.182-183.

⁵⁸³ Köse, Şerif, s.188-193.

Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği ihanetten pişmanlık duymuştur. Oğlu Abdullah ile sohbet ederlerken Cezayir ve İzmir marşlarını çalmaya başlayan bandoya Abdullah, marşı durdurmaları için müdahale etmişti. Bunun üzerine Şerif Hüseyin bırak çalsınlar ben de doya doya dinlemek isterim. Biz Devletimize ihanet ettik. Ümit ederim ki dünyada karşılandığımız felaketler sebebiyle Allah Ahiret'te bizi affeder demiştir.⁵⁸⁴

SONUÇ

Osmanlı Devleti yükselme döneminde üç kıtada en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra Ortadoğu, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Mısır seferi sonrası Mekke ve Medine'nin ve Hicaz bölgesinin kendiliğinden Osmanlı imparatorluğuna katılması ile Yavuz Sultan Selim, Halifelik makamını elde etmesinin yanında mukaddes beldelerin de sultanı olmuştur. Osmanlı Devleti Hicaz Bölgesi'ne ayrı bir önem vermiş ve buraların yönetiminde Mekke ve Medine'den dolayı hassasiyet göstermiştir. Sultan Yıldırım Beyazıt döneminde başlayan surre alayları ile mukaddes bölgelere her yıl düzenli olarak yardımlar yapılmıştır. Osmanlı Devleti Hicaz bölgesinin Mekke Emirleri ile yönetmiştir. Hz Hasan soyundan gelen Şerifler Osmanlı Padişahlarının atamaları ile Mekke Emiri sıfatını alarak Hicaz'ın yerel lideri olarak hac ibadetinin huzurlu bir şekilde eda edilmesinden padişaha karşı sorumlu olmuşlardır. Şerifler arasında meydana gelen huzursuzluk ve anlaşmazlıklara İstanbul tarafından müdahale dilmiş ve gerektiğinde Şerifler görevden alınarak değiştirilmiştir. Bölgenin İstanbul'dan bir hayli uzak olması Şeriflerin bazen kendi nüfuzlarını arttırarak kontrolden çıkmalarına sebep olsa da Osmanlı Devleti, zamanında müdahale ederek siyasi bir krizin meydana gelmesine fırsat vermemiştir.

18 ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile batılı devletler ve Rusya Osmanlı Arap topraklarını elde etmek için çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların en belirginini din yayma bahanesi ile eğitim ve sağlık hizmetleri sunarak planlı faaliyetler yapan misyonerlerdir. Misyonerlerin faaliyetleri, Osmanlı- Arap topraklarında Hristiyanlarda bir canlanma meydana getirdiği gibi Arap milliyetçiliğinin oluşumunda katkıda bulunmuştur. Halifeyi dini liderleri olarak gören Müslüman Araplar Osmanlı Devleti'ne son derece bağlı idiler. Bu bağlılık batılı devletlerin ve Rusya'nın çalışmaları sonucunda giderek

---

⁵⁸⁴ Turan, s.109.

zayıflamıştır. Osmanlı Devleti'nin askeri ve mali olarak zayıflaması ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden İngilizlere geçmesi Osmanlı devlet'inin bölgeyi kontrol etmede elini zayıflatmıştır. Rus nüfuz sahasının genişlemesini önlemek maksadı ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışan İngiltere, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak amacı ile Ortadoğu ve Hicaz bölgesini ele geçirmeye çalışmıştır. İngilizler Hicaz bölgesindeki yerel liderler ile ilişkilerini arttırıp onları kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır.

Sultan II. Abdülhamit, İngilizlerin bu çabalarından haberdar olarak İngilizler tarafından kullanılma ihtimali olan Şerif Hüseyin'i vapur tahsis ederek ailesi ile İstanbul'a getirmiştir. Devlet tarafından kendisine maaş bağlanan ve oğulları şehzadeler gibi yetiştirilen Şerif Hüseyin, İstanbul'da bulunduğu sırada İngilizler ile temas kurmayı ihmal etmemiştir. Arap milliyetçiliğinin ve Türk milliyetçiliğinin yükseldiği bir dönemde yönetimde etkili olan İttihat ve Terakki partisi Sultan Abdülhamit'in son döneminde Şerif Hüseyin'i Mekke Emiri olarak atanmıştır. Abdülhamit döneminde İttihatçılar ile arası son derece iyi olan şerif Hüseyin Mekke'ye döndükten sonra İttihatçılar ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar Şerif Hüseyin Hicaz'da nüfuzunu güçlendirmiş ve Hicaz valilerini İstanbul'a şikâyet ederek değiştirmelerini sağlamıştır. Savaş başlamadan bir yıl önce Hicaz valiliğine atanan Vehip Paşa, Şerif Hüseyin'i tamamen çözmüş ve İstanbul'un gücünü Hicaz bölgesinde yeniden sağlamışken Cemal Paşa tarafından Kanal Cephesine çağrılmıştır. Vehip Paşa'nın gidişine çok sevinene Şerif Hüseyin kendisine karşı daha müsamahakâr olan Galip Paşa döneminde yeniden Hicaz'da otoritesini tesis etmiştir.

Şerif Hüseyin, savaş öncesinde oğlu Abdullah'ı İngilizler ile görüştürerek Osmanlı Devleti'nin kendisini azletmesi durumunda destek talebinde bulunmuştur. Şerif Hüseyin isyanı I. Dünya Savaşı'nın en hengâmeli döneminde Osmanlı Devleti'nin Çanakkale ve Kutül-Amare savaşlarının kazanmasından sonra Hicaz topraklarında Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngiliz vaatlerine kanarak isyan etmesidir. İsyanın özelliğinden birisi de daha önceden Osmanlı imparatorluğunda meydana gelen isyanlardan farklı olmasıdır. Çünkü isyan Mekke Emiri tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan bir isyan olmasının yanında dış güçlerden yardım ve destek görerek başlatılmıştır. Şerif Hüseyin'in yeni bir devlet kurma ve hilafeti elde etme amaçları ile başladığı bir isyandır. Bu isyanın hazırlanma safhası bizzat İngiliz Savaş Bakanı Lord Kiciner'in devreye girip Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah ile görüşmesi ve Mısır Yüksek Komiseri Mc Mahon'un Şerif

Hüseyin ile Arap yarımadasında kurulacak devlet için pazarlıklar yaparak devlet sınırlarının dahi pazarlıkta ele alınması tarihi bir gerçektir. İngilizler Şerif Hüseyin'in taleplerine olumlu karşılık vererek Osmanlı Devleti'nin içinden bir müttefik kazanmak amacı ile onu isyana teşvik etmişlerdir. Şerif Hüseyin taleplerini İngiltere'ye kabul ettirmek için kendisini güçlü göstermeye çalışmış ve tüm Arapları arkasında toplayabileceğini söylemiştir. İsyana başladığında kısa sürede Şerif'in bahsettiği güce sahip olmadığı İngilizler tarafından anlaşılmıştır.

Ancak İngiltere, Cihad ruhunu kırmak ve Ortadoğu'dan Osmanlı'yı çıkarmak için Şerif Hüseyin'e isyan sırasında istediği her türlü desteği vermiştir. İsyana başladığında Osmanlı kuvvetleri karşısında Şerif Hüseyin'in bedevilerden oluşan birlikleri bir varlık gösterememiştir. Şerif Hüseyin'e Mekke, Cidde ve Medinede oturan halk destek vermemiştir. Şerif, para ve altınla savaştan, kervan basan bedevilerden birlikler oluşturmuştur. Şerif Hüseyin isyanı sırasında hicaz demir yolu muhafızları insanüstü bir gayret göstererek tahrip edilen rayları tamir edip Medine savunmasının 1919'a kadar sürmesini sağlamışlardır. Cemal Paşa tarafından gizlice Medine'ye gönderilip emir komutayı ele alan Fahrettin Türkkan Paşa'nın Medine savunması şanlı bir destan olmuştur. İngilizler Akabe'nin düşmesinden sonra Kudüs Şam gibi önemli ve Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen şehirlere kendileri girmeyip önce Şerif Hüseyin'in oğlu Faysalı göndererek Müslümanlarda kendilerine karşı ortak tepki oluşmasına mani olmuşlardır. Savaş sona erip Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında Şerif Hüseyin büyük beklentilerine yaklaştığını umuyordu. Paris Barış Konferansında muhatap bile alınmayan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerini kullandığını anlamıştır.

İsyana öncesi Arap coğrafyasında devlet kurmak için İngilizler ile pazarlık yapan Şerif, ayakta kalmak için İngiliz yardımlarına muhtaç idi. İngilizler Siyonistlere verdikleri sözleri tutmak için kararlı idiler ve Filistin'e İngiliz manda idaresi kuruldu. Savaş biter bitmez İngiltere'nin kadim müttefiki Suudlar ile Şerif Hüseyin arasında Hicaz hâkimiyeti mücadelesi başladı. Yapılan tüm savaşları İngilizlerin el altından desteklediği Suudlar kazandı. İngiltere kendileri ile Şam'a giren Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a Suriye Devleti'ni kurdurdular. Faysal iki sene Suriye kralı olarak kaldıktan sonra Fransa ile yapılan Sykes Picot anlaşması gereği Suriye, Fransa'ya bırakıldı ve Faysal ülkeden kovuldu.

İngilizler Şerif'in oğlu Abdullah'a Ürdün Devleti'ni kurdurdular. İsyân öncesinde Şerif Hüseyin ile İngilizler arasındaki görüşmeleri gerçekleştiren ve İngilizlerin kendilerine yakın gördükleri Abdullah'ın adı kraldı, fakat tüm önemli kararları Filistin manda idaresi yüksek komiseri Samuel'e danışarak almak zorundaydı. İngiltere Suriye'den kovulan Faysal'ı Irak'ta çıkan isyan sonrasında Irak kralı olarak tanıdılar. Faysal'ın görevi baştan beri belli idi "İngiliz menfaatlerini Irak'ta korumak". Şerif kendisi Hicaz Bölgesi'ne hâkim olabilmek için Suudlar ile sürekli mücadele etti. İngilizler iki lideri barıştırma çabasında görünüp Suudları desteklediler. Böylece Şerif Hüseyin Hicaz'a dahi sahip olamayıp küçük bir cep krallığı kurmuş oldu.

Şerif Hüseyin isyan öncesinde Osmanlı idarecilerini kandırıp onlara sürekli bağlılık yeminleri etmişti. Kurmayı düşündüğü ve pazarlığını yaptığı topraklarda 1924 yılı itibari ile kurulan devletler Suriye, Irak, Ürdün, Hicaz Krallığı, Suud Emirliği ve Filistin Manda İdaresi idi. Fransızlar Suriye'de dört farklı devlet kurmuşlardı. Şerif Hüseyin, Hicaz'a hâkim olduğu birkaç yıl içerisinde halka zulüm etmiştir. İngiliz saha elemanlarının Hicaz'da yapmış oldukları incelemelerde ve düzenledikleri raporlarda Hicaz halkı, Türk yönetimini aradıklarını söylemişlerdir. Hicazlılar, İngiliz saha elemanlarına savaş sırasında Osmanlı Devleti'ni daha çok sahiplenmedikleri için pişmanlıklarını açıkça ifade etmişlerdir.

Sonunda İngilizler ile de anlaşamayan Şerif Hüseyin Büyük Arap Devleti yerine kendisi için sürgün yeri beğenmeye davet edilmiş, İngilizler ile hayatının son döneminde sürgün yeri pazarlığı yapmıştır. İngilizler isyan sırasında sahiplenip para yağdırdıkları Şerif Hüseyin ile son zamanlarında muhatap olmayıp Londra'ya gelmesine müsaade etmemişlerdir. Şerif Hüseyin İngilizler tarafından Kıbrıs adasına sürgün edilmiştir. Şerif Hüseyin'in oğulları, sürgün yeri arandığı zamanlarda kendisine kucak açmamışlardır. Osmanlı Devleti'ne ihanetin en aktif neferleri olan Ürdün Kralı Abdullah, Irak Kralı Faysal kral olmalarına rağmen babalarını kendi devletlerinde ağırlama gücüne sahip değildiler.

KAYNAKÇA

BOA. Y.PRK. UM.81/52

BOA. DH. ŞFR.00507.00068.001

BOA. BEO.4348/326026

BOA. MV.243/77

BOA. DH. ŞFR.00528.00074.001

BOA. İ.DUİT.00151

BOA. DH. EUM.4Sb.11.10.0

BOA. DH. ŞFR.79/121

BOA. DH. ŞFR.74/186

BOA. DH.80/162

BOA. İ.DUİT.00069

Abdül Latif Bin Muhammet El Hamit, (1994) El Bahrul Ahmer Vel Ceziretül Arabiyye Fi Siraıl Osmani Bırıtani Hılale Harbil Alemiyyetil Ula, Riyad.

Abdurrauf, Sennu (2002) Al İslam Fiiddiayetıl Almanıyye Filşarkıl Evsat Fil Meşriğıl Arabi.

Ahmed, Feroz (1971) İttihat Ve Terakki 1908- 1914,1.Baskı, İstanbul, Sander Yayınları.,

Aksoy, Mustafa (1999) Hicaz Demir yolu Fotoğraf Albümü,1.Baskı, İstanbul, Albaraka Türk Yayınlar.

Akçura Yusuf (2017) Şark Meselesine Dair ve Eski Şurayı Ümmette Çıkan Makalelerim, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Allawi, Ali (2016) Irak Kralı Faysal,1.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası.

Ali Muhammed Es Sallabi (2001) Eddevletül Osmaniyye Avamilün Nüfuz ve Esbabüs Sukut, Daru Tevzi Ven Neşr İl İslami.

Altuğ, Seda (2008) ‘Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik 1919–1939’, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, ss.71-94.

Armağan, Mustafa (2011) Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı,18.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (1993) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990,9.Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .

Arsel, İlhan (1977) Arap Milliyetçiliği ve Türkler, 1.Baskı,İstanbul, Remzi Kitabevi.

Arslan, Gürbüz (208) ‘Nuri Sait Paşa’nın Türkiye Ziyareti Ve 1946 Türkiye Irak Dostluk Ve İyi Komşuluk Antlaşması’, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, C:17, ss267-310.

Attali, Jacques (2017) Yahudiler Dünya ve Para, 4. Basım İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi (Çev: Güven, Berna).

Ataöv, Türkaya (1985) Siyonizm ve Irkçılık,1.Baskı, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.

Aydın Erdoğan ,(2019)Osmanlı’nın Son Savaşı, 6.Baskı İstanbul, Literatür Yayanları.

Azak Gürbüz,(2017)Osmanlıda Darbeler İhanetler İsyandar,2.Baskı, İstanbul, Mihrabad Yayınları.

Aslan, Taner (2008) ‘ İttihâd-I Osmanî’den Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti’ne’ Bilig, S:47, ss 79-120.

Bal, Rıdvan (2017) ‘I. Dünya Savaşı’nın Son Yılında Orta Doğu’da Cephe Gelişmeleri Ve Mustafa Kemal’, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:1, ss.32-45.

Bardakçı, Murat (2015) Enver,1.Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Barlak, Hasan (2016) ‘Fahrettin Paşa’nın Hicaz Cephesinde Bayrak Mücadelesi, Studies of the Ottoman, C:6, ss20-42.

Bayur, Yusuf Hikmet (1991) Türk İnkılap Tarihi, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Berkes, Niyazi (2013) Türkiye’de Çağdaşlaşma, 21. baskı İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Beyoğlu, Süleyman (2018) Medine Müdafası ve Fahrettin Paşa,1.Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları.

Binici, Sevim (2018) ‘1815 Viyana Kongresi Ve Şark Meselesi’ Sosyal Bilimler Dergisi, S:20, ss 418-426

Bolat, Bengül/ Ayaz, Ratip (2017) ‘İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nin Yıkılış Sürecine Etkileri’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S:61, ss1-45

Bostancı, Mustafa (2013) ‘Suudi Arabistan Devleti’nin Kuruluşu Ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri 1926-1990 (Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bostancı, Mustafa (2014) 'I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi ' Gazi Akademik Bakış, C:7, S:14, ss117-133

Boztemur, Recep (2011) 'Arap İsyanı', Mülkiye Dergisi, S:272,

Buzpınar, Tufan (2019) Sultan II. Abdülhamit Dönemi / Siyaset - İktisat - Dış Politika - Kültür - Eğitim,1.Baskı, İstanbul, İzü Yayınları.

Cançelik, Ali (2017) Fahrettin Paşa ve Medine Müdefası, Şehir Ve Düşünce Dergisi, S:10, ss 44-51

Çabuk, Mustafa (2017) 'Cihan Harbi'nde Sudan'daki Osmanlı Faaliyetleri Ve Şeyhülislam'ın Cihat Mektubu', Türkiyat Mecmuası, C:27, S:1, ss101-118

Çavuş, Remzi (2013) İsyanın Şifresi,1.Baskı, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları. .

Çavuş, Remzi (2015) Galip Paşa Askerî Ve Siyasî Hayatı (Doktora), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cleveland, William I (2008) Modern Ortadoğu Tarihi,1.Baskı, İstanbul, Agora Kitaplığı (Çev: Harmancı, Mehmet)

Çiçek, M. Talha (2007) 'Şerif Hüseyin İsyanının Türk ve Kimlik İnşa Süreçlerindeki Etkisinin Analizi' (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Daban, Emine Zeynep/ Daban, Cihan (2018) ' Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali Ve Abd'nin Irak'a Müdahalesi', Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:2, ss,83-107

Dağ, Ahmet Emin (2015) İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Irak Raporu Ağustos 2015, ss1-28

Davişa, Adid (2016) Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa, 2. Baskı İstanbul, Literatür Yayıncılık,Çev: Yalçın, Lütfü,

Deveci, Can (2017) ' Filistin'de İngiltere Mandasının Kuruluşu (1917-1925)' (Doktora), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Deveci, Can (2017) 'Herbert Samuel Dönemin'de Filistin'e Yahudi Göçleri (1920-1925)', Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s1-12

Demir, Mustafa Mirza (2018) Medine Müdefası Son Kale, Diyanet Aylık Dergi, ss68-71

Doğru, Deniz (2011) 'I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin'in Siyasi Faaliyetleri', ss.51-57.

Deveci, Can (2015) İsrail Filistin Meselesi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, s.7.

Elik, Süleyman (2016) 'Lübnan Konsosiyonel Demokratik Siyasal Sisteminin Açmazları ve Başarısızlığı', Akademik Orta Doğu, C:10, ss,31-54

Eravcı, Mustafa (2018) Suriye Tarih Siyaset Dış Politika,1.Baskı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu,

Erdem, Ali Fuat (2018) Çöldeki Son Türk Destanları,1.Baskı, İstanbul, Bilent Matbacılık ve Yayıncılık,

Erdem, Özgür (2012) 'I. Dünya Savaşı'nda Arap İhaneti Ve Suriye'nin Kuruluşu', İleri Dergisi, s.32-54.

Erik Jon Zürcher (2019)I. Dünya Savaşı'nda Cihat Ve İslam 1.Baskı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Çev Ayşe Gür.

Faysal Bin Müşıl Bin Suud (2018) Mucezi Tariki Devleti Suudiyye, Riyad,

Fromkin, David (2016) Barışa Sonveren Barış,6.Baskı, İstanbul, Epsilon Yayıncılık,

Fieldhouse, D.K. (2018) Ortadoğuda Batı Emperyalizmi 1914-1958, 1.Baskıİstanbul,Tarih Kuram Yayınları, (Çev: Şahin, Merve)

Günay Tuncer (2002)Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi. Ankara, Berikan Yayınları,

Günay, Selçuk (1995) 'İkinci Abdülhamit Döneminde Suriye Lübnanda Ayrılıkçı Arap Örgütleri' D.T.C.F. Tarih Dergisi,ss,85-108

Gücüm, Kuntay (2017) 'II. Abdülhamit Döneminde Filistin ve Siyonizm' Teori Dergisi, ss.72-85

Gündüz, Ahmet (2016) 'Sömürgecilik Kavramı ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler', Tarih Okulu Dergisi, S:XXV, ss.763-784.

Hanadi, Yusuf (1988) 'Hâşim'i Krallığı 1910-1925 (Yüksek Lisans), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Hatipoğlu, Süleyman (2009) Filistin'den Adana'ya Mustafa Kemal Paşa,1.Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları,

Heyet, (2013) Kutsal Topraklarda Carsuslar Savaşı , İstanbul, İrfan Yayıncılık, s.21.

Heyet, (2000) 'Osmanlı Devleti 700 Kuruluş Dönümüne Armağan', Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü,

Heyet, (2013) Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İstanbul, İrfan Yayıncılık,

Heyet, (2004) I. Ortadoğu Semineri Elazığ, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınevi,

Heyet, (2017) Haremeyn- Hac –Mukaddes Yolculuk,1.Baskı, İstanbul, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.

Hülagü, Metin (1995) İngilizlerin Hicaz İsyanına Maddi Yardımları, OTAM, S:6 , ss139-154.

Hülagü, Metin (1994) Pan İslamist Faaliyetler, 1.Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları,

Işık, Zekeriya (2011) ‘19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri’, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:2, ss,46-59

İnce, Erdal (2017) ‘Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye’, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, ss261-277

İrgin Uzun, Türkan/ Mahmoud Zein El Abidin (2017) ‘Hicaz Demir yolu Genel Müdürlük Binası’, Megaron Dergisi, S:4, ss.572-587.

İmamoğlu, Hüseyin Vehbi/Deniz Önder (2014) ‘Şark Meselesinin Sultan Abdülhamit Döneminde Gayr-i Müslimler’ Osmanlı Turkish Studies, ss577-592

J.Show, Stanford (2014) I. Dünya Savaşına Osmanlı İmparatorluğu Savaşa, 1.baskı, Türk Tarih Kurumu,

Kabacalı, Alpay (2016) Hatıralar Cemal Paşa,8.Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Kandemir, Feridun (2007) Medine Müdefası,7.Baskı, İstanbul, Yağmur Yayınları,

Karpat, Kemal (1993) Panislamizm ve İkinci Abdülhamit ,1.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Karpat, Kemal (2011) Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet Milliyet ve Milliyetçilik,1.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.

Karkın, Veysel/ Yazıcı, Önder (2015) ‘Arap Baharı’nın Suriye’ye Yansıması ve Türkiye’ye Sığınan Mülteciler’, C:4, S:12, ss.201-211.

Kaştan, Yüksel (2016) ‘Filistin Topraklarında Yahudi Milliyetçiliğinin Oluşumunda “Chowewe Zion”, “Bnei Brith” ve “Esra”Cemiyetlerinin Rolü’, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S:15, ss.479-485.

Kasalak, Kadir (2016) ‘İngilizlerin Filistin Politikası Ve Filistin Mandası’, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:25, ss.65-69.

Kemal, Cemal (2010) ‘ Osmanlı’nın Filistin Cephesi’ndeki Son Muharebesi’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S: 45, ss.41-54.

Kemiksiz, N.Neşe (2016) ‘Filistin’, Akademik Orta Doğu, C:11, S:1, ss1-135.

Kemiksiz, Neşe (2017) Filistin Sorunu, 2017, Anka Enstitüsü, s.4. ss1-31

- Kıciman, Naci Kaşif** (2009) Medine Müdefası,1.Baskı, Ankara, Sebil Yayınları,
- Kılıç, Remzi** (2011) Osmanlı Döneminde Suriye Irak,1.Baskı, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
- KılıçKaya, M. Derviş** (2015) Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, 3.Baskı,Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,
- Knightley, Philip** (1978) Lawransin Gizli Hayatı,1.Baskı, İstanbul, Sebil Yayınları,
- Kocabaş Süleyman** (1989)Türk -Rus Mücadelesi,1.Baskı, İstanbul, Vatan Yayınları.
- Kocabaş, Süleyman** (2003) İngiliz Tuzağı, İstanbul, Vatan Yayınları,
- Köse, İsmail** (2014) İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı,1.Baskı, İstanbul, Selis Yayınları,
- Köse, İsmail** (2018) Arap İsyanı, 1.Baskı,İstanbul, Kronik Kitap,
- Köse İsmail,**(2018) Şerif Hüseyin.1.Baskı İstanbul, Kronik Kitap,
- Köse, Saffet** (2005) 'Mustafa Ahmed Ez-Zerka', İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S:6, ss.585-615.
- Kral E Meyor.Shareen Blair Brysac.** (2016) Ortadoğu Tarihi,1. Baskı, Ankara, , Akıl Çelen Kitaplar Çev, Emine Eminel,
- Kral Abdullah,** (2006) Biz Osmanlı'ya Niçin İsyen Ettik,10.Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları,
- Kuran, Neslihan/ Steih, Abdalqader** ( ) '1916 Arap İsyanı'nın Arap Milliyetçi Cemiyetleriyle İlişkisi ve Filistinlilerin Cemiyet ve İsyen Bağlantısı', III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III,
- Lewis, Bernard** (2010) İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi,7.Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınları,
- Kramer, Gudrun** (2017) Filistin Tarihi, 1.Baskı İstanbul, Verita Yayınları (Çev: Ağırnaslı, Supi Nejat)
- Kurşun, Zekeriyya** (1992) Yol Ayrımında Türk Arab İlişkileri,1.Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık.
- Kurşun, Zekeriyya** (1998) Necid ve Ahsada Osmanlı Hakimiyeti,1.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Kurşun, Zekeriyya** (2014) 'Arap Milliyetçiliği Nasıl Gelişti'

Küçükbaşçı, Mustafa (2009) 'Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımları' Osmanlı Araştırmaları Dergisi Muammer Kemal Özgerin Hatıra Sayısı 1, .

Mansfield, Peter (2000) Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, 1. Baskı İstanbul, Söylem Yayınları (Çev: Yurdakul Salih)

Mc Meekin, Sean (2019) Osmanlıda Son Fasıl, 1.Baskı,İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,

Meydan, Sinan (2017) Sözcü Gazetesi, 11.12.2017

Mirliva, Sedat (2009) Yıldırım Orduları Bozgunu Filistin'e Veda,1.Baskı, İstanbul, Yedi Tepe Yayınları.

Montefiore, Simon Sebag (2016) Kudüs, 1. Baskı İstanbul, Pegasus Yayınları (Çev: Demirkıran, Cem)

Nizamoglu, Yüksel (2010) 'Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri' (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.145.

Ortaylı, İlber (2010) Türkiye'nin Yakın Tarihi,1.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları, s.47.

Öney, Celal (2013) 'Misyoner Örgütlerin Rekabet Sahnesi Filistin', Dergi Park, ss.331-354.

Örs, Orhan (2013) 'İttihat ve Terakki Cemiyeti', Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S:51, ss.683-689.

Örmeci, Ozan (2010) 'Jön Türkler ve İttihat ve Terakki', Tarih Okulu Dergisi, ss95-109

Özbey Ali Ulvi,(2018) 19. Yüzyıl Arap Milliyetçiliğinde Misyonerlerin Etkisi: Suriye Örneği, Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal Of History School (JOHS) Ağustos 2018 August 2018 Yıl 11, Sayı XXXV, ss,67-76

Özcan, Azmi (1997) 'Pan-İslamizm',2.Baskı,Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı,

Öztürk, Hasan (2016) Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi,1.Baskı, Ankara, Bilgesam Yayınları,

Öztürk, Taha (2017) 'Şerif Hüseyin'in Mekke Emirliği'ne Atanma Sürecinde Ailesiyle İstanbul'da Geçirdiği Yıllar', Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, ss.152-164.

Palmer Alan (2015)Savaş Biterken 1918,1. Basım 2015 İstanbul, Alfa Yayıncılık, Çev, Hakan Abacı,

Polat Haydaroglu, İlknur (1993) Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, 1.Baskı,Ankara, Ocak Yayınları.

Polat Osman Fazıl (1979) Sina Filistin Cephesi,1.Baskı, Ankara, Genel Kurmay Basımevi.

Reşit Rıza (2013) İttihadı Osmaniden Arap İsyanına Reşit Rıza, 2.Baskı,İstanbul, Klasik Yayınları (Çev: Kavak, Özgür)

Rogan, Eugene (2017) Osmanlı'nın Çöküşü, 1. Baskı İstanbul, İletişim Yayınları, (Çev: Akpınar, Özkan), s.435.

Sağlam,Ömer, (2003) Çöldeki Osmanlı ve Kavmi Necip,1.Baskı,Ankara,Ömer Sağlam Kitaplığı.

Sander, Oral (2007) Siyasi Tarih 1918 1994,15.Baskı, Ankara, İmge Kitapevi.

Soy, H. Bayram (2005) 'I. Dünya Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Alman İngiliz Mücadelesi', Türkiye Günlüğü Dergisi, S:81, ss.105-116.

Stitt, George (2018) Şerif Ali Haydar Paşa Anlatıyor, İstanbul, Kronik Kitap (Çev: İnanç, Yusuf Selman)

Suud, Fevaz (2015) Al Müraselet Beyne Şerif Hüseyin vel Osmaniyyun, Dairetü'l Mektebül Arabiyya.

Sezer, Ayten (1999) 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri', Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C:16, Özel Sayı, ss169-182

Şahin, İsmail/ Şahin, Cemile/ Yüce, Samet (2014) 'I. Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları', Gazi Akademik Bakış, C:8 ,S:15, ss105-131

Şahin, Türel Yılmaz (2011) 'Suriye'de Baas Yönetimi', Mülkiye Dergisi, S:272, ss.104-118.

Şen, Sabahattin (2010) Ortadoğuda İdeolojik Bunalım,2.Baskı, İstanbul, Sis Yayıncılık,

Schneer, Jonathan (2013) The Balfour Declaration: Theorigins Of The Arab-Israeli Conflict, Arapça Tercümesi Mecelle Dirasat Filistiniyye, ss.163-171.

Şıvgın, Hale, 'Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü' (Doktora Tezi),

Suud, Fevaz (1997) Elmüreselat Mütabedele Beyne Şerif Hüseyin Vel Osmaniyyun, Mektebetül İskenderiyye,

Tetik, Ahmet (2018) Teşkilatı Mahsusa Tarihi II,1.Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları,

Tolon, Hürşit (2004) I. Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevre Giden Yol,1.Baskı. Ankara, ATAM,

Türkman, Sayim (2010) ABD Ortadoğu ve Türkiye,1.Baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık,

Tür, Özlem (2007) 'Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma', Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.226-231.

Uçar Ahmet,(2014) Ortadoğu'daki Kargaşa, Yedi Kıta Dergisi S:72, ss,26-29

Uçar, Ahmet (1914) İslam Dünyasında Misyoner Orduları,2.Baskı, İstanbul, Çamlıca Yayınları,

Uçarol, Rifat (2010) Siyasi Tarih 1789 -2010,7.Baskı, İstanbul, Der Yayınları,

Umar, Ömer Osman (2004) Suriye 1908-1938,3.Baskı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,

Uzer, Umut (2017) 'Kudüs Şehrinin Filistin, İsrail ve Bileşmiş Milletler Açısından Siyasi Önemi , Filistin Araştırmaları Dergisi, Kudüs Özel Sayısı, S:2, s.135.

Uzun Çarşılı, İsmail Hakkı (2013) Mekkei Mükerrerme Emirleri,2.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, s.137.

Üçok, Coşkun (1955) Siyasi Tarih Dersleri ,3.Baskı, Ankara, Fakülteler Matbası, s.207.

Üzen, İsmet (2007) Kanal Seferi 1914 1916 (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ss.155-163.

Yavuz, Nuri (2003) 'Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri', Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C:23, S:3, ss,90-99

Yalçın, Emrullah (2015) 'Şark Politikası ve Emperyalistlerin Türk Politikası', Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,S:4, ss.77-86.

Yazkan Kubal, Ayfer (2018) Osmanlı İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğusu,1.Baskı, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Yılmaz, Faruk (2003) General Allenby'nin Hatıraları,1.Baskı, Ankara, Berikan Yayınevi,

Yılmaz, Hadiye (2014) 'Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması', Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S:20, ss.293-299.

Yılmaz, Hadiye (2014) Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal Anlaşması, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 10 Sayı 20 ss.290-305

Yılmaz, Salih (2014) 'I. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Türkler İle Büyük Devletlerin Siyaseti', TYB Akademi Dil Edebiyat Ve Sosyal Bilimler Dergisi, S:11, ss.12-17

Yıldırım, İsmail (2002) 'Osmanlı Demir yolu Politikasına Bir Bakış', Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:12, S:1, ss.311-323

Yılmaz Odabaşı, Hadiye (2018) ‘Avrupa Emperyalizmi ve Suriye Direnişi (1919-1922)’, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.194-199

Yılmaz Ömer Faruk ,(2014)Büyük Oyun Büyük Savaş, Yedi Kıta Dergisi, Sayı 67,ss30-34

Yılmaz, Sait (2017) Türk İngiliz İstihbarat Savaşları 1914-1918 ,1.Baskı ,Ankara, Kripto Yayınları,

www.aljazeera.net/ Abdullahıl Evvel20 Nisan 2015

<https://www.deik.org.tr/uploads/urdun.pdf> 13.04.2019 s2.

www.Dikgazete./Ortadoğunun En Büyüğü Şammar Aşireti Ömer Çelikdönmez 16 Haziran 2018

<https://www.nlk-s.net> > دراسات

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fuat-ugur/590887.aspx>

Atam.gov.tr/wp-content/uploads/004-Abdullah-ilmgazi-Mustafa-Biyikli. Mehmet Vehip Paşa Çanakkale Savaşı'nın Önemli Kumandanları 2 Mart 2012

ordaf.org/filistin-meselesi-tarihten-bagimsiz-dusunulebilir-mi/25.04.2019

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/buyuk-felaketin-ilk-adimi-339854.html>

[www.alghad.com/Şerif Hüseyin Vel Osmaniyyun Cedeliyyetül Hubbi Vel Kerahe](http://www.alghad.com/) 07 24 2016

<https://ilimliislamtehlikesi.wordpress.com/> /reformist-Cemalettin-Afgani 16 Ağustos 2011

<https://tipyan.com> > كيف ضرب شريف مكة خلافة المسلمين /التاريخ الإسلامي 10.08.2018

<https://ahlalsonnah.wordpress.com/>26.07.2009, Halid Şebkişi Al Harbül Vahhabiyyi Alal Hicaz

Esevratül Arabiyya Zıdda Kılafetil Osmaniye 10 Kasım 2013 <https://islamstory.com/>

EKLER

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	:İbrahim Altunbaş
Doğum tarihi	:10.04.1979
Doğum yeri	:Bolu /Gerede
Medeni hali	:Evli
Uyruğu	:TC
Adres	:Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara
Tel	:0530 461 45 80
Faks	:
E-mail	:
EĞİTİM	
Lise	: Sosyal Bilimler Lisesi / YILI 2001
Lisans	:Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi / YILI 2010
Yüksek lisans	: ..... Üniversitesi ..... Fakültesi, ... Anabilim Dalı / YILI
Doktora	: .....Üniversitesi ..... Fakültesi, ... / YILI
İŞ TECRÜBESİ:	
YABANCI DİLLER: Arapça	
ÖDÜLLER:	
YAYINLAR:	
ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR:	